

Tvetydige barn

Om barnemigranter i et historisk komparativt perspektiv

Avhandling til dr.polit.-graden

**Sosiologisk institutt
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitetet i Bergen
2005**

Ketil Eide

*Til
Tarjei, Live, Farah, Anisa og Noah*

Forord

Mange personer har vært involvert i mitt forskningsarbeid om enslige mindreårige flyktninger, fra det første prosjektet startet i 1999 (Del I) og fram til avslutningen av selve doktorgradsarbeidet i 2005 (Del II). Først og fremst vil jeg takke alle de 34 personene som har fortalt sin historie om det å vokse opp som enslig flyktningbarn i Norge. Takket være disse personenes åpenhet og velvilje har jeg fått innblikk i de individuelle livshistoriene. Dette er av vesentlig betydning for et forskningsprosjekt som skal skrive historien om disse barna.

Det er særlig to personer jeg ønsker å takke for medvirkning til at dette arbeidet endelig har kommet i havn. Det er de to veilederne mine som er professor Yngve Lithman ved Sosiologisk institutt ved Universitetet i Bergen/leder av IMER/UiB, og det er Arild Hovland som nå er dekan ved Avdeling for almenne fag ved Høgskolen i Telemark. Arild Hovland har fulgt forskningsarbeidet mitt helt fra starten i 1999, da han var ansatt ved NOVA i Oslo. Han var prosjektleder for den første studien (Del I), og han har nå vært biveileder i forhold til doktorgradsarbeidet (Del II). Hans mange innspill og de gode samtalene med han underveis har vært av stor betydning for det resultatet som nå foreligger. Yngve Lithman ble hovedveileder da jeg begynte på dr.polit-programmet ved Universitetet i Bergen våren 2001. Det har vært en glede å få del i hans kunnskapsrikdom innen migrasjonsfeltet, og for det engasjementet han hele tiden har vist for mitt arbeid. Yngve Lithman har hatt betydning for den retningen dette forskningsprosjektet etter hvert har fått, både at det har blitt en historisk komparativ studie og for den teoretiske tilnærmingen.

Kontakten med IMER-miljøet ved Universitetet i Bergen har også hatt stor betydning for utviklingen av dette forskningprosjektet. Jeg har oppholdt meg ved IMER/UiB i to perioder, i til sammen syv måneder. Disse periodene har vært i oppstartsfasen av doktorgradsarbeidet våren 2001, og i avslutningsfasen høsten 2004. I tillegg til veileder Yngve Lithman er det i særlig grad tre personer som har vært viktige samtalepartnere ved IMER/UiB. Disse er Mette Andersson, Randi Gressgård og Atle Solberg. Både fordi disse tre har spesiell kjennskap til enslige mindreårige flyktninger gjennom sin forskning, eller inngående kjennskap til de teoretiske tilnærmingene som har ført til at jeg har tenkt meg om mer enn en gang før tekstene mine er til å leve med. Men også de andre i dette miljøet har hatt betydning for mitt arbeide: Karl Henrik, Hakan, Margrete, Serdar, Jørgen og Christine.

Den første studien (Del I) fikk økonomisk støtte gjennom midler fra Kommunal- og regionaldepartementet og Utlendingsdirektoratet. En stor takk til styringsgruppen for dette prosjektet, som har bestått av Berit Faye Petersen og Marit Lund Larsen fra Utlendingsdirektoratet, Tone Kvikstad fra Barne- og familiedepartementet, Kari Framnes fra Kommunal- og regionaldepartementet og Nina Gran fra Kommunenes Sentralforbund. En takk også til Forskningsrådet som ved å gi støtte gjennom Velferdsprogrammet ga meg stipendiatmidler til å videreføre det første prosjektet.

En gruppe som er vesentlig når det gjelder informasjon om alenebarnas oppvekst, er alle hjelperne som har vært engasjert i dette arbeidet opp gjennom historien. Det har vært inspirerende å møte så mange engasjerte og reflekterte personer som har delt sine erfaringer med meg. Dette gjelder både de gjennomførte intervjuene med omsorgsarbeidere og beslutningstakere, men også de mange uformelle samtalene med representanter for ulike miljøer som kjenner til de enslige mindreårige og deres situasjon. Disse samtalene har foregått både med ulike fagmiljøer og med personer som er tilknyttet ulike innvandremiljøer. Det er i denne sammenheng særlig to personer jeg vil takke. Det er Mohammed Sheikh Abdi og Farah Hussein Noor som har vært viktige samtalepartnere for meg under hele forskningsperioden. Deres innsikt om ulike spørsmål som har tilknytning til enslige flyktningbarns oppvekst har vært særdeles nyttig for meg.

En spesiell takk til Lillen Dahll Vogt som velvillig har fortalt om dagliglivet på Tibetanerskolen ved Kragerø på 1960-tallet. Jeg hadde noen inspirerende sommerdager i 2002 på hennes eiendom, der jeg også fikk lov til å gå igjennom det historiske materiale etter tibetanerguttens opphold. Jeg vil også spesielt takke Gisle Johnson og den tilliten som ble vist av Lauritz Johnsons familie som lot meg få tilgang til et stort privat arkivmateriale etter Tibetanerhjelpens innsats. Dette materiale er i seg selv nok til å skrive en ny doktorgradsavhandling. Det er bare en brøkdel av dette rike materiale som er anvendt i min forskning. Jeg er derfor glad for at Riksarkivet overtok disse private arkivene, slik at det er mulig for andre å studere denne unike delen av norsk innvandringshistorie. Takk til Vidar Øverland ved Riksarkivet som forstod at dette var viktig.

Jeg har under hele forskningsperioden hatt fast tilholdssted på Høgskolen i Telemark, ved Avdeling for helse- og sosialfag i Porsgrunn, men har hatt permisjon fra min lektorstilling. Her er det mange av mine kollegaer som har kommentert tekster jeg har skrevet, diskutert metodiske og teoretiske tilnærminger eller har støttet meg på annen måte. De personene jeg spesielt vil trekke fram er: Svein Bøe, Oddvar Hollup, Randi Kroken, Gro Lorentzen og Olav Tangvald-Pedersen. Takk også til kloke innspill fra Tormod Øia ved

NOVA og Halvard Vike ved Universitetet i Oslo, som begge har og har hatt tilknytning til Høgskolen gjennom dosent-II stillinger. Høgskolen skal også ha takk for at de innvilget meg noen ekstra måneders permisjon i slutfasen. Jeg har hele tiden opplevd at Institutt for sosialfag ved leder Anne Throndsen har støttet fullt opp om mitt forskningsarbeid.

I perioder har jeg isolert meg fra både kolleger, venner og familie. Dette har vært nødvendig når jeg skulle starte opp med et nytt kapittel i avhandlingen. Dette har gitt en god start på tankeprosessene som skulle produsere framstillinger av min forskning. Denne segregerte tilværelsen har bestått av ukesopphold på to steder, på fjellet eller ved sjøen. Jeg vil takke Erik og Gun som har lånt meg sitt sommersted ved Kilsund nær Tvedestrand, der jeg flere ganger i vår- og sommerhalvåret har sittet og skrevet på min PC og samtidig hatt en fantastisk havutsikt. Likeledes vil jeg også takke brødrene Andersen som velvillig har latt meg låne en husmannsplass i øvre Siljan med historiske tilknytninger til min svigerfamilie. Dette har vært opphold i høst- og vinterhalvåret, der jeg innimellom skriving også har kunnet gå på turer både på ski og til beins.

Sist men ikke minst vil jeg takke inderlig for all den støtten familien min har vært for meg. Jeg forstår at det ikke alltid har vært lett å skjønne hva jeg holder på med. En ting er at jeg fysisk har vært fraværende i noen perioder, noe annet er at jeg i andre perioder også har vært bortreist på andre måter. Til Karin, Tarjei og Live vil jeg si at jeg skal ikke gjøre det igjen, i alle fall ikke med det første!

Porsgrunn 18. april 2005

INNHold:

Forord		3
Kap. 1	<u>Mellom empiri og teori</u>	8
	Bakgrunnen for å studere enslige flyktningbarns situasjon	10
	Hvem er disse barna?	11
	En historisk tilnærming	15
	Internasjonal migrasjon og etniske relasjoner	17
	Forskning om enslige mindreårige flyktninger	21
	Det normative og det diskursive	27
	Avhandlingens oppbygging	33
Kap. 2	<u>Veien til forståelse</u>	36
	Del I: 1990-utvalget	39
	Del II: De jødiske, ungarske og tibetanske barna	47
	Tilgang til feltet	49
	Fra grounded theory til diskursanalyse	51
	Intervjuing som metode	52
	Forskning som diskursiv posisjon	58
	Forskningsetiske utfordringer	61
Kap. 3	<u>De tvetydige barna</u>	66
	De jødiske barna: Om flyktningpolitikk og personlig engasjement	67
	De ungarske guttene: Om frihetskjempere og eventyrere	78
	De tibetanske barna: Om utdanning og tilbakevending	86
	1990-utvalget: Om kulturelle hensyn og selvforståelse	95
	<i>-Bakgrunnen for å flykte fra hjemlandet</i>	95
	<i>-Om ankerbarn og falsk identitet</i>	98
	<i>-Om håndterlighet og mangel på kontroll</i>	100
	<i>-Innvandringspolitiske hensyn og individuelle behov</i>	101
	<i>-Gjester og bofaste</i>	103
	<i>-Avhengighet og selvstendighet</i>	105
	<i>-Kulturforståelse og omsorg</i>	108
	Oppsummeringer	110
Kap. 4.	<u>Diskursens entydighet</u>	113
	En genealogisk tilnærming til historien	114
	De jødiske barna og rasemessige hensyn	119
	Forestillinger om likhet	126
	Eksotiske tibetanergutter	134
	Valgfrihet og balansekunst	140
	Oppsummeringer	145

Kap. 5	<u>Anerkjennelse mellom omsorg og politikk</u>	149
	Behovet for anerkjennelse	150
	Likeverdighet og identitetspolitikk	155
	Primære anerkjennelsesrelasjoner	158
	Anerkjennelse på det rettslige område	163
	Anerkjennelse på det solidariske område	166
	Konflikt og omsorgsbrudd	169
	Likhetsposisjon og assimilering	173
	Forskjellpolitikk og kulturalisering	179
	Oppsummeringer	182
Kap. 6	<u>Identitetspolitikk - om essensialisering og makt</u>	185
	Om anerkjennelse og makt	185
	Identitetspolitikk og det multikulturelle dilemma	189
	Essensialisering som makt	193
	Strategisk essensialisering og motmakt	197
	Identitetspolitikk og horisontale prosesser	203
	Oppsummeringer	207
Kap. 7	<u>Livshistorier i forhandling og konflikt</u>	209
	Om tilhørighet og kjønn	210
	Om isolasjon og rasisme	215
	Segregerte identitetskonstruksjoner	218
	Barndom, individualisering og segresjon	222
	Velferdspolitik, individuering og assimilasjon	227
	Global svart ungdomskultur og segresjon	230
	Oppsummeringer	237
Kap. 8	<u>Tvetydighetens betydning</u>	240
	Paternalisme som strategi	243
	Reproduksjon av ulikhet	246
	Tvetydighetens betydning	250
	Litteraturliste	255

Kap. 1. Mellom empiri og teori

Flyktningbarn fra ulike konfliktområder i verden har i mer enn et halvt århundre kommet til Norge uten sine foreldre. Historien om disse barna har ingen tidligere studert på en systematisk måte¹. Denne studien har fokus på nettopp den delen av norsk innvandringshistorie som innbefatter de enslige flyktningbarnas situasjon. Det er imidlertid ikke kun en historisk framstilling, men også en sammenligning med enslige flyktningbarn som kommer til Norge i de senere årene. Det er tre utvalg av tidligere ankomne flyktningbarn som sammenlignes med enslige mindreårige flyktninger som kommer til Norge på begynnelsen av 1990-tallet. Disse tre utvalgene er jødiske barn som ankommer på slutten av 30-tallet, ungarske barn som kommer i 1956 og tibetanske barn som kommer i 1964. I tillegg til den historiske og politiske sammenhengen disse flyktningbarna ses i, er også det individuelle perspektivet tatt med som et korrektiv til den samfunnsmessige forståelsen og praksis som utvikler seg i de ulike historiske periodene som er aktuelle. Hovedfokus vil likevel være på den historiske utviklingen når det gjelder hvordan det norske samfunnet håndterer mottaket av enslige mindreårige flyktninger, og likeledes hvilket norsk samfunn flyktningbarna i de fire utvalgene kommer til.

Det er gått mer enn 60 år siden det jødiske utvalget av enslige flyktningbarn kommer til Norge. Daværende justisminister Trygve Lie uttaler i 1938 at som innvandrere er *"barn uten foreldre meget verre enn barn med foreldre"*, og en embedsmann innen samme fagdepartement uttaler at *"barn uten foreldre er den verst tenkelige formen for immigrasjon"*². Politikere og embedsmenn som er ansvarlig for norsk flyktning- og innvandringspolitikk i dag vil ikke kunne uttale seg på denne måten. Det politiske klima for slike utsagn har endret karakter på de årene som har gått. Selv om det er mange år siden disse utsagnene kom, er det likevel grunn til å anta at mange av de samme dilemmaer i dette feltet fortsatt er like aktuelle. Et av disse dilemmaene er hvordan Norge skal opptre som en demokratisk og humanistisk stat som tar hensyn til det medmenneskelige aspektet ved disse barnas situasjon og samtidig opprettholde en restriktiv flyktning- og innvandringspolitikk. Hvordan myndighetene

¹ Trebindsverket om norsk innvandringshistorie (Kjeldstadli (red.)), som ble utgitt i 2003, omtaler ikke disse barnas historie.

² Jf. senere omtale av disse uttalelsene og til kildehenvisning i kap. 3.

håndterer dette dilemmaet har betydning både for den praktiske politikken og hvordan omsorgsarbeidet utøves overfor det enkelte barnet.

Det er i dagens situasjon en tettere forbindelse mellom innvandringspolitikken og den praktiske omsorgen, enn det som er tilfelle når det gjelder de jødiske, ungarske og tibetanske barna. Det var frivillige organisasjoner og enkeltpersoner som stod for både innsøking og det daglige arbeidet med disse barna. Det er først med 1990-utvalget at omsorgen for enslige flyktningbarn i større grad blir fokusert og institusjonalisert som et eget særrområde når Utlendingsdirektoratet blir opprettet på slutten av 80-tallet. Denne institusjonaliseringen utgjør sammen med den historiske utviklingen av velferdsstaten i overgangen fra de tre første utvalgene og 1990-utvalget, viktige endringer i de samfunnsmessige rammene for det å vokse opp som enslig flyktningbarn i Norge.

Barn er et aktuelt tema i den norske samfunnsdebatten på 80- og 90-tallet på en helt annen måte enn når de første utvalgene av alenebarn kom på 30- og 50-tallet. Synet på barn og oppvekst innbefatter kjerneverdier i dagens samfunn. Historiske endringer på dette område kan knyttes til diskurser om grunnleggende betingelser for det å bli et menneske. Likeledes skjer det historiske endringer i synet på hvilken rolle det offentlige skal ha når det gjelder barns oppvekstvilkår, og ikke minst hvordan omsorgen overfor *de andre* skal utøves. Det er grunn til å anta at historiske endringer i synet på barn og barndom, har avgjørende betydning for alenebarnas oppvekst.

Studiet av alenebarnas situasjon tydeliggjør også motsetninger mellom politiske interesser og hensynet til omsorgssituasjon og den enkeltes behov. Dette gir spesielle utfordringer for de som skal utøve den politiske makten på dette feltet, men også for de som skal yte den praktiske omsorgen. Alenebarna er noen av de mest verdig trengende flyktninger som kommer til Norge, nettopp fordi de som barn er mer sårbare og mer uskyldige for den situasjonen de er kommet opp i. Status som enslig flyktningbarn i Norge gir dermed spesielle rettigheter og forventninger til det å være flyktning. På hvilken måte innvirker dette på myndighetenes håndtering av alenebarna i de fire aktuelle utvalgene?

Denne avhandlingen er ikke bare om barn, men kan også knyttes til en fortelling om historiske og politiske prosesser som skjer i innvandringssspørsmål mer generelt både i Norge og ellers i Europa. Historien om de fire utvalgene kan knyttes til komplekse migrasjonsmønstre i Europa og andre deler av verden. Den kan knyttes til den vest-europeiske integrasjonsprosessens forløp mer generelt, den økonomiske og politiske utviklingen i Øst-Europa og i verden som helhet. Denne studien oppholder seg i mindre grad ved disse globale prosessene, men er likevel opptatt av de store spørsmål som er relevante i en

slik sammenheng. Dette kan være spørsmål som i hvilken retning den historiske utviklingen beveger seg. Likeledes kan det være hvilken betydning historiske endringer i identitetspolitikken³ har for den enkelte flyktning. Det vil si hvilken effekt det har at noen bestemmer hvilken tilhørighet som er til den enkeltes beste. Disse spørsmålene blir i denne avhandlingen koblet til teoretiske tilnærminger om anerkjennelsesprosesser både på det relasjonelle og politiske område, og likeledes gjennom en kobling mellom maktrelasjoner og behovet for kunnskap om akkurat denne gruppen barn.

Bakgrunnen for å studere enslige flyktningbarns situasjon

Kommunal- og regionaldepartementet, Barne- og familiedepartementet og Utlendingsdirektoratet tok i 1998 et felles initiativ for å sette i gang to forskningsprosjekter om enslige mindreårige flyktninger. Det var for det første et metodeutviklingsprosjekt som skulle utvikle og utprøve nye metoder og innfallsvinkler når det gjelder kommunenes arbeid med bosetting og integrering av enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger. Dette prosjektet gikk SINTEF-IFIM i gang med (Berg og Lauritsen 2002). I tillegg skulle det settes i gang et forskningsprosjekt som ble kalt en karrierestudie, der formålet var å kartlegge levekår og karriereløp for tidligere enslige mindreårige. Høgskolen i Telemark fikk tildelt dette prosjektet, og det utgjør Del I i denne avhandlingen (Eide 1999 og 2000). Del I inneholder datainnsamling om det jeg omtaler som 1990-utvalget av enslige flyktningbarn. Det er i forhold til disse dataene at jeg foretar en historisk sammenligning med tre andre utvalg av enslige mindreårige flyktninger som kommer til Norge i perioden 1938 til 1964. Denne historiske sammenligningen utgjør Del II som er hovedgrunnlaget for denne avhandlingen.

Den overordna problemstillingen i Del I var å få kunnskap om hvordan det har gått med enslige mindreårige flyktninger som ble bosatt i norske kommuner i perioden 1989-1992. Dette innebærer å se på hvilken livssituasjon disse personene er i ca. 10 år etter at de kommer til Norge. Levekårskomponenter som det blir fokusert på er: utdanning, arbeid, etablering av eget hushold og familie, materielle forhold og økonomi, fritid, helse og sosialt nettverk. Andre problemstillinger er: De enslige mindreårige har ulik bakgrunn når det gjelder omsorgssituasjon under oppveksten, og hvordan påvirker dette deres levekår og etniske tilhørighet som voksne? Et annet særtrekk ved de enslige mindreårige er at de i en viktig

³ Med identitetspolitikk menes i denne sammenhengen først og fremst kollektive prosesser på gruppe- og samfunnsnivå, men identitetspolitikk kan også knyttes til individuelle strategier for identitetshåndtering. For mer drøfting av dette se kap. 6, under avsnitt om identitetspolitikk og horisontale prosesser.

periode av livet har vokst opp uten sine biologiske foreldre. På hvilken måte har fraværet av foreldrene eller eventuelt andre omsorgspersoner påvirket barnas oppvekst? På hvilken måte har offentlige tiltak som har vært rettet mot denne gruppen, lokalt såvel som sentralt, påvirket den utvikling barna har vært igjennom?

Del I av prosjektet ble gjennomført i løpet av 2000 (Eide 2000). Det ble søkt om midler til en videreføring av dette prosjektet, og Forskningsrådet ved Velferdsprogrammet innvilget støtte til et doktorgradsarbeid knyttet til Universitetet i Bergen og IMER/UiB. Opprinnelig var planen i Del II av prosjektet å gjennomføre en komparativ undersøkelse av resultatene fra Del I med et feltarbeid blant flyktningebarn som har kommet til Norge *sammen med* sine foreldre. Den komparative delen ble i stedet endret til en historisk tilnærming, der 1990-utvalget vil bli sammenlignet med tre andre historiske utvalg som består av en gruppe jødiske alenebarn (1938/39), ungarske alenebarn (1956) og tibetanske alenebarn (1964). Begrunnelsen for denne endringen er at gjennom en slik historisk tilnærming vil det kunne komme fram nyttig informasjon om hvordan det norske samfunnet har håndtert mottaket av denne spesielle gruppen flyktninger. Det vil bli fokusert på hvordan ulike praksiser og diskurser har framstått i ulike historiske og kulturelle kontekster i forhold til omsorgsarbeidet. Viktige spørsmål vil være hvilken retning utviklingen har gått når det gjelder omsorgsarbeidet, og om det er slik at vi i dagens situasjon har fått en bedre omsorgspraksis og oppnådd *mer riktig* kunnskap om enslige mindreårige flyktnings situasjon. Hvilken annen informasjon kan vi få fram gjennom historien om denne gruppen barn og unge?

Fokuset har endret seg fra "*hvordan det har gått*" med de enslige mindreårige flyktningene fra 1990-utvalget, og til en sammenlignende studie av "*hvordan det norske samfunnet håndterer enslige flyktningebarn i ulike historiske kontekster, når det gjelder mottak, omsorg og oppvekst*". Prosjektet har dermed skiftet retning fra en samtidig levekårsundersøkelse til en mer helhetlig og historisk komparativ forståelse av disse barnas oppvekst og situasjon i det norske samfunnet, både i forhold til et relasjonelt omsorgsnivå og et politisk/administrativt nivå. Endringer i problemstillingen får konsekvenser både for den metodiske tilnærmingen til dette feltet og det teoretiske rammeverket som er relevant for en slik studie. Før det går inn på dette skal jeg definere nærmere hva som menes med selve fenomenet som studeres; enslige mindreårige flyktninger.

Hvem er disse barna?

Det som er felles for alle de fire utvalgene er for det første at dette er barn under 18 år, som kommer til Norge uten sine foreldre. Dette er også selve grunnlaget for å kunne sammenligne

dem historisk, i tillegg til at alle barna kommer fra områder i verden som er rammet av krig, etniske motsetninger, politiske uroligheter, undertrykkelse eller forfølgelse. De fire utvalgene av flyktningbarn har dermed noen likhetstrekk når det gjelder alder, omsorgssituasjon og hvilke samfunnssystemer de forlater. Barne- og familiedepartementet (2001) trekker fram det som er en felles livssituasjon for enslige mindreårige flyktninger som kommer til Norge:

- De er uten sine foreldres umiddelbare omsorg, veiledning og beskyttelse
- De er i et fremmed land med fremmed språk, kultur, tradisjoner, mat m.m.
- De kommer som flyktninger fra samfunn med væpnet konflikt eller annen organisert vold og har i varierende grad opplevd tap, savn, sorg og andre traumatiske opplevelser.

Dette er felles trekk som gjelder alle de fire utvalgene. Det er imidlertid først med 1990-utvalget at det eksisterer en offisiell definisjon av hvem disse barna er. Norske myndigheter definerer enslige mindreårige flyktninger som barn under 18 år som kommer som asylsøkere eller overføringsflyktninger til Norge, enten alene eller med ledsager (KAD 1989, BFD 2001). Dette er en annen tolkning enn hvordan FNs høykommissær (UNHCR 1994) definerer denne gruppen: *“those who are separated from both parents, and are not being cared for by an adult who by law or custom is responsible to do so”*. I følge denne definisjonen ville mange av dem som i dag regnes som enslige mindreårige her i landet, ikke komme inn under denne gruppen. I følge UNCHR vil barn som er ledsaget av andre voksne enn foreldre, og som etter loven eller sedvanerett har ansvaret for dem, ikke defineres som enslige mindreårige. Norske myndigheter derimot regner alle mindreårige som ankommer landet uten sine foreldre som enslige mindreårige, uansett om de er ledsaget av voksne omsorgspersoner eller ikke (UDI 1989). Dette kan forstås utfra at selve asylsøknaden fra de mindreårige formelt sett må behandles individuelt av norske myndigheter, mens UNCHR sjelden behandler asylsøknader på individuelt grunnlag. Dessuten gjør norsk lovgivning, både barnevernloven og vergeloven, at det er nødvendig med en mer omfattende definisjon i Norge enn det UNCHR anvender. En slik tolkning av hvem som kommer inn under begrepet enslig mindreårig, innebærer at norske myndigheter tar hensyn til at alle flyktningbarn under 18 år som ikke er i en familiesituasjon sammen med foreldre, tilhører en spesielt utsatt gruppe.

Barna i de fire utvalgene har flere betegnelser når de omtales i denne studien. Noen ganger betegnes de som *alenebarna*, mens andre ganger betegnes de som *enslige mindreårige flyktninger* eller *enslige asylbarn* og *enslige flyktningbarn*. Alle disse betegnelse

understreker at dette er barn og at det er barn uten foreldre. De fleste er imidlertid ikke foreldreløse, men de forlater hjemlandet uten sine foreldre. Det som også er felles for dem er at de alle har et håp om en bedre framtid i Norge enn de mulighetene de har i sitt hjemland. Dette kan enten være utgangspunktet allerede når de flyktet eller det oppstår etter en tid i eksil. Dette siste er tydeligst i forhold til de jødiske barna, også kalt Wienerbarna, som etter et sommeropphold i Oslo fikk tilbud om å bli på bakgrunn av at jødernes situasjon i Østerrike forverret seg. Noe av det samme gjelder for de tibetanerne som ble igjen i Norge, der det å fortsette utdanning her ga andre framtidsmuligheter enn det å reise tilbake til de tibetanske bosettingene i India.

Det som også er et trekk ved alenebarnas situasjon er at de alle har en individuell historie å fortelle både når det gjelder oppvekst og familiebakgrunn fra hjemlandet, grunnlaget for å flykte og erfaringer de gjør under oppveksten i eksil. De individuelle historiene gjelder både det jødiske barnet som kommer med tog fra Wien til Oslo i 1938, og den tamilske ungdommen som setter seg på flyet fra Columbo i 1990 og bosetter seg på Vestlandet. Livshistoriene som kommer fram i denne studien viser et mangfold som står i motsetning til de kollektive forestillingene som i sin samtid konstrueres i forhold til hva denne gruppen barn representerer i det norske samfunnet. De kollektive forestillingene oppstår både på det politiske området gjennom utforming av en identitetspolitikk, og i nære relasjoner mellom omsorgspersoner/velferdsapparatet og det enkelte barnet. Spenningen mellom de individuelle livshistoriene og de kollektive forestillingene om hvem alenebarna er, er et sentralt utgangspunkt for analysen i denne studien. I analysedelen anvender jeg teorier om anerkjennelse for å belyse alenebarnas situasjon. Anerkjennelse er en tilnærming som forutsetter og som også innlemmer motsetningen mellom et individuelt og et kollektivt perspektiv.

Det er også forskjeller mellom de fire utvalgene. Det er et skille mellom 1990-utvalget og de tre andre utvalgene når det gjelder omsorgssituasjon. De jødiske, ungarske og tibetanske barna kommer alle alene uten voksne ledsagere. Det er heller ingen av dem som har slektninger eller andre voksenpersoner å komme til i Norge. Dette kan også knyttes til at disse gruppene av alenebarn er få, og innvandringen til Norge generelt er beskjeden i de periodene hvor barna ankommer. Når det gjelder 1990-utvalget er dette mer sammensatt. Dette kommer fram i hvilke kategorier Utlendingsdirektoratet (1993) opererer med når det gjelder enslige mindreårige:

1. Enslige mindreårige som kommer alene og er uten tilknytning til herboende familiemedlemmer.
2. Enslige mindreårige som kommer alene, men har herboende slekt eller familierelasjoner som er å anse som potensielle omsorgspersoner.
3. Enslige mindreårige som kommer til Norge uten foreldre, men sammen med voksne familiemedlemmer, det være seg bror, søster, tante, onkel, fetter eller kusine.

Mens de jødiske, ungarske og tibetanske barna alle tilhører kategori 1, er 1990-utvalget fordelt på alle de tre kategoriene. På det tidspunktet 1990-utvalget ankommer er fordelingen mellom kategori 1 og de to andre kategoriene omtrent 50/50 (Andersson 1994). Omsorgssituasjonen for 19 av de 25 intervjuede i 1990-utvalget er slik at den første tiden i Norge er barna plassert hos slektninger eller andre med samme etniske bakgrunn. Dette omtales som *privatplassering*⁴ etter barnevernsloven (Eide 2000). Alle de 25 barna er i en *minoritetsbasert omsorgssituasjon* når de blir plassert ut i kommunene. De som ikke er privatplassert hos slektninger eller andre, bor i kollektiver som i stor grad tar hensyn til deres etniske minoritetsbakgrunn når det gjelder omsorg. Omgivelsenes syn på hvordan deres etniske og kulturelle bakgrunn skulle tas hensyn til når det gjelder omsorg og oppvekst, har endret seg radikalt i den aktuelle perioden fra de jødiske barna kom og fram mot 1990-tallet.

Det er også andre forskjeller som skiller 1990-utvalget og de tre andre utvalgene. De jødiske, ungarske og tibetanske barna utgjør et lite antall sammenlignet med det økende antallet alenebarn som kommer til Norge på 1980- og 90-tallet. I tillegg representerer de jødiske, ungarske og tibetanske barna ikke det etniske mangfoldet som enslige mindreårige flyktninger utgjør i dag. Det var ikke mange andre enslige flyktningbarn med annen etnisk bakgrunn som kom samtidig med jødene i 1938, ungarerne i 1956 og tibetanerne i 1964.

⁴ Med privatplassering menes at de enslige mindreårige flyktningene blir plassert hos slektninger eller andre voksenpersoner. Det er forskjell i hvordan den gamle og den nye Barnevernloven regulerer disse omsorgsplasseringene. Første gangs omsorgsplasseringer av de intervjuede mindreårige i denne undersøkelsen har blitt gjennomført i perioden 1990-92. Det vil si at alle, i den første mottaksfasen i kommunene, har blitt plassert når den gamle barnevernsloven fortsatt gjaldt, jf. Barnevernloven av 17. juli 1953. Den nye loven som skulle erstatte den gamle, ble vedtatt i 1992. Ikrafttredelsen skjedde imidlertid ikke før 01.01.1993, jf. Barnevernloven av 17. juli 1992. I de tilfellene der kommunene har benyttet barnevernloven når det gjelder omsorgsvurderinger og eventuelle hjelpetiltak i mottaksfasen, har den gamle barnevernloven blitt benyttet. Dersom barneverntjenesten først har kommet i bildet senere enn 1.1.93, er den nye barnevernloven blitt benyttet. Når jeg skal se på barnevernets rolle i disse historiene må jeg derfor forholde meg til begge disse lovene. Barnevernloven av 1953 hadde andre regler for privatplasseringene enn det den nye loven har. I følge gammel lov skulle alle omsorgsplasseringer av barn som ble anbrakt til oppfostring hos andre enn sine foreldre betraktes som fosterhjem (jf. barnevernloven av 1953 §§ 29 og 31). Den nye barnevernloven av 1992 åpner for at privatplasseringer ikke skal anses som fosterhjems plasseringer (jf. §§ 4-22 og 4-7). Lovens hovedregel er at når foreldre plasserer sine barn til oppfostring hos andre kan dette skje uten at barneverntjenesten i utgangspunktet skal ha et ansvar for godkjenning og oppfølging (BFD 1993).

Antallet flyktningbarn og sammensetningen av de etniske gruppene har betydning både for de livshistoriene som kommer fram i de fire utvalgene og likeledes hvilke holdninger det norske samfunnet har til denne gruppen flyktninger.

En historisk tilnærming

Mennesker som beveger seg innenfor eller over landegrenser er et fenomen som har forekommet til alle tider. Det som er nytt er at omfanget både kan sies å ha økt og har endret karakter etter 1945, og i særdeleshet har disse endringene skjedd siden midten av 1980-årene (Castles/Miller 1993). Migrasjon er også en del av norsk historie. Det har foregått folkeflyttinger til og fra Norge i ulike perioder opp gjennom historien (Kjeldstadlid 1998 og 2003, Brochmann 1997, Fuglerud 2001, Lovoll 1998, Semmingsen 1941-50, Nilsson og Lilja (red.) 1998), selv om det i den offentlige innvandringsdiskursen ofte blir presentert som om fenomenet er noe nytt. Brochmann (1997) påpeker at menneskehetens normaltilstand er mobilitet, og at så langt tilbake som det finnes registreringer har mennesket vært på vandring og flukt. Dette er en historie som ofte er glemt. For å forklare dette henviser Brochmann til Enzensberger (1992) som hevder at denne forglemmelsen er et sosialpsykologisk fenomen for å skjule eller fornekte den nomadiske opprinnelsen så snart noen har gjort krav på et territorium. For å rettferdiggjøre dette kravet er det påkrevd å glemme denne forhistorien.

Alle internasjonale folkeforflytninger av en viss størrelse innebærer at barn inngår i strømmen. Dette kan være barn som flykter sammen med sine foreldre eller andre voksne følgepersoner, og det kan være barn som flykter helt alene. Historien viser også at barn som flykter alene ikke er noe moderne fenomen. Både fortellinger i litteraturhistorien og beskrivelser fra historiske krigs- og konfliktområder i ulike deler av verden viser at barnemigrasjon ikke er noe som bare skjer i våre dager⁵. Referansene til barn på vandring er like gamle som historien om Moses som ble satt på en flåte på Nilen av sin mor for å unnsnippe dødsdommen på alle hebraiske guttebarn. Brødrene Grimms eventyr om Hans og Grete er også en historie om enslige barn som blir overlatt til seg selv og senere tatt i omsorg av en gammel dame. Også norsk innvandringshistorie innbefatter barn som flykter alene.

Når jeg i denne avhandlingen skal skrive historien om enslige asylbarns oppvekst i Norge, vil ikke fortiden tre fram for oss slik den var. For det første finnes det ikke gode nok kilder eller metoder som gir tilgang til alle sider ved denne fortiden og disse barnas erfaringer. For det andre vil slik historieskriving alltid innebære en form for *rekonstruksjon*.

⁵ Når det gjelder dette poenget med historien henvises til Løfsnes (1992), Steinbock (1996) og Solberg (1997)

Historiefortellinger og historiske analyser vil alltid være konstruert av den som forteller og av den som analyserer. I dette ligger en form for tvetydighet mellom historien slik den framtrer for oss i nåtid og hvordan enkeltindivider og samfunn erfarer sin historiske samtid. I denne studien er flere av flyktningebarna som kom til Norge i ulike historiske perioder intervjuet. Når en 70 år gammel jødisk mann forteller i nåtid om sin ankomst og oppvekst i Norge på slutten av 1930-tallet, er det en historie som også innebærer rekonstruksjon og ikke nødvendigvis en fortelling om hvordan hans erfaringer var den gangen for mer enn 60 år siden.

Det å fortelle en historie i ettertid vil ofte blandes med de forventninger vi har til historien. Fortelleren vil gjerne, enten dette er en enkeltperson eller en hel nasjon, bekrefte en nåsituasjon og en selvforståelse. Det er dermed en motsetning mellom disse forventningene om bekreftelse av en identitet, og det mangfold av historier som er arkivert og sedimentert. Det å anvende en historisk tilnærming for å forstå enslige flyktningbarns situasjon i Norge, kan føre til at forventninger og bekreftelser av oppfatninger i nåtid ikke innfris. Ugglå (2002) påpeker historiefortellerens rolle og historiens mangfold:

"Kopplingen mellan historia och identitet kommer i princip aldrig att kunna stabiliseras. På samma sätt som det alltid finns en historia att berätta redan innan en historia etablerats och på samma sätt som det är både möjligt och fullt legitimt att berätta olika historier om ett och samma händelsesförlopp, så lever vi alltid med multipla identiteter och har att hantera en mängd olika roller, ett förhållande som i sin tur inverkar på våra historiekonstruktioner". (Ugglå 2002:138)

Det som framstår som historiske fakta for oss idag, kan være tvetydig både slik det framtrer i sin historiske samtid og i forhold til historieskriving i ettertid. Bakgrunnen for dette kan forstås utifra den tidligere omtalte rekonstruksjonen og våre forventninger om å bekrefte samtiden. Bekreftelse skjer ved å vise tilbake til våre røtter eller for å bevise at vi har kommet lenger i vår utvikling. En genealogisk tilnærming, slik denne anvendes i denne studien, tilbakeviser nettopp en slik måte å bruke historien på⁶. Mens klarhet og entydighet kan legitimere en bestemt praksis eller politikk i nåtid, er det tvetydige og det kontroversielle i historien noe som skaper problemer og som vi som enkeltpersoner eller nasjoner helst vil glemme eller ikke vil vite noe av. Ehn og Löfgren (1982) omtaler dette som tabubelagte tvetydigheter. Eriksen (1996) påpeker også at historien ofte blir omskrevet for at den skal være forenlig med en bestemt tolkning av nåtiden:

⁶ Jf. hvordan en genealogisk tilnærming tilbakeviser denne måten å bruke historien på. Dette er gått nærmere inn på i kap. 4.

"Fortiden er utydelig og mangetydig. Den blir beskrevet på selektive og subjektive måter. Historikeren er som det nordafrikanske muldyret, som ustanselig snakket om sin morbror, hesten, men som aldri nevte sin far, eselet. Glemselen er erindringens viktigste bestanddel". (Eriksen 1996:14)

Dette er også noe som rammer min egen konstruksjon av historien om de fire utvalgte enslige mindreårige flyktninger. Det er ingen objektiv og *sann* versjon av historien som kommer fram i denne avhandlingen. Lowenthal (1985, 1996) påpeker også det *uferdige* i all historieskriving:

"Knowing that today's circumstances determine what and how we reconstruct, we remain aware that each new life history is bound to be further revised; our new past is no more final than the previous one".
(Lowenthal 1985:411)

Det Lowenthal også påpeker er at dagens innsikt i et fenomen kan gi mening til fortiden, men kan aldri være selve sannheten om den. Mills (2002) hevder likevel at vi trenger historiens mangfold for å kunne stille sosiologiske spørsmål på den riktige måten, og ikke minst dersom vi også skal finne noen svar på slike spørsmål. Historiske sammenligninger er ofte nødvendige for forståelsen av de betingelser for de fenomener vi søker innsikt i. Mills hevder videre at vi må granske våre studieobjekter under forskjellige forhold, og at vi i motsatt fall kommer til å begrense oss til en regulær beskrivelse av fenomenet. Dette innebærer imidlertid at forhold ved nåtid har betydning for tolkninger av fortiden.

Internasjonal migrasjon og etniske relasjoner

Denne studien om enslige mindreårige flyktninger står i en forskningsmessig tradisjon som gjerne omtales som migrasjonsforskning. Det finnes mange måter å studere fenomenet migrasjon. Det er et tverrfaglig felt der mange fagdisipliner bidrar med kunnskap. Den forskningen som utøves på feltet kan grovt sett inndeles i to kategorier, enten det er migrasjon som studeres generelt eller det er spesielt i forhold til barn og unge med etnisk minoritetsbakgrunn. For det første studeres hva som danner bakgrunnen for at mennesker beveger på seg, og for det andre hvilken effekt migrasjon har på det samfunnet disse menneskene kommer til. Begge måtene å studere fenomenet på kan inneholde i større eller mindre grad en mikro- og makrotilnærming. Sentrale teorier for å forklare migrasjonsstrømmene går gjerne under betegnelsen *push and pull*- modeller, tilnærminger som i stor grad står i en individualistisk tradisjon. Castles og Miller (1993) hevder også at denne måten å forstå flytteprosesser på ofte er ahistorisk med sin vektlegging på

sosialpsykologiske faktorer som motivasjon og beslutningsprosesser utifra kostnads- og nyttehensyn.

En måte å få en oversikt over grunner som fører til folkeflyttinger er å skille mellom *frivillig* og *ufrivillig* migrasjon. Dette skillet er problematisk fordi det innebærer en kategorisering av migrasjonsstrømmen som enten frivillig valgt handling på bakgrunn av økonomiske og familiære eller andre sosiale forhold. I motsetning til en mer tvunget form for flytting på grunn av krig, politiske uroligheter og undertrykkelse av menneskerettigheter. Denne inndelingen av økonomiske og politiske innvandrere eller flyktninger er også problematisk fordi mottakersamfunn ofte finner den ene grupperingen av innvandrere mer moralsk verdig til å oppnå det gode det er å få innpass i et vestlig samfunn⁷. Særlig for enslige asylbarn er skillet mellom frivillig og ufrivillig migrasjon problematisk, slik Ressler (1988) også beskriver dette, fordi det ofte er foreldrene eller omsorgspersonene i hjemlandet som er beslutningstakere. Barnas egne synspunkter og erfaringer er i en slik modell ikke synliggjort. I min studie av 1990-utvalget (Eide 2000) viste de enslige mindreårige nettopp en betydelig motstand mot å reise fra hjemlandet.

En mer nyansert måte å forstå individuelle og kollektive handlinger i forhold til migrasjon, er å se på samfunnsmessige fordelinger av sosiale, politiske og økonomiske ressurser som forutsetning for individuelle beslutninger om å flytte på seg. Richmond (1996) legger vekt på de handlingsmulighetene den enkelte har innenfor et gitt samfunn, og han mener at ulike former for migrasjon kan ha en inndeling fra å være *proaktiv* til å være *reaktiv*. I hans modell er det et samspill mellom økonomiske og sosiopolitiske faktorer på den ene aksen, og beslutningsdyktighet på en skala fra maksimal til minimal autonomi på den andre. På den proaktive ytterkanten finnes personer som tilbringer sin pensjonisttilværelse i utlandet og tilbakevendte utvandrere, mens på motsatt side er konvensjonsflyktninger og statsløse personer eksempler på reaktive migranter. Mellom disse ytterpunktene finnes det et uttall av personer som av ulike sosiale, politiske og økonomiske årsaker krysser grensene. Men enten man konstruerer årsaker til migrasjon langs en akse av proaktiv og reaktiv, eller som frivillig og ufrivillig, ligger som oftest bakgrunnen for flyttingene i de samfunnsforholdene migrantene forlater:

⁷ Fuglerud (2001) påpeker at denne kategoriseringen mellom frivillig og tvungen migrasjon har blitt sentral i den politiske diskursen om innvandring i de vestlige landene. En diskurs han hevder kjennetegnes av moralske overtoner som føres på innenrikspolitiske premisser som i liten grad gjenspeiler kompleksiteten i flyktningenes og innvandrernes erfaringer fra de områdene hvor de kommer fra.

" (...) many of the decisions made by both 'economic' and 'political' migrants are a response to diffuse anxiety generated by a failure of the social system to provide for the fundamental needs of the individual, biological, economic and social. (...) a reasonable hypothesis would be that when societal institutions disintegrate, or are weakened to the point that they are unable to provide a substantial section of the population with an adequate sense of group inclusion, trust and ontological security, a refugee situation is created". (Richmond 1996:341)

Bakgrunnen for at mennesker krysser landegrenser er ikke hovedfokus i denne studien. Det er likevel ikke mulig å se bort fra de faktorene som fører til migrasjon, når det skal undersøkes hvilken effekt innvandring har på et samfunn og de enkeltpersoner som flytter på seg. I begrunnelsen for hvorfor noen beveger seg bort fra sine hjemlige territorier, enten man ser på dette som individuelle eller kollektive handlinger, finnes også den begynnende kampen om anerkjennelse i mottakerlandet. En av hovedtesene i denne undersøkelsen er at en slik anerkjennelse er en viktig forutsetning for sosial integrasjon. Denne anerkjennelsen eller mangel på sådan henger sammen med hvilken politikk staten i mottakerlandet fører i forhold til minoritetsgruppers rettigheter og integrasjon. Dette kommer til uttrykk gjennom den praksis som utøves når det gjelder flyktning- og innvandringspolitikken på områder som asylretten, bosettingspolitikk og velferdsordninger. I tillegg har det stor betydning hvilke holdninger befolkningen har til kulturelt mangfold. I følge Cohen (1996b) er innvandrerne ofte fryktet av det samfunnet de kommer til og sett på som en potensiell økonomisk trussel. Dette kan være i forhold til konkurranse om boliger, utdanning, velferdsgoder og arbeidsplasser, men også som bærere av en fremmed kultur og religion som truer sikkerheten, velferden og identiteten til majoritetsbefolkningen.

Både statens politikk og samfunnets holdninger til innvandring generelt er medvirkende til hvordan dannelsen av etniske minoriteter skjer. Dannelsen av slike nye sosiale fellesskap er utgangspunkt for offentlige diskurser i mottakerlandet. I disse diskursene er det mange representasjoner⁸ som på ulike måter konstruerer forklaringer på hvorfor innvandrere i stor grad er marginalisert. I norsk sammenheng kan dette være å hevde at myndighetenes integrasjonspolitik har mislykkes, at det handler om utestengning og rasisme, at innvandrerne i liten grad selv vil la seg integrere og at manglende tilpasning må skyldes kulturelle forskjeller. Det som kan slås fast som en tendens, både i Norge og andre vestlige land med innvandring, er at mange innvandrere lever isolert i boligområder hvor

⁸ Neumann definerer hva som menes med representasjoner i boka: Neumann, I.: *Mening, materialitet, makt. En innføring i diskursanalyse*. Fagbokforlaget 2001. Med representasjoner i en diskurs menes fenomenene og tingene slik de framstår for oss. Ikke tingene i seg selv, men tingene silt gjennom det som kommer mellom oss og verden: språket, kategoriene osv. Representasjoner, eller vi kan også kalle det modeller av virkeligheten, er sosial reproduksjon av fakta.

inntektsnivået er lavt. Det er også en tendens at det er sosioøkonomisk forskjeller mellom majoritetsbefolkningen og etniske minoriteter. Noe som dels kan forklare den segregerte bosettingen. Noen innvandrergupper er også hyppigere representert på visse arbeidsplasser med lav inntekt og lav status⁹.

Castles og Miller (1993) hevder at etniske minoritetsgrupper er et produkt både av en pålagt identitet utenfra, og en selvpålagt identitetsdannelse. Med en identitet som er pålagt utenfra menes at innvanderne møtes av dominerende kategoriseringer av hvem medlemmene av den etniske gruppen er. Denne kategoriseringen er ofte tatt for gitt av majoritetsbefolkningen, der en diskursiv praksis ofte skaper usynlige grenser mellom *oss* og *de andre*:

"Den underforståtte konstruksjonen av 'oss' som det umarkerte normative sentrum skapes ved hjelp av usynlige grenser overfor 'dem'. Bruken av slektskaps- og familiemetaforer, vert-gjesteforholdet som metafor og hele forestillingen om å ha 'bygget landet' bidrar til å strukturere den økende etnifiseringen av nasjonal identitet. Følelse av tilhørighet er i mange situasjoner basert på slektskap og forestilt likhet langt bakover i tid".

(Gullestad 2002:103).

Den pålagte identiteten, som ofte kan skapes gjennom slike usynlige grensemarkeringer, kan også ses som en form for manglende anerkjennelse. Det er ofte ytre kjennetegn som hudfarge og språk som utløser slike forestillinger om *den andre*. For minoritetsgruppene fører den pålagte identiteten også til en tvungen isolasjon i majoritetssamfunnet. Baumann (2000) mener at dannelsen av etniske minoritetsgrupper ofte utgjør et unntak fra desintegrasjonsprosessen for tradisjonelle fellesskap, og at disse felleskapene beholder den tvangsmessige karakteren av kollektivt medlemskap. Men Baumann understreker at disse minoritetsgruppene først og fremst er et produkt av en *innesperring utenfra*. Bare i neste omgang er disse gruppene et utslag av selv-innesperring, mener han, hvis de i det hele tatt er det.

Den selvpålagte identitetsdannelsen skjer gjennom en bevisstgjøring av gruppe-medlemmenes antatte felles bakgrunn når det gjelder kulturelle og sosiale karakteristika. Det er rimelig grunn til å anta at denne bevisstgjøringen ikke bare skjer på bakgrunn av en felles historie, men at det også er et produkt av samhandlingen med

⁹Når det gjelder innvandring og marginalisering på ulike områder i samfunnet er det mye forskning som bekrefter dette, som f.eks. Berg (1998), Cohen (1996a og b), Djuve og Hagen (1995), Djuve og Kavli (2000), Eide (2000), Lødding 1998, Rogstad og Raaum (1997), Vassenden (1997), Øia (2000).

majoritetssamfunnet. Diasporaen¹⁰ som etniske minoritetsgrupper danner i eksil innebærer en tro på at de ikke er, og kanskje heller ikke kan bli fullt ut akseptert av sine vertsland. Minoritetsgruppene selv overtar etter hvert majoritetssamfunnets syn på dem. Foucault (1982) omtaler dette som en objektivering av subjektet, hvor innvandrergupper som subjekter forholder seg aktivt til hvordan diskursen om dem foregår i samfunnet og på mange områder godtar slike subjektposisjoner som det å være annerledes og marginalisert. I følge Taylor (1994) har slik identitetsdannelse som innebærer lav selvtillit og nærmest selvhat en viss treghet, og er vanskelig å endre. Slike identiteter sitter lenge i, hevder Taylor, og gjør det vanskelig å gå fra å være en minoritetsgruppe uten anerkjennelse til det å få mer anerkjennelse og dermed nye muligheter.

Forskning om enslige mindreårige flyktninger

Det har etter hvert kommet en del forskningsrapporter som tar for seg de enslige mindreårige flyktingenes situasjon i Norge. Det var først på slutten av 80-tallet at denne gruppen i særlig grad fikk oppmerksomhet gjennom media, blant fagpersoner og hos beslutningstakere. Det første forskningsprosjektet kom derfor først i begynnelsen av 1990. Unge enslige flyktninger var likevel nevnt i noen offentlige dokumenter på 80-tallet. Dette gjelder i særlig grad en NOU fra 1986¹¹. Temaene for de fleste av forskningsrapportene som har kommet om denne gruppen flyktninger, både de som direkte kan relateres til 1990-utvalget og senere rapporter, kan kategoriseres i tre hovedområder: *organisering, rettigheter og det psykososiale*. De fleste rapportene tematiserer både organisering, rettigheter og det psykososiale. Det er derfor vanskelig å dele dem inn i slike grove kategorier som jeg gjør her. Likevel har de fleste et hovedfokus som tilhører en av disse tre kategoriene.

Organisering eller *sektoransvar*, som er den første kategorien, er et sentralt tema som går igjen i flere av rapportene (Flatebø 1990, Gill 1997, Hjelde og Stenerud 1999, Berg og Lauritsen 2002, Wold 2002). Den første forskningsrapporten, Flatebø (1990), setter søkelys på det kommunale arbeidet med denne gruppen barn og unge. En viktig problemstilling i den sammenhengen er i hvor stor grad barneverntjenesten i kommunene skal involvere seg i arbeidet med enslige mindreårige flyktninger. Flatebø argumenterer for at dersom

¹⁰ William Safran (1991) definerer begrepet diaspora som et samfunn med minoritetsstatus utenfor sitt hjemland, og at dette samfunnet har følgende kjennetegn: - er spredd fra et opprinnelig sentrum til minst to forskjellige steder, - opprettholder et minne, en visjon, eller en myte om et opprinnelig hjemland, - oppfatter at de ikke er, og kanskje ikke kan bli fullt ut akseptert i sitt vertsland, - ser sine forfedres hjemland som et sted å vende tilbake til når tiden er moden, - forplikter seg til å bevare eller gjenoppbygge dette hjemlandet, og - opprettholder en gruppebevissthet og gruppesolidaritet med utgangspunkt i dette varige forholdet til hjemlandet. Jf. også drøftelser om diasporabegrepet i Fuglerud (2001).

¹¹ NOU 1986:8: *Flyktingers tilpasning til det norske samfunn*. Sosialdepartementet.

barnevernet får ansvaret for enslige flyktningbarn vil dette medføre en klientifisering av hele denne gruppen flyktninger.

Flatebø (1990) hevder at sentrale idealer og mål for barnevernsarbeidet vil ha utilsiktede effekter for alenebarna, slik som å stemple dem som ressursvake og der deres egne verdier og løsninger defineres som mindreverdige. Det motsatte argumentet går på at barnevernet vil kunne være en rettsikkerhetsgaranti i forhold til omsorgssituasjon og utdanning (Andersson 1994,1996). Et annet viktig spørsmål er om selve organiseringen av arbeidet skal være en lokal beslutning eller om statlige myndigheter skal styre dette gjennom lover og regler. I den sammenhengen er også vergespørsmålet aktuelt, og også noe som påpekes som en av de områdene som ikke er tilfredsstillende. Problemer med å oppnevne verger og hvilken rolle verger skal ha i forhold til denne gruppen, har vært et gjennomgående tema for de fleste av de forskningsrapportene som foreligger på 1990-tallet.

I sin rapport om hvordan arbeidet med enslige mindreårige flyktninger blir drevet i Oslo kommune peker Hjelde og Stenerud (1999) på tre områder som er viktig: omsorg, opplæring og rettigheter. Når det gjelder disse tre områdene er det særlig tre typer av begrensninger eller utfordringer som påpekes. Kommunikasjonen mellom hjelperne og de mindreårige framheves som spesielt krevende. Nødvendigheten av en videre utvikling av det tverrfaglige samarbeidet rundt disse barna påpekes også. I rapporten framheves også Lov om barneverntjenester som et viktig virkemiddel til å begrense virkningene av ressursmangel, sikre barnas rettigheter og en grundig undersøkelse av omsorgssituasjon. Likeledes at loven sikrer likebehandling i forhold til etnisk norske barn.

Gill (1997) hevder at det er en tendens til at kommunene desentraliserer ansvaret for hjelpetjenestene til denne gruppen flyktninger. Dette medfører økte forskjeller både på tvers av og internt i kommunene. Hun påpeker også ulike konsekvenser av de statlige tilskuddordningene til kommunene når det gjelder mottaket av enslige flyktningbarn, og tendensen til en mer restriktiv praksis i anvendelsen av barnevernsloven. Berg og Lauritsen (2002) mener det er nødvendig med en helhetlig og individuelt tilpasset tjenestetilbud til enslige mindreårige flyktninger. Dette innebærer individuelle tilnærminger og lokale løsninger i forhold til bo- og omsorgstilbud, skole og utdanning, kultur og fritid, psykososialt arbeid, og til reetablering av kontakt med foreldre og hjemland. De påpeker de sentrale områdene for dette arbeidet: den faglige kompetansen må videreutvikles og arbeidet må være forankret i kommunens ledelse. Likeledes vektlegges tverrfaglighet, kontinuitet og oppnåelse av tillitsrelasjoner mellom hjelperne og de mindreårige, og myndiggjøring av barna. Tverrfaglighet er også noe Wold (2002) framhever i sin forskningsrapport om enslige

mindreårige flyktninger i Norge og i Nederland, der hun særlig fokuserer på barnas opplæringsituasjon.

Den andre kategorien av disse forskningsrapportene er *rettighetsorientert* og spesielt opptatt av de juridiske sidene ved de enslige flyktningbarnas situasjon (Kristoffersen 1992, Kipperberg 1996, Solberg 1997, Engebrigtsen 2002, Andreassen 2003). De fleste asylsøkerbarna som omtales i Kipperbergs rapport (1996) kommer til Norge sammen med familie, men hun påpeker også de enslige mindreåriges situasjon. Det er likevel felles problemstillinger for begge gruppene av asylsøkerbarn, slik som norsk lovgivning og rettspraksis i forhold til internasjonale konvensjoner Norge har ratifisert. Dette gjelder i særlig grad FN's Flyktningkonvensjon og Barnekonvensjonen. I tillegg påpeker denne rapporten mangler ved myndighetenes saksbehandling når det gjelder asylsøkerbarna. Disse forholdene er også temaer i boka om *unge flyktninger i Norge* (Kristoffersen 1992). Enslige mindreåriges rettigheter er også et sentralt tema i IMER-rapporten fra Solberg (1997). Han tar opp forholdet mellom barnekonvensjonen, utlendingsloven og barnevernsloven. I tillegg omtaler han også aktuelle lover og regelverk knyttet til bosetting av disse barna i kommunene. Solbergs rapport er dessuten en god oversikt over kunnskapsstatusen når det gjelder enslige mindreårige flyktninger mer generelt.

På samme måten som flere av de andre IMER-rapportene (1994 og 1997) om alenebarna, problematiserer også Solberg (1997) motsetningen mellom myndighetenes restriktive flyktning- og innvandringspolitikk og hensynet til det enkelte barns behov. Denne motsetningen blir også påpekt av Engebrigtsen (2002) gjennom et kritisk perspektiv på begrepet *barnets beste*. Hun problematiserer måten barnets beste brukes som rettsprinsipp, og påpeker i den sammenhengen hvordan dette prinsippet brukes som legitimering for politiske og byråkratiske beslutninger. Hun er også kritisk til en økende anvendelse av barnets beste som prinsipp for å understøtte juridiske beslutninger (ibid.). Når det gjelder de juridiske aspektene ved alenebarnas situasjon og hvilke rettigheter de har, er det flere av de frivillige organisasjonene som har engasjert seg i dette. Jeg vil her særlig framheve Redd Barna som har gjennomført flere prosjekter på dette området¹².

De fleste av forskningrapportene om enslige mindreårige flyktninger er i betydelig grad opptatt av de *psykososiale forholdene* ved barnas situasjon (Knudsen 1990, Fladstad

¹² Jf. flere rapporter fra Redd Barna, slik som: "Å være verge for enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere". Vergehåndboka - En praktisk veiledning, Redd Barna 1996, "Barn og unge som kommer alene. Dokumentasjon og anbefalinger om enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger i Norge", Redd Barna rapport 1/97, og "Rapport med tilråding om tilsynsmodell for enslige mindreårige asylsøkere". Redd Barna rapport 30/04. Det har også blitt igangsatt flere andre prosjekter de senere årene i regi av Redd Barna.

1993, Andersson 1994, Schancke 1995, Hushagen 1997, Eide 2000, Hjelde 2004). Det som er felles for alle disse rapportene er det individuelle aspektet og fokuset på de psykologiske konsekvensene av den situasjonen de enslige mindreårige er i. Det fokuseres på den enkeltes livshistorie, tilhørigheten i det norske samfunnet og relasjonen mellom den mindreårige og hjelpeapparatet. Sentrale temaer som tas opp er ventetid i forhold til asylsøknad, psykiske traumer barna har opplevd i hjemlandet og på flukt, og hvilke mestringsstrategier som er mulig for disse barna. Likeledes er spørsmål om familiegjenforening sentralt, hvilken omsorgssituasjon de skal ha, sosialt nettverk og forankring i de lokale sammenhengene de befinner seg i, og tilpasningen til de mange forventninger som stilles til dem både fra familien i hjemlandet, omsorgspersoner i eksil og det norske hjelpesystemet.

Hushagen (1997) påpeker at det viktigste *integreringshemmende* element i de unges liv er den strenge praktiseringen av familiegjenforening og vanskeligheter for de unge med å få innvilget søknader om dette. Hun hevder at denne praksisen på mange måter strider imot FN's barnekonvensjonen, og at konsekvensene for barna er store i forhold til tilpasningsevne og psykisk helse. En annen studie som også er opptatt av de psykososiale forholdene er avhandlingen til Hjelde (2004). Hun opererer med tre aspekter for å forstå de enslige mindreårige flyktningene. Det ene er det store *mangfoldet* disse barna representerer. Det andre er forholdet mellom de unge og samfunnet rundt dem, hvor hun peker på *grenseovergangene* i denne relasjonen. Det tredje aspektet er *tausheten* disse barna formidler både i forhold til hjelperne, andre voksenpersoner og også i forhold til forskeren som studerer dette feltet.

Det finnes også en del internasjonale forskningsrapporter om enslige mindreårige flyktninger (Ressler, Boothby og Steinbock 1988, Doek, van Loon og Vlaardingerbroek 1996, Mertz og Starska 1991, Steinbock 1996, Svensson 1999, Jockenhövel-Schiecke 1990). Av disse vil jeg spesielt trekke fram rapporten til Ressler m.fl. (1988). Den er fortsatt et viktig bidrag i arbeidet med enslige flyktningbarn. Ressler tar for seg både de historiske, psykososiale og rettighetsorienterte sidene på et bredt grunnlag. Når det gjelder det historiske tar denne rapporten for seg både de jødiske alenebarnas situasjon før, under og etter andre verdenskrigen¹³. Likeledes er de ungarske mindreårige også tatt med¹⁴. Rapporten kan anses

¹³ Rapporten hevder at så mange som 12.000 jødiske og ikke-jødiske barn ble sendt til andre transittland i Europa. England tok imot så mange som 10.000 av disse (omtalt som The Kindertransport). Rapporten omtaler skjebnen både til jødiske og ikke-jødiske barn i denne perioden: "*Unaccompanied children were part of a tragedy for non-Jews as well as Jews. As Germany expanded its territory, the Nazis expanded their plans for children. "The children of the annexed districts were to be Germanized: those of France and the Nordic democracies were to be reared as willing employees of the New Order; Greeks and Slavs were to be reduced to the condition of semiliterate labourers, while to Jewish and Gypsy and mentally defective children, a process of*

som en oppslagsbok både i forhold til den akutte mottaksfasen og i et lengre perspektiv i forhold til omsorgsplasseringer og de vurderinger dette arbeidet innebærer. Ressler (ibid.) mener at enslige mindreårige flyktninger trenger oppfølging, veiledning og språklig trening. Dette gjelder uansett omsorgsplassering, og at disse innsatsområdene er kritiske i forhold til hvordan det vil gå med barna. Ressler mener derfor at det for alle enslige mindreårige må vurderes tiltak på disse områdene.

Mye av den aktuelle forskningen om enslige mindreårige flyktninger som er beskrevet ovenfor er empirisk oppdragsforskning. Dette er forskning som i stor grad er preget av ad-hoc og forsøk på å løse akutte problemer. Når det gjelder de enslige flyktningbarnas situasjon er dette problemer som ofte er satt på dagsorden av media eller fagpersoner. I en rapport om synspunkter på norsk innvandringsforskning mer generelt påpeker Runblom (1992) nettopp hvordan dette feltet er preget av å være oppdragsforskning:

"I hög grad har denna forskning varit inriktad mot akuta samhällsproblem i invandringens spår: bostadsfrågor, ensamma invandrades svårigheter, anpassning, problem i kontakten mellan sociala myndigheter och flyktingar, organitaionsproblem inom flygtingmottagningen, språkundervisning riktad till invandrare etc. Mycket av detta är beställningsuppdrag från statliga och kommunala organ. Kommunaldepartementet och, i ökande grad, Utlenningsdirektoratet är stora uppdragsgivare. En del av denna utredningsverksamhet kan beskrivas som samhällsvetenskaplig forskning 'ad hoc'."
(Runblom 1992:26)

De samme synspunktene påpekes også av Ålund (1991) i forhold til svensk innvandringsforskning:

"Most Swedish immigrant research has been of an applied nature, with close connections with state 'programmes of action'. The authorities have become

elimination was to be applied. Programs were developed to 'recover' ethnic Germanic elements for reincorporation into the Reich, to encourage illegitimate births among mothers of known Nordic extraction and German fathers, and to transfer selected children to Germany to 'strengthen the Reich, and weaken the occupied country. ("Kildehenvisninger: Macardle 1949 og Grunewald 1948, se Ressler 1988) (Ressler 1988:20)

¹⁴ Ressler oppgir at av alle de ungarske flyktningene som flyktet til Østerrike og Jugoslavia i 1956/57 var minst 6000 enslige mindreårige. De fleste av disse var i alderen 16-18 år. Rapporten omtaler også bakgrunne for at disse barna flyktet, og også omgivelsenes syn på dem som 'frihetsforkjempere' som hadde deltatt i gatekamper i Budapest: *"Such stories tended to confirm the stereotype of young Hungarian escapes as 'freedom fighters', playing heavily on the emotions in the short-lived but intense international response to the Hungarians by much of the noncommunist world. But the unaccompanied minors fled Hungary for other reasons as well. At a conference in Vienna in 1957, the Chief Medical Officer of a school noted that many of the Hungarian children were 'fighters by nature' to whom the revolution had given the opportunity for adventure, the chance to use weapons, and an urge to conquer and annihilate. Some children were escaping from bad home conditions; others were drawn by the thought of distant countries and the call of the 'Golden West'. Some were weak, passive, and easily influenced and left home to follow the rest; these were often homesick. 'Only a few could give coherent motives for their flight. It was but gradually that the real reasons emerged, in private conversation, not in front of a committee'*(Kildehenvisning: Wurst 1957, se Ressler 1988)(Ressler 1988:45)

increasingly interested in applied research, social technology which seeks to regulate and control immigrants' conditions. The production of knowledge has thus been closely bound up with the ideological and practical administration of society's 'immigrant problem'." (Ålund 1991:71)

Bortsett fra Engebrigtsen (2002) og til dels rapportene fra IMER/Universitetet i Bergen (Andersson 1994, Hushagen 1997, Solberg 1997, Gill 1997), er det i liten grad noen kritiske perspektiver i forhold til den aktuelle politikken myndighetene utøver overfor denne gruppen flyktninger eller det praktiske arbeidet i kommunene. Forskningsrapportene bærer også preg av å være mer beskrivende enn analytiske. Dette kan henge sammen med at de færreste prosjektene er komparative¹⁵. Mye av forskningen er også individrettet der det i stor grad fokuseres på de psykososiale forhold barna vokser opp under. Denne kritikken rammer også min egen rapport fra Del I (Eide 2000), som også i stor grad fokuserer på det individuelle og relasjonelle nivå og lite på det politiske og de interessemotsetningene som også finnes på dette området.

Migrasjon og innvandring er kontroversielle og politisk konfliktfylte fenomener i det norske samfunnet. Det er derfor grunn til å anta at motsetninger og interessekonflikter også rammer politikken overfor de enslige flyktningbarna. Bakgrunnen for at dette er mindre tydelig og også i liten grad er fokusert i forskningen om disse barna, er nettopp at dette gjelder barn og at det derfor er mange grunner for å skjule de interessemotsetninger og maktrelasjoner som jeg også antar finnes på dette feltet. Det som er i fokus er i stor grad de individuelle aspektene slik som omsorg, mestring og anerkjennelse. Dette er viktige og kritiske områder som må undersøkes, men det er grunn til å anta at også samfunnsmessige rammebetingelser og kollektive prosesser innenfor politikk og administrasjon har stor betydning for alenebarnas oppvekst. Tvetydigheten disse barna representerer i mange sammenhenger¹⁶, er eksempel på motsetninger som ofte er vanskelig å få øye på bak gode intensjoner om å hjelpe. Richmond (1996) påpeker at migrasjonsforskning ikke kan unnlate å ta for seg motsetningene og de maktrelasjoner som eksisterer i dette feltet:

"An adequate sociological theory of migration must incorporate an understanding of social action and human agency, the question of conflict, contradiction and opposition in social systems, the meaning of structure and change, and the importance of power". (Richmond 1996:341)

Mye av forskningen om enslige mindreårige flyktninger mangler slike perspektiver som Richmond her påpeker. Bakgrunnen for å anvende en historisk tilnærming i studiet av enslige

¹⁵ Jf. tidligere omtale av Mills (2002) påpeking av det komparative perspektivet i dette innledningskapitlet.

¹⁶ Jf. kap. 3 om de tvetydige barna.

flyktningbarns situasjon er nettopp å tydeliggjøre interessekonfliktene og maktrelasjonene. Interessekonfliktene kommer særlig til uttrykk når myndighetenes politikk, enten dette gjelder asylpolitikken eller identitetspolitikken, settes opp mot de individuelle livshistoriene som kommer fram i intervjuene.

Det normative og det diskursive

Det er i særlig grad to teoretiske tilnærminger som er sentrale i denne avhandlingen. For det første anvendes teorier om anerkjennelse¹⁷, i tillegg til en diskursanalytisk tilnærming, for å forstå de fire utvalgene av enslige mindreårige flyktninger. Bakgrunnen for å bruke anerkjennelse er at en slik tilnærming tydeliggjør kompliserte prosesser i alenebarnas oppvekst i Norge. Anerkjennelse er både et fenomen som innebærer en bestemt tilstand, men er også et redskap for analyse av kompliserte politiske prosesser. Det er i særlig grad den analytiske tilnærmingen som anvendes i denne avhandlingen. Det er likevel vanskelig å skille selve fenomenet som en oppnådd tilstand fra analysen av anerkjennelsesprosessene¹⁸. Anerkjennelsesprosesser foregår både på det relasjonelle område og på det politiske område. Alle barn, også enslige mindreårige flyktninger, trenger anerkjennelse for å bli sosialt integrert og utvikle seg som mennesker med tro på en framtid i det samfunnet der de vokser opp.

På det politiske område tydeliggjør anerkjennelse sentrale dilemmaer som oppstår i et multikulturelt samfunn. Dette gjelder i særlig grad i forhold til identitetspolitikk og motsetningen mellom en forskjellpolitikk og en likhetspolitikk. Dilemmaet mellom hensynet til det spesielle og det å behandle alle utifra likeverdighet eller likebehandlingsprinsipper, er aktuelt for alle de fire utvalgene av alenebarn i denne studien. Enten dette kommer til uttrykk som en forskjellsposisjon i forhold til tibetanerne eller som en likhetsposisjon når det gjelder ungarene. Hvordan samfunnet til en hver tid forholder seg til dilemmaet mellom en forskjellpolitikk og en likhetspolitikk har betydning både når det gjelder den gjeldende identitetspolitikken overfor barna og i det praktiske omsorgsarbeidet.

Det er et dynamisk forhold mellom de teoretiske tilnærmingene i denne avhandlingen, mellom den normative tilnærmingen anerkjennelsesperspektivet representerer og det diskursive og konstruktivistiske bidraget genealogien tilbyr. Motsetningene mellom de to tilnærmingene skal jeg ikke drøfte her i innledningen, da dette tas opp utover i

¹⁷ Filosofene Charles Taylors og Axel Honneths bidrag er sentral i forhold til anerkjennelse, jf kap. 5 .

¹⁸ Jf. kap. 5 og Honneths omtale av anerkjennelse som oppnådd tilstand og som kamp eller behov.

avhandlingen¹⁹. I denne innledningen skal det redegjøres kort for de to hovedtilnærmingene som anvendes. Anerkjennelse er et begrep som blir anvendt innen flere fagområder. I norsk sammenheng gjelder dette særlig fag som psykologi, pedagogikk og sosialt arbeid. Det er ikke de nære relasjonene og den terapeutiske sammenhengen som er den viktigste begrunnelsen for å bruke anerkjennelsesbegrepet i denne avhandlingen. Det betyr ikke at det relasjonelle aspektet ikke er relevant når det gjelder migrasjon og situasjonen for enslige mindreårige flyktninger. I mitt forskningsprosjekt om enslige mindreårige flyktninger som kom til Norge i begynnelsen av 1990, er et av funnene at opplevelsen av tillit i omsorgssituasjonen er av avgjørende betydning for oppveksten (Eide 2000). Manglende tillit i forhold til omsorgspersonene, rapporterte de mindreårige nettopp som fravær av respekt og sosial aksept. Mangelen på denne tilliten, gjerne i kombinasjon med høyt konfliktnivå og omsorgspersonenes manglende integrasjon i det norske samfunnet, førte i mange av oppveksthistoriene til brudd i omsorgssituasjonen, mangel på anerkjennelse og dermed en høyere risikofaktor og større usikkerhet for disse barna.

Denne avhandlingen bygger på den grunnleggende forståelsen at sosial integrasjon, som nettopp kan knyttes til anerkjennelse av *de andre*, går utover de prosesser som skjer i nære relasjoner. Det kan være hvordan samfunnet ser på enslige asylbarns ankomst, hvordan samfunnet forholder seg til ulike minoritetsgrupper, og hvordan både media, myndigheter og det enkeltes møte i hverdagen bekrefter holdninger til *de andre*. Anerkjennelsesprosesser kan i denne sammenheng knyttes til kunnskapsproduksjon og hvordan kunnskap om *de andre* gjøres gyldig. En slik kobling mellom anerkjennelse og en diskursanalytisk tilnærming synliggjør hvordan maktaspektet er en viktig del av det å anerkjenne både enkeltpersoner og ulike grupper.

Det andre teoretiske bidraget som anvendes er en genealogisk tilnærming²⁰ til historien om de fire utvalgene av alenebarn. Dette innebærer at diskursanalyse anvendes for å forstå den nåværende posisjonen for alenebarna i lys av det historiske materialet om jødene, ungarene og tibetanerne. Genealogien innebærer en spesiell måte å se på historien slik den framtrer i nåtid. Genealogien er en samtidsanalyse som ikke ser på historien som en form for evolusjon som bekrefter en nåtidig kunnskapsstatus og praksis som mer human eller mer holdbar enn i tidligere tider. Hvordan diskursen om alenebarna til en hver tid produserer kunnskap, og relasjonen mellom kunnskap og makt, er sentral i denne tilnærmingen. Når det gjelder en genealogisk tilnærming til de ulike utvalgene av alenebarn kan dette for eksempel

¹⁹ Jf. særlig kap. 6, i tillegg til kap. 4 og 5 som presenterer disse perspektive for seg selv..

²⁰ Jf. omtale av genealogien i kap. 4.

være å finne fram til hvordan kunnskap om kulturelle hensyn reproducerer en oppsplittende praksis overfor *de andre*. Dette kan gjelde både i forhold til en identitetspolitikk som innebærer et dominerende regime om segregering overfor de tibetanske guttene, og likeledes et integreringsregime overfor det multietniske utvalget på 1990-tallet.

Det er mange måter å definere hva som menes med en diskurs. I diskurser er språket viktig som middel til å formidle et budskap. En måte å forstå diskursbegrepet er derfor å hevde at det handler om *språk i bruk* (Wetherell, Taylor og Yates 2001). Men diskursen kan ikke reduseres til språket i seg selv. Muntlige og skriftlige utsagn inneholder også en menneskelig meningsdimensjon. Denne meningsdimensjonen kan analyseres ved hjelp av samfunnsvitenskapelige tilnærminger som enten studerer diskursdeltakernes intensjoner eller de bakenforliggende sosiale strukturer. Men diskurser kan også analyseres ved å studere den praksis vi inngår i når vi tar i bruk språket. Dette siste er den tilnæringsmåten som skal anvendes i denne studien, noe som innebærer en *konstruktivistisk* tilnærming. Diskursanalysen vil med en slik konstruktivistisk tilnærming fokusere på hvordan dominerende representasjoner eller virkelighetsforståelser blir iscenesatt, noe som innebærer at forholdet mellom kunnskap og makt blir tydeliggjort.

En av de mest kjente samfunnsanalytikerne som har hatt stor innflytelse på denne tilnæringsmåten er den franske filosofen Michel Foucault. En diskursanalytisk tilnærming vil i følge Foucault (1972) fokusere på de *mulighetsbetingelser* og *effekter* som skapes i det diskursive feltet. Det som er interessant er dermed ikke *hva* som blir uttalt og *hva* som til en hver tid aksepteres som sannheter, men *hvordan* aktuelle praksiser blir dominerende og hvilken effekt dette har på de enkeltpersoner eller grupper som er fokusert. Genealogien vil i den sammenhengen den anvendes i denne studien, prøve å avdekke hvordan en assimileringpolitikk blir praktisert overfor de jødiske og ungarske barna, mens dagens identitetspolitikk målfører en integreringspolitikk. Likeledes vil en genealogisk tilnærming tydeliggjøre hvilke effekter den gjeldende identitetspolitikken har på den enkelte flyktning. Foucault påpeker hvordan diskursen former selve fenomenet eller de personene som er i fokus:

"(...) no longer treating discourses as groups of signs (signifying elements referring to contents or representations) but as practices that systematically form the objects of which they speak. Discourses are composed of signs; but what they do is more than use these signs to designate things. It is this 'more' that renders them irreducible to the language and to speech. It is this 'more' that we must reveal and describe".
(Foucault 1972:49)

Foucault påpeker her at diskursanalysens formål er å avdekke det som går utover selve språket og innholdet i ordene som uttales. Neumann (2001) omtaler dette som de *materielle betingelsene* for diskursen eller som *systemer for frembringelse* av utsagn:

"En diskurs er et system for frembringelse av et sett utsagn og praksiser som, ved å innskrive seg i institusjoner og fremstå som mer eller mindre normale, er virkelighetskonstituerende for sine bærere og har en viss grad av regularitet i et sett sosiale relasjoner". (Neumann 2001:18)

Foucault anvender begrepet *diskursive formasjoner* på det samme fenomenet. Med diskursive formasjoner menes prinsipper for organisering av en diskurs, der utsagn og diskurs inngår i en sammenhengende helhet²¹. Mens selve diskursen består av samling av bestemte utsagn, utgjør diskursive formasjoner et helt system av utsagn, hjelpemidler, praksiser og institusjoner som muliggjør en diskurs²². Foucault knytter disse diskursive formasjonene til ulike former for makt. Det er gjennom de diskursive formasjonene at kunnskap oppnår gyldighet og dominans. Det diskursive feltet produserer mening og skaper effekter. Diskursen konstruerer hvilke posisjoner den enkelte eller en bestemt gruppe mennesker har. Dette omtaler Foucault som en *subjektposisjon*.

Når det gjelder de enslige flyktningbarna kan slike subjektposisjoner for eksempel være på hvilken måte ungarene er lik nordmenn, og det kan være på hvilken måte en somalisk jente er annerledes enn en etnisk norsk jente. Disse subjektposisjonene skapes ofte gjennom en daglig samhandling i nære omgivelser, der de enslige flyktningbarna etter hvert kan overta slike posisjoner som selvforståelse og egen meningskonstruksjon. Likeledes kan posisjonene skapes gjennom media og gjennom myndighetens politikk, eller andre sentrale aktører som er på banen når det gjelder synspunkter på de enslige flyktningbarnas situasjon. De subjektposisjonene som utdeles gjennom kollektive forestillinger om hvem de mindreårige er, kan være fjernt fra det enkelte barns egen forståelse av sin livshistorie. Det er hva som skjer i dette møtet mellom ulike virkelighetsforståelser på det individuelle og kollektive plan at genealogien og en diskursanalytisk tilnærming skal anvendes for å forstå alenebarns situasjon i den historiske og kulturelle sammenhengen de vokser opp i.

Staten og de offentlige myndighetene er en av støttespillerne i de diskursive formasjonene som omgir flyktningbarna i de ulike historiske kontekstene. De offentlige myndighetene, både på et nasjonalt og lokalt nivå, har stor innflytelse og er en viktig

²¹ Jf. Schaanning, E.: *Vitenskap som skapt viten. Foucault og historisk praksis*. Spartacus Forlag 1997, s.189.

²² For nærmere beskrivelser av forholdet mellom utsagn, diskurs og diskursive formasjoner henvises til Foucault, M. (1972): *The Archaeology of Knowledge* og Schaanning, E. (1997): *Vitenskap som skapt viten*. Det henvises også til Neumann (2001)

støttespiller for den diskursive praksis som utøves. Justisdepartementet er et eksempel på dette i forhold til de jødiske barna. Sosialdepartementet er en sentral aktør når det gjelder mottaket av de ungarske flyktingene i 1956. Kommunal- og regionaldepartementet, sammen med Utlendingsdirektoratet og kommunale flyktningskontor, er sentrale støttespillere når det gjelder den praktiske politikken overfor 1990-utvalget. Institusjoner som representerer det offentlige er likevel bare en av de mange støttespillerne i de diskursive formasjonene. De offentlige myndighetene er også avhengig av andre støttespillere for sin politikk. De uttalelsene som gjøres når det gjelder en bestemt politikk eller praksis er derfor ikke tilfeldige eller foretatt i et vakuum. Et eksempel på dette er hvordan norske myndigheter på slutten av 1930-tallet tok hensyn til innenrikspolitikken og til en opinion som så den vanskelige situasjonen for de jødiske flyktingene og nødvendigheten av å hjelpe. Det var derfor rimelig å innvilge innreisestillatelse for noen av de mange flyktingene som søkte seg til Norge, nettopp for å tilfredsstille disse synspunktene og vise humanisme og at man var villig til å hjelpe.

Det er også andre institusjoner eller organisasjoner som uttaler seg, eller som også går direkte inn i arbeidet med denne gruppen barn og unge. Det kan være frivillige organisasjoners engasjement slik dette kommer tydelig fram i historiene om de jødiske, ungarske og tibetanske barna. De frivillige organisasjonene er også inne i bildet i forhold til 1990-utvalget, men da mest i forhold til å øve press på myndighetene når det gjelder barnas rettigheter slik Redd Barna har gjort. Det kan også være frivillige og private organisasjoner som går inn i selve omsorgsarbeidet. Dette kan knyttes mer til en utvikling der det skjer en privatisering av velferdsordninger og det offentlige hjelpeapparatet mer generelt, enn som egenskaper ved de enslige mindreåriges situasjon.

Andre organisasjoner som er aktuelle støttespillere eller motspillere til dominerende diskurser om enslige flyktingbarn kan være ulike innvandrersorganisasjoner. På hvilken måte disse organisasjonene er aktive deltakere i en diskurs kan knyttes til *hva* som er mulig å uttale seg om, og om *hvem* som forventes skal uttale seg. I den sammenheng er diskursanalysen like mye opptatt av hvem som ikke kommer til orde og hva som *ikke* blir uttalt. Innvandrersorganisasjoner er imidlertid så og si helt fraværende i den offentlige diskursen på dette feltet. Det er mange grunner til at innvandrersorganisasjoner eller de mindreårige selv ikke uttaler seg eller kommer til orde. Det som finnes av uttalelser om barnas situasjon er stort sett gjennom forskningsprosjekter slik som denne avhandlingen, og det er stort sett barnas stemmer som er representert.

Media er en annen aktør som også har en viktig rolle i det diskursive feltet som er i fokus i denne studien. En sterk fokusering i media på alenebarna som ofre for krig og nød eller historier om barnesoldater og traumatiserte flyktninger, skaper subjektposisjoner som gir gode grunner til å synes synd på disse barna. En kombinasjon av subjektposisjoner som innebærer en offerrolle og en annerledeshet på bakgrunn av kulturelle og etniske forskjeller, er nødvendigvis ikke til barnas beste når de skal tilpasse seg og finne tilhørighet i det norske samfunnet²³. Dette gjelder både deres egen forståelse av sin situasjon og hjelpeapparatets forsøk på å hjelpe barna gjennom å ta kulturelle hensyn i den daglige omsorgen.

Politiske og historiske begivenheter i Europa og i Norge på de aktuelle tidspunktene når de fire utvalgene av alenebarn ankommer, har også stor betydning for hvordan de diskursive formasjonene støtter opp om en gjeldende politikk og praksis. Hvordan Vest-Europa og Norge så på Sovjetunionens invasjon av Ungarn i 1956 og den påfølgende flyktningstrømmen, har stor betydning for den generelle holdningen til de ungarske guttene som ble hentet ut av flyktningleire i Østerrike og på hvilken måte de ble mottatt i Norge. Det samme kan også sies om tibetanernes situasjon i forhold til Kinas mangeårige okkupasjon av Tibet. De guttene som kommer til Norge i 1964 møter også forståelse for bakgrunnen for flukten, selv om deres situasjon er fjernere og innbyr til en mer avstandspreget forhold sammenlignet med ungarerne. Dette blir også forsterket gjennom en segregeringspolitikk overfor tibetnerguttene, en politikk som skulle beskytte dem mot en vestlig og moderne kultur som den norske. Den aktuelle politiske situasjonen når det gjelder innvandringsspørsmål endrer imidlertid karakter utover 1970- og 80-tallet og fram til den nåværende situasjonen. Innvandring oppfattes mer og mer som et sosialt problem for det norske samfunnet. Disse holdningsendringene har også stor betydning for de diskursive formasjonene som utvikler seg historisk.

Det er imidlertid ikke bare politiske og historiske begivenheter som har betydning for de diskursive formasjonene. De økonomiske prosessene som skjer i de aktuelle tidsrommene for de fire utvalgene av enslige flyktningbarn, har også betydning for hva som uttales og hva som gjøres. De generelle økonomiske forholdene påvirker hvilke holdninger det norske samfunnet har til alenebarna. Dette kan være forhold ved arbeidsmarkedet slik dette i særlig grad kommer til uttrykk i historiene om de jødiske og ungarske barna. Både næringslivsinteresser og arbeidstakerinteresser var avgjørende for det norske samfunnets holdninger til innvandring på 1930- og 1950-tallet²⁴. Det økonomiske aspektet ved

²³ Jf. senere drøfting av dette, og særlig i kap. 7 om livshistorier i forhandling og konflikt.

²⁴ Jf. omtale av dette senere i avhandlingen, særlig i kap. 3 og 4.

innvandring har også betydning i forhold til 1990-utvalget av enslige mindreårige og også i nåtid, men det får andre uttrykk. Viktige spørsmål er de statlige overføringene til kommunesektoren som grunnlag for å ta imot flyktninger. Mottaket av enslige mindreårige har fått særskilt behandling av myndighetene (BFD 1995, 2000 og ECON 1999). I det aktuelle tidsrommet for ankomsten av de fire utvalgene skjer det også en historisk utbygging av velferdssystemer som også får betydning for den behandlingen de enslige mindreårige flyktingene får. Dette gjelder både i det statlige mottaksapparatet og i de kommunene hvor de blir bosatt.

Avhandlingens oppbygging

I dette innledende kapitlet har jeg tatt for meg bakgrunnen for studien og hvem de enslige mindreårige flyktingene er. I tillegg er tidligere forskning om denne gruppen flyktinger presentert. Den teoretiske tilnærmingen jeg anvender i forhold til mitt empiriske materiale er også kort framstilt, dette er anerkjennelsesteorier og den genealogiske tilnærmingen til historien. I kap.2 er det metodiske refleksjoner som er tema. Det er først og fremst intervjuer og tilgjengelige dokumenter som er informasjonskilder i denne avhandlingen. Jeg påpeker også at mens jeg i Del I av prosjektet anvender Grounded Theory som analytisk tilnærming for å tolke det innsamlede intervjumateriale, anvender jeg i Del II en diskursanalytisk tilnærming. De karakteristiske trekkene ved de fire utvalgene av alenebarn blir også presentert i dette kapitlet. Dette er karakteristika slik som alder, kjønn, etnisk bakgrunn, omsorgssituasjon, og hvor i Norge alenebarna blir bosatt. Til slutt i dette kapitlet diskuteres de etiske utfordringer som et forskningsprosjekt som dette innebærer. De sentrale utfordringene er hensynet til konfidensialitet og nærhet/avstand i forhold til forskningsfeltet.

I de to neste kapitlene er det først og fremst det empiriske materiale som er i fokus. I kap. 3 presenterer jeg de mange motsetningene som kommer til uttrykk i materialet som er innsamlet om de fire utvalgene av enslige flyktingbarn. *Tvetydighetene* som kommer fram i presentasjonen av 1990-utvalget kan knyttes til tilsvarende motsetninger og uklarheter som tydeliggjøres i et historisk tilbakeblikk på de jødiske, ungarske og tibetanske utvalgene, men da med andre uttrykk. Disse tvetydighetene er: -bakgrunnen for flukten fra hjemlandet,-om ankerbarn og falsk identitet,-håndterlighet og kontroll,-innvandringspolitikk og individuelle behov,-gjester og bofaste,-avhengighet og selvstendighet,-kulturforståelse og omsorg. I motsetning til disse tvetydighetene er det i kap. 4 derimot det *entydige* bilde av de enslige flyktingbarna som påpekes, dette er bilder som skapes når barna blir framstilt i sin samtid. Denne entydigheten skapes både i forhold til hvem disse barna er og hvilke behov de har for

støtte og omsorg, og gjelder både uttalelser fra norske myndigheter og personer i de frivillige organisasjonene som engasjerer seg i dette arbeidet. Den genealogiske tilnærmingen i dette kapitlet tydeliggjør hvilke effekter diskursens entydighet har for de fire utvalgene av alenebarn. Disse effektene påvirker måten barna blir forstått i sin samtid, hvilke erfaringer som gjøres i arbeidet og måter det reageres på i de spørsmål som til enhver tid er aktuelle i dette feltet. Effekter som påpekes er konsekvensene av de rasemessige hensyn som tas i forhold til de jødiske barna, likhetspolitikken overfor de ungarske guttene, segresjonspolitikken overfor tibetanerguttene, og integrasjonspolitikken og forestillinger om den individuelle valgfriheten som kan knyttes til 1990-utvalget.

Kap. 5 er først og fremst et teoretisk kapittel der jeg presenterer anerkjennelsesteorier, og da i særlig grad teoriene til Charles Taylor og Axel Honneth. Jeg har et kritisk blikk på disse teoriene, og påpeker at en universell forståelse av hvordan anerkjennelse oppnås er problematisk å anvende på mitt datamateriale. Dette gjelder i særlig grad på det politiske område, der det er en spenning mellom en likhetspolitikk og en forskjellspolitikk, og der anerkjennelsen støter både på etnosentrisme, former for kulturalisering og forventninger om assimilasjon som hindringer mot det å oppnå en gjensidig anerkjennelse. Jeg går videre inn på denne kritikken i kap. 6, der jeg drøfter det problematiske i å kombinere en genealogisk tilnærming til historien om alenebarna med teorier om anerkjennelse. Disse to teoretiske tilnærmingene er svært forskjellige og på flere måter utelukker de hverandre. Det er imidlertid også mulig å hevde at de utfyller hverandre. Genealogien slik Foucault anvender den, peker på de mange maktrelasjoner som utvikles når det gjelder anerkjennelse, identitetspolitikk og sosial integrasjon. På den andre siden påpeker anerkjennelsesteoriene de mange dilemmaer som oppstår i et flerkulturelt samfunn.

Det individuelle perspektivet er i fokus i kap. 7 ved at to livshistorier fra 1990-utvalget blir presentert, en somalisk jente og en vietnamesisk gutt. De forteller begge om sine individuelle veier fram til en segregert tilhørighetsform i det norske samfunnet. Dette er to mulige utganger mot en segregert tilværelse som ligner på hverandre, men som likevel har sin spesielle forhistorie. Også de andre livshistoriene, i særlig grad i 1990-utvalget og tibetanerutvalget, forteller om segregerte tilhørighetsformer som innebærer isolasjon i etniske minoritetsnettverk eller tilhørigheter i alternative motstandskulturer. Samfunnsmessige endringer i de institusjonelle rammene for alenebarnas oppvekst, i perioden fra de jødiske barna ankommer og fram til 1990-tallet, er noe av bakgrunnen for å forstå hvordan utviklingen av tilhørighetsformer skjer historisk.

Kap. 8 består av en oppsummering av hele avhandlingen. Det pekes på tre sentrale temaer som bidrar til å forstå de fire utvalgene alenebarn i et historisk komparativt perspektiv. Dette er den paternalistiske holdningen som gjenskapes i alle de fire utvalgene, reproduksjon av ulikhet og tvetydighetens betydning.

Kap. 2. Veien til forståelse

Denne studien anvender flere metoder når det gjelder innsamling av data. Det er i Del I anvendt både en kvantitativ og en kvalitativ tilnærming, gjennom kobling av registerdata, kvalitative intervju og innsamling av offentlige dokumenter (Eide 2000). Del II bruker kun kvalitative metoder slik som intervjuing og innsamling av dokumenter. Det er gjennomført intervjuer av personer fra alle de fire utvalgene. Likevel går det et skille mellom Del I og II som innebærer at det kvalitative datagrunnlaget når det gjelder 1990-utvalget i stor grad består av intervjuer, mens informasjonen i forhold til de jødiske, ungarske og tibetanske i større grad består av historiske dokumenter som er aktuelt i forhold til disse barnas oppvekst. Dette har både med at antallet flyktningbarn som kommer alene i perioden 1938-64 er lavt, og at tilgjengeligheten i forhold til antallet som fortsatt oppholder seg i Norge er lavt. Når det gjelder dokumentene som er samlet inn i Del II, består disse av både offentlige og private arkiver, fotografier, mediaoppslag, biografier og forskningsrapporter. Innholdet i dette materialet består av autentiske beskrivelser fra de mindreårige selv slik som gjennom brev eller skolestiler, miljørapporter fra de som hadde omsorgen for dem, saksbehandling i ulike offentlige etater eller private organisasjoner når det gjelder ankomst og oppfølging av dem, eller forskningsprosjekter som analyserer deres situasjon. Det er også samlet inn dokumenter i Del I, men i betydelig mindre grad. Disse dokumentene består i hovedsak av offentlige dokumenter fra statlige instanser.

Intervjuene av de fire utvalgene av alenebarn er gjennomført i perioden 1999 til 2002. Dette innebærer at alle de 34 informantene ser tilbake i tid når de forteller om sin oppvekst i Norge. Denne nåtidsposisjonen påvirker de historiene som fortelles, enten det er den 20-årige iranske jenta som forteller om sin oppvekst hos tante og onkel eller det er en 70-årig jødisk mann som forteller om en oppvekst på det jødiske barnehjemmet i Oslo. Den subjektive erfaringen er alltid tilstede i intervjuene, og kan knyttes til identitetshåndtering og anerkjennelsesprosesser både i fortid og nåtid. Analysen av barnas oppvekst skal sette de enkelte uttalelsene og livshistoriene inn i en historisk og politisk sammenheng. Dette gjelder også dokumenter som er samtidige skildringer av historien. Verken referater fra forhandlinger i Justisdepartementet om de jødiske barnas innreisesøknad i 1939 eller miljørapporter fra Tibetanerskolen i 1964 er imidlertid mer objektive eller nærmere *sannheten* enn det som kommer fram i intervjuene i nåtid.

Datamaterialet som er innsamlet om de fire utvalgene av alenebarn er stort og mangfoldig. For å vise dette mangfoldet har jeg satt opp en tabell som viser hvor den viktigste informasjonen er hentet fra:

Tabell 2.1. : Oversikt over de fire utvalgene av enslige mindreårige flyktninger i forhold til ankomst, antall, metodisk tilnærming og de mest sentrale dokumenter og arkiv.

<i>Utvalg av enslige flyktningbarn</i>	Årstall - ankomst eller bosatt	Total antall	Metode og antall	Offentlige og private dokumenter	Forskning direkte relatert til utvalgene	Biografi
1990-utvalget	1989-92	511	Registerdata (511) Intervju (25) Intervju hjelpere (12)	KAD (1985) KAD (1989) UDI (1989) KAD (1995)	Ressler (1988) Flatebø (1990) Knudsen (1990) Kristofersen (1992) Fladstad (1993) Andersson (1994) Schancke (1995) Kipperberg (1996) Solberg (1997) Gill (1997) Hushagen (1997) Eide (2000)	
Tibetanske	1964	45	Intervju (3) Intervju hjelpere (3)	Riksarkivet (PA 1290) Tibetanerhjelpen, SD 1263/13, SD 1263/11)	Thorsdalen (1996)	Hartberg (1986)
Ungarske	1956	120	Intervju (3) Intervju hjelpere (4)	Riksarkivet (SD 1263/13, SD 1263/11, Flyktningrådet) Arbeiderbeveg. arkiv NOU (1986)	Balog (1996) Ressler (1988)	Balog (1997) Bjørnsen (1988)
Jødiske	1938-39	57	Intervju (3)	Riksarkivet (JD 1252/13) Hjemmefrontmuseet NOU (1986)	Skjønnsberg (1981) Johansen (1984) Mendelsohn (1987,1990) Ressler (1988) Leverthon/Lowensohn (1990) Bråthen (1999) Nøkleby/Hjeltnes (2000)	Nansen (1970) Lund (1981) Waal (1991)

Det er grunn til å anta at det finnes mer relevant informasjon om de fire utvalgene alenebarn enn det tabell 1.1 her viser. Sånn sett er den foreliggende samlingen av relevante dokumenter like lite uttømmende som det faktum at ikke alle alenebarna som kom til Norge i perioden fra 1938 til 1992 er intervjuet. Dette går både på hvilket materiale som er tilgjengelig og de tidsmessige rammene for prosjektet²⁵.

Det er i tillegg til intervju med de 34 informantene som har kommet som enslige mindreårige flyktninger, også intervjuet 19 hjelpere og beslutningstakere som har hatt befatning med barna. De fleste av disse intervjuene er gjort i Del I. Av forståelige grunner er ingen av hjelperne i det jødiske utvalget intervjuet på grunn av at de fleste av disse ikke er i live når jeg gjennomfører mitt feltarbeid. Men jeg har hatt flere mer uformelle samtaler med personer som er etterkommere av disse hjelperne eller som på en eller annen måte er knyttet til selve historien. Slike uformelle samtaler er også gjennomført med flere titalls personer som på ulike måter har tilknytning til de fire utvalgene. Dette kan for eksempel være personer jeg må kontakte for å få kontakt med de som har kommet som enslige flyktningebarn, personer fra de aktuelle innvandremiljøene som har kommet til Norge i samme periode som alenebarna og som derfor kjenner til den historiske konteksten, eller det er andre personer som på en eller annen måte har en tilknytning til historien om barna.

Når det gjelder innsamling av dokumenter er det vanskelig å avgrense hvilke andre dokumenter som er skrevet både før 1938 og utover på 1990-tallet som også kan belyse de aktuelle barnas situasjon. Jeg har i tabell 1.1. prøvd å lage en oversikt over det mest relevante datamateriale som omtaler de aktuelle utvalgene eller beskriver omstendigheter i de aktuelle historiske periodene. Jeg har også tatt med noen internasjonale bidrag om de jødiske og ungarske alenebarna som kom til flere land i Europa på samme tidspunkter som de kom til Norge. Dette materiale omtaler ikke enslige mindreårige fra de fire utvalgene, men kan likevel være relevant for å se dette i en større sammenheng. Historien om de 10.000 jødiske barna, omtalt som *The Kindertransport*, som kom til England like før utbruddet av andre verdenskrig er en vesentlig historisk begivenhet i det aktuelle tidsrommet de jødiske barna kom til Norge (Leverthson og Lowensohn 1990)²⁶. Det er likevel ikke en sammenligning mellom mottaket i Norge og andre europeiske land som skal gjennomføres i denne studien.

²⁵ Jf. også senere i dette kapitlet om forskning som diskursiv posisjon, der det poengteres at forskerens kulturelle kompetanse og tilknytning til det fenomenet som studeres har betydning både for datainnsamlingen og for tolkningen av dataene.

²⁶ Jf. også to dokumentarfilmer som behandler *The Kindertransport*. Disse filmene er: *Into the Arms of Strangers. Stories of the Kindertransport* (Warner Brothers 2000) og *The Power of Good. Nicholas Wintron* (Trigon Production 2002)

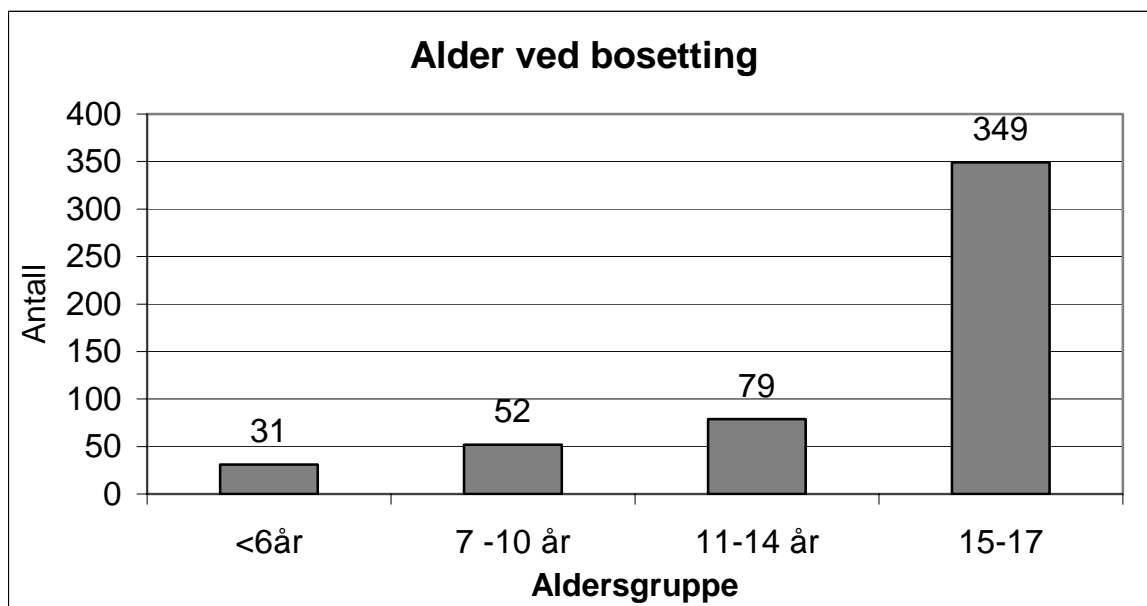
Det komparative finnes i det historiske materialet av alenebarn som kommer til Norge over den aktuelle perioden.

Skjønnlitteratur om barn som vokser opp uten sine foreldre er et kjent tema i litteraturhistorien. Dette temaet har også fått fornyet oppmerksomhet, og ikke minst er det flere internasjonale bøker som kan knyttes til de jødiske barnas situasjon på slutten av 1930-tallet. Noen av disse bøkene er også oversatt til norsk (Sebald 2004 og Thor 2001-04). Både i forhold til det å klare tilværelsen uten foreldre og kampen for å finne tilbake til sitt opphav, egner historiene om alenebarna seg godt i forhold til et nåtidig fokus på identitetshåndtering og møte med *det fremmede*.

Del I: 1990-utvalget

Det er bosatt 511 enslige mindreårige flyktninger, det som i denne avhandlingen omtales som 1990-utvalget, i perioden fra 1989 til 1992. Det er verd å merke seg at dette gjelder bosetting i kommunene, og ikke når tid barna har kommet til Norge. Nå de kommer til en bestemt kommune kan de ha sittet i asylmottak over kortere eller lengre perioder. Barna kan i denne perioden ha bodd på spesialmottak for enslige mindreårige flyktninger, slik som på Sandvold på Nesodden. De kan også ha oppholdt seg i et ordinært asylmottak sammen med slektninger eller alene. De fleste har ventet fra et halvt år til et og et halvt år på å komme til den kommunen myndighetene har bestemt de skal flytte til. Denne prosessen er et tema i seg selv. Både usikkerheten ved om barna får opphold i Norge, hvilken kommune de kommer til og den omsorgsmessige situasjonen i asylsøkerperioden er av vesentlig betydning for disse barnas oppvekst. Flere av de som er intervjuet påpeker også dette. Likevel er hovedfokuset i Fase I barnas situasjon fra de ble omsorgsplassert i en aktuell kommune. Figur 1.1. viser at den største gruppen av enslige mindreårige som ble bosatt i perioden 1989 til 1992 var i alderen 15-17 år. Det innebærer at de fleste er i alderen 21 til 27 år når Fase I blir gjennomført i perioden 1999 til 2000. Dette gjelder både intervjuundersøkelsen og koblingen av registerdata.

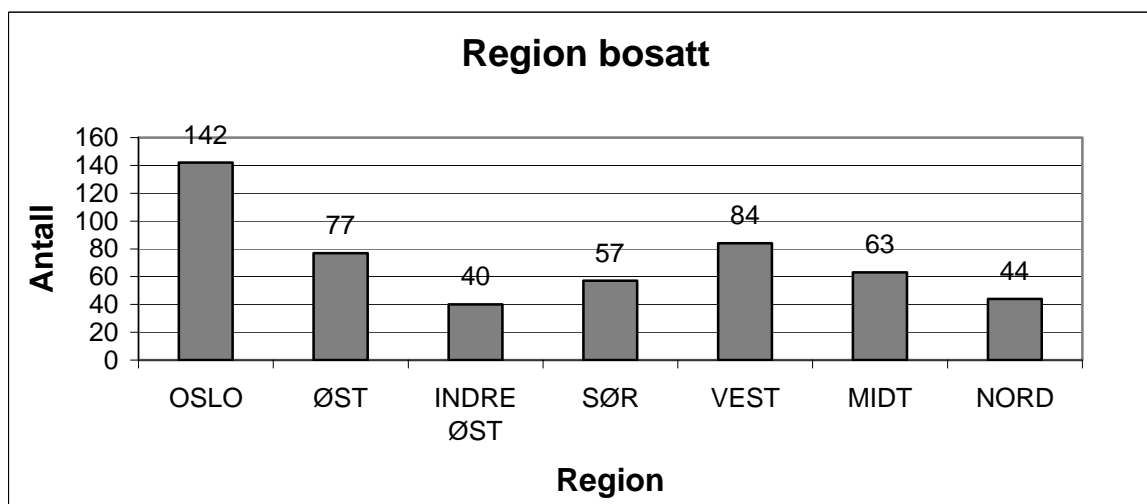
Figur 2.1. Antall enslige mindreårige flyktninger og alder ved bosetting i perioden 1989-92

(Kilde: Eide 2000)

Når det gjelder hvor de mindreårige ble bosatt, er den regionale fordelingen basert på Utlendingsdirektoratets seks ulike regioner. Oslo er tatt ut særskilt, selv om kommunen ikke er noen egen region. Oslo tilhører region øst. Bakgrunnen for å skille ut Oslo er fordi det største antallet mindreårige er bosatt her.

Figur 2.2.: Antall bosatte enslige mindreårige flyktninger i 1989-92 fordelt på region

(Kilde: Eide 2000)

Når det gjelder utvalget av de 25 mindreårige som er intervjuet er disse i all hovedsak hentet fra de enslige mindreårige som ble bosatt i kommunene i 1990 og 1991. Antallet som blir bosatt i disse to årene er 270. Begrunnelsen for å velge akkurat årskullene fra 1990 og 1991 er knyttet til at myndighetene²⁷ ønsket å se nærmere på denne gruppa av alenebarn fordi regjeringens handlingsplan da var satt i verk (UDI 1989), samtidig som det har gått ca. 10 år siden de ble bosatt.

Tabell 2.2.: *Antall enslige mindreårige flyktninger bosatt i 1990 og 1991 i ulike regioner (Utlendingsdirektoratets regionkontorer).*

REGION:	Totalt antall bosatte EM	Antall bosatt under 18 år	Prosent bosatt under 18 år	Antall intervju-personer + (stipulerte)
Øst	130	106	39	6 (9)
Indre Østland	19	17	7	4 (2)
Sør	43	40	15	7 (4)
Vest	63	54	20	4 (5)
Nord	25	21	8	1 (2)
Midt Norge	40	32	11	3 (3)
Totalt	320	270	100	25 (25)

(Kilde: Eide 2000)

Totalt ble det i 1990 og 1991 bosatt 320 personer i kommunene, som hadde status som enslige mindreårige flyktninger ved ankomst til Norge. Av disse 320 hadde 50 fylt 18 år før bosetting i kommunene, slik at det er 270 som er under 18 år ved bosetting. Det er denne gruppen på 270 at utvalget som skulle intervjues er tatt fra. Når det gjelder representasjon i forhold til hvor de mindreårige ble bosatt, har dette vært avhengig av tilgangen til intervju-personer. De 25 som er intervjuet har blitt bosatt i 13 ulike kommuner. Alle regionene er representert blant informantene, men fordelingen i utvalget er ikke helt proporsjonal med antallet som faktisk ble bosatt i regionene. Misforholdet mellom faktisk bosatte og fordelingen av intervju-personer gjelder alle kjente trekk ved denne gruppen slik som kjønn, alder, nasjonalitet og bosettingskommune. Det er likevel tilstrebet en tilnærmet lik representasjon mellom informanter og de som er bosatt. Med to unntak, som gjelder to mindreårige som ble bosatt i 1992, er alle informantene bosatt i 1990 og 1991. Det er flere kjennetegn ved de som ble bosatt i de to aktuelle årene²⁸:

²⁷ Myndighetene er i denne sammenhengen oppdragsgiver for Del I av prosjektet. I styringsgruppen for prosjektet er følgende instanser representert: Kommunal- og regionaldepartementet, Barne- og familiedepartementet og Utlendingsdirektoratet.

²⁸ Jf. UDI flyktningregister pr 03.06.99

Tabell 2.3.: Antall enslige mindreårige flyktninger som var under 18 år da de ble bosatt i 1990 og 1991, i forhold til nasjonalitet og status. Antall intervjupersoner.

Nasjonalitet	Antall	Prosent	Overføringsflyktninger	Antall intervjupersoner + (stipulerte)
Sri Lanka	60	22		8 (6)
Iran	42	16	2	4 (4)
Somalia	68	25		8 (7)
Etiopia/ Eritrea	43	17		2 (4)
Vietnam	39	14	39	3 (4)
Andre	18	6	2	-
Totalt	270	100	43	25 (25)

(Kilde: Eide 2000)

De fem største nasjonalitetsgruppene er fra Sri Lanka, Iran, Somalia, Etiopia/Eritrea og Vietnam. De andre (18 personer) er fordelt på 10 ulike nasjonaliteter. 43 av de som ble bosatt kom som overføringsflyktninger via UNHCR, mens resten kom som asylsøkere. Når det gjelder kjønn er fordelingen 29% jenter og 71% gutter. Det er fire kvinner og 21 menn som er intervjuet i Fase I, og det er derfor ikke helt representativt i forhold til totalt antall bosatte i den aktuelle perioden. Fordelingen på kjønn når det gjelder de 511 er nøyaktig den samme som for de 270. Et annet trekk ved gruppen enslig mindreårige som kom til kommunene i 1990 og 1991 var at så mange som 25% ble bosatt i Oslo.

Den store spredningen i forhold til bosetting, i tillegg til at datainnsamlingen skulle omfatte flere etniske grupper, får konsekvenser for den metodiske tilnærmingen i denne studien. En slik konsekvens er at det ikke finnes noe bestemt miljø hvor det er mulig å gjøre en etnografisk tilnærming til denne gruppen barn og unge. Det er ikke bare den geografiske spredningen som er årsak til dette, men også det at enslige mindreårige flyktninger i seg selv ikke er noen sosial gruppe eller en sosial status som opprettholdes over tid og hvor det inngår sosial samhandling i særlig grad. Det eneste som kommer i nærheten av slik samhandling er de som bor på særskilte mottak for enslige mindreårige i asylsøkerperioden, eller den gruppen som blir bosatt i Oslo, og hvor det er muligheter for å være sammen med andre i tilsvarende situasjon på et eget senter (Hjelde 2004)

De enslige mindreårige som blir bosatt i kommunene på begynnelsen av 1990-tallet vokser opp under forskjellige omsorgssituasjoner. I Barne- og familiedepartementets håndbok

om enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere (BFD 2001) er det følgende inndeling på omsorgssituasjoner, der det skilles mellom de mest vanlige og andre løsninger som benyttes:

1. Bosetting hos slekt (privatplassering²⁹) med eller uten barneverntiltak
2. Kommunalt fosterhjem majoritets- eller minoritetsbasert (kan også være privatplassering)
3. Bofellesskap/bokollektiv med samme nasjonalitet med og uten bofellesskapsleder
4. Bofellesskap/bokollektiv med ulik nasjonalitet med og uten bofellesskapsleder
5. Hybel med og uten tilsyn

Dette er de vanligst benyttede omsorgsløsningene som brukes i kommunene. Alle disse løsningene er representert i informantenes historier i denne undersøkelsen. Men når det gjelder første omsorgsplassering er bare de tre første representert, jf. tabell 1.4. De andre omsorgsløsningene som nevnes i håndboka er:

6. Forsterket fosterhjem
7. Bofellesskap som er godkjent som fosterhjem for den enkelte
8. Ungdomsinternat
9. Barneverninstitusjon
10. Ungbo

Av disse er det bare barneverninstitusjon som de mindreårige forteller om i denne undersøkelsen. Det kan likevel være slik at noen av fosterhjemmene som er oppnevnt kan være forsterket, uten av den mindreårige vet noe om dette selv. En annen form for *omsorg* som flere av informantene forteller om er å gå på folkehøgskole. Dette kan plasseres under kategorien 'ungdomsinternat', som blir mer bo- og opplærings situasjon enn omsorg. Det samme gjelder ungdommer som blir plassert på hybel uten noen form for tilsyn.

Undersøkelse av 1990-utvalget viser at det er *et stort mangfold i de mindreåriges omsorgssituasjoner under oppveksten, og ikke minst at omsorgen også kan innbefatte endring og brudd*. Hverken forskningen om denne gruppen barn og unge eller offentlige myndigheter har i særlig grad viet dette fenomenet oppmerksomhet. De ulike omsorgshistoriene viser at det er flere grunner til at bruddene oppstår, alt fra et samarbeid mellom mindreårige og omsorgspersoner til dramatiske brudd. Familiegjennforening er et eksempel på udramatiske endringer i omsorgssituasjonen, men der det å bli gjenforent med familien i Norge har store konsekvenser for barnas oppvekst. De mindreårige med *falsk familietilknytning* er en annen gruppe som kan oppdages etter en periode i kommunene. Dette er barn som enten kommer sammen med familien eller kommer som gjenforening til herboende, men der det etter hvert

²⁹ Jf. definisjon av privatplassering i kap.1.

viser seg at de egentlig er enslige mindreårige flyktninger uten tilhørighet i denne familien. Det er uvisst hvor stor denne gruppen mindreårige er. Samtaler jeg har hatt med personer i innvandremiljøene påpeker at denne gruppen ikke er ubetydelig. Mange av disse historiene blir aldri oppdaget. Tre av informantene forteller om en slik falsk identitet³⁰.

Det er ikke bare gjenforening og falsk identitet som fører til endringer, også i andre omsorgssituasjoner oppstår det endringer som gjør at de mindreårige må omplasseres. I denne undersøkelsen er det de mindreårige selv som kommer til orde for å uttale seg om den omsorgssituasjonen de har vært i under oppveksten i Norge. Omsorg er et komplisert fenomen og kan vanskelig plasseres inn et skjema, men jeg vil likevel sette de ulike forløpene de mindreårige forteller om inn i en tabell som viser noe om hvordan det kan se ut. De 25 enslige mindreårige som er intervjuet gir følgende oversikt:

³⁰ En annen falsk identitet er de som oppgir feil alder, det vil si oppgir å være under 18 år mens de egentlig er myndig (jf. senere omtale av dette i kap.3).

Tabell 2.4.: Enslige mindreårige flyktingers omsorgsforløp før fylte 18 år, bosatt i perioden 1990-92.

Alder	Ank.:Bosatt:	Kjønn:	1. omsorg		2. omsorg	3. omsorg
12	12	K	Bror	A	Gjenforening	
16	16	M	Bofellesskap m/leder	A		
15	15	M	Søskenbarn	A	Folkeh.skole	Hybel
15	16	M	Bofellesskap m/leder	A		
16	17	M	Bofellesskap m/leder	A		
15	15	M	Søster	S		
15	15	M	Onkel	S	Gjenforening	
17	17	M	Bofellesskap u/leder	A		
16	17	M	Bofellesskap u/leder	A		
15	16	M	Bofellesskap u/leder	A		
15	15	M	Søskenbarn	A	Bofellesskap m/l	Folkeh.skole
16	16	M	Familie (E)	A	Bofellesskap m/l	
16	16	K	Onkel/tante	A	Bror	Bofellesskap m/l
14	15	M	Mann (E)	A	Bofellesskap m/l	
14	15	M	Onkel/tante	S	Barnevernsinst.	Norsk fosterhj
15	16	M	Bror	A		
15	15	M	Mann (E)	A		
10	10	M	Gjenforening	S	Hybel	
12	12	K	Gjenforening	S	Hybel	Barnevernsinst *
15	15	M	Bror/søster	S	Familie (E)	Hybel
10	10	K	Familie (E)	S		
9	11	M	Søster	S	Hybel	Norsk fosterhj *
11	11	M	Onkel	S		
9	9	M	Familie (E)	S	Barnevernst.	Norsk fosterhj *
6	6	M	Onkel	A	Norsk fosterhj	

Tegnforklaringer:

A= kom alene

E= samme etniske bakgrunn som den mindreårige

S= kom sammen med omsorgsperson eller familiemedlemmer

*= mer enn tre ulike omsorgssituasjoner før fylte 18 år

(Kilde: Eide 2000)

Et sentralt funn i denne oversikten er *ustabiliteten og bruddene når det gjelder de privatplasserte*. Tabellen viser at 19 av de 25 intervjuede er i utgangspunktet privatplassert hos slektninger eller andre med samme etniske bakgrunn som de mindreårige. Av disse 19 privatplasserte er 14 omplassert minst en gang. Åtte av disse 14 er igjen omplassert i en tredje omsorgssituasjon. Og til slutt er det tre enslige mindreårige som har opplevd mer enn tre ulike omsorgssituasjoner, hvorav en av disse har hatt opptil seks ulike plasseringer eller situasjoner. Denne oversikten viser hvor komplisert og variert de enslige mindreåriges

omsorgshistorier er. Noen av bruddene har skjedd fordi de mindreårige enten har fått familiejenforening, fordi de ville gå på skole og av den grunn måtte flytte, eller fordi de mindreårige ønsket en annen omsorgssituasjon. Disse omsorgsbruddene har skjedd i et samarbeid mellom de mindreårige, omsorgspersonene og noen ganger også det offentlige hjelpeapparatet. For andre har bruddene vært svært konfliktfylte, og separasjonen mellom omsorgspersonene og den mindreårige oppleves av flere som svært vanskelig. De mest konfliktfylte bruddene får konsekvenser for de unges psykososiale situasjon. Dette kan være hvem de mindreårige knytter seg til i den krisesituasjonen som har oppstått, og det kan være manglende mestring på områder som utdanning og arbeid.

Undersøkelsen av 1990-utvalget viser også at de mindreårige er særlig opptatt av tre forhold ved omsorgssituasjonen. *Det ene* er opplevelsen av tillit til omsorgspersonene, som går på den følelsesmessige tilknytningen de unge har til omsorgspersonene og i hvilken grad disse voksenpersonene kan skape et trygt oppvekstmiljø. *Det andre* er graden av konflikt i omsorgssituasjonen. Denne konflikten kan forstås utifra omsorgspersonenes behov for å beskytte de mindreårige mot det nye og fremmede. Dette får konsekvenser for de mindreåriges muligheter for å utvikle sosial kompetanse til å takle de nye omgivelsene. *Det tredje* er i hvor stor grad omsorgspersonene er integrert i det norske samfunnet. Ofte lever disse omsorgspersonene en isolert tilværelse i forhold til det etnisk norske, noe som fører til at de i svært liten grad kan formidle normer og verdier som er sosialt akseptert i det samfunnet de mindreårige skal vokse opp i.

Det er ikke primært relasjonen mellom omsorgsperson og de enslige mindreårige som skal sammenlignes i Del II. Det betyr ikke at dette er irrelevant for analysen i denne studien. Det er likevel andre aspekter ved alenebarnas situasjon som er i fokus. Når 1990-utvalget skal sammenlignes med de jødiske, ungarske og tibetanske barna innebærer det at identitetspolitikken, både på et makro- og mikroplan, er fokusert. Det er hvordan omgivelsene forholder seg til disse barna. Det vil si alt fra samfunnet som helhet, det politiske og administrative nivå, og til hjelpeapparatet og omsorgspersonene. I tillegg er det også vesentlig å få informasjon om hvordan alenebarna selv håndterer oppveksten i Norge. Hvordan omgivelsene ser på denne gruppens situasjon, har stor betydning både for barnas omsorgssituasjon og for deres identitetsutvikling. Et eksempel på dette er i hvilken grad det tas kulturelle hensyn når det skal avgjøres hvor barna skal omsorgsplasseres. De fire utvalgene viser forskjeller både på det politiske nivå og når det gjelder hjelpeapparatets innstilling til dette spørsmålet. I tillegg er det også andre vesentlige historiske endringer som

skjer i den aktuelle tidsperioden fra 1938 og 2000. Dette gjelder både utviklingen av velferdsstaten og hvordan synet på barn og barndom endrer seg historisk.

Del II: De jødiske, ungarske og tibetanske barna

Det framgår av tabell 1.1. at når det gjelder de jødiske, ungarske og tibetanske barna (totalt 222) er antallet lavere enn det som utgjør 1990-utvalget (totalt 511). Utvalgene kunne vært mere like i antall dersom også 1990-utvalget gjaldt bosetting i et år og ikke fire. Det er imidlertid den aktuelle perioden som er interessant, og de historiske omstendighetene rundt barnas situasjon som er i fokus. Det er hvordan myndigheter og omsorgspersoner organiserer arbeidet med disse barna i de fire tidsrommene, og hvordan en aktuell identitetspolitikk kommer til uttrykk både gjennom de uttalelser som det historiske materialet gjenspeiler og i de livshistoriene flyktningbarna forteller om i intervjuene. Det er likevel grunn til å anta at det økende antallet barn som har kommet de senere årene har betydning for hvordan myndighetene ser på deres situasjon³¹. Det er likeledes grunn til å anta at det er en sammenheng mellom det totale antallet flyktninger, som er økende utover 1980- og 90-tallet, og hvordan det norske samfunnet håndterer ankomsten av de enslige flyktningebarna.

Mens alenebarna i 1990-utvalget blir spredt over hele landet, blir barna i de tre andre utvalgene hovedsaklig bosatt i østlandsregionen. De fleste av de jødiske barna blir plassert i Oslo-området. Det var noen som i den første perioden kom til Trondheim. Bakgrunnen for dette er at det er Det Mosaiske Trossamfunnet som først og fremst organiserer dette omsorgsarbeidet, og plasserte barna periodevis hos jødiske pleieforeldre. Det var på denne tiden menigheter både i Oslo og Trondheim. Den gruppen av barn som fortsatt oppholder seg i Norge i 1940 ble plassert i et jødisk barnehjem i Oslo. De personene som er intervjuet i denne studien har alle vokst opp på dette barnehjemmet.

De ungarske guttene som kommer i 1956 blir alle plassert i norske familier kort tid etter at de ankommer til Norge. De ble spredt over hele østlandsområdet. I den første perioden organiseres en kveldsskole i Oslo hvor disse ungdommene lærer norsk. Ungarerne kommer tilreisende fra store deler av østlandet for å delta i denne undervisningen. Det er ikke andre arrangementer eller noe annet som tyder på at det, for de som har ansvaret for arbeidet med de ungarske alenebarna, er viktig å samle dem som gruppe eller ta initiativ til at de møtes jevnlig. Dette er svært forskjellig fra hvordan arbeidet med de tibetanske guttene ble organisert. De skulle nettopp holdes samlet som gruppe. De ble derfor plassert sammen på to

³¹ I 2003 kom det 916 enslige mindreårige flyktninger til Norge (tall oppgitt fra UDI 2004)

Tibetanerskoler, en i Kragerø og en i Gjøvik. Tibetanerskolen i Kragerø ble nedlagt etter et og et halvt år, og alle guttene ble til slutt samlet i Gjøvik. Både når det gjelder undervisningen og omsorgssituasjonen blir de tibetanske barna holdt isolert i det norske samfunnet.

Det er ikke mulig å framkalle en nøyaktig statistikk på alderssammensetningen på de jødiske, ungarske og tibetanske barna. Det blir ikke ført en innrapportert statistikk eller gjort noe systematisk nedtegning over disse barnas alder slik det er gjort i forhold til 1990-utvalget. Det eksisterer likevel opplysninger som antyder visse tendenser. Av de tre utvalgene er det jødene som utgjør den yngste gruppen. Disse barna var mellom syv og ti år da de kom til Norge. I det ungarske utvalget er de fleste barna i alderen 15-17 når de kommer. Ungarerne utgjør den eldste gruppen, og er demed det utvalget som er nærmest 1990-utvalget når det gjelder alderssammensetning. Tibetanerne er i alderen 12-15 når de kommer til Norge. De fleste av disse barna har vært flyktninger i flere år før de kommer til Danmark og Norge. De har brukt lang tid på transport internt i Tibet og over fjellene til India, i tillegg til at de også har oppholdt seg en tid i flyktningbosetninger i India. Mens de jødiske og ungarske barnas flukt har vært mer kortvarig, og der særlig de jødiske barna kommer til Norge direkte fra sine familier i hjemlandet.

Når det gjelder kjønn vet vi at det kun var gutter når det gjelder de ungarske og tibetanske barna³². Det var mer fordelt når det gjelder de jødiske. På samme måte som med alderssammensetning er det ikke tilgjengelig noen statistikk i forhold til kjønn. Den sikreste informasjonen gjelder den gruppen som vokste opp på det jødiske barnehjemmet i Oslo. Den gruppen av barn som kom fra Tsjekkoslovakia vet vi lite om i så henseende. Det finnes ikke noen offisiell statistikk, men en rekonstruksjon av en av de som bodde på hjemmet. I følge denne informanten er det fem jenter og ni gutter som bor på barnehjemmet i perioden fra 1938 til de flykter til Sverige i 1942. Etter krigen bosetter de jødiske barna fra barnehjemmet seg i flere land. Fem av barna blir i Norge, mens de andre slår seg ned i England (3), Amerika (3), Østerrike (1) og Sverige (1).

Når det gjelder de tre andre utvalgene vet vi minst om de ungarske guttene. Det finnes ingen systematisert informasjon om hvor mange av disse som fortsatt oppholder seg i Norge. En liten gruppe av barna returnerte etter at de ungarske myndighetene kom med en protest som oppfordret Norge til å sende barna tilbake³³. I tillegg til at noen av dem som ikke klarte å tilpasse seg den første tiden i Norge dro tilbake. Det er også grunn til å anta at en del av barna

³² Jf omtale om bakgrunnen for dette i kap.3.

³³ Jf. mer omtale av dette i kap. 3.

reiste til andre vesteuropeiske land eller til USA og Canada, men at flesteparten fortsatt oppholder seg i Norge. Når det gjelder de tibetanske guttene er dette mer oversiktlig. Det bor i dag fortsatt ca. 10 av disse guttene i Norge. En del av tibetanerguttene har også bosatt seg i andre vestlige land, men flesteparten er i dag bosatt i India og Nepal. Også i 1990-utvalget er det grunn til å anta at en del av alenebarna har emigrert til andre land. Bakgrunnen for å anta dette er at så mange som 69 av 511 (14 %) har ukjent adresse i 2000 (Eide 2000).

Tilgang til feltet

Når det gjelder tilgang til feltet er det forskjeller mellom de fire utvalgene. Det er igjen et klart skille mellom 1990-utvalget og de tre andre utvalgene. Det har krevd mye tålmodighet og kreativitet for å få tak i informanter som ble bosatt tidlig på 1990-tallet. Jeg hadde ingen navneliste å gå utifra når jeg i 1999 skulle finne fram til de 25 personene som skulle intervjues. Jeg visste bare det totale antallet, i tillegg til kjennetegn som nasjonalitet, kjønn, alder og hvilken kommune de kom til. I opptarten av prosjektet var det tenkt at kontakter med ressurspersoner og nøkkelpersoner i ulike innvandremiljø skulle skaffe meg de informantene jeg trengte. Det viste seg tidlig at dette ikke var tilstrekkelig, slik at det ble gått mye bredere ut for å få tak i informanter. Svært mange organisasjoner og enkeltpersoner er derfor blitt kontaktet.

Kontaktene i innvandremiljøene var også viktige, både for å skaffe informanter men også for å innhente opplysninger om disse miljøenes erfaringer med enslige mindreårige. Disse kontaktene har særlig blitt knyttet i Oslo, hvor jeg har oppsøkt flere miljøer. Når jeg skulle finne fram til en informant i en liten kommune på Vestlandet eller i Nord-Norge, har det ikke vært mulig å bruke innvandremiljøene på samme måten som i Oslo. For å oppnå representativitet i forhold til bosettingskommune og etnisk bakgrunn³⁴, har det derfor vært nødvendig å kontakte det offentlige hjelpeapparatet som kjenner ungdommene. Utvalget av informanter er *smalt* i den forstand at det er mange kriterier som skal oppfylles før intervjupersonen er aktuell, og det kan derfor være vanskelig å treffe på akkurat disse personene. Flere er også blitt utelatt fordi de ikke oppfyller kriteriene. På grunn av tidsrammen for prosjektet har det derfor vært helt avgjørende å bruke alle muligheter som finnes for å kontakte de som ble bosatt i 1990/91.

Prosjektet ble møtt med stor velvillighet. Selv om de fleste henvendelser ikke har gitt direkte kontakt med informanter, så har det gitt muligheter for å møte ressurspersoner i det

³⁴ Jf. Eide (2000).

offentlige hjelpeapparatet eller i de innvandremiljøene som kjenner ungdommene. Prosjektet har hatt lite kontakt med de som ikke vil la seg intervju, siden det er andre personer enn forskeren som må spørre om ungdommene vil delta i prosjektet. Bakgrunnen for dette er at navnet på de potensielle informantene ikke er tilgjengelig for forskeren før vedkommende sier ja til å bli intervjuet. I fem tilfeller har jeg vært nær ved å få kontakt med informanter som har vært i en så dårlig tilstand, enten på grunn av rus eller psykiske problemer, at de personene som er rundt dem ikke har anbefalt eller ikke har tillatt at jeg skulle intervju dem.

Andre forklaringer på manglende deltakelse i prosjektet kan være at ungdommene er vanskelig å få tak i p.g.a. flytting til en annen del av landet eller til utlandet. Det er også gitt tilbakemeldinger på en viss grad av *forskningstretthet* i noen miljøer. Dette dreier seg kun om Oslo. En del enslige mindreårige har allerede snakket med forskere, og de synes dette har liten nytte for dem. De argumenterer med at det ikke hjelper på deres situasjon. Denne forskningstrettheten kan også ha å gjøre med at innvandrerungdom generelt sett er blitt en del av offentligheten, og at ungdommene føler seg stigmatisert eller plassert i kategorier de ikke føler seg hjemme i. De personene som i størst grad har hjulpet meg å komme i kontakt med de enslige mindreårige er miljøarbeidere eller bofelleskapsledere med samme etniske bakgrunn som alenebarna. I tillegg har enslige mindreårige selv også vært en viktig kanal, og etnisk norske sosialarbeidere som arbeider med denne gruppen enten på et sosialkontor eller et flyktningkontor.

Når det gjelder tilgangen til de jødiske, ungarske og tibetanske informantene har dette vært en annerledes prosess enn det å få intervjupersoner i 1990-utvalget³⁵. For det første er det færre personer i disse tre utvalgene som fortsatt bor i Norge. Oversikten over disse gruppene er dermed mye større. Dette gjelder i særlig grad jødene og tibetanerne. Ungarerne utgjør en større gruppe, bor mer spredd og har mindre kontakt seg i mellom. For jødene var Det mosaiske trossamfunnet et utgangspunkt for å få kontakt. Opprettelsen av kontakt med tibetanerne skjedde gjennom Den Norske Tibetkomiteen og personer knyttet til Tibetanerskolen i Kragerø. Kontakten med de ungarske informantene skjedde mer tilfeldig, slik som at det i forbindelse med presentasjoner av prosjektet var noen som kjenner noen av de ungarske guttene som kom til Norge i 1956. I tillegg formidlet ansatte i KFUM kontakter som førte fram til intervjupersoner. Når jeg først fikk etablert kontakt med en informant i utvalgene førte dette flere ganger til en såkalt *snøballeffekt*³⁶ som gjorde at jeg fikk tak i flere personer å intervju. Dette gjaldt i alle de tre utvalgene. Dette var også en effekt jeg ønsket å

³⁵ Intervjuene er gjennomført i perioden juni 2001 til august 2002.

³⁶ Jf Patton (1990)

utnytte i Del I av prosjektet, men dette slo ikke til. Dette kan tyde på at det i liten grad utvikles samhandlingsarenaer mellom de enslige mindreårige som kommer på 1990-tallet. Jeg har tidligere påpekt at dette får visse konsekvenser for den metodiske tilnærmingen til feltet.

Offentlige dokumenter er sentrale kilder i alle de fire utvalgene av alenebarn. Når det gjelder de jødiske, ungarske og tibetanske barna er også private dokumenter og arkiver sentrale informasjonskilder. Jeg har tilbrakt mye tid i Riksarkivet for å finne fram til dokumenter som kan fortelle noe om den historiske bakgrunnen for de tre første utvalgene³⁷. De private arkivene har først og fremst kommet fra arbeidet som Tibetanerhjelpen utførte på 1960-tallet. Både Lillen Dahll Vogt ved Tibetanerskolen i Kragerø og familien til leder av Tibetanerhjelpen Lauritz Johnson har overlatt et meget rikt arkivmateriale i mine hender. Det har vært viktig for meg at dette materialet skulle bli oppbevart for fremtiden. Jeg tok derfor kontakt med Riksarkivet, som tok i mot det historiske materialet til oppbevaring. En del av systematiseringen og gjennomgangen av materialet fra Tibetanerhjelpen har derfor foregått i Riksarkivets lokaler på Sognsvann i Oslo.

Fra grounded theory til diskursanalyse

I Del I av prosjektet anvendes *Grounded Theory* som analytisk tilnærming for å tolke det innsamlede intervjumateriale, mens det i Del II benyttes en *diskursanalytisk* tilnærming. Det å kombinere *Grounded Theory* med diskursanalyse er i seg selv problematisk. Det er heller ikke en slik kombinasjon som skjer i denne avhandlingen. Man kan i stedet betrakte det som en utviklingsprosess og en konsekvens av endret fokus i prosjektet, og ikke som en kombinasjon av de to metodiske tilnærmingene. Både intervjumaterialet og de offentlige dokumentene fra Del I er dessuten analysert på nytt i Del II av prosjektet, og da etter diskursanalytiske prinsipper³⁸. Dermed er det ikke sagt at ikke noe av det som framkommer i Del I ikke er relevant for den andre delen av prosjektet³⁹. *Grounded Theory* i sin metodologi åpner dessuten for at resultatene i første del kan anvendes som del av analysen i andre delen.

Grounded Theory er en empirinær metode som innebærer en induktiv tilnærming til data, der teori skal oppdages og utvikles i nær tilknytning til empirien. Barney G. Glaser og Anselm Strauss regnes som opphavsmenn til *Grounded Theory* (Glaser og Strauss 1967). Prinsippene i *Grounded Theory* går ut på at forskeren gjennom en systematisk kodingsprosess

³⁷ Jf. tabell 2.1. i dette kapitlet.

³⁸ Når det gjelder omtale av diskursanalysen henvises til kap. 1. og 4.

³⁹ Jf. tidligere omtale av egenskaper ved 1990-utvalget i dette kapitlet.

skal finne fram til sentrale kategorier og begreper, der det hele tiden skal stilles analytiske spørsmål og foretas sammenligninger mellom ulike situasjoner og fenomen (Strauss og Corbin 1998). Kategoriene som kommer fram i datamaterialet vil ha ulike egenskaper som igjen innehar ulike dimensjoner. Begrepene og kategoriene som utvikles skal danne grunnlaget for ny teori om det fenomenet som studeres. En måte å finne disse begrepene er å identifisere prosesser i de dataene som foreligger. Under analysen av datamaterialet i Del I ble det tidlig klart at de mindreåriges historier inneholdt prosesser (Eide 2000).

Det som framkommer i Del I er først og fremst individuelle prosesser. Jeg har tidligere i innledningskapitlet nettopp påpekt at mye av forskningen om enslige asylbarn i stor grad fokuserer på det individuelle og psykososiale perspektivet ved disse barnas situasjon. Et konflikt- og maktperspektiv er så å si fraværende i denne forskningsproduksjonen. Det kan være flere grunner til dette, som jeg også har påpekt tidligere. En av disse grunnene kan være at dette er hjelpe- og omsorgsarbeid overfor barn i en spesielt utsatt og sårbar situasjon. Det er mange grunner til å skjule de motsetningene og interessekonfliktene som finnes på dette området. Likeledes at både offentlige myndigheter og private organisasjoner som arbeider med disse barna har behov for å legitimere den politikken som utøves. Konflikter og maktrelasjoner kan derfor være vanskelig å oppdage, i særlig grad dersom dette skjules bak humanisme og gode intensjoner om å hjelpe de mindreårige.

Med diskursanalysen og den genealogiske tilnærming til feltet er både konfliktene og maktrelasjoner bygget inn som en forutsetning. Dette står i kontrast til hvordan Grounded Theory understreker det forutsetningsløse og det ideelle i å nærmest stå teoretisk på bar bakke når analysen av datamaterialet skal gjennomføres. Diskursanalysen⁴⁰ setter alenebarnas situasjon inn i en større sammenheng der det fokuseres på hvordan de diskursive formasjonene til en hver tid støtter opp om den gjeldende politikken og det som uttales om barna. Diskursanalysen vil også ha fokus på hvilke effekter diskursen om disse barna har på deres situasjon. Individuelle prosesser som for eksempel identitetsutvikling og tilhørighet blir sett i sammenheng med samfunnsmessige endringer, politiske forhold og kollektive forventninger til hvem disse barna er.

Intervju som metode

Intervju er en sentral kilde til informasjon i denne studien. Intervjuopplegget i Del I og Del II er mye det samme, men med noen justeringer i forhold til tidsperspektivet informantene ser

⁴⁰ For nærmere redegjørelse for diskursanalysen vises til kapittel 1 og 4.

tilbake på. Det er benyttet en kombinasjon av uformell konversasjon, temabasert intervjuguide og standardiserte spørsmål med åpne svaralternativer (Patton 1990). Intervjuene er i stor grad lagt opp som samtaler der kunnskapen, slik Kvale (1997) påpeker det, blir til mellom intervjuerens og den intervjuedes synspunkter. Det er halvstrukturerte intervjuer med en rekke temaer som er fastlagt på forhånd⁴¹. Selv om alle temaer skulle tas opp i samtalen, har det vært viktig å være åpen for forandringer underveis. Dette gjelder både rekkefølge og form på intervjuene, slik at det er mulig å følge opp svarene og historiene som intervjupersonen kommer med⁴². Den kunnskapen som kommer fram i intervjuene påvirkes av de forventninger informantene har til det å fortelle fra sin oppvekst i Norge. Likeledes kan informantene ønske å framstille seg i et bedre lys enn det de har grunnlag for. Dette kan gjelde både i forhold til i hvor stor grad de er integrert i det norske samfunnet, hvilket sosialt nettverk de har og kritikken av myndighetenes eller andres innsats når det gjelder omsorgssituasjon. Oppfølgingsspørsmål og konkretisering gjennom beskrivelser har derfor vært viktig for å få fram nyansene i fortellingene.

Et eksempel på dette er når noen av flyktningene fra 1990-utvalget understreker i intervjuet at de er godt integrert i det norske samfunnet og at de har like mange venner både blant etnisk norske, ungdommer med samme etniske bakgrunn som dem selv, og også andre ungdommer med innvandrerbakgrunn. Når jeg ber dem å konkretisere hvem de har mest kontakt med, viser det seg at mange har et sosialt nettverk som i all hovedsak består av egen etnisk gruppe. Det er grunn til å anta at bakgrunnen for at denne informasjonen kan bli unøyaktig er informantenes ønske om å leve opp til det norske samfunnets målsettinger om sosial integrasjon og fokuset på innvandrerungdommer som skal balansere mellom ulike kulturer. Forskeren vil i en intervjusituasjon som i dette tilfelle være en representant for majoritetssamfunnet, og dermed implisitt bli forbundet med de verdier og normer som dette samfunnet signaliserer til disse ungdommene.

Intervju er bare en av flere alternative metoder som er mulige i en studie som dette. Det å velge en bestemt metodisk tilnærming bestemmes under utformingen av selve forskningsdesignet. Jeg har tidligere påpekt at det av flere grunner ikke er mulig med en etnografisk tilnærming til det aktuelle feltet. Dette på grunn av at enslige flyktningbarn i de fire utvalgene i liten grad har felles samhandlingsarenaer etter så mange år i Norge. I tillegg til at det i Del I av prosjektet skulle være en viss geografisk representativitet i

⁴¹ Se også rapporten fra Del I (Eide 2000)

⁴² Jf. Kvales (1997:72) 12 aspekter ved intervjuet: *livsverden, mening, det kvalitative, det deskriptive, spesifisitet, bevisst naivitet, fokus, tvetydighet, endring, følsomhet, mellommenneskelig situasjon, og en positiv opplevelse.*

datamaterialet⁴³. Det har også betydning hvilken tilgang forskeren har til feltet. I tillegg har det også betydning hvilken fagtradisjon den enkelte forsker står i. Det har i de ulike fagmiljøene innenfor samfunnsvitenskap skjedd en utvikling der det i større grad aksepteres et mangfold når det gjelder metodisk tilnærming. Det er ikke lenger slik at en kvantitativ tilnærming nødvendigvis står i sterk motsetning til en kvalitativ tilnærming, og at disse tilnærmingene utelukker hverandre. I stedet er det i økende grad gitt åpning for at ulike tilnærminger kan kombineres og utdype hverandre (Dale, Jones og Martinussen 1985). Kvale (1997) påpeker også at samfunnsvitenskapen har forskjøvet seg fra å betrakte seg som naturvitenskap som er grunnlagt på objektive og kvantifiserbare data, til mer filosofiske tenkemåter:

"I dag foregår det en forskyvning mot filosofiske tenkemåter som ligger nærmere de humanistiske fag. Disse innbefatter en postmoderne, sosial virkelighetskonstruksjon, hermeneutiske tolkninger av teksters mening, fenomenologiske beskrivelser av bevissthet og en dialektisk plassering av menneskelig aktivitet i sosiale og historiske sammenhenger". (Kvale 1997:26)

Faglige diskusjoner om valg av metode kan dermed knyttes til vitenskapsteoretiske problemstillinger, enten det anvendes kvalitative intervju som i denne studien, deltakende observasjon eller det er en kvantitativ tilnærming som foretrekkes. Dette kan være spørsmål om hva vitenskapelighet er og hva det innebærer å frambringe troverdig kunnskap. Dette kan knyttes til senere drøftinger i denne avhandlingen, og i særlig grad til Foucaults kobling mellom kunnskap og makt. Jeg skal derfor ikke gå nærmere inn på dette temaet her, men bare påpeke at den kunnskapen som utvikles i denne sammenhengen er konstruert og må ses i sammenheng med det historiske og det kontekstuelle. Dette gjelder både det som kommer fram i alenebarnas livshistorier og i analysen av intervjumaterialet og dokumentene som er innsamlet. En konsekvens av et slikt perspektiv på kunnskap og vitenskapelighet er at svar på spørsmål om validitet også blir en sosial konstruksjon⁴⁴.

Det er dermed ikke sagt at validitet og verifisering av kunnskap ikke er etterstrebbesverdig og nødvendig, men det kan ikke gjennomføres som en test på om man i et forskningsprosjekt har oppnådd en objektiv og universell *sannhet* om det fenomenet som studeres. Kvale (1997) avviser at kvalitative intervju må forkastes som forskningsmetode fordi opplysningene som kommer fram ikke er tilstrekkelig objektive, men at de er subjektive fordi de er for avhengige av dem som blir intervjuet og også av den som intervjuer. I stedet

⁴³ Jf. Eide (2000)

⁴⁴ Jf. også Kvalet (1997) omtale av validitet som sosial konstruksjon.

påpeker han at det er intervjuformens styrke å få fram variasjon, mangfold og det kontroversielle ved det fenomenet som studeres:

”En postmoderne tilnærming gir avkall på fastlagte meninger og legger i stedet vekt på deskriptive nyanser, forskjeller og paradokser. Den representerer en bevegelse fra et substansielt til et relasjonsbetont meningsbegrep, med en overgang fra den moderne søken etter ’en sann og ekte mening til en relasjonsbetont utfoldelse av meninger. Ulike tolkere som konstruerer ulike meninger i en intervjuberetning, er dermed ikke noen svakhet, men en styrke ved intervjumetoden. Intervjuet gir ikke noen direkte tilgang til ubesudlete, rene meninger, men er en sosial produksjon av meninger gjennom språklig interaksjon. Intervjueren er en med-produsent og medforfatter av den endelige intervjuteksten. Ifølge denne interrelasjonelle oppfatningen avdekker ikke intervjueren allerede eksisterende meninger, men hjelper intervjupersonen med å utvikle sine egne meninger i løpet av intervjuet”. (Kvale 1997:155).

Kvale (ibid.) understreker videre at det er det håndverksmessige ved validitetsspørsmål som er sentralt. Det innebærer at validitet ikke er en test på hvor *sann* kunnskapen er, men at det kan knyttes til en prosess som må foregå under hele forskningsperioden der funnene kontinuerlig må sjekkes, utspørres og tolkes teoretisk. Likeledes at validitetsbegrepet må utvides til også å omfatte kommunikasjon om og effektene av kunnskapsutsagn. Dette innebærer at det ikke er relevant å konstatere om de kulturelle hensyn som tas i forhold til alenebarna baserer seg på *sann* kunnskap. I stedet er det relevant å undersøke hvilken effekt denne kunnskapen har for de barna dette gjelder. Dette innbefatter et handlingsaspekt ved de aktuelle kunnskapsutsagnene om alenebarnas situasjon.

Thagaard (1998) skiller mellom *troverdighet* når det gjelder framgangsmåten i en undersøkelse, og en *bekreftbarhet* når det kommer til tolkning av resultatene. Når det gjelder bekreftbarhet har dette blant annet med i hvor stor grad forskningen har relevans og er overførbar til andre sammenhenger. Likeledes kan bekreftbarhet også knyttes til hvilken tilknytning forskeren har til det miljøet som studeres, jf. neste avsnitt om forskning som diskursiv posisjon. Troverdighet kan knyttes til om det i tilstrekkelig grad gjøres rede for hvilken betydning det har at forskeren under innsamlingen av intervjudata er sitt eget forskningsinstrument. Det må derfor gjøres rede for selve konteksten for forskningsprosessen og den betydning relasjonen til informantene har for resultatene av undersøkelsen. Dette kan gjelde i hvor stor grad intervjusituasjonen er preget av åpenhet eller lukkethet.

Det var ikke alltid jeg oppnådde åpenhet i mine intervjusamtaler, selv om det var en viktig målsetting for meg. Jeg oppnådde som oftest at informantene fortalte engasjert om sin

oppvekst i Norge⁴⁵. Men det var også noen som var svært distansert i sin fortelling, og holdt både tema og meg som forsker mer på avstand. Det er vanskelig å vite om dette skyldes selve intervjusituasjonen eller om det er på grunn av at det er problematisk å fortelle om sin livssituasjon til en fremmed person. Den distanserte holdningen kan også skyldes motstand mot å gå inn i følelsesmessig vanskelige temaer. Ved å unngå å tenke og snakke om de vonde opplevelsene, kan de mindreårige beskytte seg mot sammenbrudd i stressede situasjoner (Knudsen 1990). En av de somaliske guttene som er intervjuet i 1990-utvalget sier at han prøver å glemme, og han unngår de uhyggelige bildene. Han sier at de likevel dukker opp når han tenker på Somalia, og hvordan det kunne ha vært dersom det hadde vært fred og han kunne reist tilbake. Denne gutten går ikke videre inn på hva han har opplevd. Jeg lar også være å spørre videre om det, fordi han ikke skal presses til å fortelle mer enn han kan kontrollere uten mulighet for oppfølging. Knudsen (1991), som har intervjuet enslige mindreårige flyktninger, bruker begrepet *det tause landskapet* om de mindreåriges taushet om erfaringer fra krigen⁴⁶. Han omtaler også møtet mellom ungdommene og de ulike kategorier *fremmede*, også inkludert forskere:

"Vi må klarlegge vår egen rolle som portner mot landskap av emosjoner og ofte ubearbejdede trauma som er forsøkt mestret gjennom taushet, tilbaketrekking og behovet for å verne omkring personens innerste og gjerne mest private følelser. Om vi som forskere åpner opp for døren mot slike landskap, hvilke forutsetninger har vi for å ta imot informasjonen? Hvilken evne, vilje og ansvar har vi til eventuelt å fungere terapeutisk? Hvilke forventninger har de unge til oss. Særlig i studier av barn løsrevet fra familie og andre alliansepartnere må vi tre varsomt frem. Vår oppgave er ikke å trenge gjennom hva som for oss synes å være fiksjoner, og dermed utsette personen for ytterligere tap. Således må vi akseptere at taushet kan være et større problem i vår egen jakt etter data enn for de unge selv".
(Knudsen 1991:123)

Tausheten skal respekteres når den oppstår, men den er ingen forutsetning for alle de intervjuene som skal gjennomføres. Thagaard (ibid.) påpeker at innsamling av data er en mellommenneskelig prosess, og at forskeren bruker seg selv og den situasjonen som oppstår til å få så mye informasjon som mulig.

I en nylig avgitt avhandling⁴⁷ om enslige mindreårige flyktninger (Hjelde 2004), avvises intervju som metodisk tilnærming. Dette forskningsprosjektet er også komparativ, men ikke som et historisk tilbakeblikk slik jeg gjør i min undersøkelse. Sammenligningen er i

⁴⁵ Jf. også Eide (2000)

⁴⁶ Jf. også Beiser (1999)

⁴⁷ Jf. tidligere omtale i dette kapitlet av avhandlingen: Hjelde, K.H: *Diversity, Liminality and Silence*. Universitetet i Oslo 2004

forhold til hvilke samfunn de enslige flyktningbarna vokser opp - mellom de som kommer til Norge og enslige mindreårige fra Bosnia som har flyktet til Slovenia. Hjelde påpeker i sin avhandling at det å bruke intervju som metode for å forstå barnas livssituasjon ville medføre manglende respekt for deres rett til ikke å si noen ting:

"... my decision not to put the young refugees in a situation where they felt they had to talk, I ruled out interview as a research procedure from the beginning. (...) It would not have been possible to conduct interviews and simultaneously demonstrate respect for these minors' right not to say anything. The first priority, not to harm them and to obtain and possibly keep their confidence, would also have been jeopardised".
(Hjelde 2004:48)

Det er mulig å forstå denne begrunnelsen utifra en forskningsetisk synsvinkel, utifra at dette gjelder informanter som alle er under 18 år. Dette er en undersøkelse av alenebarn som faktisk er i selve situasjonen å være enslig mindreårig. Dette er også en styrke ved denne studien. En annen styrke er at denne studien følger barna og ungdommene over tid.

En avvisning av intervjuing, som Hjelde (ibid.) her gjør når det gjelder metodisk tilnærming, kan imidlertid også tolkes som en form for *paternalisme*⁴⁸ som bestemmer hva som er til barnas beste. Det er dermed *vårt* behov for å beskytte disse barna som styrer metodevalget. Dette kan også ses som objektivisering av disse barna som ofre, og som ikke delaktige i det de fortar seg og uten ressurser til å sette grenser for hva de vil fortelle om sin livssituasjon. Det mest problematiske ved argumentasjonen om intervju er likevel når Hjelde (ibid) også hevder at intervjuing gir upålitelig informasjon og manglende vitenskapelighet:

"Interviews with unaccompanied minors in Oslo would hardly have given reliable information or data in a scientific sense".
(Hjelde 2004:48)

Dette synspunktet på vitenskapelighet kan vanskelig aksepteres, særlig når hennes egne metoder i denne studien dermed underforstått framstår som mer *vitenskapelig*. Hjelde anvender flere metoder i sin innsamling av data. Hun har tilgang til et eget aktivitetscenter for enslige mindreårige flyktninger i Oslo, og har dermed muligheter for å anvende en etnografisk tilnærming. Hjelde bruker både veiledningsseanser mellom ansatte på dette senteret og andrelinjetjenesten som hun selv er en del av, deltakende observasjon, fokusgrupper og skrevet materiale som kilder til informasjon. Dette er også svært relevante metoder for å samle inn data om alenebarna, men det er ikke metoder som gir mer *objektivt sanne* data enn andre metoder, slik den underforståtte påvisningen av det vitenskapelige kan tyde på. Både

⁴⁸ Jf. det avsluttende kapitlet i denne rapporten, som også omtaler paternalisme som fenomen.

disse metodene og også intervjuing er kvalitative data der forskerens forforståelse og tilstedeværelse under datainnsamlinger påvirker de data som framkommer. Intervjuing er i denne sammenhengen ikke *mindre vitenskapelig* enn de andre metodene, og deltakende observasjon er heller ingen nøytral aktivitet som ikke blir påvirket av hvem som observerer. Både forskerens tilstedeværelse og tolkning av det som observeres har betydning for forskningsresultatet (Patton 1980, Kvale 1997 og Thagaard 1998)

Forskning som diskursiv posisjon

Det vitenskapsteoretiske grunnlaget i denne studien⁴⁹ forutsetter at forskeren gjennom sin deltakelse har stor betydning for den kunnskapen som produseres. Det er derfor viktig å gjøre rede for den posisjonen forskeren har i forhold til det fenomenet som studeres. I denne sammenhengen kan vi omtale det som den diskursive posisjonen jeg har i forhold til det å studere enslige mindreårige flyktnings situasjon i Norge. Det er særlig to sider ved dette som er relevant. For det første hvilken kulturell kompetanse forskeren har om det aktuelle fenomenet, og for det andre hvilken tilknytning forskeren har til det miljøet som studeres. Begge deler har med prosjektets troverdighet og bekreftbarhet (Thagaard 1998) å gjøre. Det å være innenfor det miljøet som studeres er positivt fordi dette kan gi grunnlag for gjenkjennelse og et utgangspunkt for den forståelsen forskeren kommer fram til. Det vil si at kunnskapen fra forskningen utvikles i relasjon til egne erfaringer. Det som er problematisk ved en sterk tilknytning til feltet er at det som er forskjellig fra egne erfaringer kan bli oversett, og at forskeren kan bli mindre åpen for nyansene i det som studeres. Egne erfaringer kan dermed bidra til å bekrefte den tolkningen forskeren kommer fram til eller allerede hadde fra før. Thagaard (ibid.) påpeker forskerens ståsted som vesentlig for bekreftbarheten i forskningsresultatene:

”Det er altså ikke slik at en posisjon i miljøet som studeres, gir et bedre grunnlag for bekreftbarhet. Tolkningsgrunnlaget er imidlertid forskjellig alt ettersom forskeren er innenfor eller utenfor miljøet som studeres. Derfor er det viktig at forskeren presenterer sitt ståsted slik at leseren kan vurdere tolkningene i forhold til det. Spørsmålet om bekreftbarhet må altså knyttes til de mulighetene den kritiske leser har for å vurdere hvordan forskerens ståsted kan ha påvirket tolkningen av resultatene”.
(Thagaard 1998:183)

Det kan vanskelig hevdes at jeg som forsker er innenfor det miljøet som studeres. Jeg er hverken innvandrer eller har kommet til Norge som enslig mindreårig flyktning. Likevel har

⁴⁹ Jf. redegjørelse for dette i kapittel 1, og likeledes utover i avhandlingen.

jeg hatt en tilknytning til feltet gjennom mitt arbeid på et kommunalt flyktningkontor⁵⁰ og også gjennom de kontakter jeg har etablert i ulike innvandremiljø. Denne tilknytningen gir meg et spesielt ståsted og en spesiell erfaring både når intervjuene skal gjennomføres og i tolkningen av den innsamlede informasjonen. Jeg har dermed som forsker på temaet unge enslige flyktnings oppvekst i Norge en spesiell tilknytning til feltet som innebærer en kulturell kompetanse på akkurat dette området.

Neumann (2001) påpeker også at forskeren må ha kulturell kompetanse i forhold til det fenomenet som studeres. Det Neumann ikke tar opp i denne sammenhengen er hvor inngående den kulturelle kompetansen kan være, og i hvor stor grad forskeren selv kan være en del av diskursen om det fenomenet som studeres. En sak er å søke informasjon om et fenomen eller diskurs, noe annet er å stå som sentral deltaker i selve diskursen. I mitt tilfelle har jeg inngående kjennskap til arbeidet med den gruppen barn og unge som studeres, gjennom flere års arbeid som sosialarbeider. Det innebærer at jeg som forsker har erfaring med både det praktiske omsorgsarbeidet, og har hatt beslutningsmyndighet på ulike områder av feltet. I tillegg til å være aktiv deltaker i en offentlig diskurs gjennom å holde foredrag, skrive artikler og uttale seg i media om ulike problemstillinger knyttet til enslige mindreårige flyktninger.

En viktig forutsetning for at forskeren skal kunne gjennomføre en undersøkelse av denne typen, der han i stor grad selv er en del av diskursen, er en tydeliggjøring av hvilken rolle han inntar. I intervjuer med disse ungdommene må jeg som forsker klargjøre både overfor meg selv og de jeg intervjuer at det er som forsker jeg opptrer og ikke som sosialarbeider eller rådgiver. I mitt tilfelle så er sosialarbeiderrollen avsluttet flere år før intervjuene gjennomføres, og det er ingen relasjon av ensidig avhengighet for å oppnå goder innenfor et velferdssystem. Undersøkelsen er landsomfattende og derfor kan forskeren i stor grad unngå tidligere profesjonell nærhet til informantene. På tross av slike forholdsregler vil spørsmålsstilling og hvordan forskeren opptrer i intervjusituasjon likevel være farget av tidligere erfaring og kunnskap om feltet. Det er en del av analysen å vurdere hvordan utsagn blir påvirket av forskerens egen diskurs. Dette gjelder både hvilke utsagn som er mulig å fremføre i intervjusituasjonen, og det gjelder hvilken posisjon forskeren inntar i selve analysen.

Når det gjelder nærheten til informanter og vennskapelige relasjoner i feltarbeidet kan dette også sees på som en forutsetning for å oppnå tillit i intervjusituasjonen og dermed også

⁵⁰ Jeg var ansatt ved et flyktningkontor i periodene 1989-91 og 1992-94, både som sosialkonsulent og som avdelingsleder.

for å få tilgang til gode data (Gullestad 1994). Problemet for forskeren er da ikke å få avstand til informantene, men å få kontakt og komme inn i miljøet. Dette handler om å være bevisst på ulike faser i et forskningsprosjekt, der nærhet i intervju situasjonen ikke hindrer muligheten for avstand når dataene skal analyseres. I denne studien er dessuten offentlig tilgjengelige dokumenter og statens rolle på det aktuelle området også i fokus. Dette skaper også en viss avstand når analysedelen skal gjennomføres. Den nødvendige avstanden til feltet i en analyseprosess aktualiserer forskningsetiske problemstillinger, jf neste avsnitt om det etiske aspektet ved denne studien. Forholdet mellom nærhet og avstand tilhører diskursens materialitet og hører dermed også med i selve analysen.

Dersom vi går tilbake til Hjeldes (2004) avhandling⁵¹ om enslige mindreårige flyktninger i Oslo og Slovenia, er dette også et eksempel på hvilken betydning forskerens posisjon i forhold til feltet har for tolkningen av dataene. Et av hovedfunnene i Hjeldes avhandling er *tausheten* disse ungdommene viser under feltarbeidet. Dette gjelder både hvordan de forteller om sin livshistorie under de daglige aktivitetene på senteret⁵² og på turer som flyktningskontoret arrangerer. Forskeren samler inn data i begge disse sammenhengene. En forklaring som Hjelde gir på tausheten er at det kan knyttes til individuelle egenskaper ved den enkelte ungdom, slik som motstand og mestringsstrategier for å kunne håndtere traumatiske opplevelser de har erfart i hjemlandet eller under selve flukten. En annen forklaring hun gir er forhold som oppstår mellom voksne og barn. Likeledes vurderer hun også den avmaktrelasjonen som ofte oppstår mellom ungdommene og sosialarbeiderne, og også mellom minoritetsgrupper og majoritetssamfunnet.

De individuelle betingelsene, sammen med de nevnte relasjonsforklaringene, er alle relevante tolkninger for å forstå ungdommenes taushet. Det Hjelde (ibid.) imidlertid ikke påpeker er hvordan hennes egen rolle som forsker også påvirker den informasjonen som kommer fram under feltarbeidet. Hennes metodiske tilnærming viser at hun inngår i flere roller samtidig. Det er derfor grunn til å anta at det er vanskelig for de mindreårige å skille disse fra hverandre. Hun opptrer både i en veilederrolle overfor flyktningskontoret, som miljøarbeider på turer, gruppeleder i fokusgrupper og som forsker og observatør i de samme kontekstene. Det er grunn for å anta at denne rolleklarheten framkaller en viss grad av ambivalens hos ungdommene som studeres, og at tausheten også kan forstås med bakgrunn i dette. Det er forståelig at det er vanskelig for forskeren å vite hvordan hennes egen rolle påvirker datainnsamlingen og tolkningen av informasjonen. Det er det samme når det gjelder

⁵¹ Jf. tidligere presentasjoner av denne avhandlingen i dette kapitlet.

⁵² Senter for opplæring og ferdighetstrening (SOFT) ved flyktningskontoret i Oslo kommune.

min studie og hvordan jeg selv påvirker den kunnskapen som produseres. Som forskere har jeg i likhet med Hjelde bakgrunn fra det feltet som studeres: begge har utdanning som sosialarbeidere og yrkeserfaring fra flyktningarbeid. I tillegg gjør begge et doktorgradsarbeid innenfor det samfunnsvitenskapelige fagområdet. Den tilknytningen vi begge har til det miljøet som studeres betinger en viss grad av åpenhet for hva dette betyr for tolkningen av resultatene, og refleksjon over forskerens posisjon i feltet. Det er likevel vanskelig for oss som forskere å vurdere dette selv. Sånn sett er det slik Thagaard (1998) påpeker det; den kritiske leser som må fokusere på hvilken betydning dette har.

Forskningsetiske utfordringer

Et forskningsprosjekt om enslige mindreårige flyktninger aktualiserer flere etiske problemstillinger. Et av disse er hvordan informantene skal sikres *konfidensialitet*⁵³ i alle deler av prosjektet. Dette gjelder helt fra begynnelsen når kontakten med informantene oppnås og navn og telefonnummer skal registreres, til hvordan de enkelte intervjupersonene blir presentert i sluttrapporten. Konfidensialitet som grunnprinsipp for etisk forsvarlig forskningspraksis kan knyttes til flere forhold. For det første innebærer det krav til anonymisering slik at informanters identitet ikke blir avslørt når resultater fra en undersøkelse blir presentert. Likeledes er det et prinsipp om at ikke hvem som helst kan få innsyn i det forskningsmateriale som foreligger, og at gjenbruk ikke er tillatt uten tillatelse fra de som har deltatt i prosjektet. Det å ivareta konfidensialitet kan også medføre juridiske problemer når det gjelder nøytralitetsspørsmål i forhold til sensitiv informasjon og hensynet til en tredje part. Etiske regler ved all forskningsvirksomhet gir informantene visse rettigheter. Når det gjelder denne studien har Datatilsynet godkjent opplegget når det gjelder registrering og oppbevaring av de innsamlede data. Deltakelse i prosjektet er selvsagt frivillig, og skriftlig samtykke er innhentet fra alle informantene. Dette innebærer at selv om de har sagt seg positiv til å bli intervjuet, kan informantene når som helst trekke seg fra undersøkelsen.

I tillegg til disse mer formelle sidene ved innsamling av dataene, innebærer konfidensialitet også en del dilemmaer som jeg som forsker må ta stilling til underveis i forskningsprosessen. Et av disse dilemmaene er hvor mye informasjon fra de 34 livshistoriene som må komme fram i dataanalysen for at de sentrale temaene skal kunne presenteres på en tilfredsstillende måte. Sagt på en annen måte: Hvor mye av de individuelle kjennetegnene ved informantene kan utelates uten at forskningens troverdighet settes på

⁵³ Jf. mer omtale om konfidensialitet i Kvale (1997) og Thagaard (1998)

prøve? Dette er et dilemma mellom konfidensialitet og krav til pålitelighet, der selve grunnlaget for de drøftinger og konklusjoner som kommer ut av undersøkelsen står på spill. Når det gjelder de enslige mindreårige i denne undersøkelsen er etnisk bakgrunn et eksempel på slike kjennetegn som kan bli utelatt. I den kvantitative undersøkelsen som ble foretatt av 1990-utvalget var det et klart valg å utelate nettopp etnisk bakgrunn i forhold til de mange levekårskomponentene som ble undersøkt. De ulike gruppene av enslige mindreårige flyktninger som ble bosatt rundt om i landet er små, og etnisk bakgrunn ville dermed være grunnlag for å finne fram til egenskaper ved enkeltpersoner. Hensynet til anonymitet er årsaken til at minst mulig av opplysninger fra UDI sitt personregister blir koblet opp mot de ulike registrene fra Statistisk Sentralbyrå. Når det gjelder presentasjoner av intervjupersonene i denne rapporten kan jeg også ha utelatt opplysninger som f.eks. etnisk bakgrunn eller omskrevet personlige kjennetegn med ekvivalenter der dette har vært nødvendig.

Barnas etniske bakgrunn er mulig å skjule når det gjelder 1990-utvalget, der dette har vært påkrevet utfra etiske hensyn. Dette er ikke mulig når det gjelder de tre andre utvalgene, der det i utgangspunktet er gitt hvilken etnisk bakgrunn de har. Det har derfor vært viktig å være mer varsom med hvilke andre personlige kjennetegn som blir koblet til disse gruppene, slik som for eksempel bosted og yrkesbakgrunn. De jødiske, ungarske og tibetanske gruppene av flyktninger som kom til Norge som enslige mindreårige består i dag av svært få personer, og de er derfor svært gjennomsløkte. Det ville derfor være svært enkelt å finne fram til hvem intervjupersonene er. Et tenkt tilfelle: Dersom det i denne avhandlingen blir opplyst om en jødisk mann som bor på Hamar og som har arbeidet som tannlege der i mange år, ville det være enkelt å finne fram til denne personen.

Det er et paradoks at presentasjonen av de individuelle trekkene ved de ulike livshistoriene er et forskningsetisk problem. Denne studien er nettopp ute etter å tydeliggjøre mangfoldet i alenebarnas situasjon. Det unike i hver enkelts livshistorie skal være et korrektiv til de mange kollektive forestillingene om hvem disse barna er og hvilke behov de har. De kollektive forestillingene⁵⁴ kommer til uttrykk i de historiske dokumentene, slik som gjennom beskrivelser av hva de jødiske barna ville representere av problemer i det norske samfunnet, og likeledes hvordan de tibetanske barna er preget av sin kultur og de politiske forholdene i hjemlandet. Disse forestillingene uttales både av politikere, byråkrater, media, omsorgsarbeidere og av personer de enslige flyktningbarna ellers møter i sin hverdag. Presentasjonen av det unike i hver enkelts livshistorie skal gi mulighet for å påvise de

⁵⁴ Jf. Kap. 3,4 og 5 der disse kollektive forestillingene i særlig grad er presentert.

effektene diskursen selv skaper. Det individuelle skal i denne studien fungere som et speil som de kollektive forståelsene speiles i. Den forskningsetiske utfordringen er hvor mye av detaljene i de ulike livshistoriene som kan presenteres i avhandlingen uten at det går på bekostning av hensynet til anonymitet. Dette er en avgjørelse som jeg må ta i hvert enkelt tilfelle der informantenes historier skal belyse et aktuelt tema.

Et annet etisk aspekt ved denne undersøkelsen er hvilke *konsekvenser* offentliggjøringen av kunnskap om de fire utvalgene har for den enkelte eller de gruppene som er omtalt. Det er grunn til å anta at en offentliggjøring av den kunnskapen som produseres også blir en del av selve diskursen om det fenomenet som studeres, noe som igjen vil skape effekter for de aktuelle barna. En slik konsekvens kan være at enslige flyktningbarn, både de som er omtalt i denne studien og framtidige ankomster av disse barna, i sterk grad blir knyttet til krig, nød og traumatiske opplevelser. En effekt av dette er at barna og ungdommene dermed blir sett på som hjelpeløse ofre som har mistet de grunnleggende forutsetninger for å klare en oppvekst uten familie og venner. De forventninger som dette skaper er ikke gunstige og i alle fall ingen god strategi for sosial integrasjon av enslige flyktningebarn i det norske samfunnet.

En annen konsekvens av kunnskapen som denne avhandlingen presenterer, er hvordan hjelperne eller omsorgspersonene blir framstilt. Jeg har underveis i skriveprosessen blitt betenkt over hvilket bilde jeg skaper av disse. Hjelperne i de fire utvalgene kan fra mitt ståsted i 2004 virke både naive og godtroende. Mange av de historiske utsagnene som er tilgjengelig kan virke uakseptable og ubehjelpelig sett fra en slik nåtidssposisjon. Uttalelser fra hjelperne som var tilknyttet Tibetanerhjelpen kan i særlig grad virke urimelige. Det er grunn til å anta at dette har mer med det brede utvalget av dokumentasjon og samtidsbeskrivelser fra akkurat dette utvalget, enn at det har med innholdet i det hjelperne i de andre utvalgene kommer med av uttalelser i sin samtid og som ikke er skrevet ned noen steder og dermed heller ikke tilgjengelig for et forskningsprosjekt som dette.

Det er et viktig anliggende for meg å presisere at hjelperne også er et produkt av sin historiske samtid. Det er grunn til å anta at den diskursive praksis disse hjelperne utgjør er moralsk gyldig i sin samtid. De er også del av en diskursiv sammenheng der det i større eller mindre grad allerede er bestemt hva de kan uttale seg om når det gjelder *de fremmede barna*⁵⁵. Et hvert utsagn vil kunne virke pussig i et historisk perspektiv. Det som er vesentlig i denne sammenhengen er deres gode intensjoner om å hjelpe barna ut fra den tilgjengelige

⁵⁵ Jf. tidligere omtale av diskursive formasjoner i kap.1.

kunnskapen om de vanskelige forholdene i hjemlandet og å gi muligheter for en bedre framtid enten i Norge eller i andre land. For noen av de aktuelle barna har det også vært en kamp på liv og død. Det gjelder i særlig grad de jødiske barna. Innsatsen til Det Mosaiske Trossamfunn og enkeltpersoner tilknyttet Nansenhjelpen hindret at disse barna ble sendt til tyske konsentrasjonsleire⁵⁶. Dette skjedde fordi disse hjelperne først hentet barna til Norge og senere sørget for at de kom seg trygt over til Sverige under den tyske okkupasjonen av Norge. Hjelpenes innsats og engasjement for flyktningbarna i alle de fire utvalgene krever både dyp respekt og anerkjennelse.

En etisk problemstilling som denne studien også aktualiserer er i hvor stor grad tolkning av det foreliggende datamaterialet gjør vold på informantenes selvforståelse. Når jeg som forsker framhever konfliktene og maktrelasjonene i datamaterialet, kan dette være langt unna den virkelighetsforståelsen den enkelte informant har om seg selv og sin oppvekst som enslig mindreårig flyktning i Norge. Det kan være en stor overgang fra en empatisk fase i intervjusituasjonene til en mer avstandspreget fase når det kommer til analysedelen. Gullestad (1996) omtaler dette som en overgang fra en likeverdighet i intervjusituasjonen til en hierarkisk avstand i tolkningssituasjonen. En viss avstand er helt nødvendig når den innsamlede informasjonen skal tolkes, ellers blir forskningen kun beskrivelser. Rollen som forsker innebærer en innflytelse på teoriutvikling, noe som gjør forskeren ansvarlig for tolkningen. Det er derfor ikke til å unngå at forskeren fremstår som ekspert i forhold til tolkningen.

En måte å håndtere etiske problemer knyttet til ulike tolkninger, er å tydeliggjøre i analysedelen hva som er forskerens eget perspektiv og hva som er informantenes forståelse av situasjonen. Dette løser ikke selve dilemmaet men er en måte å understreke at forskerens tolkninger kan være annerledes enn informantens forståelse. I min studie om enslige mindreårige flyktninger er det dessuten ikke bare informantenes selvforståelse som er i fokus, men også mer generelle spørsmål om hvordan det norske samfunnet håndterer disse barna i ulike historiske kontekster. Den politiske og faglige håndteringen av flyktningbarna er en vesentlig del av analysen. Det er grunn til å anta at dette forholdet, sammen med at tolkningen også må settes inn i en relevant faglig sammenheng, kan gjøre det etiske dilemmaet mindre påtrengende. Tolkningen av de enslige flyktningbarna settes dermed inn i en større sammenheng enn kun det individuelle perspektivet og til relasjonen mellom barna og omsorgspersonene. De forskningsetiske utfordringene i tolkningsprosessen er mange, men det

⁵⁶ Jf. omtale av dette i kap. 3.

er viktig uansett hvilken løsning som velges at informantene møtes med respekt og en opplevelse av at de blir forstått.

Kap. 3. De tvetydige barna

I dette kapitlet skal jeg gi en framstilling av hvordan de fire utvalgene av alenebarn framstår og blir forstått både i sin samtid og i et historisk tilbakeblikk. Det er i posisjonen som forsker i et nåtidsperspektiv at jeg påstår at alle de fire aktuelle utvalgene av alenebarn framstår med mange tvetydigheter. Disse motsetningene har også felles trekk på tvers av utvalgene, og på tross av de forskjellige politiske og historiske betingelsene barna vokser opp under. Det er når alle datakildene legges sammen og sammenlignes, både de historiske dokumentene og intervjuene, at tvetydighetene kommer til uttrykk.

En rekonstruksjon av historien, slik jeg gjør det i denne studien, bekrefter ikke nødvendigvis *vår* forståelse av hvem disse barna er og *vår* forståelse av hvordan det norske samfunnet forholder seg til dem⁵⁷. Historien om de jødiske barna som kommer til Norge i 1939 viser at det er et motsetningsfylt forhold mellom en restriktiv innvandringspolitikk og behovet for å framstå som en human stat som viser omsorg for barnas situasjon. Historieskrivninger blir ofte framstillinger av det siste. Dette er ikke nødvendigvis en historieforfalskning, men i stedet en taushet om det som ikke bekrefter vår historieforståelse. De norske myndighetenes holdninger til jødeforfølgelsene i Europa, behandlingen av de jødiske flyktingene som søkte innreisestillatelse, og hvilken rolle nordmenn hadde under deportasjonen av jødene i 1942 er eksempler på historisk materiale som i liten grad trekkes fram fra mellomkrigstiden og den norske innsatsen under krigen.

Motsetninger mellom innvandringspolitikk og hensynet til det enkelte barns individuelle behov, er en motsetning som på ulike måter gjentar seg i alle de fire utvalgene i denne studien. Dette er imidlertid bare en av flere tvetydigheter som kommer fram i mitt datamateriale. Jeg begynner dette kapitlet med et historisk tilbakeblikk på de jødiske barnas situasjon. Jeg skal også omtale de historiske og politiske kontekstene i de fire utvalgene. I tillegg blir også hjelperne og hvilke organisasjoner som var engasjert i arbeidet med alenebarna presentert.

⁵⁷ Jf. avsnittet om historisk tilnærming i kap. 1. og omtale av genealogien i kap. 4.

De jødiske barna: Om flyktningpolitikk og personlig engasjement

Jødernes situasjon, både i Tyskland og i nabolandene, ble etter nazistenes maktovertakelse forverret utover 1930-tallet. I Tyskland tilsidesatte Riksdagen alle sivile rettigheter for jødene, jødiske forretninger ble boikottet og jødene ble utsatt for yrkesforbud ved at de ble utestengt fra embedsverk og universiteter. De sosiale ydmykelsene bare økte og førte til innføring av apartheidlignende tilstander der jødene ble erklært uønsket på ulike arenaer i samfunnet. Denne behandlingen av jødene spredte seg også til de land som etterhvert ble annektert eller okkupert av nazistene. En av de intervjuede jødiske informantene som kom til Norge som ni-åring fra Wien i 1938 forteller om det som skjedde i hans hjemby:

"De ble samlet på en lastebil nede på gaten, og kjørt til en av hovedgatene i Wien som ikke lå langt fra oss. Der var det malt antisemittiske slagord på fortauene. De jødene som ble hentet, det var bare menn, ble tvunget til å stå på kne og skure vekk malingen. De fikk hver sin skurekost. Både pappa og broren min ble hentet. Jeg husker at pappa stuet fingeren, han ble dyttet over ende mens han holdt på. Det var vanlig at disse bøttene med vann ble slengt over de etterpå. Det var da det hele begynte med antisemittisme og slagord. Knuste vinduer hos Jugendgescheft og alt dette her".⁵⁸

Allerede i løpet av første året for Hitlers regjeringstid, i 1933, flyktet ca. 50.000 personer fra Tyskland. De aller fleste av disse var jøder (Johansen 1984). I perioden mellom 1933 og den tyske okkupasjonen av Østerrike og Tsjekkoslovakia i 1938 flyktet om lag en halv million mennesker fra den nasjonalsosialistisk kontrollerte delen av Europa. Mer enn 95 prosent av disse flyktningene var jøder (Lorenz 1999). Tysklands behandling av jødene vakte avsky utover i Europa, men utsiktene for en masseflukt vakte stor bekymring. Nabolandene ønsket å sikre seg mot denne masseflukten. Utover 1930-tallet ble derfor flyktningpolitikken i de forskjellige landene stadig hardere, jødene møtte stengte grenser og fikk klare seg selv.

Denne restriktive politikken fikk også gjennomslag i den norske holdningen til jødisk innvandring⁵⁹. Det samme gjaldt myndighetenes behandling av de jødiske barna som ble søkt til Norge i 1938. Noen år etter krigen ble det laget en norsk spillefilm om noen av de jødiske barnas oppvekst på et barnehjem i Oslo, og hvordan de måtte flykte til Sverige i 1942⁶⁰. Filmens beskrivelser av dette barnehjemmet og den dramatiske flukten til Sverige framstiller

⁵⁸ Denne historien og disse uttalelsene stammer både fra intervju med en av informantene og fra en video om hans egen historie om de som overlevde Holocaust. Han har velvillig latt meg bruke denne videoen som er produsert av et amerikansk selskap. Intervjuet på denne videoen er produsert 26. april 1998, intervjuer er Sarah Abraham Regev. Tittelen på videoen er: *SURVIVORS OF THE SHOAH. Visual history foundation Holocaust survivors.*

⁵⁹ For detaljert beskrivelse av Norges holdning til jødene henvises til: Ulstein (1974 og 1995), Johansen (1984), Mendelsohn (1987, 1990), Ottosen (1994), Lorenz 1999, Meyer 2001 og Kjeldstadli (2003).

⁶⁰ Filmen heter *I slik en natt*, og er fra 1958. Den er laget av Norsk Film, og er tilgjengelig i Statens Filmarkiv.

det norske som representant for det gode og de som hjelper disse barna, i motsetning til tyskerne som er brutale, onde og på jakt etter jødene. Filmen påpeker ikke, heller ikke antyder, at norske myndigheter kjempet mot at disse barna skulle få innreisetillatelse og at de helst ikke ville ha noe med dem å gjøre. De norske holdningene til det jødiske flyktningproblemet er likevel ikke entydig. Det var også nordmenn som engasjerte seg både i arbeidet med de jødiske barna og for de norske jødene som gruppe⁶¹. Oskar Mendelsohn som har skrevet om jødernes historie i Norge beskriver denne innsatsen på følgende måte⁶²:

"Redningen av barna i Holbergs gate var en bragd utført av kvinner som, uten hensyn til hva de utsatte seg for, gjorde en helhjertet innsats, som jøder vil være dem og alle som ytet dem assistanse, dypt takknemlig for. Det er også denne episoden som danner bakgrunnen for filmen som ble innspilt i 1957, "I slik en natt". Men takknemligheten hos norske jøder har, som alt nevnt, en videre adresse. Den gjelder solidariteten som ble vist av alle dem som hjalp jødene på ulike måter, i første rekke de som deltok i flyktningearbeidet, ofte med fare for sitt eget liv - enkelte av dem ble desverre også arrestert fordi de hadde huset eller på annen måte hjulpet jøder, eller de måtte selv flykte. Det er deres fortjeneste at bare noen få av dem som rømte, ble grepet under flukten. Det skyldes deres lokalkjennskap, og innsikt i dette arbeidet, men enda mer deres mot og innsatsvilje at så mange likevel ble reddet. Jødene vil aldri glemme hva landsmenn gjorde i de vanskelige årene".
(Mendelsohn 1987:240)

Både når det gjelder arbeidet med de jødiske, ungarske og tibetanske barna er det markerte personligheter fra religiøse eller politiske miljøer som er initiativtakere. De representerer neppe noe gjennomsnittlig utvalg av befolkningen, men er representanter for den akademiske og den tidens borgerlige elite. Når det gjelder de jødiske barna var det først og fremst Nansenhjelpen som gjorde en innsats, i tillegg til Det Mosaiske Trossamfunnet i Oslo⁶³. I Nansenhjelpen var de mest sentrale personene arkitekt Odd Nansen og Sigrid Helliesen Lund. Odd Nansen var sønn av Fridtjof Nansen, som var kjent for sin innsats i flyktningarbeidet i Europa. Sigrid Helliesen Lund var, på den tiden hun hadde hovedansvaret for barneaksjonen i Nansenhjelpen, aktivt medlem både i Internasjonal kvinneliga for fred og i Asylrettens

⁶¹ Dette hjelpearbeidet er omtalt flere steder: i tillegg til det kildematerialet som finnes i Riksarkivet er dette først fremst fra Nansen (1970), Lund (1981) og fra intervjuer Ragnar Ulstein gjorde i forbindelse med sin bok om jødeforfølgelsene. De to intervjuene som jeg vil trekke fram her er med Sigrid Helliesen Lund (fra 1970) og med Ingebjørg Sletten Fosstvedt (fra 1978). Dette kildematerialet er oppbevart i Hjemmefrontmuseet-Akershus festning. I intervjuet med Lund beskriver hun bl.a. om en innsamlingsaksjon av klær til norske jøder som var fengslet etter de mange arrestasjonene i 1942. Denne aksjonen fikk stor oppslutning. Når det gjelder de jødiske barna er det både enkeltpersoner og organisasjoner som er inne i bildet. Det er fra norsk side først og fremst Nansenhjelpen som gjør en innsats, hvor enkeltpersoner som Odd Nansen og Sigrid Helliesen Lund står sentralt. Den norske legen Nic Waall gjorde også en innsats overfor barna (Waal 1991). Hun var aktiv under barnas flukt i 1942. Hun ble også fengslet og satt på Grini for sitt illegale arbeid under krigen.

⁶² Sitatet er fra Bind II i Mendelsohns (1987) bok om jødernes historie i Norge gjennom 300 år.

⁶³ En sentral aktør i arbeidet med de jødiske barna er Jødisk Hjelpeforening som ble drevet av Det Mosaiske Trossamfunn jf. Mendelsohn (1987).

venner. Odd Nansen, som var leder av Nansenhjelpen, sier i sin biografi at han opplevde at Nansenhjelpen var en liten privat hjelpeorganisasjon som ingen tok hensyn til, ikke engang norske myndigheter (Nansen 1970). Han hevder at myndighetene betraktet organisasjonen som *"hår i suppen"*⁶⁴. Når Odd Nansen beskriver en av sine turer til Tsjekkoslovakia, der han ser på flyktningenes situasjonen, sier han dette om de norske holdningene:

"Hjemme i Norge var det arbeidsløshet og innadventt bedrøvelighet og misfornøyelse med alt og alle. Kanskje visste vi noe mere om det som foregikk ute i Europa enn de lot til å vite i England. Men det gjorde ikke saken bedre. Tvert imot. Vi lukket oss inne, tettet grensene til, snevret inn horisontene, levet efter Dovregubbens oppskrift og var oss selv nok. Da - som nå - forsøkte man krampaktig å holde vedlike en smule grunnlag for klassekamp, sloss og pirket med småsaker og egeninteresse, var da - som nå - opptatt av å heve levestandarden, mens millioner av mennesker, ikke en dagsreise unna, holdt på å sulte ihjel, og mens Hitler i ro og mak forberedte undergangen".
(Nansen 1970:132)

Nansenhjelpen startet opp sin virksomhet med bakgrunn i den vanskelige situasjonen for de mange statsløse flyktningene i Sentral-Europa⁶⁵. Den første perioden var det særlig de statsløse i Østerrike som trengte hjelp. De fleste av disse flyktningene var jøder. De ble gjennom den norske generalkonsulen i Wien hjulpet med klær, mat og tildels penger. Dette fortsatte helt fram til våren 1938 da Østerrike ble innlemmet i det tyske rike. Hjelpearbeidet måtte nedlegges umiddelbart, men fortsatte videre til andre områder som var like aktuelle. Mange av jødene flyktet videre til Tsjekkoslovakia, og de trengte fortsatt mye hjelp. Etterhvert som tyskerne øket presset mot Tsjekkoslovakia ble situasjonen også for jødene der vanskeligere. Det ble derfor ikke den materielle hjelpen som kom i sentrum, men først og fremst det å sikre så mange som mulig av flyktningene i Tsjekkoslovakia midlertidig asyl i Norge. Gjennom forhandlinger med norske myndigheter oppnådde Nansenhjelpen en kvote på 200 flyktninger.

⁶⁴ Jf. Nansen 1970:84

⁶⁵ Kilde til historien om Nansenhjelp er først og fremst biografier som er skrevet av og om de sentrale aktørene Odd Nansen og Sigrid Helliesen Lund. I tillegg finnes også i Riksarkivet: Justisdepartementet, Politikontoret en rapport om Nansen-hjelp og flyktningarbeidet i Norge, skrevet av Herman Meyer 12. januar 1940 for styret i Nansen-hjelp. Navnet på organisasjonen indikerer også formålet med arbeidet: *Nansen-hjelp for statsrettsløse*. Nansenhjelpen ble konstituert 11. februar 1937 ved en tilstelning på "Polhøgda", Fridtjof Nansens hjem på Lysaker, der kronprins Olav var tilstede (Mendelsohn 1987). I tillegg til sentrale personer som Odd Nansen og leder av barneaksjonen Sigrid Helliesen Lund, var det også andre som var aktivt med i denne organisasjonen. Dette var blant annet Fredrik Paasche, Georg Morgenstjerne, Herman Reimers, Tove Filseth og Odd Eidem. Kilder om barneaksjonen er først og fremst tilgjengelige i Riksarkivet: Justisdepartementet, Politikontoret. Det finnes lite eller ingenting av private arkiver etter organisasjonen da det meste ble tilintetgjort allerede 9. april 1940 på grunn av redselen for at informasjon skulle komme i tyske hender (jf. intervju med Sigrid Helliesen Lund 3.12.1970 som ble gjort i forbindelse med Ragnar Ulsteins bok. Dette intervjuet er tilgjengelig ved arkivet Hjemmefrontmuseet). Marit Greve som er datter av Odd Nansen bekrefter også dette i en telefonsamtale med meg 14.08.02.

De jødiske barna som kom til Norge i 1938 og 1939 var enten fra Østerrike eller Tsjekkoslovakia. Nansenhjelp fikk gjennom barneaksjonen innreisetillatelse for et visst antall barn. I oktober 1939 ble 37 jødiske barn hentet fra Tsjekkoslovakia og til Norge. I tillegg var det noen jødiske barn som tidligere var kommet fra Østerrike⁶⁶. Dette var barn som sommeren 1938 var kommet på et sommerleiropphold arrangert av Det Mosaiske Trossamfund i Oslo. På grunn av at situasjonen for jødene i Østerrike forverret seg, fikk alle disse barna mulighet for videre opphold i Norge. Ikke alle foreldrene ønsket at barna skulle forbli i Norge. Av de 20 barna som først kom, ble 13 igjen. Det var den jødiske menigheten i Oslo som tok seg av disse barna, og det ble etablert et jødisk barnehjem som skulle ta seg av den daglige omsorgen. Av de tsjekkiske barna var det også mange som reiste tilbake da tyskerne invaderte Norge. Mange av foreldrene mente at barna like så godt kunne være i Tsjekkoslovakia som i Norge. Totalt var det i underkant av halvparten av barna som ble i Norge etter 1940. Det er uvisst hvilken skjebne mange av disse barna fikk, både de som dro tilbake til Tsjekkoslovakia og de som ble i Norge. Bare et av barna kom til det jødiske barnehjemmet i Oslo.

Jødene ble i Norge utsatt for en form for diskriminering i og med at de ikke ble betegnet som politiske flyktninger. Det å være jøde var ikke tilstrekkelig begrunnelse for å bli betegnet som politiske flyktninger⁶⁷. Denne holdningen kommer til uttrykk bl.a. på en konferanse hos ekspedisjonssjef Platou i Justisdepartementet 26. juli 1939 der det heter i referatet at *"der oppsto en diskusjon om hva som forstås med politisk flyktning"*. Samtalen som er referert er mellom ekspedisjonssjefen og Odd Nansen⁶⁸ som sier seg uenig i departementets syn på at jøder ikke var politiske flyktninger. Hvorpå Platous svar er referert slik⁶⁹:

⁶⁶ Det er flere kilder som omtaler Wienerbarna, slik som Mendelsohn (1987), Lund (1981), Waal (1991) og Nøkleby og Hjeltnes (2000)

⁶⁷ På en nordisk flyktningekonferanse i København 21.-22. juni 1938 blir det gjort rede for de norske flyktningereglene av sjefen for Centralpasskontoret Leif R. Konstad som sier: *"Principielt behandles Flygtninge som andre utlændinge. Spørgsmaalet om opholdstillatelse afgøres i første rekke av politimesterne, hvis afgørelse kan ændres av Centralpasskontoret. De fleste sager vedrørende tyske og østrigske Flygtninge har forøvrigt i de senere aar været forelagt Justisdepartementet til udtalelse før den endelige afgørelse. For at opnaa oplysninger om Flygtninge samarbejder politiet med de forskjellige Flygtningekomitèer. Angaaende begrepet "politisk flygtning" findes ingen legal definition. Afgørelsen beror paa Skøn i de enkelte tilfælde. det kan bemærkes at man ikke uden videre betragter Jøder som politiske Flygtninge blot fordi der er Jøder. (...) Forsaavidt angaar Kontrollen med Flygtningenes Beretninger bygger man i det væsentlige paa Komitèernes Udtalelser"*. Jf. Riksarkivet: Justisdepartementet Politikontoret P 1917-40. Katalog nr. 1252/13

⁶⁸ Leder av Nansenhjelpen

⁶⁹ Jf. Riksarkivet: Justisdepartementet, Politikontoret. Konferanse på ekspedisjonssjefens kontor den 26. juli 1939.

"Vi har alltid hevdet at jøder som sådanne ikke er politiske flyktninger, men det vil ikke si at ikke jøder også kan komme inn. Han hadde forøvrig selv ingen animositet eller frykt for noen fler jøder, men han var redd for at fler jøder kunne gi støtet til et spirende jødeproblem. Han hadde ved samtaler spesielt i Trondheim, men også i andre byer og på landsbygden konstatert en viss tendens til antisemittisme. Noe jødeproblem måtte vi unngå".

Jødernes situasjon ble av norske myndigheter riktignok ansett som et flyktningeproblem, men også slik ekspedisjonssjefen i Justisdepartementet påpeker i sitatet ovenfor, som et jødeproblem som nasjonen for en hver pris måtte unngå. Dette innebar i den praktiske politikken at hensynet til norske interesser gikk foran hensynet til de jødiske flyktningene (Johansen 1984). Den interne begrunnelsen for utestengning var at de jødiske flyktningene som søkte seg hit til landet måtte beskyttes mot den norske mentaliteten⁷⁰. Med et jødeproblem menes at det norske myndighetspersoner betegner som en invasjon av jøder, vil kunne føre til tendenser til jødehat og antisemittisme. Frykten for at jødisk innvandring ville medføre en ghettoisering og dannelsen av en jødekoloni, og nordmenns reaksjon på dette, var begrunnelser som lå bak den restriktive politikken. I et brev fra Centralpasskontoret til Justisdepartementet fra 9. oktober 1934⁷¹, står det skrevet:

"Selvom vi nemlig aldrig så gjerne vil søke å hjelpe disse flyktninger, er vi dog oss selv nærmest. Skulde vi forsømme å ta dette i betraktning, vilde det alene føre til at de flyktninger som måtte komme få komme hit, og som formentlig alle er jøder, vilde bli uglesett. En slik situasjon er ingen, og aller minst flyktningene selv, tjent med. Vi har heldigvis ingen jødeproblemer å kjempe med her i landet, således som de har i Tyskland og antakelig i nær framtid vil få i Østerrike. Vi bør imidlertid stille oss slik at vi heller ikke får noget jødespørsmål. De jøder vi allerede på forhånd har her i landet, er ikke minst interessert i dette".

Dette var også bakgrunnen for skepsisen til søknaden fra Nansenhjelpen om jødiske barn fra Tsjekkoslovakia. Ekspedisjonssjef Platou i Justisdepartementet sier om disse barna at:

"Vi må sikkert regne med at det alt overveiende antall blir i Norge og kommer til å bli et jødisk innslag i folket og i næringslivet"⁷².

Videre uttaler han at dette i seg selv ikke er noen ulykke, men at han er redd for at det på lengre sikt vil føre til en "spirende" antisemittisme. Johansen (1984) påpeker at hensynet til arbeidsmarkedet var norske interesser som var vel så viktig som å beskytte jødene mot norske holdninger. Myndighetene forutsatte at utlendinger ikke skulle få arbeid dersom de fortrengete

⁷⁰ Jf. Riksarkivet, Justisdepartementet Politikontoret.

⁷¹ Ibid.

⁷² Kilde til disse uttalelsene er håndskrevne kommentarer av 15.05.39. til et notat om barneaksjonen. Notatet er fra 13.05.39. Riksarkivet, Justisdepartementet, Politikontoret.

nordmenn. Dessuten var det frykt for at landflyktige jøder ville være sterke konkurrenter for norske næringsdrivende. Det er rimelig grunn til å anta at både næringslivsinteresser og arbeidstakerinteresser var godt representert i de flyktningekomiteene som hadde stor innflytelse på hvilke grupper av flyktninger som skulle få innpass i det norske samfunnet⁷³. Dessuten var det frykt for at de flyktningene som slapp inn kunne komme til å bli boende, selv om de fikk en midlertidig oppholdstillatelse. Det var derfor flere som mente det var bedre å avvise dem med en gang, enn å sende dem tilbake til for eksempel Tyskland på et senere tidspunkt. Johansen (1984) karakteriserer dette som en praksis som var mere bekvem for Norges vedkommende.

Håndteringen av jødene etter 9. april 1940 bekrefter også at jødespørsmål både før og under okkupasjonen er en side av den norske historien som ikke trekkes fram med stolthet. Det var ikke bare tyskernes innsats som var medvirkende til at mer enn 1/3 av de norske jødene ble utryddet under krigen⁷⁴. Det var også en stor grad av passivitet fra norsk side når det gjaldt å melde fra om de forestående arrestasjonene⁷⁵. Norske myndighetspersoner, i samarbeid med tyskerne, var også aktører ved massearrestasjonene og uttransportering av jødene i 1942⁷⁶. Johansen (1984) påpeker også at både den systematiske kontrollen og kartleggingen av norske jøder ble for det meste utført av tyskernes norske medhjelpere. Både den norske deltakelsen ved jødeforfølgelsene under krigen og norsk håndtering av de jødiske flyktningene på 1930-tallet, er en del av historien om andre verdenskrig som står i kontrast til den historien som oftest hentes fram, den historien som kan knyttes til motstandskampen mot nazismen og den tyske okkupasjonsmakten. En lederartikkel i Aftenposten fra 1933 viser hvordan holdningen til jødene kom offentlig til uttrykk:

"Det kan ikke være tvil om at tyskernes aksjon mot jødene i disse dager skaper en forsterket jødesympati ute i verden, som disse Israels sønner neppe fortjener. Imidlertid mangler vi her i landet forutsetninger for å kunne dømme rettferdig om aksjonen mot jødene. Vi vet ikke noget om i hvilken utstrekning det tyske folks lidelser skyldes jødernes metoder og mentalitet. Vi vet bare at de er blitt forhatt, og vi får gå ut fra at dette ikke skyldes bare mindre dyktighetsfølelse og misunnelse, men har reelle årsaker. (...) Det tilkommer ikke oss å gi det tyske rike noget råd om disse ting. Vi kan bare beklage det hvis gjenreisningsarbeidet skulde bli hemmet ved at oppgjøret

⁷³ Jf. senere omtale i denne avhandlingen når det gjelder hvilken rolle disse flyktningekomiteene hadde.

⁷⁴ I følge NOU 1997:22 befant det seg omkring 2100 jøder i Norge ved den tyske invasjonen. Noe over 1/3 av disse mistet livet, mens omkring 1300 flyktet til Sverige.

⁷⁵ Johansen (1984) påpeker denne passiviteten når han skriver at: "Dette folkemordet på 739 norske jøder skiller seg særdeles negativt ut fra hvordan det gikk med de andre skandinaviske jødene under krigen. I Danmark ble langt de fleste av landets 6000 jøder reddet ved en kjempeaksjon i oktober 1943. Selv i Finland hvor myndighetene sto på tyskernes side fikk jødene en langt bedre beskyttelse" (Johansen 1984:134).

⁷⁶ Om deportasjonen av jødene under krigen henvises til Mendelsohn (1987 og 1990), Ulstein (1974), Johansen (1984), Ottosen (1994) og Westlie (2002).

med jødene tas for hastig og for voldsomt. (...) Vi kan innrømme at en tusenårig kamp mot allverdens vanskeligheter har gitt jødene en spesiell smidighet og en særlig begavelse i å øyne muligheter og utveier i alle situasjoner - egenskaper som vi på vår side burde møte med solide lover, med germansk dyktighet og med forsterket overvåkenhet. Vi kan ikke befri oss fra den tanke, at det også skyldes svakheter hos oss selv, når jødene så ofte trekker det lengste strå. Med disse betraktninger vilde vi advare mot å dømme for strengt om tyskernes oppgjør med jødene - et oppgjør som vi ikke kjenner forutsetningene for. Det er et tiltalende trekk å sympatisere med den forfulgte, men det er neppe grunn til å overdrive sympatien".⁷⁷

Det er grunn til å anta at holdningene i denne lederartikkelen i Aftenposten gir uttrykk for noe av den motstanden som norske myndigheter viste gjennom håndteringen av det jødiske flyktningeproblemet utover på 1930-tallet. Om den restriktive politikken skyldes uvilje mot det spefikt jødiske og dermed en form for antisemittisme skal ikke påstås her. Skjønsberg (1981) hevder at på tross av det beskjedne antallet jødiske flyktninger som fikk innreisetilatelse i denne perioden, må det gjøres klart at situasjonen var svært ny for Norge. Landet hadde aldri tidligere i moderne tid tatt i mot så mange flyktninger, og det norske samfunnet manglet erfaring på dette området. Presset på Norge var, i likhet med de andre europeiske landene, meget sterkt. Dersom Norge skulle føre en mer liberal politikk enn de andre landene, ville dette kunne føre til en uholdbar situasjon. I tillegg til det tidligere nevnte hensynet til arbeidslivet⁷⁸, var hensynet til landets økonomiske tilstand også en medvirkende årsak til den restriktive politikken overfor jødene. Bråthen (1999) beskriver dette mer som en forsvarspolitik enn en flyktningepolitikk, der det grunnleggende var å forsvare landet mot en invasjon av jødiske flyktninger.

Innvandringspolitiske hensyn står sentralt i i behandlingen av de jødiske alenebarna som ble søkt til Norge fra Tsjekkoslovakia i 1938. Dette kan illustreres gjennom ekspedisjonssjef Platou i Justisdepartementet og hans uttalelser gjennom håndskrevne notater i et skriv om Nansenhjelpens barneaksjonen⁷⁹:

"I likhet med alle som i sin statsstillings medfør har hatt med dette spørsmålet å gjøre stiller jeg meg meget kjølig overfor opholdstillatelse til jødiske barn. (...) Avgjørenede for meg til å stille meg slik til barne-planene er selvsagt at chansen for å brenne inne med barna er overveldende stor. Selvom vi betinget oss barnehjem-systemet ville vel disse barna etterhvert knytte slike forbindelser i Norge, at vi ikke blir kvitt dem, medmindre deres foreldre kommer seg ut til oversjøiske land og får dem

⁷⁷ Aftenposten 4. april 1933.

⁷⁸ Redselen for en høy arbeidsledighet må ses på bakgrunn av at i 1933 var så mange som 33,4 % av LO's medlemmer arbeidsledige, mens i 1939 var det tilsvarende tallet 18,3 % (Skjønsberg 1981)

⁷⁹ Jf. Riksarkivet, Justisdepartementet: Politikontor P 1917-1940, Ob-Diverse pakkesaker, Boks: Flyktninger 4001-6000, 1939.

ettersendt. Vi må sikkert regne med at det overveldende antallet blir i Norge og kommer til å bli et jødisk innslag i folket og i næringslivet".

I et annet skriv i anledning jødiske flyktningebarn skriver leder av Centralpasskontoret Leif Konstad at barneimmigrasjon er "*den uheldigst tenkelige form for immigrasjon*". Grunnen til at barneinnvandring var den verste formen for innvandring, var den høye risikoen for at barna ikke ville kunne reise videre til andre land. Barna ville dermed kunne bli en byrde for det norske samfunnet. Det er rimelig grunn til å anta at det var den økonomiske byrden som det her ble henvist til (Skjøsberg 1981 og Bråthen 1999). I samme notat sier også Konstad at:

"skal Norge ikke bent ut svare nei, hvilket kanskje er vanskelig for tiden...."

Dette viser at også innenrikspolitiske hensyn ble tatt når den praktiske flyktningepolitikken skulle iverksettes. Men ikke bare innenrikspolitiske og økonomiske hensyn ble tatt. Også hensynet til andre lands flyktningepolitikk var med å styre hvilken linje Norge skulle legge seg på. Fra en orientering som er bestilt av statsråden i Justisdepartementet⁸⁰, beskriver en av embedsmennene i Justisdepartementet hvilken flyktningepolitikk som bør gjelde⁸¹. Notatet avslutter med følgende:

"(...) vår stilling til flyktningssakene er kort og godt å jenne vår lovgivning så godt gjørlig til problemer som oppstår. Vi er intet immigrasjonsland. Vår politikk er i prinsippet også overfor flyktninger å stenge grensene. Slapper vi på det, har vi en hærskere over oss. Men vi må bidra vår del ut fra humanitære og politiske grunner som demokratisk stat til løsning av dette store problem. Vi må derfor motta et antall som står i rimelig forhold til hva våre naboland tar imot og det må gjøres i den intimeste kontakt med våre flyktningsorganisasjoner som vi fordrer et loyalt samarbeid av, et samarbeid som har vist seg å være hensiktssvarende".

Den historiske konteksten er her jødernes vanskelige situasjon i Europa, og de enkelte lands frykt for å bli overstrømmet av flyktninger, jf. den tidligere omtalte norske frykten for et jødeproblem. I disse uttalelsene fra Justisdepartementet tas det utenrikspolitiske hensyn. Det innebærer å sitte på gjerdet og vente på hva de andre landene gjør. Det innebærer at det enkelte lands flyktningepolitikk påvirkes av hvordan tilstrømningen av flyktninger blir i andre

⁸⁰ Det var Trygve Lie som var justisminister i 1939, senere generalsekretær i FN.

⁸¹ Jf. Riksarkivet, Justisdepartementet - Politikontoret datert 26.07.39

land. Det vil kunne medføre at ingen land tør å ha en liberal asylpolitikk og åpne grensene for en ny flyktningegruppe før de andre landene gjør det samme⁸².

Et annet trekk ved de jødiske alenebarna er alle tilfeldighetene som kommer til uttrykk når det gjelder bakgrunn for at akkurat disse barna flyktet og at de kom til Norge. Dette er også iøynefallende i de historiene informantene fra både det ungarske, tibetanske og 1990-utvalget forteller om. De jødiske wienerbarna skulle på ferieopphold til Norge, men noen av de som reiste endte opp som flyktningebarn. Et av disse barna som i dag er 70 år gammel forteller hvordan dette skjedde:

"Det vi fikk beskjed om da vi reiste fra Wien, av våre foreldre, det var at vi skulle på feriekoloni. Vi trodde vi skulle på feriekoloni. Det var det foreldrene sa til barna sine, at de skulle på feriekoloni og være der i tre måneder. (...) De visste sikkert noe annet. Visste og visste, man visste ikke på den tiden hva som ville skje. Vi ble sendt av gårde 21 barn. Hvordan de barna ble selektert det vet ikke jeg. Vi ble sendt med tog gjennom Tyskland og Sverige. Vi ble møtt på stasjonen i Oslo av medlemmer av den jødiske menigheten, som kjørte oss i bil derfra og opp til en hytte som menigheten hadde i Bærum. Der var vi i de tre månedene. Etter det så ble foreldrene våre tilskrevet, og de ble tilbudt at barna ble her og tatt vare på av menigheten her i Oslo for de som ønsket det. Syv barn reiste hjem til Wien. De har vi ikke hørt noe mer til, hva som skjedde med de. De andre 14 ble plassert hos forskjellige pleieforeldre i Oslo i ca. tre måneder. Og i den perioden som vi var hos pleieforeldre ble det organisert et barnehjem for oss her i Oslo".

Det er også ved en tilfeldighet at Wienerbarna fikk oppholdstillatelse etter at ferieoppholdet sommeren 1938 var over. I et notat i Justisdepartementet går det fram at det var en misforståelse mellom generalkonsulatet i Wien og Centralpasskontoret i Norge som gjorde at barna fikk forlenget sitt kollektivpass⁸³ til mars 1939. Når Centralpasskontoret spør generalkonsulatet hvorfor det har visert kollektivpasset, svarer konsulatet at forespørselen kom fra Nansenhjelp og at konsulatet da hadde grunn til å tro at det var konferert med de norske myndighetene om saken. Det var dessuten på det rene at barna uten vanskeligheter kunne vende tilbake til Østerrike. Det var også oppstått endel misforståelser med den jødiske

⁸² Denne relasjonen mellom ulike land kan knyttes til spillteori. Spillteori er en sentral teori innenfor statsvitenskap og er en Rational Choice Theory. Fangens dilemma er blitt stjerneeksempelet på hva denne teorimodellen består av, jf. De Swaan (1988). I fangens dilemma er situasjonen at to personer har utført en forbrytelse sammen. De blir begge tatt av politiet, og blir forhørt i hver sin celle. Det er derfor ikke mulig med kommunikasjon mellom fangene. Forhørslederen forteller begge fangene at hvis han tyster på kameraten, og kameraten ikke tyster på han, vil han slippes fri og dessuten få en belønning. Kameraten vil få ti års fengsel. Hvis begge tyster, får de fem års fengsel hver. Hvis de begge holder tett, vil de begge gå fri. Uansett hva den andre gjør, er hver av fangenens beste strategi å tyste. Hver av dem vil innse at hvis kameraten tyster, må også den andre gjøre det for å slippe ti års fengsel. Tysting og fem års fengsel på hver blir spillets løsning, selv om dette ikke er det optimale. Det optimale ville selvsagt være at begge gikk fri.

⁸³ Riksarkivet Justisdepartementet - Politikontoret P 1917-1940. Ob-Diverse pakkesaker. Boks: Flyktninger 4001-6000, 1939.

organisasjonen i Wien som hadde sendt barna til Norge. De hadde bedt om at barna skulle bli sendt tilbake, fordi de ikke ville bryte de forutsetninger som innreisetillatelsen var gitt. Men at det fremgår i et senere brev at organisasjonen er takknemlig og glad hvis barna fortsatt kan oppholde seg i Norge.

En av de 37 jødiske barna som ble hentet av Nansenhjelpen i Praha i 1939 forteller om de tilfeldighetene som førte til at han fikk anledning til å reise til Norge:

"Så vidt jeg vet så foregikk det på den måten at de fleste kom fra Praha. Men jeg kom fra Bratislava, den nåværende hovedstaden i Slovakia. Det hadde seg slik at det var en familie i Bratislava som til slutt ikke orket å sende sitt barn avgårde. Så det ble en ledig plass. Og den fikk jeg. Så jeg kom med som siste mann på lasset. (...) Foreldrene sendte oss ut for å bringe oss på en måte i sikkerhet".

Myndighetenes holdninger til de jødiske barna innebar en frykt for at de skulle være til bryderi for det norske samfunnet gjennom at det ikke ville være mulig å "bli kvitt dem" etter krigen⁸⁴. Bakgrunnen var at de jødiske barna, etter myndighetens syn, ville knytte varige relasjoner etter kort tid i Norge. Dette var en viktig grunn for å avvise deres søknad om opphold. For de barna som allikevel fikk oppholdtillatelse ble det stilt visse betingelser for utvelgelsen og for hvordan oppholdet i Norge skulle organiseres. Deres foreldre måtte enten være allerede emigrert eller være i ferd med å emigrere slik at det ville være mulig å "ettersende" barna til det landet hvor disse oppholdt seg⁸⁵. Foreldreløse barn ville ikke få innreisetillatelse med mindre de var adoptert. Nansenhjelpen som skulle stå ansvarlig for dette arbeidet, både når det gjaldt økonomi og omsorg, måtte så langt dette var mulig forplikte seg på å sende barna videre til et annet land innen tre år. Sånn sett var de jødiske barnas oppholdtillatelse bare midlertidig. I tillegg ble det anbefalt at barna ble anbrakt i barnehjem framfor i pleiehjem. Dette ble igjen begrunnet med tilknytningen til Norge, som ville bli sterkere i private hjem enn i en institusjon.

Det var i 1939 et utstrakt samarbeid mellom de nordiske landene når det gjaldt hvilken politikk landene skulle ha til de jødiske barneflyktningene. Skepsisen overfor denne typen innvandring og argumentene for en restriktiv politikk går igjen i referater fra nordiske konferanser og samtaler mellom norske, svenske og danske embedsmenn. Det er mellom annet referert til en konferanse i Stockholm 10.-12. desember 1938⁸⁶ der det påpekes at de svenske myndighetene har et meget intimt samarbeid med det svenske arbeiderpartis

⁸⁴ Jf. tidligere omtale i dette kapitlet.

⁸⁵ Riksarkivet, Justisdepartementet - Politikontor P 1917-1940 - notat datert 13/5-1939, Ob-diverse pakkesaker - Boks Flyktninger 4001-6000, 1939.

⁸⁶ Riksarkivet, Justisdepartementet - Politikontor P 1917-1940 - notat datert 13/5-1939, Ob-diverse pakkesaker - Boks Flyktninger 4001-6000, 1939.

flyktningskomitè i disse sakene. Representanten for de norske myndighetene som er tilstede på denne konferansen⁸⁷, sier at den drivende kraften i dette arbeidet er sekretær Axel Granat i den svenske landsorganisasjonen. Det ble arrangert en privat mottagelse med det for øye "å pumpe ut av ham" opplysninger som var interessante for norske myndigheter. Fra samtalen står det i referatet:

"(...) de stod tvilende overfor mulighetene av å få barna ut igjen, med mindre det gjaldt foreldre som var emigrert og kommet i levelige forhold. (...) Granat uttalte at man burde være ytterst forsigtige med å slippe inn barn. Tar man foreldreløse, må man regne med adopsjon. Setter man barna i private hjem, får man vanskelighetene med pleieforeldrene, når barna skal reise og de faktisk er blitt "adoptivbarn". Det beste forsåvidt er barnehjem, når man bare kan være sikker på videre emigrasjon. Granat regnet med at man ville brenne inne med en meget høy prosent. (...) Man skal være forsiktig - og det gjaldt også barna - med å ta imot flyktninger når man risikerer at de ikke får gode vilkår, da det er meget verre for dem å ha det vondt i et fremmed land enn sitt eget. Man flytter bare, mente han, deres onde til et annet sted, hvor det kanskje blir større og endog ytterligere forlenget". (ibid.)

En måte å bruke disse argumentene på var å henvise til et annet nordisk lands erfaringer når det skulle argumenteres for en restriktiv politikk overfor barneflyktningene. I en konferanse hos Justisministeren 21. november 1938 om de tsjekkosllovakiske flyktningene henviser Trygve Lie, som da var Justisminister, til dårlige erfaringer fra Danmark⁸⁸. I samme møte, der også Nansenhjelpens leder Odd Nansen er til stede, påpeker også Trygve Lie at: "barn uten foreldre er meget verre enn barn med foreldre". Hva de dårlige erfaringene fra Danmark består i, er ikke spesifisert. Når jeg går til danske kilder for å undersøke hva disse erfaringene består i finnes de samme argumentene som tidligere er nevnt her, men da som påpekninger av hvilke problemer som *kan* skje dersom danske myndigheter innvilger søknaden fra de danske kvinneorganisasjonene som har engasjert seg i dette arbeidet⁸⁹. Det er ikke noe som tyder på at dette er faktiske erfaringer de danske myndigheter henviser til, men istedet antakelser om barnas tilknytning til Danmark, foreldre som potensielle "Emigrantaspiranter", og frykten for en framtidig jødekoloni. I tillegg henvises det til en telefonsamtale med norske myndigheter i november 1938 der det etterspørres hvordan de forholder seg til jødiske barns innvandring. Det uttrykkes i svaret fra Norge at det her var

⁸⁷ Det går ikke klart fram av referatet fra denne konferansen hvem denne representanten er, men det er mest sannsynlig at det er Centralpasskontorets sjef Leif Konstad.

⁸⁸ Riksarkivet: Justisdepartementet, Politikontoret P 1917-1940. Ob-Diverse pakkesaker 1830-1951. Boks Flyktninger 1-1300, 1939.

⁸⁹ Jf. Rünitz, Lone: *Danmark og de jødiske flygtninge 1933-1940. En bog om flygtninge og menneskerettigheter.* Museum Tusulanums Forlag, Københavns Universitet 2000, s. 136-140.

kommet 20 jødiske barn⁹⁰. Disse barna skal i følge referatet fra telefonsamtalen med den norske justisministeren skapt visse bryderier, uten at man kommer nærmere inn på hva dette representerer. For øvrig uttalte justisministeren at han prinsipielt var mot at man skilte flyktningene slik at barna var et sted og foreldrene et annet sted.

De ungarske guttene: Om frihetskjempere og eventyrere

De jødiske, ungarske og tibetanske barna ble alle søkt inn til landet og hentet hit av frivillige organisasjoner. Det økonomiske ansvaret og omsorgen for disse barna ble ivaretatt av de samme organisasjonene uten at det offentlige i noe særlig grad var inne i bildet. Det økonomiske grunnlaget for at de frivillige organisasjonene kunne påta seg dette arbeidet var innsamlinger som ble iverksatt både lokalt og gjennom landsdekkende aksjoner. Når det gjelder de ungarske barna som kom til Norge i 1956 var KFUM's Ungdomsaksjon sentral. Det som er felles for alle de frivillige organisasjonene som arbeider med de tre utvalgene av alenebarn er et sterkt personlig engasjement der en eller flere enkeltpersoner ser et behov for en innsats overfor de mest utsatte av alle flyktninger, de barna som flykter alene. En av disse personene som engasjerte seg i dette arbeidet var pastor Henry Dahl-Johannessen som ledet KFUM's Ungarnaksjon. Fra et jubileumsskrift utgitt i 1996, står det om denne aksjonen og dens leder:

"At Ungdomsaksjonen⁹¹ engasjerte seg for enslige mindreårige flyktninger, var for så vidt en naturlig videreføring av det som var dens hovedoppgave, nemlig å organisere ferieopphold for nødstilte barn fra Berlin⁹². Samtidig var det typisk for Dahl-Johannessen at han engasjerte seg der behovet var størst, og det var det i denne gruppen. Det var ikke lett å få dem plassert. Både immigrasjonsregler og spesielle regler som trer i kraft overfor umyndige barn og ungdom, gjorde at mange land vegret seg for å ta imot dem. Til sammenligning kan nevnes at av de 40.000 ungarske flyktningene som kom til USA var det bare 136 enslige under 18 år".
(Balog 1996:9)

Noe av det som gjorde mest inntrykk på Henry Dahl-Johannessen når han besøkte flyktningeleirene i Østerrike, var alle de enslige ungdommene som ikke hadde store framtidsmuligheter der de oppholdt seg. Dahl-Johannessen mente at det hastet med å hjelpe

⁹⁰ Det må etter all sannsynlighet være wienerbarna som kom sommeren 1938. Jf. tidligere konferanse hos Justisministeren 21. november 1938, der Konstad uttaler at Centralpasskontoret ikke ga oppholdstillatelse for barna og har gitt uttrykk for dette overfor generalkonsulen i Wien. Videre sier han at barna har skaffet myndighetene mange vanskeligheter.

⁹¹ Ungdomsaksjonen var benevnelesen på den avdelingen innen KFUM som drev arbeidet med de ungarske mindreårige. Selv om KFUM var den sentrale aktøren i arbeidet med de ungarske mindreårige, var i tillegg også Flyktningerådet, Norsk Folkehjelp og Katolsk Flyktningehjelp aktive i dette arbeidet.

⁹² Jf. Nyseter og Valen-Senstad (1986) som omtaler Berlinaksjonen.

dem før apatien overtok⁹³. Dahl-Johannessen var på den tiden allerede engasjert i Ungdomsaksjonen i KFUM og arbeidet med Berlinerbarne. Med KFUM i ryggen, og med et stort nettverk både innenfor politiske og frivillige organisasjoner, startet Dahl-Johannessen arbeidet med å hente 120 ungarske gutter til Norge. Bakgrunnen for at de ungarske barna kom til Norge i desember 1956 var opprøret mot det Sovjet-styrte regimet i Ungarn og Sovjetunionens invasjon⁹⁴.

Forut for invasjonen, som skjedde 4. november 1956, hadde det foregått en kamp om et fritt og uavhengig Ungarn. Sovjetunionen invaderte landet også i oktober samme året, men de trakk seg etterhvert ut igjen. Imre Nagy ble da statsminister og dannet en flerpartiregjering som hadde planene klare for å sette i verk reformprosesser. Men friheten varte bare noen dager, før Sovjetunionen igjen rykket inn med militære tropper i hovedstaden og i flere andre byer. Nagy og hans regjering ble tatt til fange, og regjeringsmedlemmene ble senere henrettet eller fikk lange fengselsstraffer. Kampen mot den sovjetiske okkupasjonen førte til blodige gatekamper. Omkring 2000 ungarere omkom i disse kampene. 200.000 av den ungarske befolkningen flyktet over grensen til nabolandene i tiden etter 4. november. Den største andelen av flyktingestrømmen gikk mot Østerrike, særlig den første tiden før grensene ble stengt.

Norske myndigheters holdning til det ungarske flyktingproblemet framstilles i mange sammenhenger som historisk entydig, der Norge som nasjon stod klar og var en åpen dør for de mange flyktingene som var kommet over grensen til Østerrike. Det er all grunn til å hevde at dette var tilfelle når alle de ca. 1500 ungarerne først ankom til Norge. Men det historiske kildematerialet viser også en *vente og se*-holdning for å finne ut hva de andre nasjonene foretok seg i forhold til de titusener av ungarske flyktinger som satt i flyktingeleire i Østerrike. I et personlig brev fra chargé d'affaires Sigurd Ekeland i Wien til Utenriksdepartementet⁹⁵ bekreftes denne holdningen:

"(...) Mange land har tilbudt seg - mer eller mindre betingelsesløst og mer eller mindre oppriktig - å ta imot større antall ungarske flyktinger. Disse tilbud har ofte ikke vært fremsatt så meget for å yte praktisk hjelp som for å tilfredsstille den innenrikske opinion i det enkelte land, for å gi det utseende av at vedkommende regjering hjelper. Når f.eks. et land som Italia tilbyr å ta flyktinger, så kan det vel vanskelig karakteriseres som annet enn politisk "humbug". (...) Problemet for

⁹³ jf. Balog (1996)

⁹⁴ For litteratur om hendelsene i Ungarn 1956 henvises til bl.a. Lasky (1957), NOU 1986:8, Svensson (1992), Norsk-Ungarsk Forening (1996) og Romsics (1999).

⁹⁵ Jf. Riksarkivet: Sosialdepartementet, Nytt 3. sosialkontor B 1946-1975. Brevet er datert 10.11.56

østerrikerne er først og fremst et økonomisk problem. Der er fra før 130.000 flyktninger i Østerrike, og allerede før Ungarn-oppstanden begynte, hadde de østerrikske myndigheter vanskelig for å finansiere flyktningeleirene. (...) Og her er det vel de forskjellige land kan yte den mest effektive hjelp i dagens situasjon. (...) og Norge er vel sammen med Holland de to land som i praksis både tidligere og i dag de østerrikske myndigheter har størst respekt for m.h.t. flyktningearbeidet her. At Norge ikke har fremsatt et mer eller mindre seriøst tilbud om mottakelse av et stort antall flyktninger, har ikke skadet Norges anseelse hos de østerrikske myndigheter. Vi arbeider og gjør ting i det stille. Det er forsåvidt Flyktningeråd Torgersens "feil" den siste tiden. Han har vært så overbelastet med praktisk arbeid at han ikke har tenkt på "publicity" - men reklamen får komme senere. Jeg ville gjerne si deg dette underhånden - for å gjøre det klart at Norge ikke trenger å ha dårlig samvittighet når det gjelder flyktningearbeidet for Ungarn. Kommer det nye arbeidsoppgaver, som krever norske myndigheters støtte, da får vi ta dem opp".

Når de ungarske flyktningene og de ungarske alenebarna først kom til Norge var det på mange måter en positiv innstilling både fra myndighetenes side og ellers i det norske samfunnet⁹⁶. Dette vises seg også i holdninger til hvor permanent deres opphold skulle være. Det går et skille mellom ungarerne og de tre andre utvalgene av alenebarn når det gjelder dette. Repatriering og det midlertidige aspektet ved barnas opphold var i liten grad et aktuelt tema når det gjaldt de ungarske guttene, mens det i de tre andre utvalgene understrekes at dette med Norge som transittland og tilbakevending i mye større grad er en sentral problemstilling. Situasjonen i Ungarn ble oppfattet såpass entydig av norske myndigheter at retur ikke var særlig aktuell politikk. I en NOU fra 1986 som omtaler mottaket av de ungarske flyktningene påpekes det at⁹⁷:

"Det virker som om norske myndigheter var innstilt på at de ungarerne som kom hit med tida ville bli norske statsborgere. I komiteens rapporter fra uttaket av flyktninger nevnes det at flyktningene er opptatt av at det tar hele 7 år å bli norsk statsborger. Det kan derfor virke som om også mange av flyktningene var innstilt på at de hadde forlatt Ungarn for godt"

At repatriering i liten grad var aktuell politikk og den entydige oppfatningen av ungarernes situasjon bekreftes av den interessen og sympatien som hendelsene i Ungarn vakte både i Norge og i resten av den vestlige verden. I samme NOU som er nevnt ovenfor framheves det at opprørerne ble omtalt som frihetskjemper i norske aviser, og at oppstanden var førstesidestoff i hovedstadsavisene i over en måned. Likeledes ble det mange steder i landet holdt demonstrasjoner til støtte for det ungarske folks kamp, og satt i gang

⁹⁶ Jf. mer om dette i neste kapittel om diskursens entydighet og fokuset på likhet.

⁹⁷ Jf. NOU 1986:8: *Flyktingers tilpasning til det norske samfunn*.

innsamlingsaksjoner. I en orientering som skulle gis til flyktningene da de ankom landet⁹⁸, understrekes at flyktningene hadde en stor plass i det norske folks hjerter og at de hadde funnet et hjem i Norge så lenge de ønsket og hadde behov for det.

På et område ble repatriering likevel aktuelt. Det var når ungarske myndigheter henvendte seg til Utenriksdepartementet for å få tilbakesendt de 120 alenebarna som var kommet til Norge. I en skarp note fra Kadars regjering protesteres det på at man holder barn borte fra sine foreldre. Videre ber de ungarske myndighetene om at: *"Norge sørger for, i humanismens og moralens navn, at barna blir sendt tilbake til Ungarn"*⁹⁹. Det ble også bedt om at representanter for den ungarske folkerepublikken skulle få adgang til å informere flyktningebarna om *"de sanne tilstander i Ungarn nå"*. Norske myndigheter avviste protesten fra Ungarn. På grunn av manglende tillit til den sittende regjeringen i Ungarn, oppfordret man ikke fra norsk side de mindreårige guttene til å dra hjem. I stedet ga man dem dekknavn ved ankomsten for å unngå at deres foreldre i Ungarn kunne bli presset til å kreve dem utlevert hvis de fikk greie på hvor de oppholdt seg. Fra diverse interne notater i Utenriksdepartementet går det fram at det var ikke aktuell politikk å sende guttene tilbake uten at de selv ønsket det, og at man kunne være sikker på at foreldrenes krav om å få barna tilbake var framsatt uten press fra de ungarske myndigheters side¹⁰⁰. Det var også en absolutt forutsetning for de norske myndigheters medvirkning til repatrieringen at man gjennom det internasjonale Røde Kors fikk brakt på det rene at foreldrene frivillig har ytret ønske om å få barna tilbake. Til sammen reiste 16 ungdommer tilbake til Ungarn kort tid etter ankomsten til Norge. Noen av disse ble betegnet som mer eller mindre asosiale og vanskelige typer, som delvis var straffet eller tiltalt i Norge¹⁰¹.

De samfunnsmessige betingelsene for dagens arbeid med enslige mindreårige flyktninger har endret seg siden KFUM's Ungdomsaksjon på 1950-tallet. Gjennom de livshistoriene alenebarna beskriver i intervjuene og de refleksjonene hjelpearbeiderne og

⁹⁸ Orienteringen er skrevet av Sigurd Halvorsen, formann i det regjeringsnedsatte Styret for overføring av ungarske flyktninger til Norge. Riksarkivet: Sosialdepartementet. Nytt 3. sosialkontor B (1949-75). Serie: Da-Saksarkiv I. Det understrekes også i denne orienteringen det båndet som knytter Norge til Ungarns skjebne: *"Selv om dere idag ser et Norge som er fritt og selvstendig, et Norge hvor det hersker en viss materiell velstand, så har det norske folk også i ikke altfor fjern fortid fått erfare hva ufrihet og materiell nød vil si. I årene 1940-1945 var vårt land okkupert av tyske tropper og landet led av mangel på nesten alt. Den generasjon av nordmenn som har opplevd det, kjenner frihetens verdi og kampen for menneskeverdige vilkår. det er et bånd som knytter oss ubrytelig til det ungarske folk i dets kamp. Det gjør oss til venner, til brødre"*. Se også mer omtale av dette i kap. 4 om diskursens entydighet.

⁹⁹ Proteseten er gjengitt i Vårt Land 20.12.56. Jf. også Kari Leine Balog: *Fra paprika til fiskeboller. Ungarnaksjonen 1956-1959*. Utgitt av Delta Internasjonalt KFUK-KFUM 1996.

¹⁰⁰ Riksarkivet: Sosialdepartementet, Nytt 3. sosialkontor B, 1946-1975. XVII D11g. Ungarske flyktninger, Aksjonen 1956. Generelt.

¹⁰¹ Jf. NOU 1986:8: *Flyktningers tilpasning til det norske samfunn*, og Kari Leine Balog: *Fra paprika til fiskeboller. Ungarnaksjonen 1956-1959*. Utgitt av Delta Internasjonalt KFUK-KFUM 1996.

beslutningstakerne kommer med når de ser tilbake på sin innsats i dette arbeidet, kommer det fram forventninger til hva den historiske utviklingen betyr. En forestilling som gjør seg sterkt gjeldende hos flere av hjelpearbeiderne som er intervjuet, er at arbeidet var enklere og mer håndterlig tidligere. Dette forklares med at det er mer komplisert å forstå bakgrunnen til barna i dagens situasjon, når så mange fra forskjellige deler av verden kommer alene¹⁰². Likeledes er det i dagens situasjon vanskeligere å tilrettelegge for en trygg oppvekst. Dette innebærer også en forståelse av at det var mulig å være mer genuint interessert og engasjert i de jødiske, ungarske og tibetanske barna enn hva som er tilfelle i dagens situasjon der de enslige barna er ivaretatt av et offentlig byråkrati som består av statlige asylmottak og lokale myndigheter i kommunene. En uttalelse som også mange av hjelpearbeiderne kommer med er at arbeidet med disse barna ikke er noen åtte til fire-jobb, men krever innsats langt utover dette. Forfatteren og presten Kari Leine Balog (1996) som har skrevet om KFUM's arbeid med de ungarske guttene, sier at:

"(...) de som var involvert den gangen har verdifulle erfaringer som er gyldige ennå, og inspirasjon fordi det hele sprang ut av det som alltid er utfordringen i å være menneske; å ha hjerte og øye og handlekraft for andres nød og behov. (...) Det er ikke lenger så mange som har solidaritet og nestekjærlighet som drivkraft for sine liv".
(Balog 1996:37)

Når omsorgsarbeiderne og de jødiske, ungarske og tibetanske informantene sier at dette arbeidet var mye enklere og håndterbart tidligere, påpeker de både det kaotiske i dagens situasjon og hvorfor denne utviklingen har skjedd. En av sosialarbeiderne som arbeidet med de ungarske guttene reflekterer over forskjellen mellom dagens situasjon og den gangen han jobbet med disse flyktningebarna. Han uttrykker det på denne måten:

"For det første er norske holdninger helt annerledes. Og det henger delvis sammen med (...) ...svake sjeler de vil kjøpe seg ut av fattigdom og elendighet og prøve å komme til himmelens rike som er Norge eller Skandinavia eller noe sånt, eller Amerika eller Canada. Og finne alle mulig bakveier. Og det undergraver jo den norske befolknings tillit til hvem vi har med å gjøre. Det er det fundamentale. Vi hadde ikke sånn problemstilling i 1956. Alle som en trodde at her hadde vi med rendyrkede flyktninger. Begrepet økonomisk flyktning det var ikke funnet på engang. (...) Og ihvertfall var det ikke noe tvil om motiveringen til de flyktningene som kom. Og fordi motiveringen er uklar så blir de norske holdningene skeptiske, og det spiller seg igjen da på regelverk, økonomi, kontroll og byråkratier i sterk vekst. (...) Ja, det dukker jo opp folk både fra øst og vest. Og vi har ikke noe forhold til disse konfliktene. Det er vel en femti konflikter som foregår i verden samtidig. Vi kan ikke

¹⁰² For å illustrere hva dette dreier seg om kom det 894 enslige asylbarn i 2002 med 60 ulike nasjonalitetbakgrunner, i tillegg til noen statsløse (UDI statistikk 2003)

følge med i alt. Så jeg er ikke i stand til å komme med noen fundamental kritikk på den måten det foregår i dag. Men jeg ser det ville være helt annerledes å bygge opp motivasjonen til å ta inn 120 gutter fra Somalia for eksempel. For vi har ikke noe forhold til det. Jeg tror det er mye lettere å bygge opp et arbeid for fattige barn i Murmansk, for det er såpass nær og såpass forståelig at det går an å gjøre noe med det".

Denne sosialarbeideren knytter hjelpearbeidet han var med på i 1956 til noe entydig og uproblematisk, i tillegg til at det var noe som er nært og mulig å forstå. Det entydige ligger i at det var ingen den gangen som tvilte på hvorfor de ungarske guttene kom til Norge. Intervjuene med noen av de ungarske guttene tyder imidlertid på at bakgrunnen for å flykte, fra deres ståsted mer enn 40 år senere, ikke er så klart og entydig som det kan ha blitt forstått av omgivelsene den gangen. To av informantene omtaler det som en *eventyrlyst* som drev dem, og at de sammen med kamerater hisser hverandre opp til å ta en sjanse på å rømme fra det stedet de bor uten at foreldrene visste om det. Begge disse to bodde på et internat et stykke fra familien, i forbindelse med utdanning eller arbeid. En annen beskriver det som om han fikk en åpenbaring. Han sier:

"Det så ut som et stort lysende krystall, og det på en måte sa til meg at jeg måtte reise. Og alt lå til rette. Jeg ble forundret hvordan alt gikk på skinner".

Denne gutten hadde dessuten fremdeles tro på makthaverne i Ungarn, også etter at de Sovjetvennlige kommunistene igjen overtok makten. Han påpeker at han ikke ble en flyktning før etter at han kom til Norge, og oppdaget hvilken versjon kommunistene hadde gitt av situasjonen:

"Jeg så hvor stor forskjell det var mellom den propagandaen de hadde matet meg med og virkeligheten. Jeg visste veldig lite egentlig om utlandet. Jeg var klar over at i Frankrike og i Italia så stod arbeiderne klar for å gjøre revolusjon og opprør mot makthaverne. Og at det bare var amerikanske bajonetter som holdt dem nede. At i Italia, jeg så bilder egentlig, arbeiderne bodde i kloakkhøl og det var forferdelige forhold der. Og når jeg kom ut så jeg virkeligheten. Så ble jeg først både enormt skuffet og rasende sint. På den tiden kunne jeg godt tenke meg å sy inn en atombombe inn i kroppen min og gå til Kreml og sprengte hele elendigheten rett vest. Ja, jeg var så opprørt over det de hadde matet meg med".

Ingen av de ungarske guttene som er intervjuet forteller at de ble direkte forfulgt eller var med i gatekampene i Budapest. Det er likevel rimelig grunn til å anta at de fleste av KFUM-guttene hadde opplevd krigslignende tilstander på nært hold, og at det var en stemning eller mulighet for å flykte i en situasjon som ga liten framtidstro. En av de intervjuede guttene forteller at han så offentlige henrettelser av personer som hadde vært lojale mot det

sovjetvennlige styret. Den historiske situasjonen i Ungarn i 1956 og oppfatninger av selve bakgrunnen for at guttene flyktet kan synes entydig både i sin samtid og i ettertid, mens de individuelle historiene som blir fortalt bærer preg av mer tvetydighet både når det gjelder hvilken historie de har med seg og det videre livsløpet i Norge¹⁰³. I NOU 1986:8 der de ungarske flyktningene er omtalt, påpekes det hvor vanskelig det er å skille mellom *politiske* og *økonomiske* flyktninger¹⁰⁴. Det er grunn til å anta at dersom Ungarn i 1956 hadde hatt et annet styre ville de økonomiske forholdene vært annerledes, følelsen av usikkerhet og utrygghet vært mindre påtrengende, med den konsekvensen at ønsket om å forlate landet ikke vært så sterkt.

Siden de jødiske barna kom i 1938 og fram til dagens situasjon har det skjedd en radikal endring i forståelsen av selve fenomenet flyktning og det å være innvandrere. Det samme gjelder fenomenet enslige asylbarn¹⁰⁵. Det ukontrollerbare og det kaotiske er det som preger bildet av dagens mottak av enslige mindreårige flyktninger, der barna kommer fra svært mange konfliktområder i verden og tilhører mange forskjellige etniske grupper. Barna blir ikke søkt inn av organisasjoner som Nansenhjelpen, KFUM eller Tibetnerhjelpen, men de kommer som enkeltpersoner eller sammen med voksenpersoner. Det er også sjelden at barna blir hentet ut fra flyktningleire eller konfliktområder slik de samme organisasjonene gjorde den gangen. Det kan virke som om myndighetene i en slik situasjon ikke har kontroll med den jevne strømmen av flyktninger som kommer, enten dette er voksenpersoner eller enslige barn. Behovet for å forstå det uforutsigbare ved denne situasjonen er derfor stor. Sosialarbeideren som er sitert ovenfor prøver seg også på forklaringer som gjenskaper klarhet og fornyet tillit til mottaksapparatet. Hans forklaring er at motivene for å flykte har endret seg siden 1956. Han påpeker at motivene idag er uklare og at de norske holdningene dermed blir skeptiske. Det kan settes spørsmålsteget ved om det er asylbarnas motiver som har endret seg siden 1938, eller om det er samfunnets forståelse av selve fenomenet flyktninger som har endret seg.

¹⁰³ Jf. NOU 1986:8: *Flyktnings tilpasning til det norske samfunn*. På side 97 i denne utredningen er omtalt selve bakgrunnen for flukten. Utvalgskomiteenes rapporter vil ikke ta stilling til om de ungarske flyktningene er politiske flyktninger. Her oppgis både mangel på framtidstro, håpet om en bedre framtid i et vestlig land, fattigdom og en vanskelig familiesituasjon som bakgrunn for å flykte.

¹⁰⁴ Jf. kap. 1 under avsnittet om internasjonal migrasjon og etniske relasjoner.

¹⁰⁵ Her vil jeg også vise til kap. 1 og avsnittet om internasjonal migrasjon og etniske relasjoner, men også til Gullestad (2002) der hun påpeker hvilke assosiasjoner og forestillinger begrepet innvandrere gir. Hun sier at: *"Begrepet innvandrere er i dag ikke bare et ord i ordboken, men et retorisk kraftfullt begrep. (...) ordet 'innvandrere' er blitt et belastet ord i mange sammenhenger. Det har altså skjedd en endring i ordets betydning og valør. Mens det før var forholdsvis nøytralt, er det blitt mer negativt. Mediene har karikert 'innvandrere' som problemskapere, spesielt når det gjelder vold og kriminalitet"*. (s. 89).

Det har også skjedd endringer på andre områder enn forståelsen av hvilke motiver alenebarna har for å flykte. Når det gjelder identitetspolitikken er det store endringer som skjer fra de ungarske guttene kom i 1956 og fram til dagens mottak av enslige mindreårige. Kulturforståelse og hensynet til kulturelle forhold ligger til grunn for mye av arbeidet med de enslige asylbarna. I tillegg til tibetanerguttenenes opphold fra 1960-tallet, er dette særlig aktuelt når det gjelder 1990-utvalget. Det bekreftes både gjennom intervjuene med omsorgsarbeiderne og de mindreårige selv, i tillegg til de private og offentlige dokumentene som er gjennomgått. Det er imidlertid først i sammenligningen mellom de fire utvalgene, at det motsetningsfylte kommer til uttrykk gjennom hvilken kulturforståelse som til enhver tid er gjeldende. Myndighetens identitetspolitikk overfor de jødiske og ungarske barna var preget av assimileringstanken. Dette var også den rådende ideologien for den norske flyktninge- og innvandringspolitikken helt fram til 1970-tallet¹⁰⁶. Myndighetene gjorde sitt for at assimileringprosessen skulle framskyndes. Det innebar å forsøke å spre flyktingene så mye som mulig. Når det gjaldt de ungarske mindreårige ble de også spredt, hovedsaklig på Østlandet, og de kom til norske hjem, eller pleieforeldre som de ble kalt den gangen. Diskurser om kulturforståelse og det å bevare egen kultur er så og si fraværende i datamaterialet om de ungarske guttene. En av sosialarbeiderne i KFUM bekrefter også dette ved å understreke at det aldri var noen aktuell problemstilling å skaffe voksne ungarere til å ta seg av disse ungdommene utifra hensynet til kulturbevaring. Han sier videre:

"Her var det snakk om å finne et trygt hjem. Og få kobla de på utdanning og arbeid. Slik at de kunne greie seg selv i en norsk kultur. Og at de hadde sin egen kultur det var de stolte av, det viste de når vi hadde møter og sånn. Da oppmuntret vi de til å synge. De var veldig glad i å synge. Så vi hindra dem ikke i det, men de var selv så gira på at det var norsk og Norge de skulle identifisere seg med".

De ungarske informantene beskriver også selv hvordan de i dag opplever det at de ble plassert i norske hjem:

"Jeg tror vi har det mye bedre ved å holde oss (individuell) for oss selv og integrere oss inn i det norske samfunnet. Og det går mye bedre det enn å være sammen gruppevis".

En annen av de ungarske guttene sammenligner sin oppvekst i en norsk familie med de enslige mindreårige som kom senere, og mener at disse har fått alt for mye hjelp:

¹⁰⁶ Jf. NOU 1986:8: *Flyktingers tilpasning til det norske samfunn.*

"Den gangen vi kom hit, vi var heldige på den måten at vi kom til en norsk familie og begynte å jobbe og tjene penger selv. (...) Det var veldig fint på den måten vi da kom inn i miljøet, vi greide oss selv. Etterpå kom disse vietnameserne og senere.... Det er fint å få hjelp, men man skal ikke overdrives med hjelp, for da blir det slik at det ikke er noen vits i å jobbe. Og det har skjedd her i Norge nå. (...) Jeg tror det er likest å bygge opp selv, da har man bedre selvtilitt og kan jobbe og tjene penger og ha det bra. Jeg tror det er likest".

Uttalelsene fra denne ungarske informanten kan knyttes til hvordan diskursen om flyktninger generelt og enslige mindreårige spesielt har endret seg historisk, og hvor fokuset både på flyktningespørsmål generelt i samfunnet har økt og ikke minst hvordan diskursen om dette har endret karakter. Det vil si at hvordan man snakker om flyktninger i ulike sammenhenger i nåtid er radikalt forskjellig fra da de jødiske barna oppholdt seg i Oslo på slutten av 1930-tallet og da de ungarske guttene vokste opp i norske familier. Hvordan det kulturelle aspektet ved de mindreåriges situasjon blir vektlagt har også endret seg radikalt. Når en statsråd i Sosialdepartementet¹⁰⁷ uttaler i 1953 at: *"hovedformålet med hjelpen til flyktninger i Norge er at de snarest mulig skal opphøre å føle seg som flyktninger"*, så kan dette knyttes til hvilken diskurs om flyktninger og innvandrere som var mulig og tilgjengelig for denne statsråden. Uttalelsen kan tolkes slik at det den gangen var om å gjøre at flyktningene ble norske så fort som mulig, der det var et mål i seg selv å unngå både opplevelsen av å være annerledes og et ønske om å tilbakelegge erfaringene som flyktninger.

De tibetanske barna: Om utdanning og tilbakevending

Bakgrunnen for at de tibetanske barna kom til Norge i 1964 var den vanskelige politiske situasjon i hjemlandet. Kinas okkupasjon av Tibet på 1950-tallet medførte undertrykking, forfølgelse og tortur. Selv om kineserne ikke brukte de samme metodene som tyskerne anvendte overfor jødene, representerte deres politikk også en trussel om utryddelse og undertrykking av en hel etnisk gruppes kultur og religion. Tibet hadde i lang tid før Kinas okkupasjon kjempet for uavhengighet som nasjon¹⁰⁸. Denne kampen innebar et spill mellom

¹⁰⁷ Uttalelsene er fra statsråd Aaslaug Aasland i et notat fra 21. februar 1953, i forbindelse med en St.prp. nr. 38 om statstilskudd til flyktningearbeidet 1952-1953. Jf. Riksarkivet, Sosialdepartementet: Nytt 3. sosialkontor B 1946-1975, Da-Saksarkiv I.

¹⁰⁸ For mer detaljer om Tibets kamp for uavhengighet, Kinas okkupasjon og den nyere historie, anbefales boka: Shakya, Tsering: *The Dragon in the Land of Snow. A history of modern Tibet since 1947*. Pimlico 1999. Likeledes anbefales artikler og kronikker av to sentrale aktører i Tibetanerhjelpens innsats på 60-tallet. Det er for det første Per Kværne som var student og aktivt med i oppstarten av Tibetanerhjelpen i 1963. Han er i dag professor i religionshistorie ved Universitetet i Oslo. Han skrev en artikkel i 1963 i Samtiden (nr. 8, Vol. 72) med tittelen: *"Tibet - landet vi har glemt"*. Likeledes anbefales to kronikker av H.K.H. prins Peter av Hellas og til Danmark. Han var forsker med Tibet som spesialområde. Prins Peters opphold i Tibet var direkte utløsende

stormakter der Russland, Kina, India og Storbritannia var sentrale aktører. Dette medførte en form for likegyldighet og passivitet fra det internasjonale samfunnet (Kværner 1963 og Shakya 1999). Uavhengighetskampen kulminerte med at Kina i 1950 angrep Tibet fra mange kanter, og invaderte landet med sine militære styrker. Kina prøvde først en myk variant av okkupasjon. Dette innbar mellom annet at kineserne tvang Tibets åndelige leder Dalai Lama å skrive under på en *"Seventeen-Point Agreement on the Peaceful Liberation of Tibet"*¹⁰⁹. Dalai Lama og hans regjering prøvde i flere år å leve fredfullt med kineserne. Etterhvert ble imidlertid forholdene og konfliktene vanskeligere. Både innføring av nye landreformer og kinesernes voldsomme kamp mot det religiøse livet i Tibet innebar både tortur og henrettelser av befolkningen¹¹⁰. Alt dette førte til at folket reiste seg mot okkupasjonsmakten. Et opprør som startet i Øst-Tibet i 1958 endte opp med et blodig oppgjør i hovedstaden Lhasa i mars 1959 mellom den kinesiske hæren og tibetanere som ville beskytte Dalai Lama. Flere tusen tibetanere ble drept i disse kampene, av en kinesisk hær som var overlegen både teknologisk og i antallet soldater. Dalai Lama klarte under denne oppstandelsen å flykte til India sammen med sin regjering¹¹¹. Den siste rest av selvstyre for Tibet forsvant etter oppstanden i hovedstaden. Både før og etter at Dalai Lama måtte rømme Lhasa, flyktet titusener av tibetanere i landflyktighet. Så mange som 80. - 100.000 mennesker flyktet til nabolandene, de fleste til India og Nepal.

Tibetanerguttene som kom til Norge i 1964 flyktet fra hjemlandet og til India eller Nepal i perioden 1957-60. Det historiske materialet fra de to Tibetanerskolene i Norge beskriver hvordan guttene bruker flere år på flukten fra Tibet. Fra en av rapportene i dette materialet¹¹² står det skrevet om en av guttene:

"Han flyktet sammen med 42 familier vestover gjennom Tibet i tre år. Man visste ikke hvor man skulle hen, man bare gikk og gikk. Om vinteren slo man leir og holdt seg

for utvelgelsen av guttene som skulle til Danmark og senere Norge. Hans kronikker i dagspressen hadde titlene: *"Tibetanernes betydning som kulturfolk"* (Aftenposten 16. januar 1964), og *"Et kapittel av Tibets historie"* (Morgenbladet 22. september 1970).

¹⁰⁹ Denne avtalen innebar at Kina skulle overta Tibets utenrikspolitikk og forsvar, mens Tibets rett til indre selvstyre skulle respekteres og religiøse og politiske forhold skulle ikke forandres. Sosiale reformer skulle bare iverksettes av tibetanerne selv (Kværne 1963, Shakya 1999).

¹¹⁰ Den Internasjonale Juristkommisjonen kommer i 1960 med en rapport som betegner kinesernes okkupasjon og behandling av tibetanerne som et folkemord: (...) *there has been an attempt to destroy the national, ethnical, racial and religious group of Tibetans by killing members of the group and causing serious bodily harm to members of the group*. Undertrykkelsen mot folkets religiøse liv innebar f.eks. at et stort antall tibetanske barn ble deportert til et kinesisk materialistisk miljø for å hindre at de fikk en buddhistisk oppdragelse. Mange steder ble barna sendt til Kina mindre enn to uker etter fødsel. Foreldre som protesterte ble torturert, fengslet eller henrettet (Kværne 1963, Shakya 1999, International Commission of Jurists 1960).

¹¹¹ Den dramatiske flukten til Dalai Lama er skildret både i boka til Shakya (1999) og i flere biografier om Dalai Lama (bl.a. i Levenson 1989)

¹¹² Jf. Riksarkivet: PA 1290 Tibetanerhjelpen,

ved teltene. Noen mennesker døde underveis og ble gitt til fuglene. Kineserne forsøkte å overtale dem til å gå tilbake. Flyktningene samtykket, men gjorde noe annet. Da kineserne for annen gang stoppet dem i Vest-Tibet, bestakk man tolkene med yaks (kommentar: dette er tibetanske okser). De innbilte kineserne at det ikke dreide seg om flyktninger og senere fortsatte man. Karavanen bestod av ca. 200 mennesker med 6-700 dyr. Om vinteren var maten utelukkende melk, ost, smør og kjøtt. Ved grensen til Nepal hjalp Røde Kors. Det tok mer enn to måneder å gå til Katmandu”.

Den samme gutten som er beskrevet i dette sitatet skriver også om denne flukten i en engelsk stil fra Tibetanerskolen i Kragerø. Han er 14 år når han skriver denne stilen:

”It was in 1959 at time I was eight years old. I have no father as I told you before. My mother and some of my brothers and I were living in a small town near the big river which was called Di Chu. (...) At that time China began to conquere our country. They invaded it very badly. At first they told us that they would have clothes and food and house from us for their military, so we were trying to get that for them. But we could not get all what they wished. Because in our country there are so many people who were very difficult to get food and clothes for themselves. (...) In that little town were we lived most people were very eager to run away, but some of them have no yaks and no horse, so it was difficult for them, because we have no cars and aeroplanes. No we began to escape. (...) We have travelled day and night. We could not sleep at night because we were very afraid, as we have thought that China would come after us”.

Tibetanerguttene forteller også om mange tilfeldigheter som oppstår under flukten og hvordan de til slutt ender opp i Norge i 1964. En av de intervjuede guttene omtaler det som: *”det bare skjedde”*. Denne tibetaneren forteller at han som gutt vokste opp i en landsby i Tibet, i en søskenflokk på fem. Han blir plukket ut til opplæring og et framtidig liv som munk i det lokale klosteret. Kort tid etter at han starter på sin klostertilværelse blir det bestemt at halvparten av munkene i dette klosteret skal flykte, på grunn av politiske uroligheter og fare for forfølgelse. De andre blir igjen for å opprettholde livet i klosteret. Hvem som skal reise blir avgjort ved loddrekning. Denne gutten er av dem som blir trukket ut. Han drar deretter med de uttatte munkene på en lang flukt til India, som delvis består av lange vandringer over farlige fjellpartier. Like tilfeldig som loddrekningen er, er også hvordan denne gutten senere får mulighet til å reise videre til Europa. Når han etter en tid i India er på skolen i ferien, hvor mange av de andre elevene er reist bort for å besøke sin familie, dukker det opp to dansker¹¹³ som gjerne vil gjøre en innsats for å styrke eksiltibetanernes utdannelse. Gutten får et tilbud om å reise til Danmark. Etter kort tids overveielser sammen med en slektning, tar han imot tilbudet. Sammen med 80 andre barn setter denne gutten seg på et fly på vei mot Danmark.

¹¹³ Jf. tidligere omtale i dette kapittelet av disse danskene som er prins Peter av Hellas og til Danmark og forretningsmannen John Fenneberg, og hvordan Tibetanerhjelpen startet opp

Gutten er 12 år når han setter sine føtter på dansk jord. Hvordan den videre ferden fortsetter mot Norge er like mye preget av tilfeldigheter som de tidligere hendelsene.

Det er Tibetanerhjelpen som påtar seg et ansvar for guttene i Norge, både når det gjelder å hente dem i Danmark og i forhold til den daglige omsorgen. Tibetanerhjelpen er en organisasjon som ble opprettet med formålet å sørge for at tibetanske barn skulle få utdanning i Norge¹¹⁴. I 1964 kom 44 tibetanske gutter til Norge. Tibetanerhjelpen ble stiftet i september 1963. Forhistorien for opprettelse var at Prins Peter av Hellas og til Danmark, som var Tibet-forsker og personlig venn av Tibets øverste leder Dalai Lama, i 1960 sendte en appell over radio til det danske folk om å hjelpe de landflyktige tibetanerne i India. Prins Peters appell ble hørt av forretningsmannen John Fenneberg og hans kone, som straks tok imot 20 unge tibetanere. Et par år senere tok de imot ytterligere 44 gutter og 42 jenter. Dette arbeidet ble etterhvert for mye for dem. Sommeren 1963 kom derfor både prins Peter og John Fenneberg til Oslo for å undersøke om noen her var villig til å ta seg av de 44 guttene som da hadde vært i Danmark i ca 1 år. De tibetanske jentene skulle forsøkes anbrakt i Sverige.

Høsten 1963 kom prins Peter nok en gang til Oslo sammen med noen av de unge tibetanerne fra Nivaagaard i Danmark. Prinsen holdt et foredrag i en fullsatt Universitetetsaula. Programdirektør i NRK Lauritz Johnson ble engasjert i dette arbeidet, og senere samme høsten ble Tibetanerhjelpen stiftet med han som formann. I januar 1964 kom den første gruppen på 34 tibetangutter til Norge. Disse ble bosatt på Tranberg på Gjøvik. I mai samme år, kom ytterligere 10 gutter som ble anbrakt i Kragerø. Disse ble boende i Kragerø i et og et halvt år hos kunstnerinnen Lillen Dahll Vogt, og deretter flyttet de sammen med de andre guttene som bodde i Gjøvik. Da tibetanguttene kom til Larvik med danskebåten i 1964, fikk de følgende omtale i lokalavisen¹¹⁵:

"12 tibetanske gutter kom i går morges med 'Cort Adeler' til Larvik. Mange mennesker hadde samlet seg på brygga og i spissen for mottagelseskomiteen sto ordfører Reidar Hansen og hvnefoged Leif Christiansen, samt formann i Tibetanerhjelpen i Norge, Lauritz Johnsen, eller onkel Lauritz i barnetimen som alle vil vite hvem er. Fra dekket på 'Cort Adeler' smilte og vinket de mørkhudede og pene barna og da alle andre passasjerer var gått fra borde kom de marsjerende ned på brygga, der Larvik Skolekorps spilte en feiende flott marsj til ære for dem. Den norske nasjonalsangen ble spilt og barna fikk overrakt hver sin sølvskje med Larviks byvåpen

¹¹⁴ Jf. Tibetanerhjelpens vedtekter som finnes i Riksarkivet: PA 1290, hvor det står at: *Tibetanerhjelpens formål er: 1. Å yte praktisk og økonomisk hjelp til tibetanske flyktninge, fortrinnsvis barn og unge. 2. Å ta særlig sikte på å skaffe barn og ungdom almenutdanning og spesialutdanning. Utdannelsen skal fortrinnsvis skje i Norge, men slik at elevene bevarer sitt nasjonale og kulturelle særpreg. Det forutsettes at de etter endt utdanning deltar i opplæringen av sine landsmenn i eksil. 3. Å gjøre det norske folk kjent med flyktningenes problemer og med tibetanernes kultur og egenart - gjennom opplysningsarbeid i presse,radio,fjernsyn og publikasjoner.*

¹¹⁵ Jf. avisutklipp som finnes i Riksarkivet: PA 1290 Tibetanerhjelpen.

inngravert. Den eldste av guttene ble også overrakt en flott fotball, noe som han tydeligvis satte overmåte stor pris på”.

Planen var at tibetanerne skulle få utdannelse i Norge i fire år, for deretter å returnere til India hvor de skulle gjøre en innsats for sine landsmenn i eksil. I 1968 returnerte 34 av guttene til India, mens resten ble i Norge for å ta mer utdannelse¹¹⁶.

For de tibetanske guttene var tilbakevending en forutsetning for selve oppholdet i Norge. I et informasjonshefte som ble utgitt av Tibetanerhjelpen mens guttene oppholdt seg i Gjøvik, står det at: *”Guttene vet at Dalai Lama trenger dem, og at store oppgaver venter dem i den vanskelige tiden som kommer”*¹¹⁷. At guttene skulle returnere etter ca. fire år i Norge, var en politikk som både Tibetanerhjelpen, norske myndigheter, den tibetanske eksilregjeringen og tibetanerguttene selv var inneforstått med. Likevel var denne entydige holdningen til retur ikke helt enkel å takle i praksis. Tibetanerhjelpen visste at jo lenger guttene ble i Norge jo vanskeligere ville det bli å få de sendt tilbake. Organisasjonens suksess var derfor avhengig av å ikke gjøre tilknytningen til Norge alt for sterk, for at hjemreisen om et par år ikke skulle bli unødig problematisk. Lauritz Johnson omtaler dette i et intervju¹¹⁸ like etter at den første gruppen av tibetanerne hadde reist tilbake:

”Nå er alle i arbeid i settlementene i India, bortsett fra en håndfull som ble igjen i Norge for å skaffe seg spesialutdannelse de ikke kunne få derute. Vi har nok angret litt på at vi sa ja til å la dem være igjen, for flere av dem liker seg så godt her at de ikke vil reise tilbake”.

I opplæringen den første tiden i Norge, på Tibetanerskolene i Gjøvik og Kragerø, var det vektlagt at guttene skulle bevare sitt nasjonale og kulturelle særpreg. Dette innebar mellom annet at det ble undervist i tibetansk språk og religion, mens det ble lagt lite vekt på undervisning i norsk språk¹¹⁹. Tibetanerhjelpens strategi de første årene var å holde guttene samlet som gruppe og isolert fra det norske samfunnet. Da de etterhvert flyttet fra Tibetanerskolene og begynte på vanlige norske yrkesutdanninger, økte også kontaktflaten med det norske samfunnet. Det at i underkant av en fjerdedel av guttene til slutt ble værende

¹¹⁶ Tibetanerhjelpen som organisasjon eksisterte til utpå 1980-tallet. Siste styreprotokoll som er skrevet er fra 9. september 1981 (jf. Riksarkivet PA 1290, Tibetanerhjelpen). Hovedarbeidet til organisasjonen var fra 1964 til 1968, men i perioden etterpå har det vært gjort en betydelig innsats både for å gi de guttene som dro tilbake til India mer utdannelse ved å bistå dem økonomisk, og støtte til de som ble i Norge. Både Lauritz Johnson, hans kone Birthe Johnson og Lillen Dahll Vogt har hatt personlig kontakt og korrespondanse med mange av guttene i ettertid. Mye av denne korrespondansen er tilgjengelig gjennom de private arkivene i Riksarkivet.

¹¹⁷ Jf. Riksarkivet: PA 1290 Tibetanerhjelpen, X-egenproduserte trykksaker.

¹¹⁸ Samtale med Lauritz Johnson i Dyade nr. 1 Februar 1974, finnes i Riksarkivet, PA 1290.

¹¹⁹ For mer detaljer om denne segregeringspolitikken henvises til Sissel Thorsdalen: *Å være en god representant. Tibetanere i Norge - en livshistorisk tilnærming*. Universitetet i Oslo 1996, og Riksarkivet: PA 1290 - Tibetanerhjelpen.

permanent i Norge tyder på at returspørsmålet ikke var så ukomplisert som Tibetanerhjelpen gir uttrykk for i ettertid.

Thorsdalen (1996) påpeker at det var flere grunner til at noen av guttene til slutt ble boende i Norge. I hennes undersøkelse forteller noen av de som returnerte til India om vanskelige og ydmykende opplevelser. Det var vanskelig å leve opp til både egne og andres forventninger til de som kom tilbake fra vesten. Forventninger om rikdom og høy utdanning ble ikke innfridd. Oppholdet i Norge hadde gitt guttene en generell grunnutdanning på realskolenivå og for noen en yrkesutdanning som kanskje ikke var mulig å gjøre nytte av i India. En som tok utdanning som bokbinder i Norge forteller at hans kvalifikasjoner ikke hadde noen praktisk verdi for han i India. Andre som tok agronomutdanning i Norge opplevde også at det var stor overgang fra den norske landbruksskolen og til de tibetanske bosetningene. De måtte ta i bruk okse og plog, og hadde minimalt med de tekniske jordbruksredskapene de hadde fått opplæring i i Norge. I tillegg forteller en av guttene at de voksne flyktningene i liten grad var villig til å høre på hans forslag og rådgivning. Noen av guttene som returnerte til India i 1968 kom tilbake til Norge på ulike tidspunkter (ibid).

For de som ikke dro tilbake til India var det et vanskelig valg mellom å tenke på egen framtid og yrkeskarriere, og det å reise tilbake for å gjøre en innsats blant de tibetanske flyktningene og leve opp til de forventningene som oppholdet i Norge hadde skapt. Forventningene om hva de skulle yte når de kom tilbake kom ikke bare fra de tibetanske myndighetene, men også fra Tibetanerhjelpen og fra guttene selv. Forventningene gikk på at gjennom den utdannelsen de skulle fullføre i Norge, så ville de ved tilbakekomsten kunne tilføre flyktningene i India både kunnskap og ledelse. For de fleste førte situasjonen til det noen av dem omtaler som et moralsk dilemma (Thorsdalen 1996), og flere beskriver en dårlig samvittighet for at de til slutt bestemte seg for å bli. En av de som er intervjuet sier det på denne måten:

"Jeg var veldig innstilt på å reise tilbake. Ja, det var nærmest et kall, og det var en plikt. (...) Han ene voksne gutten som var med oss til Kragerø, han dro ned til India, og kom tilbake. Og så sier flere og flere til meg at det som mangler i India, også i de tibetanske samfunnene, egentlig ikke er utdanna folk men det er midler. Så begynte jeg å tenke liksom, at nei jeg ville ikke dit ned for å ta en annen manns jobb. Det var egentlig en sånn tankegang som gjorde at jeg tenkte at ok da får det heller være. (...) Den dårlige samvittigheten min gnagde og gnager fortsatt. (...) Jeg måtte bli ferdig med utdannelsen. Så jeg ble ferdig nesten fire år etter at de ble sendt. Da hadde bildet av situasjonen endret seg litt. Og ikke sant ting hadde kjølet seg. Pluss de historiene om de som ble sendt tilbake hadde å fortelle da, at de var fullstendig inkompetent til det de ble satt til. 10-20 stykker gikk på landbruksskolen, og fikk et og et halvt til to års landbrukskurs. Her blir de lært i mekanikk, og der må de kanskje

grave selv. (...) Enkelte kom tilbake, mens enkelte dro til andre land for å utdanne seg videre. Og andre igjen gjorde det bra, mindretallet gjorde det bra i India. Med de ressursene de har, pluss skolegangen fra Norge da. Men det var en basiskunnskap, altså realskolenivå. Mer var det ikke".

Det at noen av de tibetanske guttene tok en lengre utdanning i Norge førte til at den endelige beslutningen på det vanskelige dilemmaet ble utsatt. For denne gutten som er sitert ovenfor ble det fire ekstra år før han måtte ta det endelige valget. Han forteller også om arbeidskolleger og venner som satte spørsmål ved hvorfor han skulle reise tilbake til India når hans framtid der var så usikker. For mange av de som bosatte seg permanent, også for denne gutten, ble den sosiale tilknytningen til Norge sterkere etter hvert som tiden gikk. Flere giftet seg med norske kvinner og etablerte familie her, noe som medførte at det ble enda vanskeligere å dra tilbake. En viktig begivenhet for mange som levde med det vanskelige valget om å dra tilbake, var Dalai Lamas Norgesbesøk i 1973. De gjenværende tibetanerne benyttet i anledning dette besøket å spørre om hans og eksilregjeringens mening i denne saken. Både de som ble intervjuet i denne undersøkelsen og i Thorsdalen (1996) opplevde at Dalai Lama med sitt svar godkjente beslutningen de hadde tatt om å ikke dra tilbake. Noen legger vekt på at Dalai Lamas i sitt svar understreket viktigheten av å klare seg på egenhånd og å ha det godt med seg selv, mens andre legger vekt på den kollektive forpliktelsen de som ble igjen i Norge har overfor Tibetsaken og det å være gode representanter for Tibet og å hjelpe familien i hjemlandet.

Det var viktig for Tibetanerhjelpens arbeid at det ble tatt kulturelle hensyn under guttenes oppvekst på Tibetanerskolene. Kultur og bevaring av tibetanske tradisjoner og religion ble brukt som argument for å holde gruppen samlet og isolert fra det norske samfunnet. Dette var en politikk som også ble ført i andre land som hadde tilsvarende opplegg for tibetansk ungdom. I England hvor det også var blitt tatt imot en gruppe tibetanske gutter på 1960-tallet, ble det kollektive aspektet ved guttenes opphold sterkt understreket. I et informasjonsbrev¹²⁰ om tibetanerguttene i England, omtales både formålet med oppholdet og hvordan guttene skulle oppføre seg i det engelske samfunnet:

"After learning English and the rudiments they go to the local villages school. They can if they are clever enough, go straight to University. They will stay till their education is finished, and then go back to India and the camps, or the Mysore Settlement. They must in fact go back, they are not allowed in to Britain otherwise. (...)And some of them will be giving a dancing display at Covent garden soon. I asked if this had a bad effect on the children, but he said No, provided they were kept as a

¹²⁰ Dette brevet finnes i Riksarkivet, PA1290 Tibetanerhjelpen, blant dokumenter fra Tibetanerskolen i Kragerø.

group, and never allowed to be got at individually. Luckily they have a very strong group feeling".

Tibetanerhjelpens begrunnelse for å holde guttene segregert var først og fremst at guttene skulle tilbake etter ca. fire år i Norge, og at returen ville bli vanskeliggjort dersom kontakten med det norske samfunnet ble for stor. Formålet med oppholdet var å utdanne seg til en innsats for de tibetanske flyktingene i India. Tibetanerhjelpens suksess var avhengig av at guttene ble sendt tilbake. Dette kollektive formålet står i kontrast til individuelle hensyn til framtida både i forhold til sosiale relasjoner som allerede er etablert og til yrkeskarriere¹²¹. I et skrift i anledning Flyktingerådets 25-års jubileum beskrives denne suksessen som Tibetanerhjelpen har i sitt arbeid med guttene:

"Idag kan Tibetanerhjelpen - endelig - sette seg godt tilbake i stolen og puste ut, i forvissning om en suksess som har gitt internasjonal gjenklang. I løpet av 1971 vil 39 av de 45 ha reist tilbake til India eller Nepal, hvor de er gått rett inn i hjelpearbeidet for sine landflyktige landsmenn - som fagfolk, ledere og inspirasjon for dem. Innen ett år vil også de 6 siste ha vendt tilbake. (...) Sytten av dem er utdannet som agronomer, ni som snekkere og mekanikere. En er urmaker, en elektriker, en foftograf og fem er sykepleiere. En er blitt bokbinder, og ni utsett til å få høyere utdanning i India. Sistemann har på grunn av dårlig helse ikke vært i stand til å fullføre sin utdanning ennå. (...) Mange har spurt om ikke de "norske" tibetanerne etter sitt lange opphold hos oss er blitt fremmede for sine egne. Men dette problemet har Tibetanerhjelpen vært særlig oppmerksomme på, og ikke - som f.eks. i Sveits - tilstrebet en assimilering med vertsfolket. Tvertom har man søkt å holde tibetanerne sammen som en gruppe. Dette har hjulpet dem til å bevare sin tibetanske egenart, sitt språk, sin kultur, sine tradisjoner - umistelige verdier for et folk i landflyktighet".
(Øystå 1972:30).

Det er hittil i dette kapitlet vist at hensynet til kulturelle faktorer i asylbarnas oppvekst i Norge får konsekvenser for de valg myndigheter eller private organisasjoner gjør når det gjelder omsorgssituasjon. På samme måte som disse hensyn kan brukes som argumenter for at det offentlige hjelpeapparatet må intervenere på bestemte måter, kan dette også brukes for at myndighetene ikke skal foreta seg noe. Et eksempel på dette siste er når det ble satt spørsmålstegn ved om Tibetanerskolen på Gjøvik var en barnevernsinstitusjon, og dermed kom inn under lovverket når det gjelder offentlig godkjenning. På forespørsel fra de lokale barnevernsmyndighetene svarer leder av Tibetanerhjelpen, Lauritz Johnson, at de ikke har noe imot en slik godkjenning, men at de tvertimot ville føle seg trygge om dette skjedde. I et

¹²¹ Jf. tidligere sitater om hjemreise i dette kapitlet og Thorsdalen (1996).

notat fra en tjenestemann i Sosialdepartementet i 1964¹²² uttaler han i en kommentar til henvendelsen fra lokaler myndigheter før de foretar en inspeksjon:

"NN har også uttalt at han synes forholdene er vel tvilsomme der oppe for opphold som skal vare så lenge som 4 år. (...) Jeg er enig med NN, men har også sagt til ham at vi kanskje bør se annerledes på det da disse barna har en annen kultur enn vi og vel ellers også lever under andre forhold enn våre barn".

Etter befaringen på Tibetanerskolen sammen med en representant for Fylkesmannen, uttaler den samme tjenestemannen fra Sosialdepartementet seg:

"Vi kom til at vi ikke kunne stille vanlige norske krav til dette tiltaket. Vi må ta i betraktning den kultur guttene kommer fra og det levesettet de skal tilbake til. Vi ble enige om at NN skulle følge opp at helserådets og branntilsynets uttalelse ble innhentet. Ellers fikk forholdene være som de var".

Det er grunn til å anta at norske myndigheter ikke hadde noe ønske om å gå inn i dette arbeidet på dette tidspunktet, men fortsatt overlate det hele og fulle ansvaret til de som hadde hentet disse barna til landet. Det å bruke kulturforståelse som argument for å ha andre krav til Tibetanerskolen enn til en tilsvarende norsk institusjon, og samtidig argumentere for at dette er til barnas beste, legitimerer den gjeldende segregeringspolitikken overfor tibetnerguttene.

Norske myndigheter var i utgangspunktet ikke særlig begeistret for idèen om å hente tibetanske barn for å gi dem utdanning i Norge. På 1960-tallet hadde Flyktningerådet en rådførende oppgave overfor myndighetene. Denne organisasjonen var også de som utførte flyktningearbeidet rundt om i landet. Både Justisdepartementet og Sosialdepartementet innhentet derfor uttalelser fra Flyktningerådet når de stod overfor innsøknning av nye grupper av flyktninger. I 1962 søkte en forening i Bergen om å utdanne tibetansk flyktningeungdom i Norge¹²³, og ønsket å opprette en skole på Voss for 20 tibetanere. Svaret som Flyktningerådet gav, og som dermed også var rådgivende overfor de norske myndigheter, var at forslaget om å opprette denne skolen ikke var i tråd med de linjer som vanligvis ble fulgt i norsk flyktningearbeid. Det ble frarådet å gi støtte til dette tiltaket, og at nyttevirkningen for flyktningene ville bli større dersom innsatsen ble satt inn i deres nåværende asylland.

¹²² Jf. Riksarkivet, Sosialdepartementet: Nytt 1. sosialkontor A, D-saksarkiv.

¹²³ Foreningen heter Foreningen for Flyktninge- og Utviklingshjelp. Jf. Riksarkivet, Sosialdepartementet. Nytt 3. sosialkontor B (1949-75). Db Saksarkiv II.

1990-utvalget: Om kulturelle hensyn og selvforståelse

I løpet av de vel 60 årene som har gått fra de jødiske barna kom og fram til i dag, har det norske samfunnet vært gjennom store endringer. Dette gjelder ikke minst områder innenfor sosialpolitikken og innvandringspolitikken. Utviklingen av en velferdsstat som sikrer en rettferdig fordeling av velferdsgoder, institusjonalisering av tjenesteytelser og en profesjonalisering av omsorgsyrkene, er bare noen av de endringene som har skjedd. Når det gjelder innvandringspolitikken er ansvaret for mottaket av enslige asylbarn i dag overtatt av det offentlige, gjennom aktører som Utlendingsdirektoratet og ulike forvaltningsorganer i den enkelte kommune. På det statlige nivå er det Utlendingsdirektoratet som står for gjennomføringen av politikken, mens Kommunal- og regionaldepartementet har det generelle og overordna ansvaret for flyktning- og innvandringspolitikken.

Fram mot slutten av 1980-tallet var antallet enslige mindreårige asylsøkere som kom til Norge økende. Dette innebærer ikke bare en økning i antallet barn, men også en økning av antallet etniske grupper. I 1990-utvalget av enslige asylbarn er det derfor representanter fra flere nasjonaliteter. Utvalget består av de fem største etniske gruppene av mindreårige som ankom i denne perioden¹²⁴. De historiske betingelsene for barnas flukt og den politiske og sosiale situasjonen i disse landene er forskjellig. Likevel representerer de strukturelle likheter både seg i mellom og med de samfunnene de jødiske, ungarske og tibetanske barna kommer fra. Dette er alle samfunn som er rammet av at enten sentrale institusjoner er brutt sammen, konflikter som innebærer krig og forfølgelse, eller det er mangel på trygghet og tillit til samfunnsinstitusjonene og der grunnleggende menneskerettigheter krenkes.

Bakgrunnen for å flykte fra hjemlandet

Når de enslige flyktningbarna fra 1990-utvalget forteller om selve flukten fra hjemlandet, forteller de ikke *en* historie men mange forskjellige historier. Det er de mange tilfeldighetene og den store variasjonen som først og fremst karakteriserer historiene (Eide 2000). I tillegg er det også mange som forteller om en sterk motstand mot å reise fra hjemlandet. De individuelle historiene som blir fortalt gjør det vanskelig å kategorisere fluktbakgrunner slik det er presentert i innledningskapitlet i denne avhandlingen¹²⁵. Det er særlig vanskelig å operere med et skille mellom frivillig og tvungen migrasjon. Denne inndelingen er

¹²⁴ Jf. kap. 2 om utvalg – 1990-utvalget består av barn fra Vietnam, Iran, Somalia, Sri Lanka og Etiopia/Eritrea – jf. også Eide (2000).

¹²⁵ Jf. kap. 1, avsnittet om internasjonal migrasjon og etniske relasjoner

problematisk fordi barn som opplever at flukt er en mulig utgang på en vanskelig livssituasjon, er helt avhengig av hvordan voksne forholder seg til denne situasjonen. Relasjonen mellom voksen og barn er derfor viktig for å forstå bakgrunnen for barnas flukt¹²⁶. Noen av barna opplever flukten som et svik, mens andre er svært takknemlig for muligheten til en bedre fremtid.

For noen av ungdommene som er intervjuet i 1990-utvalget var flukten planlagt i lengre tid, mens for andre skjedde det helt uventet og under dramatiske omstendigheter. De ulike historiene ungdommene forteller kan deles inn i tre kategorier med bakgrunn i hvordan flukten startet: *motvillig, frivillig eller kaotisk* (Eide 2000). Omsorgspersonene i hjemlandet er ofte de som bestemmer at barna skal reise ut, men mange av de mindreårige uttrykker at de egentlig ikke ønsket å reise. Det er som oftest foreldrene som bestemmer, men også andre slektninger som besteforeldre og onkler er representert i barnas historier. Den andre måten å flykte på er at omsorgspersonene bestemmer, og at de mindreårige gjerne vil reise. Dette skjer gjerne når foreldrene spør om de mindreårige kunne tenke seg å studere i utlandet. En annen slik frivillig reisestart er når søsken eller andre slektninger har flyktet tidligere, og de ser fram til å bosette seg hos disse. Den tredje måten de mindreårige flykter på er under mer dramatiske forhold som at de kom bort fra deler av familien under kaotiske krigstilstander i hjemlandet. En vietnamesisk gutt forteller om en slik flukt, da han og onkelen var ute i en fiskebåt. Han forteller at onkelen hadde bestemt at de skulle flykte, uten at foreldrene hans var orientert om dette på forhånd. Denne gutten ble flyktning mens han sov i båten, og uten at han hadde noen innflytelse på det som skjedde. Han var 11 år den gangen han hjalp onkelen på båten, og han forstod ikke at han var på flukt før de kom ut for en dramatisk hendelse:

"Onkel hadde tenkt å ta med familien sin, ta med tanta mi. Det ble det ikke noe av, vi ble avslørt av kystvakten da vi kom nærmere land for å hente familien til skipperen og tanta mi. Vi ble oppdaga, og de skjøt med gevær mot oss. Vi måtte flykte med en gang uten å ta med familiene".

De mindreårige forteller også forskjellige historier om hvordan de kom til Norge. Det er særlig to aspekter ved disse historiene. Det ene er tidsaspektet, hvor lang tid det tok fra de forlot omsorgspersonene og hjemstedet og til de var i Norge. Det andre er igjen alle tilfeldighetene informantene forteller om når det gjelder hvorfor de akkurat kom til Norge. Flere andre undersøkelser bekrefter nettopp tilfeldighetene ved hvilket land disse barna kommer til (Andersson 1994 og Svensson 1999). Noen av de mindreårige er målbevisst i sitt

¹²⁶ Jf. omtalen av Ressler (1988) i kap.1.

valg av reiserute, mens andre flykter i uvisshet om hvor de skal. De som vet at de skal til Norge sier at det var fordi en slektning eller nær venn av familien allerede hadde opphold her. Men det kan også være fordi omsorgspersoner i hjemlandet har hørt av andre som de kjenner at Norge er et bra sted å vokse opp. Det er særlig mulighetene for utdanning som nevnes i den forbindelse.

Tiden det tar å komme fram til mottakerlandet er alt fra en kort reise til flere års opphold i andre land, gjerne i et naboland. Noen forteller om at de først flyktet fra hjemstedet og til en annen del av landet, hvor de så oppholdt seg en periode. Mange av tamilene forteller om en slik flukt mot hovedstaden Colombo, for så etter noen måneder å sette seg på et fly mot Skandinavia. Mens andre har en lenger og mer komplisert flukt. En somalisk mindreårig forteller at perioden fra han forlot hjemlandet til han var i Norge tok fire år. Han var 9 år da han reiste fra Somalia. Han flyktet sammen med søsken, en tante og hennes barn. De oppholdt seg i Egypt i tre og et halvt år, før de dro mot Europa. Denne reisen tok noen måneder, hvor de oppholdt seg i flere land underveis. Reisen er i stor grad preget av tilfeldigheter og stor usikkerhet:

"Vi bare prøvde sjansen. Det folk snakket om det var hvordan vi kom oss til Skandinavia. Da vi var i Moskva fikk vi en dag vite at det gikk et tog til Finland om natten. Og folk snakket om at Finland var veldig interessert i å ta i mot innvandrere. Vi satt på toget med falskt pass. Alle var redde og nervøse, jeg skjønnte ikke noe av det, men vi satt der. Planen var at vi skulle til Canada til en tante og onkel der, men det ble aldri noe av det fordi vi fikk aldri visum til det. Da mannen til tante som jeg reiste med oppdaget at vi var i Finland, kom han og hentet oss. Vi visste ikke at han var i Norge. Jeg visste ikke hvor vi skulle havne, for å si det rett ut, jeg bare reiste".

De vietnamesiske mindreårige i utvalget har alle en lang fluktperiode. De flyktet fra Vietnam i båter, og ble plukket opp av skip ute på havet. En av de mindreårige forteller om en slik flukt. Han flyktet i 1987 sammen med onkelen sin. Han var 11 år da han flyktet i en fiskebåt. De kom til Filippinene, hvor de i lang tid oppholdt seg i en flyktningeleir. Og igjen er det tilfeldigheter som gjør at de havner i Norge:

"Vi ventet til forskjellige ambassader eller land kom for å intervju oss. Vi ønsket å komme til Amerika eller Canada. Faren min han jobbet med amerikanerne under krigen. Vi ble intervjuet av amerikanere. Men det ble ikke noe av. Vi søkte også den norske ambassaden, men vi visste at det ikke var lett å komme til Norge på den tida. Så kom det en fra den norske ambassaden og sa at 150 fra leiren kunne få komme til Norge av humanitære grunner. Vi søkte og ble akseptert. Og vi ble sendt til Bathan, hvor vi fikk norsk språkopplæring og ventet på å få komme til Norge".

Om ankerbarn og falsk identitet

Det økende antallet av enslige mindreårige flyktninger som har kommet til Norge de senere årene, har skapt tvil hos norske myndigheter når det gjelder fluktmotiver. I tillegg sammenligner norske myndigheter seg med andre vestlige land som ikke mottar like store grupper av disse barna. I handlingsplanen fra 1989 blir det fastslått at enslige mindreårige asylsøkere blir underlagt vanlig asylvurdering. Det blir imidlertid presisert at barna ikke blir sendt hjem når de er uten foreldre eller omsorgspersoner i hjemlandet, selv om de ikke kan frykte forfølgelse. Denne holdningen fra norske myndigheter er gjeldende også i dagens politikk. Det kommer til uttrykk mellom annet i en håndbok fra BFD der det påpekes at dersom man ikke klarer å oppspore omsorgspersonene vil den mindreårige i praksis få oppholdstillatelse i Norge¹²⁷. Denne bestemmelsen innebærer at enslige mindreårige asylsøkere til dels har en lavere terskel enn andre asylsøkere for å få opphold i Norge¹²⁸. Det er grunn til å anta at myndighetene frykter effekten av en slik asylpolitikk. Dette kommer til uttrykk både gjennom de forestillinger som skapes om denne gruppen barn, slik som gjennom historier om *ankerbarna* (Fisknes 1994, KAD 2000/2001, Eide 2000, Engebrigtsen 2002) og bruk av bestemmelsen om barnets beste som legitimeringsgrunn for en restriktiv politikk (Engebrigtsen 2002). Kontrolltiltak som settes i verk for å avdekke forsøk på å oppgi feil identitet er også en praksis som innføres med bakgrunn i det relativt høye antallet alenebarn som kommer til Norge og bekymringer for effekten av en mer *liberal* asylpolitikk overfor denne gruppen.

Fortellinger om *ankerbarn*¹²⁹ er en måte å kategorisere hvem de enslige flyktningbarna er. Det er en beskrivelse av barn som blir sendt ut i verden som et *anker* for foreldre og andre i familien slik at disse kan bli gjenforent når barnet får opphold i et vestlig land. Denne beskrivelsen av de mindreårige får konsekvenser for myndighetens politikk når det gjelder søknader om familiegjenforening for denne gruppen. Myndighetenes offisielle begrunnelse for en slik politikk er at man vil beskytte barn fra å bli sendt hjemmefra med en hensikt som

¹²⁷ Jf. Barne- og familiedepartementets Håndbok for kommunene om arbeid med enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger fra 2001, der det på side 31 står at det er særlige begrensninger for å returnere mindreårige til hjemlandet. Slik retur kan kun skje dersom den mindreårige har omsorgspersoner i hjemlandet. Det legges også vekt på å styrke arbeidet med å finne disse, slik at barnet kan gjenforenes med foreldrene i hjemlandet eller der disse befinner seg. Denne politikken stadfestes også i St.meld. nr. 17 (2000-2001) *Asyl- og flyktningpolitikken i Norge*."

¹²⁸ Dette uttrykkes eksplisitt i St.meld.nr. 17 (2000-2001) der det står at: "Eit inntrykk av at det er lettare for einslege mindreårige å få opphaldsløyve og familiesameining, enn det er for andre, kan vere viktige faktorer i denne sammenheng" (KRD 2000:99).

¹²⁹ For nærmere drøfting av ankerbarna og familiegjenforening se Fisknes (1994), Hushagen (1997), Eide (2000), Engebrigtsen (2002) og St.meld 17 (KRD 2000)

er beskrevet ovenfor (Fisknes 1994 og KAD 1995a). I min undersøkelse av levekårene for enslige mindreårige som kom til Norge rundt 1990 (Eide 2000) fikk jeg ikke bekreftet dette bilde av ankerbarna. Det var få av de som ble intervjuet som hadde søkt om gjenforening med sin familie. Begrunnelsene for og imot at de søkte ga et mer nyansert bilde av barna enn det begrepet *ankerbarn* gir inntrykk av.

Forsøk på å oppgi feil identitet kan gjelde både i forhold til alder og familietilknytning som ikke er biologisk familie. Det siste kan være barn som kommer sammen med oppgitte omsorgspersoner eller barn som får innvilget familiegjenforening men som egentlig er enslig mindreårig etter den norske definisjonen¹³⁰. Det kan også være barn som utgir seg for å være enslige asylsøkere mens de egentlig har omsorgspersoner her i landet. Tre av de mindreårige som er intervjuet i 1990-utvalget forteller at de kom til Norge med en falsk familietilknytning. En av disse tre kom som asylsøker, og fikk omgjort denne falske identiteten umiddelbart ved ankomst. De to andre, som kom som familiegjenforening, holdt på hemmeligheten helt til konfliktene i omsorgssituasjonen ble uholdbare og det oppsto brudd. En av de mindreårige forteller hvordan de i hjemlandet forberedte seg på den situasjonen som ville møte dem i eksil:

"Vi hadde planlagt i lang tid. Vi satt jo i timesvis hver dag og skulle vite hva vi skulle si. Vi forstod det sånn at skjer det bare en liten ting så er vi helt totalvrak og vi blir sendt tilbake. (...) Det var veldig hardt i hvertfall å huske navnene deres og huske å si hvem moren og faren din er".

Løgner var særlig viktig å skjule overfor flyktningskontoret, politiet og eksilmiljøet. De var særlig redde for at noen fra deres hjemland skulle sladre, fordi de hadde bedre forutsetninger enn norske myndigheter til å kunne avsløre hemmeligheten. En av de mindreårige tror også at det var noen fra dette miljøet som avslørte løgneren først. Når så løgneren var avslørt og ungdommene flyttet ut fra den vanskelige omsorgssituasjonen, opplevde de at ingenting skjedde og at ingen fra hjelpeapparatet hjalp dem. De følte at de måtte klare seg selv.

Flere historier som er avdekket om enslige mindreårige asylsøkere som har kommet til landet med feil oppgitt identitet bekrefter myndighetenes bekymring, og indirekte knyttes dette til en mer liberal asylpolitikk overfor enslige mindreårige. En måte å løse dette på er gjennom allmennpreventive tiltak, ved å vise aktuelle asylsøkere at det ikke nytter å lyve seg til en oppholdstillatelse i Norge. Et eksempel på dette er bestemmelser om

¹³⁰ Jf kap. 1 hvor det er presentert hvordan Utlendingsdirektoratet definerer hvem de enslige mindreårige flyktingene er. Jf. også Eide (2000) og flere andre forskningsrapporter som er nevnt i denne avhandlingen.

aldersundersøkelser av asylsøkere. En regionleder i UDI som har et overordnet ansvar for mottaket av mindreårige sier det på denne måten:

"Signaleffekten utad om at uriktig alder vil bli avdekket i Norge, vil sannsynligvis redusere antallet voksne asylsøkere som prøver å få opphold i Norge som enslige mindreårige"¹³¹.

I retningslinjene for hvordan disse aldersundersøkelsene skal foregå understrekes det at mange land har ingen rutiner eller systemer for sikker og allmenn registrering av fødsel¹³². For noen asylsøkere er situasjonen slik at de derfor ikke vet hvor gamle de er, og kan dermed opplyse om feil alder ved søknad om asyl. Videre påpekes det at både offentlige instanser og barnet selv har interesse av at barnets rette alder blir klarlagt. Rundskrivet om aldersundersøkelse har som formål å rydde opp i problemet med feil oppgitt identitet, og det settes i verk tiltak som røntgen- og tannundersøkelser av barna der det er tvil om reell alder.

Om håndterlighet og mangel på kontroll

Flere av de sentrale personene i arbeidet med alenebarna før 1965 sier at det var enklere tidligere, det var mer forståelig og håndterlig enn det mottaket av barna er i dag. Det er grunn til å anta at denne opplevelsen av å kunne mestre arbeidet kan knyttes til at antallet asylbarn var relativt lavt og at alle barna kom periodevis som en etnisk gruppe med tildels samme kulturelle bakgrunn. Jødene hadde i tillegg sin historie som var kjent for de som engasjerte seg i dette arbeidet, og de ungarske og tibetanske barna hadde sin. I ettertid kan den historiske bakgrunnen virke entydig. Alle barna hadde et behov for beskyttelse utifra den historiske situasjonen som hadde oppstått i hjemlandet. I tillegg ble alle barna, bortsett fra Wienerbarna fra 1938¹³³, søkt inn og hentet av de personene og organisasjonene som hadde engasjert seg i dette arbeidet¹³⁴. Det at organisasjonene selv nærmest valgte ut hvilke barn som skulle få innreisestillatelse, i tillegg til at barna ble hentet av de samme organisasjonene, gir en stor grad av oversikt og kontroll på det arbeidet som ble iverksatt.

Det er likevel grunn til å anta at det som idag oppleves som håndterbart og oversiktlig egentlig ikke var det i den daglige omsorgen og oppfølgingen av den enkelte mindreårige. Det er nærliggende å anvende faktorer som antallet barn, den etniske sammensetningen og de kulturelle faktorene for å forstå bakgrunnen for at hjelpearbeiderne framhever

¹³¹ Uttalelse fra regionleder Bjørn Holden på UDI's webside - www.udi.no - datert 12.02.03.

¹³² Rundskriv UDI 02-135 ASA fra Utlendingsdirektoratet datert 1. februar 2003.

¹³³ Wienerbarn som kom i 1938 skulle oppholde seg på en feriekoloni som var arrangert av Det Mosaiske Trossamfunn i Oslo. Se tidligere omtale i denne avhandlingen.

¹³⁴ Se tidligere omtale av disse organisasjonenes arbeid.

håndterbarheten i det historiske tilbakeblikket. Det finnes imidlertid flere faktorer som det er rimelig grunn til å anta gjorde dette arbeidet mer komplisert enn både de mindreårige selv og deres omsorgsarbeidere vil innrømme. Dette kan både være holdninger og oppfatninger omkring disse barna, de individuelle erfaringene hvert enkelt barn hadde med seg og hvilken relasjon som oppsto mellom omsorgsarbeideren og det enkelte barnet.

Opplevelsen av det håndterbare kan også knyttes til at innsatsen tidligere i liten grad ble definert som noe problem for det norske samfunnet. I hvertfall ikke etter at barna først var kommet til landet. Selv om statlige myndigheter i utgangspunktet var skeptiske til innreisetillatelse, var det lite fokusering på at barna var noe det offentlige måtte gjøre noe for. Både på det materielle og omsorgsmessige plan var det privatpersoner og frivillige organisasjoner som hadde påtatt seg ansvaret for barnas oppvekst. Offentlige myndigheter satte som betingelser for innreise at disse organisasjonene stod ansvarlige. Etterhvert endret tilførselen av flyktninger til Norge karakter fra å være sammensatt av et mindre antall etniske grupper, til en jevnere strøm av flyktninger med større etnisk variasjon. Også ankomsten av enslige mindreårige flyktninger fulgte dette mønsteret. De største gruppene av alenebarn som kom i denne perioden var en gruppe øst-europeere på 1960- og 1970-årene fra flyktningeleire i Østerrike og Italia, Uganda-asiatene på begynnelsen av syttitallet, og vietnameserne fra midten av 1970-tallet og helt fram mot 1990 (Løfsnæs 1992).

Innvandringspolitiske hensyn og individuelle behov

På slutten av 1980-tallet og utover 1990 fikk mottaket av enslige mindreårige flyktninger mer og mer oppmerksomhet i en offentlig diskurs. Media fokuserte på enkeltsaker og hvordan asylbarna ble forsømt. I tillegg til denne mediafokuseringen var det også en økende kritikk fra fagpersoner både fra det offentlige hjelpeapparatet og ulike interesseorganisasjoner om manglende offentlig engasjement og den krisepregede situasjonen for disse barna. Det ble satt spørsmål ved hvilken oppfølging barna fikk, og hvilke rettigheter de hadde. Det ble påpekt at innsatsen i alt for stor grad bar preg av krisetiltak og skippertak¹³⁵. En av beslutningstakerne i departementet påpeker at all denne oppmerksomheten rundt barna var foranledningen til at regjeringen lagde en handlingsplan for enslige mindreårige asylsøkere i 1989¹³⁶. På mange måter kan denne planen stå som et synlig vendepunkt på den historiske

¹³⁵ Disse synspunktene kommer til uttrykk i intervjuet med seniorrådgiver Eva Haagensen i Kommunal- og regionaldepartementet.

¹³⁶ Kommunal- og arbeidsdepartementet: *Plan for mottak av mindreårige asylsøkere uten foreldre eller andre med foreldreansvar i Norge*. Datert 06.07.89.

utviklingen fra et privatisert og frivillig omsorgsarbeid til en institusjonalisering av det offentlige ansvar. Selv om det offentlige langt tidligere enn 1989 hadde gått inn i dette arbeidet, var det først med handlingsplanen at myndighetene definerte hvem denne gruppen barn og unge var og hvilken rolle det offentlige skulle ha. Denne institusjonaliseringen skjedde også parallellt med opprettelsen av Utlendingsdirektoratet¹³⁷ og en økende byråkratisering av flyktning- og innvandrerpoltikken i sin alminnelighet.

Regjeringens handlingsplan for mottak av enslige mindreårige asylsøkere fra 1989 er laget i en periode der antallet alenebarn er sterkt økende. Planen må derfor anses som et forsøk fra staten på å løse et akutt problem for en gruppe spesielt utsatte barn, men må også ses på bakgrunn av en bekymring for hva en økende tilstrømning av denne gruppen barn og unge ville bety for det norske samfunnet. Bekymring for det økende antallet asylbarn er ikke direkte uttalt i planen. Dette er allikevel den historiske bakgrunnen for en underforstått konflikt som kommer til uttrykk når det legges vekt på både *"hensynet til den mindreåriges individuelle behov og at tiltak som settes i verk for gruppen som helhet skal være tilpasset prinsipper i norsk innvandringspolitikk"*¹³⁸. Planen drøfter ikke det problematiske i en slik motsetningsfylt kobling mellom omsorgsidealer og den aktuelle asylopolitikken. Det settes heller ikke spørsmålsteget ved om dette er likeverdige hensyn når det kommer til den praktiske gjennomføringen av arbeidet med denne gruppen barn og unge. På mange måter er det motsetningsfylte forholdet mellom politiske hensyn og hensynet til det som kan betegnes som *barnets beste*, en tvetydighet ved alle de fire utvalgene som er representert i denne studien. I de jødiske, ungarske og tibetanske utvalgene er denne tvetydigheten i særlig grad representert gjennom motsetningene mellom myndighetene og de frivillige organisasjonene som er engasjert i dette arbeidet. Mens dagens situasjon gir et annet bilde. Hvordan myndighetene uttalte seg og behandlet de jødiske barna i 1938 ville ikke være mulig å gjennomføre i dag. Dette har med hvilke diskurser som er akseptable og legitime i en bestemt historisk og politisk kontekst.

Gjennom handlingsplanen gjør staten forsøk på å operasjonalisere hva som kan betegnes som *barnets beste* både i forhold til asylbarnas rettssikkerhet og til omsorgssituasjon. Når det gjelder hva som er best for det enkelte barnet framheves behovet for å opprettholde etnisk og kulturell identitet, og områder som familieforening, vergeordningen, og barnets

¹³⁷ Utlendingsdirektoratet ble opprettet 01.01.1988.

¹³⁸ Jf. KAD: *Plan for mottak av mindreårige asylsøkere uten foreldre eller andre med foreldreansvar i Norge*. Handlingsplanen er datert 06.07.89. Omtrent samtidig med denne planen ble det også utgitt av Utlendingsdirektoratet en egen plan for ulike bomodeller for enslige bomodeller, noe som kan ses som en presisering av handlingsplanen.

rett til å si sin mening i avgjørelser som påvirker deres velferd¹³⁹. Prinsipper om at barnets beste skal gjelde for dette arbeidet er også nedfelt i lovgivning, både nasjonalt slik som i barnevernlovgivningen og i internasjonale avtaleverk som Norge har ratifisert slik som FN's barnekonvensjon¹⁴⁰. Selv om staten gjennom handlingsplanen har presisert hva dette prinsippet kan innebære for det enkelte barnet, er det tvilsomt om det gir noen rettslig eller annen beskyttelse for det enkelte barnet. Det planen gjør er å peke på noen sentrale områder i arbeidet med denne gruppen, mens den praktiske gjennomføringen er prisgitt både de nære omsorgsrelasjonene, rettslige avgjørelser i den enkelte sak og myndighetenes til en hver tid gjeldende politikk. En av beslutningstakerne i departementet sier at de i 1989 visste hvor skoen trykket og handlingsplanen identifiserte de viktigste punktene. Men, som hun påpeker, selv med en god vilje så var det vanskelig å vite hva man skulle gjøre.

Gjester og bofaste

En annen sentral problemstilling for myndighetene når det gjelder mottaket av enslige flyktningbarn er i hvor stor grad dette dreier seg om barn som trenger permanent opphold i Norge. Dette spørsmålet er aktuelt både i det jødiske, ungarske og tibetanske utvalget, og i 1990-utvalget. Men det kommer til uttrykk på forskjellige måter. Da Stortingsmelding nr. 17 introduserte en såkalt helhetlig flyktningpolitikk på midten av 1990-tallet, ble dette nærmest ansett som et paradigmeskifte i norsk sammenheng¹⁴¹. Et viktig perspektiv i denne meldingen er at arbeidet med flyktninger skal ha et *tosporet løp*. Det vil si at Norge ikke nødvendigvis skal være endestasjon og målet for flukten, men at forholdene også skal legges til rette for en mulig tilbakevending til hjemlandet for den enkelte flyktning. Det legges vekt på frivillighet, at tilbakevending skal skje i trygge og verdige former og at det ytes bistand til eventuell gjennomføring. Stortingsmeldingen legger vekt på at dette tilbakevendingsperspektivet er i tråd med internasjonale prinsipper og mål i flyktningpolitikken¹⁴², og at tilbakevending til trygge forhold i hjemlandet er den beste og mest ønskelige løsningen på en flyktningtilværelse. Denne politikken skal gjelde alle flyktninger som kommer til Norge, også enslige mindreårige¹⁴³.

¹³⁹ For en nærmere drøfting av innholdet i handlingsplanen anbefales Andersson (1994, 1996) og Solberg (1997)

¹⁴⁰ FN's konvensjon om barnets rettigheter ble vedtatt av FN 20. november 1989 og ratifisert av Norge 8. januar 1991. Jf. Grøslund (1993).

¹⁴¹ St.meld.nr. 17 (1994-95): *Om flyktningpolitikken* (KAD 1995a). Jf. også Brekke (2001) for mer drøfting av tilbakevendingsperspektivet.

¹⁴² Norske myndigheter henviser her til flere internasjonale organisasjoner, bl.a. FN's høykommisær for flyktninger (UNHCR).

¹⁴³ Oppsporing av familie i hjemlandet og tilbakevending står sentralt i arbeidet med enslige mindreårige flyktninger, dette kommer fram i jf. St.meld. nr 17: *Asyl- og flyktningpolitikken i Norge* (KRD 2000).

Det er grunn til å anta at tilbakevendingsperspektivet og det tosporete løpet som ble introdusert på midten av 1990-tallet hverken er et paradigmeskifte eller en stadfesting av en ny og mer helhetlig norsk flyktningpolitikk. Innen tilbakevendingsperspektivet blir det problematisk når helheten også kobles til begrepet *normalisering*. Slik det fremstilles i denne stortingsmeldingen er det normalt at folk holder seg innenfor nasjonalstatenes grenser, og at vi ønsker å reparere det unormale i at folk befinner seg utenfor disse grensene. Kulturelle forhold og etnisk tilhørighet er en underforstått forståelse av det som er det normale. Det normale er imidlertid ikke at ulike folkeslag lever i harmoni med *sine egne*. Det normale er en verden av nasjonale og internasjonale konflikter.

Sammen med normalisering, som er en måte å forstå flyktningenes situasjon på i et tilbakevendingsperspektiv, brukes også begrepet *forsoning*. I St.meld.nr. 17 (1994-95:56) står det skrevet: "*Men for at tilbakevendingen skal virke normaliserende og forsonende...*" Forsoning brukes i denne sammenhengen som et arbeid som må gjøres for at den enkelte flyktning skal kunne gjenoppta et liv under forhold de er fortrolig med, det vil si det normale livet. Forsoning brukes også som en følelsesmessig avklaring for å komme videre i en integreringsprosess. Dette kommer særlig til uttrykk i et tilbakevendingsprosjekt som Oslo kommune har igangsatt overfor enslige mindreårige¹⁴⁴, der den faktiske eller den tenkte tilbakevendingen nærmest anses som en "*missing link*" i arbeidet med enslige mindreårige. Begge måtene å bruke forsoningsbegrepet på innebærer noe individuelt og som har med sorgprosesser å gjøre.

En videreføring eller en oppfølging av et tilbakevendingsperspektiv, når det gjelder mottaket av enslige mindreårige flyktninger, er økt satsning på å spore opp familien eller andre omsorgspersoner med tanke på gjenforening i hjemlandet¹⁴⁵. Den åpne argumentasjonen for denne økte satsingen er igjen på et individuelt plan, og ikke utifra samfunnsessige nyttehensyn. På samme måten som forsoning knyttes til tilbakevending og normalisering, er det hensynet til *barnets beste* som er argumentet for at norske myndigheter skal bruke ressurser på oppsporing av familien. I denne sammenheng hevdes det at det å være ankerbarn som ufrivillig er sendt hjemmefra, og med høye forventninger om gjenforening i eksillandet, er en stor byrde. Denne byrden vil norske myndigheter ta fra dem ved økt satsing på å finne tilbake til foreldrene. Norske myndigheter, enten dette er i statlig administrasjon

¹⁴⁴ Tilbakevendingsprosjektet er beskrevet i tre temahefter fra Oslo kommune. Temaheftene har som titler: Flyktninger og tilbakevending – Myte, lengsel og virkelighet (temahefte nr. 1 fra 1998), Veien videre – Flukt eksil og tilbakevending i et barne- og ungdomsperspektiv (temahefte nr. 2 fra 1998) og Tilbake til fremtiden – Tilbakevending som perspektiv, mulighet og utfordring i arbeidet med enslige mindreårige flyktninger

¹⁴⁵ Enslige mindreårige flyktninger er omtalt i et eget kapittel i St.meld.nr. 17: *Asyl- og flyktningpolitikken i Norge* (KRD 2000), der et av signalene er økt satsing på oppsporing av familien i hjemlandet.

eller omsorgsarbeidere i kommunene, ønsker dessuten ikke å være naive og bli *lurt* av de livshistoriene som disse barna kan komme med¹⁴⁶.

Avhengighet og selvstendighet

Enslige flyktningbarns identitetshåndtering er i fokus både i barnas nærmeste omgivelser og blant institusjoner som har med disse barna å gjøre. De som produserer denne identitetsdiskursen er personer i de frivillige organisasjonene, barnas nære omsorgspersoner og offentlige tjenestemenn innenfor kommunale og statlige organer. Det at hjelpeapparatet tar hensyn til kulturelle faktorer når omsorgssituasjonen skal vurderes, er bare en av flere representasjoner i denne diskursen¹⁴⁷. Jeg har tidligere påpekt at temaer omkring bevaring av kultur var lite aktuelt når de ungarske guttene skulle omsorgsplasseres, og at kulturbevaring var hovedargumentet for at de tibetanske guttene skulle holdes sammen som gruppe og i stor grad være isolert i det norske samfunnet. Flyktningebarnas utvikling av selvbevissthet er avhengig av hvilken forståelse og hvilke forventninger omgivelsene har til deres identitetshåndtering¹⁴⁸. På samme måte som omgivelsene tildeler identiteter som går på etnisk tilhørighet eller kulturelle kjennetegn ved en minoritetsgruppe, kan omgivelsene også tildele andre identiteter og forventninger. Slike former for forventninger kan være at alenebarna er preget av tapene og bruddene de erfarer både i hjemlandet og i eksil. Forventninger om hvilken effekt tapserfaringer har på barna kommer til uttrykk gjennom de bekymringer herboende slektninger og andre i den etniske minoritetsgruppen har for hvilke negative påvirkning barna blir utsatt for. Disse bekymringene representerer en usikkerhet når det gjelder hva *'norskhet'* innebærer for de mindreårige. Det er også en frykt for at oppdragelsen av barna vil være ute av kontroll når disse omgås norske jevnaldrende på fritiden og blir mer vestlig orientert når det gjelder væremåte og utseende. Disse forholdene er påpekt i min undersøkelse av det 1990-utvalgets oppvekst, der omsorgspersonenes grad av sosial integrasjon var av avgjørende betydning for barnas erfaringer i omsorgssituasjonen (Eide 2000).

Det som utfordrer mottakersamfunnet er disse barnas sårbarhet og det at de er i en spesielt utsatt situasjon. Dette kan få konsekvenser for hvordan samfunnet møter disse barna, gjennom at de først og fremst assosieres med hvilke hjelpebehov de har. Flatebø (1990) påpeker også dette når han i sin rapport om kommunenes arbeid med enslige asylbarn på

¹⁴⁶ Jf. tidligere i dette kapitlet om falsk identitet.

¹⁴⁷ Jf. avsnittet om kulturforståelse og omsorg senere i dette kapitlet.

¹⁴⁸ Jf. kap. 5 som omtaler identitet knyttet til anerkjennelsesprosesser.

slutten av 1980-tallet, omtaler de grunnleggende verdier i hjelpeapparatet og beskriver en barnevernskultur som skal fylle et tomrom i barnas liv:

"Barnevernsarbeidere vil i dette perspektiv handle ut fra en idè om at flyktingene er mennesker med store mangler. Det er et stort tomrom man skal forsøke å fylle igjen. Det er tomrommet i forhold til det idèelle man må forsøke å tette igjen på beste måte. Det er manglene som blir det sentrale, men ikke hva flyktingene faktisk har av ressurser. Man må prøve å erstatte foreldrene som ikke er her, selv om disse i realiteten fyller en høyst levende funksjon for den unge. Man må supplere og kompensere de foresatte slektingenes mangler. Å ta utgangspunkt i, anerkjenne og bygge på det de har, blir ikke godt nok, og det bryter også med idèen om at alle bør ha et tilnærmet likt utgangspunkt her i livet. (...) Det utilsiktede resultat er at flyktingen blir definert som ressurs svak. Denne definisjonen er som oftest ikke direkte uttalt, men følger av budskapene om de mange tiltak og personer som må til for å holde flyktingene i funksjon. Det er ikke først og fremst språkproblemer og arbeidsledighet som blir det største problem. Ressurssvakhetsstemplet følger direkte av at de unge ikke har den riktige familiære situasjon. (...) Deres bakgrunn og oppvekst er mangelfull, foreldrenes handlemåte kritikkverdig, og deres egen oppnådde voksenalder undervurderes, ved at de blir behandlet som yngre enn deres status egentlig skulle tilsi. (...) Dette er hjelpeapparatets naturlige logikk: jo flere tiltak og jo mer hjelp, jo bedre fungering".

(Flatebø 1990:120)

Dette er påstander som er framsatt i en periode hvor den offentlige barneomsorgen var i en oppbyggingsfase både når det gjaldt det faglige og organisasjonsmessige. Det er derfor grunn til å anta at fagfeltet vil avvise at dette kjennetegner dagens modeller i barnevernstjenesten. Uttalelsene kan ses som innlegg i en aktuell debatt om hvilken rolle barnevernet skulle ha overfor enslige mindreårige flyktinger (Flatebø 1990, Andersson 1996 og Solberg 1997). Argumentene som Flatebø bruker for å overbevise om at barnevernet ikke var formålstjenlig i arbeidet med asylbarna, illustrerer likevel et viktig poeng. Hvilken virkelighetsforståelse og hvilke modeller som produseres, i dette tilfelle i en barneverndiskurs, har avgjørende betydning for dem dette gjelder.

Hjelpeapparatets løsninger på hvordan mottaket av disse barna skal håndteres kan ha utilsiktede effekter som ikke nødvendigvis bedrer barnas situasjon. Kulturbevaring som fungerer som en form for essensialisering av etniske og kulturelle faktorer, er allerede påpekt som en slik virkelighetsforståelse som kan gi bestemte effekter på barnas situasjon. I en undersøkelse om enslige asylbarns situasjon i Oslo (Hjelde og Stenerud 1999) gir de unge uttrykk for at et av de viktigste behovene deres er "*å få være og bli behandlet som helt vanlige ungdommer*". Dette forteller hvilken effekt forventningene fra omgivelsene har på opplevelsen de unge har av seg selv. De mindreåriges uttalte behov for å være *vanlig* eller *normal* kan forstås på bakgrunn av omgivelsenes ensidige fokus på tapserfaringer og den

kulturelle bakgrunnen, som fører til ulike former for utstøting og opplevelsen av å være annerledes. Forventningene trenger ikke være synlige og direkte uttalt, men kan være underforståtte gjennom at ungdommene blir møtt med en bestemt forståelse av hvem de er, som ikke stemmer med deres egne opplevelser og erfaringer. Dette kan komme til uttrykk gjennom måten de blir tiltalt på eller at det tas hensyn til dem fordi det er synd på barn som er i en slik situasjon.

Om de mindreårige flyktingene, både av hjelpeapparatet og i den offentlige diskursen, først og fremst blir behandlet som barn preget av tapserfaringer eller om det fokuseres på de mulighetene de har, representerer en tvetydighet som det er grunn til å anta også kan knyttes til en historisk utvikling i det norske samfunnets holdninger til innvandring generelt. At det i liten grad ble tatt hensyn til kulturelle forskjeller og etnisk tilhørighet i forhold til de jødiske og de ungarske barna kan være en indikator på en historisk endring. Dermed er det ikke påstått at utviklingen går fra å se på disse barnas muligheter og ressurser, til forventninger om at de er behandlingstrengende og har behov for ulike hjelpetiltak. Det er heller ikke noen direkte sammenheng mellom assimileringstenkning og det å forvente at flyktningebarn har muligheter i det norske samfunnet. Det er likevel grunn til å anta at når disse barnas oppvekst blir en offentlig og faglig diskurs på 1980-tallet som følge av integreringstanken, skjer det endringer som har med hvilke effekter en diskurs om identitet, kultur og oppvekst har for denne gruppen barn.

Forventninger om at asylbarna har ressurser og muligheter til å klare seg i det norske samfunnet, fokuserer på hvilken tilhørighet disse barna har i samfunnet og hvilke mestringserfaringer som er mulig å oppnå. Mens forestillinger om tap av identitet kan knyttes til avhengighet og forventninger om hjelpebehov, er forestillinger om ny utforming av identitet knyttet til selvstendighet. De enslige mindreårige påpeker selv denne selvstendigheten gjennom å utpeke utdanning og skolegang, i tillegg til den betydningen sosial tilknytning har, som områder som er sentrale når det gjelder mestringsopplevelser og mulighetene for å oppnå uavhengighet i det samfunnet de har kommet til (Andersson 1994, Hushagen 1997, Hjelde og Stenerud 1999, Eide 2000, Berg og Lauritzen 2002, Wold 2002). Det er grunn til å anta at ulikhetene i forventningene kan knyttes til hvilke samhandlingsarenaer alenebarna opptrer på. Det er forskjell på de forventningene som kommer fra omsorgspersoner med samme etnisk bakgrunn som barna og de forventninger barna møter blant jevnaldrende på skolen og i fritiden. Likeledes er det likheter i mediens oppmerksomhet og hjelpeapparatets stakkarsliggjøring og forventninger om at barna i stor grad er preget av de tapserfaringene de har. Dette bildet er ikke entydig, men like

motsetningsfylt som disse barnas livshistorier og den historiske utviklingen også framter som. Hjelde og Stenerud (1999) påpeker at både sosial tilhørighet, mestringsopplevelser og det å bli behandlet som vanlige ungdommer er behov som viser seg komplisert og vanskelig å få oppfylt for enslige mindreårige flyktninger.

Kulturforståelse og omsorg

De fire utvalgene av enslige mindreårige i denne undersøkelsen har vært utsatt for ulike sannhetsregimer¹⁴⁹ eller oppskrifter på hvordan barna skal tilnærme seg det norske samfunnet. For 1990-utvalget av enslige mindreårige flyktninger var integrasjon den gjeldende politikken. Dette kommer til uttrykk i offentlige dokumenter som omhandler denne gruppen¹⁵⁰, der det påpekes prinsipper om reell likestilling. Det innebærer at innvandrere så langt mulig skal ha samme muligheter, rettigheter og plikter som resten av befolkningen¹⁵¹. Det understrekes også at selv om flyktningene nødvendigvis må tilpasse seg det norske samfunn, skal de gis anledning til å bevare sine særpreg og sin kultur og til å dyrke sin religion. Den historiske utviklingen fra de jødiske barna og fram til dagens situasjon, er da en utvikling fra en assimileringstenkning til en integreringspolitikk. Mottaket av de tibetanske guttene representerer imidlertid et brudd i denne utviklingen, på den måten at segregering ikke var noe aktuell politikk overfor de andre utvalgene av asylbarn.

En effekt av en omsorgsdiskurs der kulturbevaring er dominerende, er at utover på 1980- og 90-tallet ble minoritetsbaserte omsorgsløsninger i stor grad foretrukket¹⁵². Konsekvensen av en slik praksis er at mange av de problemene disse barna opplever i tilpasningen til det norske samfunnet, i stor grad holdes innenfor den etniske minoritetsgruppen. Lojalitetshensyn til omsorgspersonene og at barna i disse omsorgsplasseringene i liten grad har kontakt med det samfunnet de har kommet til¹⁵³, gjør at myndighetene ikke trenger å forholde seg til konfliktene eller problemene som oppstår. I hvert fall ikke før de akutte krisene oppstår. I stedet overlates dette i stor grad til de som tilhører samme etniske gruppe som de enslige mindreårige. Det viser seg imidlertid at mange av disse omsorgspersonene i liten grad mestrer dette omsorgsarbeidet fordi de i liten grad er integrert i samfunnet, og har dårlige forutsetninger for å hjelpe de mindreårige inn i et

¹⁴⁹ For nærmere omtale av sannhetsregimer henvises til Foucault (1980) og til kap. 4 om diskursens entydighet.

¹⁵⁰ Jf. KAD: *Plan for mottak av mindreårige asylsøkere uten foreldre eller andre med foreldres ansvar i Norge*.

Handlingsplanen er datert 06.07.89. Omtrent samtidig med denne planen ble det også utgitt av Utlendingsdirektoratet en egen plan for ulike bomodeller for enslige bomodeller, noe som kan ses som en presisering av handlingsplanen.

¹⁵¹ Jf. St.meld.nr. 39 (1987-88): *Om innvandringspolitikken* - KAD (1988)

¹⁵² Jf. kap 2 når det gjelder hvilke omsorgsløsninger det her henvises til.

¹⁵³ Jf. min undersøkelse der dette er påpekt, også hvordan omsorgspersonene prøver å beskytte de mindreårige mot det fremmede i det norske samfunnet (Eide 2000).

samfunn som har andre normer og verdier enn de som er kjent fra hjemlandet (Eide 2000). På samme måten som at felles etnisk og kulturell bakgrunn for omsorgspersoner og de mindreårige ikke garanterer at barnas behov for omsorg, oppdragelse og utvikling dekkes¹⁵⁴, er det heller ikke nødvendigvis kulturelle forutsetninger som er løsningen på de problemer og konflikter som oppstår i omsorgssituasjonene. Det kan stilles spørsmål ved om de faglige begrunnelsene for denne dominerende omsorgspraksisen tar godt nok vare på prinsipper om barnas beste, eller om det dreier seg om enkle og pragmatiske løsninger som er billig for staten og kommunene (Andersson 1996 og Hushagen 1997). I et notat fra 1989 om ulike bomodeller for asylbarna, understrekes betydningen av den etniske tilknytningen både når det gjelder bosettingskommune og hvilken omsorgssituasjon som foretrekkes:

"Kontakten med egen gruppe må ses som svært viktig idet det muliggjør at sosialiseringprosessen som var påbegynt hjemme, kan fortsette, selv om den må tilpasses nye forhold. Kriser som ellers lett vil oppstå, kan gjennom positiv kontakt forebygges eller mildnes. Ved bosetting av enslige barn og unge er det derfor viktig å søke dem til en kommune der en større gruppe av deres egne landsmenn har etablert seg. Dermed sikrer man dem kontakt med mennesker fra deres egen kultur, som de kan identifisere seg med og føle fellesskap med".
(UDI 1989:2)

Som det fremgår av dette sitatet understrekes det at *de andres* sosialiseringssprosess er annerledes enn *vår* sosialiseringssprosess, og at det er *vår* oppgave å sørge for at kontinuiteten i oppdragelsen opprettholdes gjennom å bosette *dem* sammen slik at *de* kan ha kontakt med hverandre. En kobling mellom etnisk tilhørighet og psykisk helse antydes også, og blir forsterket i følgende utsagn i forhold til skolegang:

"For at nyankomne flyktninger skal trives, bør det helst være 5-10 elever fra samme etniske gruppe ved skolen. Ungdom som plasseres alene og atskilt fra sin nasjonalgruppe kan få psykiske problemer".
(UDI 1989:15)

Også i forhold til omsorgsplassering knyttes etnisk tilhørighet og kulturelle forhold til de mest optimale løsningene:

"Flere bomodeller - kanskje særlig norske fosterhjem - har en tendens til å isolere de unge fra sine egne. Jo mer isolert en ungdom er plassert, dess større er behovet for kontakt med egen nasjonalgruppe. Skal de unge ha mulighet for å bevare sin kultur

¹⁵⁴ Jf. Nygrän (1995) og Eide (2000)

og sin identitet, må de gis anledning til så ofte som mulig å få møte slekt og venner. Samvær med medlemmer av egen etnisk gruppe gir trygghet og positive impulser".
(UDI 1989:16)

En slik kobling mellom etnisk tilknytning og psykisk helse som her gjøres er tvilsom. Forholdet mellom etnisitet og psykisk helse er mer komplisert enn det som kommer fram i disse sitatene. Spørsmål omkring etnisk tilhørighet for de enslige asylbarna er viktig. Tilknytning til den etniske minoritetsgruppen kan gi både trygghet og positive impulser, men det kan også innebære konflikter. Flere av ungdommene i 1990-utvalget rapporterer om et vanskelig og til dels negativt forhold både til omsorgspersoner med samme etniske bakgrunn som de mindreårige selv og til eksilmiljøene (Eide 2000). Noen av disse konfliktsituasjonene har ført til det motsatte av det handlingsplanen gir uttrykk for. Bruddene i omsorgen har for noen vært så vanskelig at både psykiske problemer og rusproblemer kan knyttes til konfliktene i omsorgssituasjonen hos slektninger eller andre med samme etniske bakgrunn.

Oppsummeringer

I dette kapitlet har jeg presentert motsetninger som kommer til uttrykk i materialet som er innsamlet om de fire utvalgene av enslige flyktningbarn. Tvetydighetene som kommer fram i presentasjonen av 1990-utvalget¹⁵⁵ kan knyttes til tilsvarende motsetninger og uklarheter i de jødiske, ungarske og tibetanske utvalgene, men da med andre uttrykk. Motsetninger mellom innvandringspolitikk og hensynet til det enkelte barns situasjon, er eksempel på en slik tvetydighet som gjentar seg i alle de fire utvalgene. Denne motsetningen blir i forhold til 1990-utvalget fastslått som en faktaopplysning i en handlingsplan regjeringen utarbeider i 1989, uten at dette blir påpekt som en konflikt mellom ulike interesser. Når det gjelder de jødiske barnas oppholdstillatelse i Norge er det tydeligere hvilke interesser som går seirende ut av denne konflikten. Det er først og fremst politiske hensyn som ble anvendt som argumenter for å nekte de jødiske barna adgang til Norge. Det var hensynet til arbeidslivet, økonomiske belastninger for det norske samfunnet og faren for en økende antisemittisme som var i fokus. Hensynet til hvordan andre europeiske land håndterte dette flyktningproblemet var også viktig. Når det gjelder de ungarske og tibetanske guttene som kom i 1956 og i 1964 er det også politiske hensyn som tas. Dette er ikke like synlig i disse to utvalgene, men finnes

¹⁵⁵ Tvetydighetene er presentert som egne underpunkter i avsnittet om 1990-utvalget i dette kapitlet: *Bakgrunnen for flukten fra hjemlandet, Om ankerbarn og falsk identitet, Håndterlighet og kontroll, Innvandringspolitikk og individuelle behov, Gjester og bofaste, Avhengighet og selvstendighet, Kulturforståelse og omsorg.*

også her gjennom en vente-og-se holdning overfor de ungarske flyktingene, og en negativ holdning til å hente tibetanske barn for å gi dem utdanning i Norge.

En annen motsetning som også går igjen i datamaterialet er i hvor stor grad disse barna representerer flyktinger som trenger permanent opphold i Norge. I 1990-utvalget er dette representert gjennom fortellinger om ankerbarn, et økende fokus på tilbakevending og oppsporing av omsorgspersoner i hjemlandet. For de jødiske barna som fikk opphold i Norge gjennom Nansenhjelpens innsats, ble det fra myndighetenes side undrestreket at oppholdet skulle være midlertidig og Norge skulle bare være et transittland før barna skulle gjenforenes med foreldrene i et tredje land. For tibetanerne var det midlertidige selve grunnlaget for oppholdet, da de skulle tilbake til India etter endt utdanning. Når det gjelder ungarerne er disse i mindre grad utsatt for krav om midlertidighet. Det er derfor et skille mellom ungarne og de tre andre utvalgene når det gjelder spørsmål omkring retur eller transittopphold.

Hvordan myndighetene eller de frivillige hjelpeorganisasjonene utformer en identitetspolitikk, er enda en tvetydighet som kommer fram i en sammenligning mellom de ulike utvalgene av alenebarn. Her går det et skille mellom hvordan det tas kulturelle hensyn når det gjelder oppvekst og omsorgsarbeid i forhold til tibetanerne og 1990-utvalget, mens dette i liten grad er gjeldende praksis overfor de jødiske og ungarske barna. De kulturelle aspektene ved omsorgssituasjonen er i liten grad problematisert i forhold til jødene og ungarerne. Det var utdanning eller arbeid som ble prioritert når det gjaldt disse barnas oppvekst. Mens det i arbeidet med 1990-utvalget og tibetanerne ble understreket at kulturbevaring var helt nødvendig. Det ble påpekt at disse barna hadde et beskyttelsesbehov mot det som det norske samfunnet kunne representere for disse barna. Det var Tibetannerhjelpens oppgave å beskytte tibetanerguttene mot for stor innflytelse fra det norske samfunnet. Når det gjelder 1990-utvalget var det det offentlige hjelpeapparatet som skulle beskytte de enslige mindreårige den første perioden i Norge, slik at de skulle ha reelle mulighet til å velge fritt den tilhørigheten de ønsket.

Formålet med å skrive historien om alenebarna er å utvikle kunnskap som gir forutsetninger for å forstå disse barnas situasjon i det norske samfunnet. Når enslige mindreårige flyktinger i dette kapitlet omtales som tvetydige menes at selve fenomenet inneholder flere betydninger som i større eller mindre grad er i konflikt. Det motsetningsfulle kan også ses på som et trekk ved en usikker situasjon, og også som en konsekvens av en kamp mot denne usikkerheten eller det vi også kan omtale som sosial orden. Bakgrunnen for uklarheten og det tvetydige i dagens flyktning- og innvandringspolitikk kan være en direkte konsekvens av nettopp det som synes kaotisk og ute av kontroll. I følge Bauman (1990) kan

samfunnets forståelse av en komplisert situasjon føre til ulike former for grensedragninger eller kategoriseringer som hjelper oss å forstå og gjenskape sosial orden. Slike forsøk på å skape kunstige grenser kan være mellom hvem som defineres innenfor eller utenfor i en gitt sammenheng, eller hvem som er verdig til å få hjelp av det norske samfunnet og hvem som ikke er det. I forhold til asylbarna er en ensidig vektlegging på den enkeltes motiver for å reise til Norge og til vesten en slik måte å lage grenser og skape entydighet gjennom å kategorisere det som oppleves usikkert og kaotisk. Bauman hevder at en effekt av slike grensedragninger er at tvetydigheten bare vil øke, at alle former for klassifikasjon gjennom dikotomier skaper ny tvetydighet. Han mener at paradokset er at de mest storslagne problemløsningene innenfor rammen av en bestemt måte å forstå problemet på bare vil forsterke mengden av de problemer som krever en løsning. Men dette er tema for neste kapittel, der jeg nettopp skal se på behovet for *det entydige* i hvordan disse barna skal forstås og hvordan hjelpearbeidet skal gjennomføres.

Kap. 4. Diskursens entydighet¹⁵⁶

I motsetning til hvordan de fire utvalgene av alenebarn i forrige kapittel framstår som tvetydige, viser det innsamlede datamateriale også hvordan det skapes et entydig bilde når disse barna framstilles i sin samtid. Denne entydigheten skapes både i forhold til hvem de enslige flyktningbarna er og hvilke behov de har for støtte og omsorg, og gjelder både uttalelser fra norske myndigheter og personer i de frivillige organisasjonene som er engasjert i dette arbeidet. Synspunkter på omsorgsarbeid og forhold ved barnas oppvekst kommer særlig til uttrykk overfor det tibetanske utvalget og 1990-utvalget. Det betyr ikke at de jødiske og ungarske barna ikke ble utsatt for en ensidig praksis i omsorgsarbeidet, men at det ikke ble satt ord på hva dette omsorgsarbeidet innebar. Det er grunn til å hevde at alle de fire utvalgene av alenebarn ble utsatt for en diskursiv praksis som ble tatt for gitt, enten dette er uttalt eller ikke-uttalt. Dominerende forestillinger om hva disse barna til en hver tid representerer kan knyttes til Michel Foucaults begrep om *sannhetsregimer*, eller det han også hevder er en *sannhetens politikk*. Foucault påpeker at et hvert samfunn har sitt eget sannhetsregime¹⁵⁷:

"that is, the types of discourse which it accepts and make function as true; the mechanisms and instances which enable one to distinguish true and false statements, the means by which each is sanctioned; the techniques and procedures accorded value in the acquisition of truth; the status of those who are charged with saying what counts as true". (Foucault 1980:131)

Sannhetsregimer består av systemiske paradigmer for selvfølgeligheter som gir pekepinn på hva man skal fokusere på i visse situasjoner. Når det gjelder alenebarnas oppvekst kan dette være alt fra hvordan myndighetene definerer hvem jødene er til hvilke kulturelle hensyn som skal tas til somaliske ungdommers omsorgssituasjon. Sannhetsregimer kan likeledes være hva fenomenet barndom er, hvilken betydning det har å være flyktning, eller hva det innebærer å ha omsorg overfor *de andre*. Effekten av slike sannhetsregimer er at det oppstår maktrelasjoner og utformes diskursive formasjoner som i all hovedsak bekrefter den gjeldende kunnskapen på et bestemt område.

¹⁵⁶ Dette kapitlet henter mye av den teoretiske tilnærmingen jeg tidligere har skrevet om i et vitenskapsteoretisk essay om Foucaults genealogi. Tittelen på essayet er: *Genealogi og Den Andre. Om barn, migrasjon og historie* (Eide 2002). Dette var et obligatorisk essay og innlegg i dr.polit-programmet ved Universitetet i Bergen.

¹⁵⁷ Se Foucault: *Power/Knowledge* (Pearson Education Limited/Harvester Press 1980) s. 109.

Foucault påpeker at en slik *sannhetens politikk* karakteriseres med fem viktige kjennetegn. For det første at den *sannheten* som oppnår aksept er sentrert rundt en vitenskapelig diskurs og de institusjoner som produserer denne. I denne sammenheng er utviklingen av raseteorier i forhold til de jødiske barna eksempel på en slik vitenskapelig diskurs om *de fremmede* eller *de andre*. For det andre at den til enhver tid gyldige sannheten hele tiden initierer økonomisk og politisk aktivitet. Det er en vilje til å produsere sannheten om et fenomen, like mye for økonomisk produksjon som politisk makt. Mottaket av enslige mindreårige flyktninger aktualiserer både spørsmål om økonomi, da spesielt kommuneøkonomi og fordeling av velferdsgoder, og spørsmål i forhold til norsk flyktning- og innvandringspolitikk. For det tredje at den aksepterte sannheten også er gjenstand for stor utbredelse og konsumering gjennom utdannelsessystemer og informasjonsvirksomhet. For det fjerde er den dominerende representasjonen produsert og formidlet under kontroll av noen få politiske og økonomiske institusjoner. Når det gjelder alenebarna er disse aktørene departementer, utlendingsdirektoratet, media, universitet og forskningsinstitusjoner, og kommunenes omsorgssektor. Til sist er kunnskapen også gjenstand for politisk debatt og konfrontasjon. Det er ikke vanskelig å forestille seg at arbeidet med denne gruppen barn og unge innebærer verdimeslige motsetninger som også har sammenheng med synet både på generelle innvandringspolitiske spørsmål og barns oppvekstvilkår¹⁵⁸.

Jeg skal i dette kapitlet omtale den entydigheten som kommer fram i historien om de fire utvalgene av flyktningbarn. Jeg vil også se på hvilken effekt dette har. Først skal jeg imidlertid presentere en teoretisk tilnærming som kan gi innsikt i hvordan dominerende forestillinger om de enslige flyktningbarna oppstår. Det er Foucaults genealogiske tilnærming til historien som skal presenteres, og som gir bakgrunn for å forstå hvordan det diskursivt skapes historiske entydigheter.

En genealogisk tilnærming til historien

Michel Foucault anvender *arkeologi* og *genealogi* som metodologisk tilnærming i sine kjente skrifter om galskapens historie, seksualitetens historie og utviklingen av straffesystemene i Frankrike¹⁵⁹. Arkeologi er ifølge Foucault undersøkelser av hvordan diskursive formasjoner¹⁶⁰

¹⁵⁸ Denne motsetningen kommer også til uttrykk i regjeringens handlingsplan for mottak av enslige mindreårige asylsøkere fra 1989, jf. omtale av dette i kap. 3.

¹⁵⁹ Når det gjelder litteratur om disse to begrepene er arkeologien nærmere omtalt i boka: *Archaeology of Knowledge* (1972) ,mens genealogien ikke i samme grad har en spesifikk bok som fremstiller denne metodologien hos Foucault. Det er likevel genealogien som er den tilnærmingen som går igjen i de kjente

oppstår i ulike historiske og kulturelle kontekster. De diskursive formasjonene, også kalt diskursive arkiver, består både av historiske og teoretiske praksiser¹⁶¹ slik dette kommer til uttrykk på ulike områder. I denne sammenhengen består den historiske praksis av hvilken omsorg som utøves overfor de enslige asylbarna, og hvordan disse barna mottas i det norske samfunnet både i fortid og nåtid. De teoretiske praksiser består av den kunnskapen som produseres gjennom vitenskapelige prinsipper og diskurser som på et historisk gitt tidspunkt gjelder i forhold til å forstå disse barnas situasjon.

Gjennom diskurser som består av historiske og teoretiske praksiser oppstår det i følge Foucault helhetlige strukturer i historien, en *tingenes orden* som angir regler som gjør at bestemte kunnskaper i en gitt epoke blir akseptert som sannheter. Han omtaler dette som *epistemer* som ikke bare åpner opp for kunnskapssøking, men som også angir kriterier for erkjennelse som ikke vinner slik status¹⁶². Det vil si at det usagte eller det som er undertrykt i en sammenheng er vel så interessant som det som blir uttalt. Diskursive formasjoner er de prinsippene epistemer blir organisert etter. Dette er mer eller mindre ubevisste regler for hva som kan sies og hvilken kunnskap som er godtatt og som gjøres mulig. Det er regler som oftest tas for gitt. Det er på grunn av slike regler eller prinsipper at det er mulig å argumentere for at det var rasemessige hensyn som var grunnen til en restriktiv politikk overfor de jødiske barna som Nansenhjelpen søkte innreisetillatelse for i 1939. Likeledes er det de samme prinsippene som ikke gjør det mulig å bruke denne argumentasjonen når myndighetene skal håndtere ankomsten til de tre andre utvalgene av enslige mindreårige flyktninger som er aktuelle i denne avhandlingen.

Foucaults teorier om ulike epistemer omfatter lengre tidsperioder¹⁶³ som innbefatter det Schaanning (2000) omtaler som *systemkontrastering*¹⁶⁴. Det er dermed ikke et epistemebrudd som skjer i løpet av den historiske perioden fra de jødiske barn kommer til Norge og fram til 1990-utvalget. En sammenligning mellom assimilering av de jødiske og ungarske barna og integreringspolitikken som er rådende overfor 1990-utvalget av enslige

skriftene hans om psykiatriens, straffesystemenes og seksualitetens historie. Men i en artikkel har han likevel omtalt genealogien. Artikkelen heter: *Nietzsche, Genealogy, History*, og finnes i en bok som har samlet ulike tekster av Foucault. Paul Rabinow (red.): *The Foucault Reader* (1984)

¹⁶⁰ Jf. kap.1 hvor diskursanalyse og begrepet diskursive formasjoner er nærmere presisert.

¹⁶¹ Schaanning (2000) anvender dette skillet mellom teoretisk og historisk praksis i sin omtale av hele Foucaults produksjon i avhandlingen: *Fortiden i våre hender. Foucault som vitenshåndtør*.

¹⁶² Begrepet epistem framkommer i boka *The Order of Things* (Vintage 1973)

¹⁶³ Foucault identifiserer tre sentrale epistemer som har operert de siste fire hundre år. Dette er renessansen, den klassiske og den moderne epoken, jf. *The Order of Things* (Vintage 1973).

¹⁶⁴ Det vil si at et epistemskifte er mer enn endringer i meninger, oppfatninger og idèer. Det er endringer som ikke gjør det mulig å innlemme det foregående epistem i en utviklingsprosess, men der systemskifte istedet fører til et enhetlig og kontinuerlig system som er helt forskjellig fra det foregående. For nærmere drøftelse av systemkontrastering jf. kap. 8 i Espen Schaannings (2000) avhandling: *Fortiden i våre hender*, Bind II.

asylbarn, kan ikke knyttes til slike epistemer og systemskifter som Foucault omtaler. Det som er poenget i forhold til den foreliggende empirien, og som også Foucaults teorier om epistemer innbefatter, er å kunne rekonstruere de materielle betingelsene for en diskurs om alenebarna. Gjennom en arkeologisk tilnærming tydeliggjøres de mulighetsbetingelsene som er tilstede når kunnskap blir gjort til sannheter som mer eller mindre blir tatt for gitt. Eksempler på slike aksepterte sannheter som det ikke ble satt spørsmålstegn ved når det gjelder alenebarna, var at det ikke skulle tas kulturelle hensyn ved omsorgsplassering av de ungarske guttene, og at det motsatte skulle gjelde overfor de tibetanske guttene. Tibetanerhjelpen la opp til en segregeringspolitikk der det nettopp skulle tas sterke kulturelle hensyn i forhold til omsorg og opplæring. Det er hvordan slike sannheter oppstår, eller det Foucault selv omtaler som sannhetens politikk, som er interessant i forhold til den identitetspolitikken asylbarna utsettes for i ulike historiske kontekster.

Det er ikke først og fremst en vitenskapelig diskurs om enslige mindreårige flyktninger som skal analyseres i denne avhandlingen, men den offentlige diskursen som skapes gjennom myndighetspersoners og private organisasjoners intervensjon i dette feltet. I tillegg innhentes også historisk materiale om omsorgsarbeideres og medias omtale av flyktningebarna. Flynn (1994) påpeker at Foucault nettopp åpner opp for at arkeologiske studier også kan gjelde diskursive praksiser både innen etiske, estetiske og politiske felt:

"An archive is the locus of the rules and prior practices forming the conditions of inclusion or exclusion that enable certain practices and prevent others from being accepted as 'scientific' or 'moral', or whatever other social rubric may be in use at a particular epoch. In other words, archaeologies need not be confined to the sciences. Foucault suggests possible archaeological studies of discursive practices in the ethical, the aesthetic, and the political fields. His subsequent studies pursue those suggestions". (Flynn 1994:30)

Det er de diskursive formasjonene som organiserer hvilke begreper som er legitimt å anvende når de enslige asylbarna i en bestemt historisk og kulturell kontekst skal beskrives. Det er forskjell mellom å omtale dem som en belastning for det norske samfunnet slik dette ble gjort på 1930-tallet, og fram til en beskrivelse av dem som ankerbarn som reiser til et vestlig land for å skaffe bedre materiell levestandard for seg selv og sin familie¹⁶⁵. De diskursive formasjonene gjør denne gruppen barn og unge til objekter for kunnskap, gjennom den kunnskap som produseres om dem gjennom historiske og teoretiske praksiser. Denne kunnskapen kan igjen knyttes til andre lag i en diskurs om innvandrere generelt.

¹⁶⁵ Jf. nærmere omtale av dette i Kap. 3.

Kunnskapsproduksjonen om alenebarna må også knyttes til hvordan de diskursive formasjonene opprettholdes av sentrale institusjoner innenfor generell innvandringspolitikk, økonomisk politikk og arbeidsmarkedspolitikk.

Gjennom genealogien utdyper Foucault arkeologien ved å tydeliggjøre de maktrelasjonene som oppstår i de diskursive formasjonene. Genealogien er i følge Foucault en måte å analysere og avdekke den historiske forbindelsen mellom sannhet, kunnskap og makt. Sannheter blir produsert gjennom en kamp mellom og innen institusjoner, ulike felt og disipliner og deretter presentert som om dette er universell kunnskap og evige sannheter. Foucault henter begrepet genealogi fra Nietzsche. Det er kampen om fornuften og viljen til makt, slik Nietzsche beskriver dette, som Foucault viderefører som en analyse av de historiske betingelsene for hvordan det gjennom dominerende diskurser oppstår overbevisende kunnskaper og aksepterte sannheter. Genealogien skal oppspore det politiske, sosiale og kulturelle grunnlaget for de historiske diskursene, samtidig som den skal være en nåtidshistorie som skal beskrive maktstrategiene som ligger bak dagens diskursformasjoner. Foucault framstiller sin genealogi først og fremst gjennom lokale temaer som oppstår i en spesifikk historisk, politisk og kulturell kontekst. Dreyfus og Rabinow (1982) framstiller Foucaults genealogi på denne måten:

"Genealogy opposes itself to traditional historical method; its aim is to record the singularity of events outside of any monotonous finality. For the genealogist there are no fixed essences, no underlying laws, no metaphysical finalities. Genealogy seeks out discontinuities where others found continuous development. It finds recurrences and play where others found progress and seriousness. It records the past of mankind to unmask the solemn hymns of progress. Genealogy avoids the search for depth. Instead, it seeks the surfaces of events, small details, minor shifts, and subtle contours". (Dreyfus og Rabinow 1982:106)

I dette sitatet legger Dreyfus og Rabinow vekt på at genealogien står i motsetning til tradisjonelle historiske metoder. De viktigste elementene i genealogien, slik både Foucault og Nietzsche¹⁶⁶ framstiller den, er at historien består av tilfeldige hendelser, brudd og diskontinuitet. Genealogien framstiller ikke historien som en form for evolusjonisme henimot mer holdbar erkjennelse. Foucault er opptatt av å rekonstruere de materielle betingelsene for historiske utsagn og den kunnskapen som produseres på et bestemt felt. Dette kan

¹⁶⁶ For nærmere beskrivelse av Nietzsches historiekritikk henvises til Foucaults artikkel: *Nietzsche, Genealogy, History* (Rabinow 1984). For omtale av Nietzsches tre former for historieskrivning, *den monumentale, den antikvariske og den kritiske*, henvises til Andersen, N.Å.: *Diskursive analysestrategier* (1999) og Schaanning, E.: *Vitenskap som skapt viten* (1997).

eksemplifiseres gjennom hans historiske analyse av strafferetten og hvordan diskursformasjoner oppstod i tilknytning til dette¹⁶⁷. Foucault forklarer ikke de historiske endringer innen strafferetten med en påstand om en mer human utvikling.

Endringene har å gjøre med strukturelle forhold innen rettsapparatet, og en reproduksjon av dominans og maktrelasjoner. De fysiske avstraffelsene ble avskaffet, og ble overtatt av en kontroll av sjelen. Det var langt mer effektivt å underkue kroppen ved å kontrollere idèene, og la vitenskapen analysere folks forestillinger, enn at kongen eller eneherskeren skulle utøve en umenneskelig form for ødeleggelse av kroppen. Rettsapparatet utviklet seg som en teknologi for subtil, effektiv og økonomisk maktbruk som var i motsetning til herskerens maktutøvelse. Foucault påpeker at straffene dermed ble gjort umiddelbart forståelig for folk, han kaller det en fornuftsbe grunnnet estetikk for straffen, som så skulle innvirke på menneskenes tilbøyeligheter. Straffen skulle dermed tjene som en bruksgjenstand som var nyttig for fellesskapet. Foucault viser med sin analyse av straffesystemene at de historiske diskursene endrer seg i forhold til de materielle betingelsene som var gitt gjennom eksisterende praksiser og institusjoner, og ikke bare gjennom en ideologisk diskurs om en mer human utvikling.

En genealogisk tilnærming til det materiale som foreligger i denne avhandlingen innebærer å se på hvilke maktrelasjoner som skjules i de historiske praksisene og bak de offisielle ønsker om kunnskapsproduksjon. En konsekvens av en genealogisk tilnærming vil være en hypotese om at bak motivasjonen for å øke kunnskapen ligger det mer enn et ønske om økt forståelse av disse barnas situasjon, og å gi disse barna og ungdommene en tryggere og bedre oppvekst. En av beslutningstakerne i departementet uttrykker også i et intervju at behovet for økt kunnskap om enslige mindreårige flyktninger på slutten av 1980-tallet både var for å løse en krisesituasjon og det å kunne argumentere i faglige og politiske sammenhenger. Det ble satset på kunnskap som sentrale instrumenter for beslutninger og å få disse barnas situasjon opp på det politiske kartet. Det er grunn til å anta at det ikke er all kunnskap som er etterspurt og akseptert i en slik sammenheng. Dermed blir en problemstilling å finne ut hvilken kunnskap som får slik status i en historisk kontekst. Likeledes hvilke effekter denne kunnskapen har, og hvems interesser den tjener.

Genealogien kobler viljen til kunnskap direkte til makt, gjennom antakelser om at ny kunnskap gir muligheter for økende sosial kontroll. Slik form for disiplinering skjer gjennom kategoriseringer og inndeling av hvem de enslige mindreårige flyktningene er, slik dette blir

¹⁶⁷ Se Foucault: *Overvåkning og straff. Det moderne fengsels historie* (Gyldendal 1977)

påvist utover i dette kapitlet. En genealogisk tilnærming, slik Foucault anvender dette i sine skrifter, innebærer at viljen til kunnskap er den drivende kraften i den historiske utviklingen. Foucault påpeker at det gjennom slik søken etter ny kunnskap skjer en reproduksjon av dominans. Hvordan denne dominansen kommer til uttrykk i de diskursive formasjonene vil være forskjellig, men vil likevel alltid bestå av de samme elementene. Det innebærer at *historien gjentar seg* ved at kodene og kategoriseringene av enslige asylbarn som *de andre* vil overleve, selv om innholdet og forståelsen endres slik som rasemessige forhold ved de jødiske barna og kulturelle aspekter ved asylbarna som utgjør 1990-utvalget. Det er dermed ikke noe selvfølge at asylbarna gjennom dagens integreringspolitikk er behandlet på en mer human måte enn tidligere. Selv om det er økt kunnskap om barna, både gjennom mer forskning og at myndighetene i større grad er involvert i barnas omsorgssituasjon og oppvekst. På samme måten fører det nødvendigvis ikke til en bedre situasjon for alenebarna at myndighetene har en passiv holdning til omsorgssituasjon og oppvekstvilkår, der omsorgen overlates til private organisasjoner slik tilfelle er når det gjelder de jødiske, ungarske og tibetanske barna.

I dette kapitlet skal det fokuseres på hvordan de enslige asylbarna blir framstilt opp gjennom historien, og hvilken effekt denne forståelsen og kunnskapsproduksjonen har for barnas oppvekst. Vi begynner med historien om de jødiske barna.

De jødiske barna og rasemessige hensyn

Det er tidligere i denne avhandlingen gjort rede for den aktuelle kunnskapen og forståelsen de norske myndighetene la til grunn når det gjaldt behandlingen av de jødiske flyktingene som søkte opphold i Norge på slutten av 1930-tallet. Begrunnelsene for å utestenge en hel gruppe av flyktinger fra Norge går både på økonomiske forhold og sosiale og kulturelle hensyn til den norske mentaliteten, i tillegg var det også en frykt for hva jødene ville representere som gruppe i det norske samfunnet¹⁶⁸. Det er i det historiske materialet ingen skjult agenda når det gjelder hvilke egenskaper ved jødene som ikke ville passe inn i det norske samfunnet. Både frykten for jødenes isolasjon og deres dyktighet innenfor næringslivet blir trukket fram som egenskaper som kunne skape problemer. En av de jødiske informantene som kom til Norge på slutten av 1930-tallet uttrykker det på denne måten:

"Jeg har aldri møtt sånn direkte på antisemittisme. Det kan jeg ikke si. Det var sånn en merkelig blanding. Til og begynne med var det mye uvitenhet. Og litt sånn blandet, ikke sant, litt ambivalent. Litt beundring over hva liksom de (jødene) hadde orket å holde ut, og stått på gjennom århundrer. Deres dyktighet, og ikke minst det å

¹⁶⁸ Jf. omtale av et jødeproblem og faren for antisemittisme i kap. 3 om de tvetydige barna.

ordne seg med penger. De var flinke handelsfolk, at de var gode musikanter. Ja, en del sånne ting... Men man kunne ikke stole helt på om de ble ekte nordmenn. Hvor de hadde sin dypeste lojalitet. Det var liksom uklart. Det gikk litt på det."

Denne informanten trekker fram ambivalensen i det norske samfunnets holdninger til jødene. Disse holdningene kommer ikke bare til uttrykk overfor den enkelte jøde, men også i forhandlinger mellom representanter for ulike frivillige organisasjoner og representanter for myndighetene slik det er påvist tidligere i avhandlingen¹⁶⁹. Holdningene til jødene kommer også til uttrykk etter krigen, når Norge bestemmer seg for å ta imot et visst antall jøder. I et brev fra Centralpasskontoret til Sosialdepartementet¹⁷⁰, angående oppholdstillatelse for jøder, står det skrevet:

"Det må i første omgang avgis en uttalelse til Justisdepartementet. Man vil dog hvad realiteten angår tilføie at det må være en selvfølge at det ikke skal gis innreisetillatelse til jødiske forretningsfolk".

Kultur som fenomen er ikke nevnt som tema i forhandlingene om hvorvidt jødene skulle få innreisetillatelse og hvor mange jøder det norske samfunnet kunne ta i mot. Dette gjelder både på slutten av 1930-tallet og etter krigen. I denne sammenheng ble begrepet *absorbere* brukt, for å vise til at det var grenser for hvor store innvandrergroupe det norske samfunnet kunne tåle. Rasemessige forskjeller er ikke direkte satt på dagsorden i diskursen om jødenes

¹⁶⁹ Jf. tidligere omtale av disse forhandlingene i kap. 3. I tillegg var også fagforeninger og næringslivet sterkt representert i forhandlingene gjennom deltakelse i de lokale flyktningekomiteene, jf. også omtale av dette andre steder i denne avhandlingen. I et brev til UNRRA, datert 10. desember 1946, er det en liste over hvilke jødiske arbeidere som vil bli prioritert ved uttaket i Tyskland:

<i>Farm labours</i>	50 (mostly men)
<i>Domestic help</i>	30 (women)
<i>Textile workers</i>	50 (mostly women)
<i>Ready mads Tailoring workers</i>	50 "
<i>Steel and Metal workers</i>	75 (men)
<i>Graphite industrial workers</i>	15 "
<i>Other industrial workers</i>	<u>30</u> "
	300

Av andre kilder som bekrefter disse holdningene er et brev til Departementet for Handel, sjøfart, Industri, Håndverk og Fiskeri fra Norges Håndverkerforbund, datert 29. oktober, der det står skrevet: *"Vi tror at det er opfatningen blant håndverkere at en antagelig ikke bør motsette seg å støtte saken, og at en må ta visse forbehold, således:*

1. *At jøder ikke bør få anledning til å drive selvstendig, og*
2. *at samtlige organisasjoner må bli rådspurt på forhånd for at en kan ha en viss kontroll med hva slags folk som kommer til landet.*

Brevet er underskrevet adm.dir. Einar Høstmark.

Disse dokumentene som her er referert finnes i Riksarkivet : Sosialdepartementet. Flyktnings- og fangedirektoratet 1945-47 Katalog nr. 1263/18 (Bind 1-3) Boks 71:Oppholdstillatelse og innreise for jøder.

¹⁷⁰ Brevet er underskrevet Centralpasskontoret, 7. januar 1947 - K.N. Stilloff. Jf. Riksarkivet : Sosialdepartementet. Flyktnings- og fangedirektoratet 1945-47 Katalog nr. 1263/18 (Bind 1-3) Boks 71:Oppholdstillatelse og innreise for jøder.

innreisetillatelse. Det kan likevel synes som om ulike trekk ved jødene underforstått er av rasemessig karakter. En diskurs der rase er tematisert var ikke uvanlig på slutten av 1930-tallet¹⁷¹, også når det gjelder en vitenskapelig diskurs. Dahl (2002) hevder at myndighetenes praktisering av fremmedlovgivningen og andre regler knyttet til innvandring innebar rasefordommer overfor jødene i 1930-årene. På en nordisk flyktningkonferanse i 1938¹⁷² er *ariske flyktninger* omtalt. Dette må forstås som flyktninger som ikke er jøder, og som dermed ikke tilhører den jødiske rase¹⁷³. Etter krigen ble begrepene *rase* og *raselære* direkte knyttet til nazismen og utryddelsen av jødene. Rasebegrepet ble dermed tabuisert og umulig å bruke, både i dagligtalen og i vitenskapelig sammenheng. Rase som fenomen forsvant i mange av de europeiske språkene. Dahl (2002) påpeker også koblingen mellom rase og rasisme:

"Når vi i dag i tråd med våre moderne oppslagsverk konnoterer ordet rase til rasisme - tilbøyeligheten til å tillegge representanter for ulike mennesketyper ulike verdier eller tilskrive dem ulike, betydningsfulle egenskaper - så er det fordi vi oppfatter selve ordet som en fordom, en forutinntatthet som får en til å møte de enkelte representanter med allerede inntatte forestillinger".
(Dahl 2002:37).

Når verdenserklæringen om menneskerettigheter ble vedtatt i 1948 var dette på flere måter en motsats til den tyske raseideologien. I 1950 la et ekspertpanel fra UNESCO fram en erklæring om rasebegrepet som slår fast at raselæren mangler en vitenskapelig begrunnelse, og det foreslås å bruke 'etnisk gruppe' som betegnelse istedet for 'rase'¹⁷⁴.

Det er lite som tyder på at den rådende raseideologien på 1930-tallet hadde innflytelse på omsorgen for de jødiske barna. Dette var mer en ytre trussel som kulminerte med tyskernes invasjon i 1940, faren for deportasjon til tyske konsentrasjonsleire i 1942 og flukten til Sverige samme året¹⁷⁵. Barna vokste opp på et barnehjem som ble drevet av Det Mosaiske trossamfunnet i Oslo¹⁷⁶. Det ble ansatt en jødisk bestyrerinne, Nina Hasvold, som hadde

¹⁷¹ Jf. Lavik (1998) som påpeker at en diskurs om rase og rasehygiene på 1930-tallet både var aktuell innenfor ulike vitenskapelige disipliner og i media. Jf. også Dahl (2002).

¹⁷² Denne konferansen er også omtalt i kap.3

¹⁷³ Jf Riksarkivet: Sosialdepartementet Nytt 1. sosialkontor A 1948 (1936)-1975. Boks Flyktninger 4001-6000,1939.

¹⁷⁴ UNESCOs erklæring er omtalt både i Lavik (1998) og Dahl (2002). I denne uttalen fra UNESCO står det:
-Ordet 'rase' bør ikke lenger brukes om mennesker men erstattes av uttrykket 'etnisk gruppe'.
-Det foreligger ingen genetisk betinget forskjell i intelligens mellom ulike etniske grupper.
-Det foreligger heller ingen biologiske indikasjoner på at raseblanding er uheldig.
-Rase er ikke et biologisk faktum men en 'sosial myte'.

¹⁷⁵ Jf. omtale av denne flukten i Kap.3.

¹⁷⁶ Som tidligere omtalt er det to hovedgrupper av jødiske barn som kom til Norge i 1938/39. Jødiske barn fra Østerrike som skulle oppholde seg på en feriekoloni, men som deretter fikk tilbud om å bli i Norge. De som tok imot dette tilbudet ble den første tiden plassert hos jødiske pleieførelde i en kort periode før de kom til barnehjemmet. Den andre gruppen av jødiske barn fra Tsjekkoslovakia, var søkt til Norge av Nansenhjelpen.

ansvaret for den daglige omsorgen¹⁷⁷. Informantene forteller om en jødisk oppvekst på barnehjemmet, hvor barna i tillegg til ordinær norsk grunnskole, gikk på en religionsskole drevet av den jødiske menigheten. De jødiske høytidene ble feiret. Likevel opplevde de som er intervjuet at de ikke fikk en spesiell religiøs oppdragelse. Bestyrerinnen var ikke spesielt religiøs, hun var derimot både kommunist og ateist. En av informantene forklarer dette med at jødedommen er en pragmatisk religion som legger vekt på det jordiske livet og på det som kan gjøres her og nå, og spesielt overfor de mest sårbare gruppene i samfunnet. De mest utsatte er, i følge den jødiske tenkemåten, barna og de eldre. Han sier videre at der jøder kommer sammen i et tilstrekkelig antall, har de alltid organisert sosiale institusjoner ved siden av det religiøse. Slik var det også i Oslo der den jødiske menigheten opprettet både et barnehjem og et aldershjem. Denne informanten forklarer den pragmatiske holdningen til bestyrerinnen på følgende måte:

"Det var nok at hun var jødinne. For jødene går det ikke så mye på tro, det går mer på handling. Man gjør det beste ut av det kan man si. Man kunne ikke påtvinge henne en jødisk livsstil når hun ikke hadde forutsetninger for det. Men hun var på en måte også, midt oppe i det hele, hun var både ateist og samtidig så var hun også på en måte jødisk".

En annen av informantene som er intervjuet framhever at bestyrerinnen ville at barna skulle vokse opp som de fleste andre barn i det norske samfunnet, og at de ikke skulle være spesielle fordi om de var barnehjemsbarn og jødiske. I tillegg var det viktig å gjøre barna selvstendige slik at de kunne stå på egne ben. En måte å gjøre dette på var at de skulle klare seg uten foreldrene og familien i hjemlandet. Nina Hasvold mottok et brev fra et foreldrepar som mente hun hadde oppdradd barna dårlig fordi de hadde glemt sine foreldre. Mens disse foreldrenes sønn i dag kan si at det var viktig for barna å glemme og leve videre uten familien, fordi bare noen få av barnas foreldre og nære familiemedlemmer overlevde krigen og oppholdene i konsentrasjonsleirene.

Flere av de jødiske barna forteller om erfaringer som kan knyttes til rasefordommer og et jødehat. Det var på denne tiden mulig å møte personer med slike holdninger i nære omgivelser. En av de jødiske guttene forteller:

Disse barna ble også plassert hos pleieforeldre, både jødiske og norske. Da tyskerne kom i 1940 ønsket de fleste av foreldrene til disse barna at de skulle komme tilbake til Tsjekkoslovakia. De få som ble igjen ble enten plassert på det jødiske barnehjemmet eller fortsatte å bo hos sine pleieforeldre.

¹⁷⁷ En av informantene forteller om bestyrerinnens bakgrunn at familien hennes rømte fra Russland under revolusjonen. Nina Hasvold kom selv til Norge i 1936 ved hjelp av kontakter i radikale norske miljøer, slik som Framfylkingen, Kvinneliga for fred og frihet og intellektuelle grupper innenfor politikk eller psykiatri. Hun hadde selv bakgrunn innenfor småbarns-pedagogikk.

"Vi hadde en del trakkassering av hirden som ikke var så behagelig. Vi hadde en nazist i klassen. Gutten var vel veldig ålreit i grunnen han, men han ble selvfølgelig pisket fram og oppdratt av sine foreldre og sine medkompanjonger. Så vi hadde en episode hvor vi fikk beskjed om at vi skulle være med på hovedkvarteret deres og få bank. Men vi hadde en veldig ålreit lærer. Når dette skjedde så gikk vi til læreren og sa fra. Og da ga han oss gjenfortelling i siste time, og vi sa at vi skrev det veldig fort. Så kom vi oss bort før vi ble hentet. Vi kom oss unna på den måten. Det skjedde noen ganger da".

De jødiske barna forteller om en omsorgsfull oppvekst på barnehjemmet i Holbergsgate i Oslo. Bestyrerinnen bodde sammen med barna. Hun hadde i tillegg en assistent som hjalp henne i den daglige omsorgen¹⁷⁸. Informantenes fortellinger om sin oppvekst tyder på at det jødiske barnehjemmet fungerte mer som et fosterhjem enn som en institusjon. Det er grunn til å anta at barna ble skjermet for de sosiale og politiske endringene i samfunnet, der det var legitimt å tematisere rasespørsmål i en diskurs om *de andre* og da særlig i forhold til jødene. Barna hadde, slik sitatet ovenfor også viser, erfaring på utstøting på grunn av sin tilhørighet til den jødiske gruppen. Myndighetene inntok imidlertid, når barna først var kommet inn i landet, en passiv holdning til hvordan barna skulle tilpasse seg det norske samfunnet. Omsorgen for barna er i all hovedsak overlatt til private organisasjoner, det vil si Nansenhjelpen og den jødiske menigheten i Oslo.

Det er grunn til å anta at myndighetenes aktuelle kunnskap om jødene, slik som de rasemessige hensyn som ble tatt ved innreisesøknadene, i liten grad hadde innflytelse på hvordan den praktiske omsorgen ble utført på barnehjemmet. Omsorgen for de jødiske barna var et privat anliggende, og ikke noe det offentlige i særlig grad blandet seg inn i. Selv om barna også erfarte at det var negative holdninger til dem i nærmiljøet, er det grunn til å anta at de nære omsorgsrelasjonene overskygget de negative erfaringene som noen opplevde på skolen eller i nabolaget. Det var ingen myndighetspersoner som bryddde seg med å fortelle omsorgspersonene på barnehjemmet hvordan omsorgen skulle utføres ut fra en raseteori om hvem de jødiske barna var eller hvordan de skulle tilpasse seg det norske samfunnet. Det ble heller ikke iverksatt noen tiltak for å hindre jødiske ghettoer, hverken for de voksne eller for barna spesielt. Dette var noe myndighetene fryktet og som var en av begrunnelsene for en restriktiv flyktningepolitikk på 1930-tallet¹⁷⁹. Myndighetene hadde på dette tidspunktet ikke en bevisst politikk når det gjaldt hvordan de jødiske barna, og heller ikke andre *fremmede* barn, skulle tilnærme seg det norske samfunnet. Omgivelsenes syn på hvordan barnas

¹⁷⁸ Assistenten er norsk og heter Gudrun Karlsen. Hun bodde bare delvis sammen med barna.

¹⁷⁹ Jf. Kap. 3.

jødiske bakgrunn kunne virke inn på oppveksten i Norge, er i liten grad tematisert av verken myndigheter eller omsorgspersonene. I hvertfall forteller de historiske kildene lite om dette.

Det kan synes som om norske myndigheter hadde en aktiv forskjellspolitikk¹⁸⁰ ved grensen for å beskytte norske interesser, mens det var en passiv holdning til hvordan innvandrerne skulle tilnærme seg det norske samfunnet når de først var sluppet innenfor grensene. Det er grunn til å anta at det ble tatt for gitt at flyktingene skulle tilpasse seg det norske uten å sette spørsmålstegn ved hva dette innebar. Assimileringsstenkning var rådende identitetspolitikk når det gjaldt det fåtall av innvandrere som kom til Norge i denne perioden¹⁸¹. Dette ga de jødiske barna muligheten til tidlig å føle seg norske. Et av de jødiske barna som flyktet til Sverige i 1942 forteller det på denne måten:

"Jeg følte meg som flyktning i Sverige, men ikke i Norge! Før vi dro følte vi oss som norske. Vi opplevde at svenskene oppførte seg som om vi var flyktinger. De tenkte sikkert stakkars jødebarn. Jeg fikk nok av det. Vi fikk det opp i halsen. Det var ikke noe koselig. Vi feiret frigjørelsen i Sverige, med de andre nordmennene der. Svenskene trodde vi var gale".

Denne guttens opplevelse av å være norsk kan forstås utifra den situasjonen de jødiske barna var i som flyktinger i Sverige. Det forteller også om hvilke identiteter som var tilgjengelig for han. Det er grunn til å anta at en identitet som jødisk barn på et barnehjem i Norge var en bedre situasjon å være i enn en identitet som norsk-jødisk flyktning i Sverige. Denne gutten var blant wienerbarna som kom til Norge på ferieopphold i 1938. Dette er også medvirkende til at opplevelsen av å være flyktning er sterkere i Sverige. Det var imidlertid ingen selvfølge at de jødiske barna skulle tilbake til Norge etter krigen, selv om de følte seg som norske.

De jødiske barna forteller at norske myndighetspersoner i Sverige, tok det som en selvfølge at barna reiste tilbake dit de kom fra. En representant fra den norske legasjonen i Sverige sa til dem¹⁸²:

"Dere vil vel hjem til deres respektive land?"

¹⁸⁰ Når det gjelder forskjellspolitikk som tema, henvises til kap. 5 om anerkjennelsens politikk og dilemmaet mellom likhetspolitikk og forskjellspolitikk

¹⁸¹ Jf. Kjeldstadli (2003) og NOU 1986:8 Flyktingers tilpasning til det norske samfunnet (Sos.dep. 1986), der det påpekes at: *"Norsk politikk overfor flyktinger fram til syttiårene har vært preget av assimileringstankgangen. Man forventet f.eks. at de jødiske og ungarske flyktingene som kom til Norge i perioden 1947-56 skulle assimileres - og myndighetene gjorde sitt for at denne prosessen skulle framskyndes, bl.a. ved å forsøke å spre flyktingene så mye som mulig".* (s.9.)

¹⁸² Jf. Nøkleby og Hjeltnes (2000)

Men de fleste av barna hadde ikke noe familie å reise tilbake til, hverken i Tsjekkoslovakia eller i Østerrike. De fleste familiene var enten utryddet i tyske konsentrasjonsleire eller hadde flyktet til andre land. En av de jødiske informantene sier det på denne måten:

"Vi sa at vi ville tilbake for å gå i 17. mai-tog og gå på ski i Nordmarka".

Det er flere måter å forstå bakgrunnen for at norske myndigheter antok at de jødiske barna hadde tilhørighet i andre land enn i Norge. En måte å forstå det på er at disse barna var plassert i kategorien *statsløse flyktninger*, som medførte at de tilhørte en gruppe som ikke ble prioritert når det gjaldt tilbakeføringen av personer til Norge i 1945. Den norske eksilregjeringen vedtok fra London at denne gruppen flyktninger, som hadde klart å ta seg over til Sverige under okkupasjonen, ikke skulle få fri hjemreise slik de andre norske flyktningene i Sverige fikk¹⁸³. Mange av disse hadde vært i Norge i flere tiår og hadde barn med norsk statsborgerskap. Tjelmeland (2003) anser dette som en uvennlig og lite raus holdning overfor jødernes skjebne. I tillegg var ikke de jødiske barna eller andre statsløse flyktninger garantert norsk flyktningehjelp under oppholdet i Sverige. I et rundskriv fra Den Kgl. Norske Legasjons Flyktningskontor i Stockholm 1943 om bestemmelser om flyktningshjelp til personer som ikke er norske statsborgere eller som er kommet til Sverige med tysk visum¹⁸⁴, heter det at:

"Hovedregelen er at flyktningehjelp i hvilken som helst form kun skal ytes til norske statsborgere som er kommet hit som politiske flyktninger og altså uten tysk visum".

Som unntak for denne hovedregelen er det bl.a. nevnt:

"Unge flyktninger som er født i Norge og oppvokst der og som føler seg helt som norske og automatisk ville blitt norske statsborgere ved oppnåelsen av 22-års alder kan regelmessig gis flyktningshjelp når de ved flukten hadde fylt 18 år. Forutsetningen er at de skriftlig erklærer at de føler seg som norske og ønsker å bli norske statsborgere". Videre er et annet unntak for: -"Statsløse eller utenlandske statsborgere som i sin tid har innvandret til Norge kan unntagelsesvis ytes flyktningshjelp, nemlig når de har oppholdt seg i Norge i sammenhengende minst 25 år før flukten til Sverige, og de føler seg som norske og det ikke er med hensikt de har unnlatt å skaffe seg norsk statsborgerskap".

Disse bestemmelsene innebar en streng definisjon på hvem det var rimelig å yte hjelp i Sverige og hvem som skulle få støtte til å komme tilbake til Norge. Det er også et signal om

¹⁸³ Jf. Riksarkivet: Sosialdepartementet, Flyktning- og fangedirektoratet 1945-47. Da- Sosialdept. Repatrieringskontor, Boks 8.

¹⁸⁴ Riksarkivet: : Sosialdepartementet, Flyktning- og fangedirektoratet 1945-47. Da - Administrasjonskontoret/Hovedkontoret, Boks 22.

hvem som er ønsket, gjennom at norske myndigheter har et ansvar for deres situasjon som flyktninger. Ingen av de jødiske barna, som bodde på et jødisk barnehjem i Allingsås utenfor Gøteborg, kom inn under de reglene som gjaldt for flyktningehjelp og for tilbaketransport fra Sverige. Hjelp til disse barna ble overlatt til de jødiske menighetene i Sverige og i Norge.

Norske myndigheters håndtering av flyktningehjelpen i Sverige og tilbaketransporten til Norge viser at det tok noe tid før holdningene til jødene endret seg. Det innebærer at de diskursive formasjonene rundt dette spørsmålet muliggjorde en oppfattelse av at jødene fortsatt var utenfor det norske nasjonale fellesskapet¹⁸⁵ og en negativ holdning til å hjelpe de norske jødene etter krigen. Etterhvert som jødene lidelser og Holocaust ble alment kjent endret innstillingen seg både til Norges rolle overfor denne gruppen flyktninger og synet på den skjebnen de mange jødene som *displaced persons* hadde i Europa. Dette medførte at regjeringen Gerhardsen i et vedtak i september 1946 vedtok at det skulle åpnes for at 600 jøder skulle få innreisetilattelse til Norge¹⁸⁶. Begrunnelsen for dette var utifra at dette antallet svarte til tapet av norske jøder under krigen. I motsetning til politikken på 1930-tallet var det nå ikke kontroversielt at Norge også hadde et ansvar overfor dette flyktningeproblemet. Flere av informantene påpeker også endrede holdninger til dem, og om en dårlig samvittighet for jødene skjebne. Som en av dem uttrykker det: "*Å mobbe en jøde etter krigen var ikke så lett*".

Forestillinger om likhet

Når det gjelder de ungarske flyktningene er det først og fremst likheten til det norske som framheves. Denne forestillingen om likhet kan knyttes til flere forhold. Personer som forteller om dette i et retroperspektiv påpeker at likheten har med den geografiske nærheten og det faktum at ungarene er europeere, at de er katolske og at de ikke har slik en av de som kjente til dette arbeidet sier det: "*en sånn kultur*". Med en *sånn* kultur menes en annerledes kultur som er forskjellig fra *vår norske* bakgrunn. Dette utsagnet speiler de ungarske guttene i forhold til de enslige asylbarna som kommer til Norge i nåtid, og det mangfold av kulturell og etnisk bakgrunn disse representerer. I dag kommer det barn fra mange nasjoner slik som fra Somalia, Sri Lanka, Irak og fra andre deler av verden¹⁸⁷. Når ungarene kom i 1956 var det i svært liten grad andre flyktninger som var etablert eller kom til Norge. Ungarene blir dermed i et slikt retroperspektiv enda mer like *de norske*.

¹⁸⁵ Jf. Tjelmeland (2003)

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Jf. tidligere omtale av 1990-utvalget av enslige mindreårige flyktninger i denne avhandlingen, særlig kap. 2.

Likheten med ungarerne kan også knyttes til et historisk fellesskap som gjelder nordmenns nære erfaringer med okkupasjon og ufrihet. I en orientering om Norge som ble gitt til de ungarske flyktingene som oppholdt seg i flyktingleire i Østerrike¹⁸⁸, understrekes det at ungarerne er populære i Norge:

"Ungarerne er populære i Norge, fordi de som kom til landet hittil, viste seg å være arbeidssomme, bra folk. Til hjelp for den ungarske frihetskampens ofre samlet norske organisasjoner inn 10 millioner norske kroner og flere hundre tonn klær. Her i Østerrike opprettet nordmennene 3 store flyktingehjem, for tilsammen 1500 ungarere. (...) I dag er levestandarden i Norge temmelig høy. Men for ikke så mange år siden måtte også det norske folk erfare, hva det betyr å leve under fremmed herredømme og i økonomisk nød. Fra 1940 til 1945 var vårt land under tysk okkupasjon, og det var mangel på nær sagt alt. Den norske generasjon, som var i moden alder i krigsårene, kjenner frihetens verdi og kampen om menneskeverdige livsbetingelser. Dette binder oss sammen med det ungarske folks frihetskamp. Vi er venner og brødre".

Likheten mellom ungarernes situasjon og det norske samfunnet går ikke bare på forholdet til den norske okkupasjonshistorien, men også på motstanden mot en felles fiende. På mange måter ble ungarerne et frihetssymbol på datidens motstand mot Sovjetunionen og kommunismens jerngrep på Øst-Europa. De ungarske flyktingene ble ikke bare ansett som reelle flyktinger, men også som helter som ikke lot seg kue av kommunismen. Tjelmeland (2003) omtaler ungarerne som en del av den kalde krigens flyktinger, og påpeker at aldri, verken før eller senere, har flyktinger blitt møtt med så stor velvilje og entusiasme. En rapport fra overføringsteamet, som var med på uttaket av de ungarske flyktingene i Østerrike, viser den norske entusiasmen i forhold til ungarerne. Her står det omtalt at ved avreisen til Norge fikk hver flykting en pakke tildelt fra Røde Kors. I tillegg til at denne inneholdt matpakke til turen, fikk alle også tildelt sigaretter og et norsk flagg. Pakkene skulle vær en hyggelig hilsen fra Norge¹⁸⁹. Velviljen overfor ungarerne viste seg både gjennom entusiastiske oppslag i media, og gjennom at det var enkelt å skaffe ungarerne både arbeid og bolig. Det var en politisk stemning som gjorde det nødvendig å hjelpe de ungarske flyktingene som kom til Norge. Denne entusiasmen ble også de enslige mindreårige guttene til del. Balog (1996) beskriver guttenes ankomst på denne måten:

"På flyplassen ble de hilst velkommen av speidergutter med flagg og godteri. Dagen etter fikk de en førsteklases frokost før de ble oppkledt med det beste som fantes av

¹⁸⁸ Riksarkivet: Sosialdepartementet. Nytt 3. sosialkontor B (1949-75). Serie Da-Saksarkiv I Mappe XVII D11g: Ungarske flyktinger. Overføringsstyret. Dette skrevet skulle være en forberedelse og en realitetsorientering for de ungarerne som skulle til Norge. Orienteringen ble også gitt til de mindreårige guttene.

vinterutstyr og kjørt til et tre dagers opphold på Landåsen turisthotell på Søndre Land. Der ble de sendt hodestups ut i skibakkene".
(Balog 1996:4)

Like etter at guttene ankom til Norge, står det skrevet en artikkel i Vårt Land¹⁹⁰ under overskriften "Ungdom preget av Ungarns tragedie":

"De har frihetssymbolet, det ungarske flagget, under jakkeslaget, og de snakker oppspilte om kampene i hjemlandet. Om flukten, om spenningen, om alt dette som de er så altfor unge til å kunne bære. Det var tydelig å merke at de 54 ungarske flyktingeguttene som KFUMs Ungdomsaksjon og Oslo-speiderne i går ønsket velkommen til Norge, har gjennomlevet så mye ondt at de allerede har fått rotløsheten over seg. Ukene i flyktingeleirene i Wien har kanskje vært de verste. På andre siden av grensen var foreldrene, hvis de ennå var i live. Men noen mulighet til å nå dem med et eneste ord, fantes ikke. Og foran dem en ukjent framtid som hjemløse".

Journalisten som har skrevet denne artikkelen legger vekt på det dramatiske i ungdommenes opplevelser før de kommer til Norge. Det er grunn til å anta at det diskursivt var tilgjengelig bestemte historier eller forventninger om hva disse guttene skulle formidle om sin bakgrunn fra Ungarn. Dette kunne være beskrivelser av selve flukten fra det undertrykkende regimet, og drømmen og håpet om frihet i vest. Likeledes historier om kampsituasjoner og traumatiske opplevelser de selv var involvert i eller hadde vært vitne til i Budapest. Slike fortellinger bekreftet myndighetenes holdninger til de ungarske flyktingene, bakgrunnen for at folk engasjerte seg, mottakelsen de fikk og likhetsideologien som rådet. Samtidig kunne historiene også legitimere hvorfor de selv skulle komme til Norge¹⁹¹.

Det norske folks engasjement for de ungarske guttene viste seg da disse barna skulle utplasseres i norske hjem. KFUM gikk ut i avisene for å skaffe familier som kunne ha omsorg for guttene. I en annonse på første side i avisen Vårt Land¹⁹², der overskriften var: "Hvem vil ta i mot en ungarsk gymnasiast", står det skrevet:

"Ungdomsaksjonen etterlyser en del hjem i Oslo-området som er villig til å ta i mot en ungarsk flyktingegymnasiast. Det blir tale om et opphold på et halvt til halvannet år eller kanskje mer, alt etter hvor langt de er kommet med sin skolegang. Interesserte familier kan melde fra til KFUMs kontor i Storgt. 10a".

¹⁸⁹ Riksarkivet, Sosialdepartementet Nytt 3. sosialkontor B (1949-75), Serie: Da-Saksarkiv I.

¹⁹⁰ Vårt Land 07.12.56.

¹⁹¹ Jf. kapittel 7 der det poengteres og gås nærmere inn på at asylbarnas fortellinger også er sosiale konstruksjoner skapt i forhold til diskursive formasjoner.

¹⁹² Vårt Land 24. november 1956.

Responser på denne annonsen var overveldende. Det meldte seg over 300 familier¹⁹³. De stod i kø nedover gata i Oslo for å ta en ungarsk ungdom i huset. Den eneste godtgjørelsen pleieforeldrene ble lovet var dekning av utgifter dersom noen av guttene ble syke. I januar 1957 bestemte Finansdepartementet at omsorgspersonene også skulle få skattefordeler gjennom et klassefradrag¹⁹⁴.

Det er verdt å merke seg at i denne annonsen i Vårt Land er guttene omtalt som gymnasiaster og ikke primært som flyktninger. Dette har sammenheng med hvordan Ungdomsaksjonen så på sin oppgave, som var å hjelpe ungdommene til å få en utdanning eller komme i en arbeidssituasjon snarest mulig. Det er deres situasjon som utdanningssøkende og deres ressurser i så henseende som er i fokus i denne annonsen¹⁹⁵. Likevel er det grunn til å anta at det var deres håpløse tilværelse i flyktingleire i Østerrike, den politiske situasjonen i Ungarn og at de var uten foreldre som gjorde utslaget på det norske engasjementet. Det å synes synd på og gjøre en innsats overfor de ungarske guttene som kom til Norge, gir også gode muligheter for å bekrefte det norske samfunnets selvforståelse. Engasjementet og det å yte slik hjelp til de ungarske flyktingene gir en selvforståelse eller norsk identitet som bekrefter at nordmenn er villige til å støtte folk som er i nød. En avisartikkel¹⁹⁶ om de ungarske guttene omtaler også dette:

"Det er utrolig hva godt stell, en natts søvn, god mat og nye klær kan utrette. Da guttene ved middagstider i går dro opp til Landåsen turisthotell for å hvile ut sammen med noen av sine nye kamerater, var det som om første etappe av den vanskelige omstillingen var overstått, og de pratet ikke om krigen lenger, men om de skiturene som ventet dem og det underlige språket de nå skulle begynne å lære. (...) Gjestfriheten har forhåpentlig også skapt grunnlag for en viss tillit og trygghet hos de unge guttene. De merket den på misjonshotellene da de kom natt til i går, og da legeundersøkelsen på Helserådet var over og guttene var kledd opp fra topp til tå, spanderte Norsk Folkehjelp en hyggelig lunsj for dem på Stratos. Landåsen gir oppholdet for guttene som gave til Ungdomsaksjonen, og når de så kommer tilbake mandag, står 54 Oslo-hjem åpne for dem".

Det skal likevel påpekes at det var en formidabel frivillig innsats som ble iverksatt overfor de ungarske ungdommene. Men som jeg allerede har vist til var ikke dette engasjementet tilfeldig, men skapt i en historisk kontekst som nærmest nødvendiggjorde slik innsats.

De kollektive forestillingene om ungarene får konsekvenser både på det relasjonelle plan i møtet mellom guttene og det norske samfunnet, og på det politiske område når det

¹⁹³ Jf. Balog (1996)

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Jf. omtale i Kap. 3 om tvetydigheten mellom avhengighet og selvstendighet.

¹⁹⁶ Vårt Land 07.12.56.

gjelder myndighetenes og de frivillige organisasjonenes innstilling til mottaket av denne gruppen barn. Det er ingen gjensidighet i forholdet mellom flyktingene og det norske samfunnets forventninger til denne likheten. Selv om det norske samfunnet ønsket ungarerne velkommen og ønsket at de skulle være lik *oss*, var det ingen likhet på likeverdige premisser det ble invitert til¹⁹⁷. Det er grunn til å anta at det var ungarerne som måtte innordne seg og bli mest like nordmenn. Dette kommer til uttrykk når det i ulike sammenhenger påpekes at ungarerne måtte gjennom en nødvendig *nedsliping, assimilering, rask tilpasning og normalisering* av forholdet til det samfunnet de lever i. Likeledes understrekes det at ungarerne måtte gjennom en *akklimatisering*, de måtte føle seg hjemme mellom nordmenn slik at de ikke skulle danne sitt eget lille samfunn¹⁹⁸.

På tross av alle forestillingene om likhet rapporterer flere av ungarerne at de likevel ikke ble helt godtatt på lik linje med nordmenn. Diskriminerende holdninger til ungarerne bekrefter at likheten var på majoritetssamfunnets premisser:

"En form for diskriminering var uttalelser som ofte ikke var vondt ment, men som på ulike måter viste ungarerne at de fremdeles ikke var sett på som nordmenn i andres øyne. Denne formen for diskriminering opplevde kanskje ungarerne sterkere enn en del andre innvandregrupper, fordi de hadde ment at det var riktig å oppføre seg mest mulig etter norske premisser, og at det derfor var rimelig at de også ble godtatt på lik linje med nordmenn". (...) Diskriminering oppfatter ungarene mye som det å bli satt utenfor et fellesskap, bli påminnet om at de ikke er nordmenn, og ikke kan bli det". (NOU 1986:150)

Det er rimelig grunn til å anta at diskriminerende holdninger og opplevelsen av annerledeshet er underrapportert når ungarernes oppvekst blir fortalt om i nåtid. Det er i liten grad fokusert på denne annerledesheten i samtale jeg har hatt med de informantene som kom til Norge i 1956. Dette kan ha med det jeg tidligere har påpekt, at de blir mer lik de etniske norske når ungarernes situasjon framstilles i en samtidskontekst. Det er imidlertid ikke bare likheten mellom nordmenn og ungarere som etterhvert slår sprekker. Ikke alle levde heller opp til de kollektive forventningene til hvem ungarerne var og bakgrunnen for at de kom til Norge¹⁹⁹. Nyansene kom etterhvert også fram gjennom de individuelle livshistoriene som hjelpeapparatet møter i sitt arbeid. I en sosialrapport fra Flyktingerådets etterarbeid²⁰⁰ med denne gruppen flyktinger står det skrevet:

¹⁹⁷ Jf. omtale av det rettslige område for anerkjennelsen i Honneths teori, Kap. 5.

¹⁹⁸ Jf. Balog (1956) og Riksarkivets kilder om de ungarske flyktingene som det tidligere er henvist til.

¹⁹⁹ Jf. Kap. 3 som også framhever det tvetydige i de ungarske guttenes bakgrunn for å flykte.

²⁰⁰ Riksarkivet, Det norske Flyktingeråd, innenlandsavdelingen. Serie D-Saksarkiv.

"De ungarske gutter og studenter som kom alene til Norge ved årsskiftet 1956/57 og senere, utgjør en gruppe som ustanselig krever bolig i Oslo-området. I tur og orden kommer de til oss og ber om hjelp. Som oftest er de tvunget til å gifte seg. Vanligvis er forlovedene fra uformuende hjem. Sjelden unndrar disse guttene sine forpliktelser moralsk sett. De gifter seg som regel, og får da den støtte de bør få; en leilighet - hvis mulig - og et lån til innskudd og bosetting." (...) Et langt større problem er imidlertid de unge gutter som ikke har utholdenhet, stabilitet, og konsentrasjonsevne, som er fiendtlig innstilt overfor samfunnets institusjoner, og beveger seg på kanten av loven. De har som oftest en meget uheldig barndom bak seg, og har i sitt hjemland nærmest levet på gaten fra de var små. Her slutter de seg lett til det en kaller 'stripagjengen'.

Annerledesheten kommer også til uttrykk gjennom en mer generalisering av forskjellene. I en av de andre sosialrapportene som ble forfattet av ansatte i Flyktningerådet²⁰¹ står det skrevet:

"Vi må ta i betraktning at ungarerne til dels tenker og handler annerledes enn nordmenn. De tenker ikke logisk, og de handler mer følelsesmessig. (Hele den ungarske revousjonen var en slik følelsesmessig handling). Når det gjelder f.eks. familieforhold, kan de godt reise fra sin hustru eller mann og slå seg sammen med andre, men slektsbåndet er uhyre sterkt: får de et hjerteskjærende brev fra mor som kanskje ligger syk og plages av at hun kanskje ikke får se sitt barn før hun dør, kan det hende at hele familien drar hjem uten å tenke på konsekvensene. Blir en ungarer plassert utenfor sitt yrke og kommer attpåtil i et lukket småbymiljø, kan han komme så langt at han forsøker å ta sitt liv".

Det er ikke bare når problemene oppstår at annerledesheten blir tydeliggjort, selv om det kan se sånn ut i disse utsagnene. Allerede ved uttaket av flyktningene i Østerrike ble ungarerne beskrevet i forhold til at de var forskjellige fra nordmenn. Overføringskomitèens inntrykk²⁰² fra uttaket i Østerrike uttrykker det på denne måten:

"Det er tydelig at ungarerne har vært vant til å arbeide hardt med lang arbeidstid, og at de legger stor energi for dagen i sitt arbeide. De synes å bli tidlig gamle. Kommisjonen har stadig stått overfor flyktninger som er separert (skilt) uten å ha papirer som viste dette. På den korte tiden som stod til rådighet for utvalget, har det ikke vært mulig å foreta en moralsk vurdering av disse spørsmålene. Mange synes å ha flyktet for å slippe ut av vanskelige ekteskapsforhold".

På tross av disse utsagnene om annerledeshet og sosiale problemer, var det som tidligere påpekt en historisk og politisk situasjon i 1956 som nødvendiggjorde en humanitær innsats når det gjelder både ungarske flyktninger generelt og de enslige guttene spesielt. Dette innebar sympatierklæringer slik dette framkommer i media, og at det norske folket syntes

²⁰¹ Riksarkivet, Det norske Flyktningeråd, innenlandsavdelingen. Serie D-Saksarkiv.

²⁰² Riksarkivet, Sosialdepartementet, Nytt 3. sosialkontor B (1949-75). Serie: Da-Saksarkiv I: Overføringskomiteen i Østerrike 7-19.1.57.

synd på dem. Diskursivt fører en subjektposisjon som innebærer en offerrolle, til produksjon av den type kunnskap som er vist til i de ulike sitatene som er gjengitt om ungarerne i dette kapitlet²⁰³. Det å være i en situasjon hvor man blir tatt hensyn til gjennom å synes synd på, gir ikke noe godt grunnlag for å takle de mange utfordringene de ungarske guttene møter i det norske samfunnet. Forutsetningene for å justere et slikt entydig *offerbilde* av ungarerne er imidlertid til stede gjennom relasjoner ansikt-til-ansikt. De ulike omsorgshistoriene tyder også på dette, både gjennom hvordan informantene i denne avhandlingen beskriver sin omsorgssituasjon og gjennom andre kilder²⁰⁴. Det er likeledes grunn til å anta at guttene først og fremst blir behandlet som utdanningsøkende ungdommer, og i mindre grad som barn med spesielle omsorgsbehov. Det innebærer mindre fokus på dem som barn i seg selv, med rettigheter slik som det å vurdere deres omsorgssituasjon i henhold til barnevernloven eller rettigheter når det gjelder tilrettelagt opplæring.

Det er grunn til å anta at det ikke bare var humanitære grunner som var bakgrunnen for norske myndigheters positive innstilling til å hjelpe de ungarske flyktingene. Det er trolig heller ikke hensynet til barnets beste eller den spesielle situasjonen de enslige flyktingebarna som satt i flyktingeleirene var i, som var det viktigste motivet for å hjelpe. Norske myndigheter var i svært liten grad involvert eller informert om dette uttaket før de 120 ungarske guttene faktisk landet på norsk jord. Jeg har tidligere i avhandlingen påpekt en *vente-og-se*-politikk som ble styrt av Norges forhold til hva andre land gjorde med den store flyktingestrømmen som var kommet til Østerrike²⁰⁵. Dette støttes av Sjöberg (1991) som i sin avhandling om internasjonal flyktingepolitikk på 1930- og 1940-tallet, gjør et poeng av at mange stater fører en humanitær retorikk i flyktingespørsmålet men at det var realpolitiske hensyn som var det egentlige motivet for den praktiske gjennomføringen. Hans eksempel går både på USAs og Storbritannias hensyntagen til den utenrikspolitiske situasjonen i Europa som bakgrunn for å forstå den manglende støtten til de jødiske flyktingene og til flyktingene som var rammet av den spanske borgerkrigen. Det samme gjelder hvordan USA brukte flyktinger fra de kommunistiske regimene i Øst-Europa i sin propaganda i den kalde krigen mellom øst og vest²⁰⁶.

²⁰³ Jf. også den påpekte tvetydigheten mellom avhengighet og selvstendighet i kap.3.

²⁰⁴ Disse kildene er særlig Barlog (1996) og NOU (1986:8).

²⁰⁵ Jf. Kap. 3.

²⁰⁶ Jf. Sjöberg (1991) som sier at: *"A further reason for the growing American involvement in attempts to solve the problem of east European refugees was that it gradually became increasingly clear to the U.S. government that these refugees could be used as an ideological weapon in the Cold War. The geographical and occupational restrictions in the new Displaced Persons Act of 1948 - which stipulated that 40% of the available places should go to refugees from Soviet-controlled areas and 30% to agricultural labours - were not only a sign that the Americans wished to keep out Jews. They were also an indication of a growing American interest in*

En annen grunn til å gjøre en innsats overfor ungarerne var en mer generell bekymring for hva et flyktningproblem ville føre til av ustabilitet i et samfunn. Det å intervensere og hjelpe flyktningene ville bidra til å skape sosial orden i de samfunnene som var rammet av flyktningestrømmene. I et notat fra Sosialdepartementet²⁰⁷ understrekes det at dette er et anliggende for alle europeiske nasjoner:

"På visse hold er det enda i dag en viss skepsis å merke til flyktningearbeidet og flyktningene, og jeg har hørt folk spørre hvorfor et lite land som Norge skal være med i det internasjonale flyktningearbeid. Har vi ikke nok med våre egne problemer? blir det spurt, og kan ikke de landene som har svære ressurser å ta av overlates denne jobben. Til det er å si at en ikke kan se på flyktningearbeidet bare som et offer fra de land som driver det. Det er et spørsmål om å gi og ta. Det er ikke bare nødvendig å løse flyktningeproblemet fordi det er uverdige mennesker i vår tid hensleper de beste år av sitt liv i leirtilværelse, det er nødvendig å avskaffe flyktningeproblemet, bl.a. fordi et stort antall flyktninger i et land representerer et politisk uromoment. (...) også Norge er interessert i å få avskaffet den trussel mot den politiske stabilitet i Europa som et labilt flyktningeproletariat alltid vil være".

I tillegg til utenrikspolitiske hensyn og å hindre sosiale konflikter internt i de landene som opplevde de store flyktningstrømmene, er også forhold ved arbeidsmarkedssituasjonen et hensyn som var aktuelt ved spørsmålet om norske holdninger til ungarerne²⁰⁸ og hvem som fikk innreisetillatelse til Norge. Bakgrunnen for å hevde dette er ikke hva som ble uttalt om premissene for selve uttaket i Østerrike. Hovedprinsippet fra norsk side var at det ikke skulle settes noe vilkår for mottaket av ungarerne, ut over kravet om at flyktningene selv måtte ønske å komme til Norge etter at de hadde fått en orientering om norske forhold, arbeids- og bomuligheter m.m.²⁰⁹. Tjelmeland (2003) påpeker at det norske arbeidsmarkedet var stramt og at ved uttaket var man mest interessert i fagarbeidere som kunne gå rett inn i arbeidslivet. Tjelmeland sier det på denne måten:

"Dei ungarske flyktningane representerte ikkje noka stor utfordring for det norske samfunnet, til det var dei altfor få. Det store fleirtallet av dei som kom til landet, kom heilt frivillig. Dei ville ha arbeid i eit samfunn som gjekk på høggrir og ropte på villige hender". (Tjelmeland 2003:66)

refugees from Soviet-controlled territory as a weapon in the propaganda war between east and west. This element in American refugee policy became by far its most pronounced feature throughout the whole of the post-war period". (Sjöberg 1991:235).

²⁰⁷ Jf. Riksarkivet: Sosialdepartementet, Nytt 3. sosialkontor B (1949-75), Serie Db-Saksarkiv II, Mappe 20.4.2. Det går ikke helt fram av skrevet hvem som er forfatter av denne teksten, det er referert til som AV/ES. Trolig er det en orientering eller foredrag om norsk flyktningepolitikk. Det er datert 05.10.1958.

²⁰⁸ Dette gjelder også andre lands beslutninger om antall og hvem som fikk innreisetillatelse, jf. Sjöberg (1991) og Svensson (1992)

²⁰⁹ Riksarkivet: Sosialdepartementet, Nytt 3. sosialkontor B (1949-75). Serie: Da-Saksarkiv I, Mappe om overføringsstyret.

I *Styret for overføring av ungarske flyktninger* satt representanter både fra Arbeidsdirektoratet, LO og Arbeidsgiverforeningen²¹⁰. Dette indikerer også at forhold ved arbeidsmarkedet var viktige norske interesser som det ble tatt hensyn til når det gjelder både uttaket og mottaket av de ungarske flyktningene.

Eksotiske tibetanergutter

Det er stor kontrast mellom hvordan ungarerne blir beskrevet utifra likheten til *det norske*, og hvordan tibetanerne blir beskrevet utifra hvor forskjellige de er fra *oss*. Tibetnerguttene ble omtalt som om de kom fra et annet århundre eller nærmest fra en annen planet. Identitetspolitikken overfor tibetanerguttene innebar målsettinger om å holde dem samlet som gruppe og legge til rette for spesialopplegg både når det gjelder utdanning, omsorg og fritid²¹¹. De skulle holdes segregert for å beskytte sin kulturelle identitet. Det var liten eller ingen uenighet innad i Tibetanerhjelpen om den rådende identitetspolitikken overfor de tibetanske guttene. I et referat fra et styremøte i Tibetanerhjelpen, datert 14. september 1964, er det likevel en antydning til debatt om denne politikken. En av styrerepresentantene foreslår at forholdene burde legges til rette for en bredere kontakt mellom guttene og nordmenn og norsk samfunnsliv²¹².

Forslaget utløste en langvarig prinsippdebatt om i hvilken grad tibetanerguttene i Norge bør få komme i kontakt med norsk miljø og samfunn. Det ble ikke tatt noen beslutning, men av referatet går det fram at i enkelte av innleggene ble det advart meget sterkt mot farene forbundet med en vesentlig økt kontakt med det norske samfunnet. Det blir understreket at det under hele debatten hersket full enighet om at målet må være å bevare mest mulig av deres tibetanske egenart. Denne målsettingen ble nærmest tatt som en selvfølge, og begrunnelsen var at guttene skulle tilbake og gjøre en innsats for de tibetanske

²¹⁰ Jf. Arbeiderbevegelsens arkiv, Norsk Folkehjelp - Internasjonal avd. Boks 220: Styret for overføring av ungarske flyktninger til Norge. I styret satt underdirektør J. Tannæs Fjeld fra Arbeidsdirektoratet, sekretær Thorleif Andresen og advokat Knut Henriksen fra Arbeidsgiverforeningen. I tillegg satt representanter fra frivillige organisasjoner som Norsk Folkehjelp, Røde Kors, Norske Kvinners Sanitetsforening og Kirkens Nødhjelp.

²¹¹ Jf. Riksarkivet, Tibetanerhjelpen PA 1290, der det i et skriv om Den norske tibetanerhjelpens bakgrunn, arbeidsoppgaver og målsetting står skrevet: "*Tibetanerhjelpen har som mål å gi flest mulig tibetanske gutter og piker en utdanning i Norge i løpet av en tre- eller fireårsperiode. Deretter skal de tilbake til India for å gi sine kunnskaper videre til sine landsmenn der. Vi mener at det er svært viktig at tibetansk ungdom i Norge bevarer sin nasjonale identitet. Vi vil derfor søke å holde dem samlet ved å opprette en egen skole og å sørge for at de står under tilsyn av en eller flere voksne tibetanere som kan sørge for undervisning i hjemlandets språk og religion*". Denne målsettingen er skrevet i forbindelse med selve opprettelsen av Tibetanerhjelpen i 1963, før det ble bestemt at det bare var gutter som skulle komme til Norge.

²¹² Jf. Riksarkivet, Tibetanerhjelpen PA1290

flyktningene i India²¹³. I tillegg til at debatten ble reist i styret, var dette også en sak de som hadde den daglige omsorgen var opptatt av. I et intervju med Lillen Dahll Vogt ved Tibetanerskolen i Kragerø bekrefter også hun den samme politikken når de 11 guttene bodde hos henne, men hun nyanserer bildet også i noen grad:

"Det var viktig for alle som jobbet med tibetanerne at de skulle beholde sin kultur. Deres høytidsdager skulle derfor overholdes, slik som f.eks. Dalai Lamas fødselsdag. Hver lørdag laget guttene tibetansk mat. Og dansen var en viktig del av det å opprettholde kulturen. Vi snakket om buddhismen. Vi var alle buddhister i den perioden guttene var her. Hver morgen og kveld var det bønnetid. De skaffet selv materiale, slik som alter og bønneremser, som gjorde at det var mulig å utøve religionen. Alteret stod i skolestua. Men jeg sa likevel til guttene at dere må ikke bli for forskjellig. Ikke gjøre som jødene. Dere skal ikke være for spesielle. Det tåler ikke omgivelsene".

Det er vanskelig å si hvor mye denne advarselen mot å være for forskjellig ble vektlagt i det daglige på Tibetanerskolen i 1964/65, eller om det er noe som blir fremhevet i ettertid nesten 40 år senere for å tilfredsstille andre diskursive formasjoner som støtter en annen identitetspolitikk enn den som var gjeldende i tibetanerguttene oppvekst. Denne forskjellen mellom fortid og nåtid når det gjelder den rådende tilnærmingen guttene skulle ha til det norske samfunnet, bekreftes av et annet intervju med en av de sentrale styremedlemmene i Tibetanerhjelpen. Denne personen har også uttalt seg om dette for 40 år siden. I et oppslag i Morgenbladet²¹⁴, like før tibetanerguttene skulle ankomme til Norge, uttaler denne personen at det er to ting som er viktig for tibetanerne. Det ene er deres nasjonalfølelse. Tibetanere har en meget sterk følelse av at de er et eget folk, og at de er bevisst sin egen tradisjon og historiske røtter. For det andre at de er meget opptatt av religion, og at utøvelsen er sterkt knyttet til Dalai Lama. Han sier videre i dette intervjuet:

"Men tibetanerne er svært mottagelige, og det er her vi støter på den største vanskeligheten i vårt arbeide. I opplæringen av de 30 tibetanske ungdommene som kommer til Norge, tar vi sikte på å la dem bevare sin egen kultur, og få dem til å bevare bevisstheten om at de er et eget folk. De vil senere bli sendt tilbake til India for å hjelpe de som lever der til skikkelige vilkår, selv om det bare er i eksil. Men europeisering vil kunne føre til at de går tapt for sitt eget folk. Derfor har vi i Tibetanerhjelpen måttet avvise folk som gjerne ville ha en eller to tibetanere boende hos seg. De 30 som kommer vil bli holdt mest mulig adskilt fra norsk miljø. De ville sikkert kunne tillegne seg europeiske skikker, men det ville bare føre til at de nærmest falt mellom to stoler. Det er noe fascinerende ved dette at de er et høytstående

²¹³ Jf. omtale av dette i kap. 3 om de tvetydige barna.

²¹⁴ Dette oppslaget i Morgenbladet finnes som avisutklipp i Riksarkivet: PA 1290 Tibetanerhjelpen. Det går ikke fram av avisutklippet hvilken dato artikkelen er fra, men det er grunn til å anta at det er høsten 1963.

kulturfolk samtidig som de er et naturfolk, men det hindrer en tilpasning til vår sivilisasjon".

Når den samme personen intervjues i nåtid om spørsmålet om bevaring av guttenes tibetanske kultur og identitet bekrefter han også denne segresjonspolitikken. Han legger likevel til at dette poenget ikke skal overdrives. De var ikke mer isolerte enn en engelsk kostskole. Det var dengangen flere engelskmenn med i komitèene. De kjente denne typen skolesystem og sammenlignet det med en engelsk kostskole. Det er rimelig grunn til å anta at de som stod for denne politikken på 1960-tallet har et behov for å nyansere inntrykket av at guttene ble holdt isolert.

En annen måte å forstå den identitetspolitikken Tibetanerhjelpen førte overfor tibetanerguttene er lojaliteten til Dalai Lama og et løfte om at guttene etter endt utdanning skulle vende tilbake. I 1967 foretok generalsekretær Wilhelm S.Bøe i Flyktningsrådet en reise til Nepal og India hvor han også møtte Dalai Lama²¹⁵. I en rapport fra reisen er denne samtalen gjengitt, hvor også hans syn på utdanning kommer til uttrykk. Bakgrunnen for at Dalai Lama her uttaler seg om betydningen av utdanning, er at Wilhelm Bøe ønsker å vite hva Tibets åndelige leder mener om at 10 av de tibetanske jentene som var plassert i Sverige heller ville tilbake til India enn å ta imot et to-års tilbud om sykepleieutdanning i England. Bøe refererer fra denne samtalen:

"Dalai Lama uttalte kategorisk at utdanning er flyktingenes fremtid, og at ingen må gi avkall på en mulighet til opplæring eller utdanning. Han uttrykte videre sin begeistring for opplæringen av tibetanerguttene på Gjøvik, som han venter seg meget av når de med tiden kommer tilbake til India".

Dalai Lama legger i denne samtalen ingen føringer for hvilken identitetspolitikk som best kan garantere at guttene returnerer til India. Andre historiske kilder bekrefter også at Dalai Lama og hans eksilregjering ikke blandet seg inn i dette. Det er dermed ingenting som tyder på at Tibetanerhjelpen ble frarådet at de tibetanske guttene skulle ha særlig kontakt med det norske samfunnslivet. Det er også liten grunn til å anta at norske myndigheter blandet seg inn i hvilket opplegg Lauritz Johnson og hans organisasjon hadde overfor tibetanerguttene. Det kan likevel være faktorer i de diskursive formasjonene som eksisterte på 1960-tallet som muliggjør eller nødvendiggjør en segregeringspolitikk²¹⁶. Også i forhold til norske

²¹⁵ J. Riksarkivet, Sosialdepartementet: Nytt 3. sosialkontor B 1946-1975, Db-Saksarkiv II, Tibetanerhjelpen

²¹⁶ Jf. Kap.3 og omtale av Flyktningsrådets negative innstilling til å hente tibetanerungdom til Norge for å skaffe dem utdanning. Flyktningsrådet hadde stor innflytelse på den rådende flyktingepolitikken på 1960-tallet og norske myndigheter innhentet derfor råd fra organisasjonen når det første gangen var aktuelt med opprettelsen av en Tibetanerskole i 1961. I forbindelse med søknad fra en forening i Bergen om å starte opp en norsk skole for

myndigheter er returperspektivet viktig. Tibetanerne skulle bare oppholde seg midlertidig i Norge, og utdanning var det primære. Det er grunn til å anta at norske myndigheter ikke var særlig innstilt på at tibetanerne skulle bli værende, og at Tibetanerhjelpen hadde en moralsk plikt til å sende dem tilbake.

Segregeringspolitikken kan ses som en måte å ha kontroll på at guttene returnerte til India og Nepal. Et slikt kontrollaspekt kan knyttes til en oppfattelse der det nærmest tas for gitt at dersom tibetnerguttene blander seg for mye med nordmenn og deres leveste så vil de bli *besmittet* av en vestlig levemåte som vil vanskeliggjøre en retur. Det innebærer at tibetanerne trenger en form for beskyttelse mot en livsform *vi* har. Underforstått at de trenger beskyttelse av *oss* mot seg selv og hvordan de takler møte og omgang med en livsform *vi* betrakter som bedre enn *deres*. Tibetanerhjelpen var hele tiden bekymret for hvilken betydning selve oppholdet i Norge ville ha for guttenes tilbakereise.

Det kan settes spørsmålsteget ved om denne redselen for hva som kom til å skje dersom tibetnerguttene hadde for mye kontakt med det norske samfunnet, egentlig var god nok begrunnelse for å holde dem isolert. Det er ikke sikkert at lojaliteten til Dalai Lama og løftet om å reise tilbake ville svekkes med en større åpenhet i forhold til samfunnet omkring Tibetanerskolene. Det er også muligheter for at en segregeringspolitikk forsterker myter som blir skapt om norsk levemåte og hva guttene kan oppnå ved å fortsatt bo her. Noe som igjen vil forsterke ønsket om å bli og kjempe for å forlenge oppholdet lengst mulig. Det er også mulig at større grad av åpenhet og gjensidig kontakt mellom guttene og de lokale miljøene i Kragerø og Gjøvik ikke ville svekke båndene til Dalai Lama og en framtidig eksiltilværelse i India, men heller forsterke og bekrefte identiteten som tibetanere og en overbevisning om at de hadde en viktig oppgave gjennom å reise tilbake. Tilbakereisen var uansett et svært viktig spørsmål for Tibetanerhjelpen under hele oppholdet guttene hadde i Norge. I et brev²¹⁷ fra Lauritz Johnson til Lillen Dahll Vogt ved Tibetanerskolen i Kragerø, kommer det også fram at det er viktig å forberede returen. Han sier i dette brevet:

"Vi hører nå (...) at tibetnerguttene er bedre utstyrt enn gjennomsnittet av de norske, og vi er blitt tilrådet å være på vakt på dette punkt, da det lett kan skape bitterhet hos de norske og kravmentalitet hos tibetanerne. (...) Hva så når de kommer hjem til

tibetanske ungdommer på Voss uttalte Flyktningerådet seg til Sosialdepartementet: "Flyktningerådets styre kom frem til at det foreliggende forslag ikke er i tråd med de linjer som vanligvis har vært fulgt i norsk flyktningearbeid, og fant at hvis Flyktningerådet skulle sette inn noen av sine midler til å hjelpe tibetanske flyktninger, ville man sannsynligvis kunne oppnå større nyttevirksomheter for flyktningene ved å sette hjelpen inn i deres nåværende asylsøknader". Foreningen fra Bergen fikk i sitt svar fra Sosialdepartementet avslag på sin søknad. Begrunnelsen var den samme som Flyktningerådets innstilling. Jf. Riksarkivet, Sosialdepartementet, Nytt 3. sosialkontor B (1949-75), Serie: Db-Saksarkiv II -Tibetanersaken.

²¹⁷ Jf. Riksarkivet PA 1290 Tibetanerhjelpen- Tibetanerskolen i Kragerø. Brevet er datert 23.05.1967.

fattigdommen i India? Vi ser det slik at det er viktigere å holde litt igjen på pengene, så vi kan hjelpe dem ute i India, der det virkelig trengs. Jeg tror det er klok politikk".

Dette sitatet viser at Tibetanerhjelpen mente det ikke var tilstrekkelig med en segregeringspolitikk for å sikre tilbakereisen. I tillegg skulle det settes krav om at guttene hadde en levestandard som var lavere enn gjennomsnittet i Norge. De kunne ikke få særbehandling slik Lauritz Johnson påpeker i dette brevet. Dette kunne medføre at de fikk det bedre enn nordmenn flest, og dermed både skape negative holdninger til dem i samfunnet og enda større kontraster til det livet de skulle tilbake til etter endt opphold i Norge.

Tibetanerguttene fikk ingen individuell behandling i forhold til deres oppholdsstatus, og dermed hadde de også små muligheter for å oppnå individuelle rettigheter på dette området. De ble behandlet som en gruppe med et opplæringsbehov, og der alle skulle reise tilbake til en eksiltilværelse i India eller Nepal. Det ble også iverksatt et annet kontrolltiltak som var lengden på oppholdet i Norge. For å sikre at guttene reiste tilbake kunne de ikke bli for lenge. Lengden på norgesoppholdet var et viktig tema både for Tibetanerhjelpen og guttene selv²¹⁸. Det var en del diskusjoner både i forhold til om guttene hadde god nok utdanning og om den var relevant nok for den tilværelsen som ventet dem i flyktningbosettingene i India og Nepal. I et brev²¹⁹ noen av tibetanerguttene skrev til styret i 1967 skriver de at de ikke ville reise tilbake før de hadde fullført utdannelsen og var rede til å hjelpe sitt folk. De ville ikke reise tilbake for å fortsette utdannelsen i India. Guttene som skrev dette brevet trodde at Tibetanerhjelpen hadde planer om å gi dem full utdanning i Norge, og at forbauselsen var stor da de oppdaget at de skulle bli sendt tilbake til India i 1968 etter kun å ha fullført norsk realskoleeksamen. De påpeker at dette gir dem ingen muligheter for å fortsette utdannelsen i Norge eller i noe annet land i Europa. I samme brevet motsier også disse guttene redselen for at et lengre opphold skal svekke deres innsats for det tibetanske folket:

"When we heard that if we stay here too long, we will become Europeans and will not help Tibetans, we felt rather sad because we have never thought as you said. Besides we know how our help is needed for our people. We do not think that even though we live here long, we are going to forget our traditions and the religion as you think. We can promise ourselves but not for all for different people think in different ways. On the day when we have finished our education and ready to help, we will not stay here in West even though someone begs. (...) We know that it is very hard to get enough money for our education. If it is so, does it matter for you if we try to get some help to

²¹⁸ Jf. omtale av dette returspørsmålet i Kap.3. om de tvetydige barna.

²¹⁹ Dette brevet er skrevet til styret den 25.07.67, og er undreskrevet av tre av tibetanerguttene. Riksarkivet, PA 1290 Tibetanerhjelpen

finish our education. It is same for us if we could finish the studies in Europe not especially in Norway, but any country as Denmark etc."

Forfatterne av dette brevet poengterer også det individuelle aspektet ved at de ikke kan garantere at alle tibetanerne som kom til Norge i 1964 har den samme innstillingen til å reise tilbake og hjelpe tibetanerne i eksil. Dette indikerer at ikke hele gruppen var samstemte i dette spørsmålet. Dette bekreftes også av de mange ulike livshistoriene som etterhvert kommer fram, både i intervjuene som er foretatt i denne undersøkelsen og gjennom andre kilder²²⁰.

En effekt av en segregeringspolitikk overfor tibetanerne, er at det gjør det enklere å opprettholde et bilde av guttene som svært annerledes og eksotiske. Så lenge det er liten gjensidighet i kontakten mellom tibetanerne og det norske samfunnet vil en slik politikk opprettholde diskursive formasjoner som gjør dem til objekter for en spesiell type kunnskap som bekrefter hvem guttene er og legitimerer bakgrunnen for at de må holdes samlet og isolert fra samfunnet de er kommet til. Denne kunnskapen vil igjen støtte opp om gjeldende segresjonspolitikken ved å forsterke og opprettholde isolasjonen. Den første tiden tibetnerguttene var i Norge ble det hele tiden understreket hvor forskjellige de var fra nordmenn. De ble beskrevet som²²¹:

"(...) de er kommet rett ut av den 16de århundre på disse område. (...) -han er en utpreget nomade. (...) -de har en flokkmentalitet, og handler for ubevisst".

Tibetanerne får gjennom slike uttalelser en bekreftelse på at de er svært forskjellig fra oss, men deres annerledeshet er definert av oss og er på våre premisser. Media var også opptatt av det eksotiske innslaget som disse guttene representerte i det norske landskapet. I Oppland Arbeiderblad 01.02.1964 står det skrevet om tibetnerguttene som nettopp har kommet til Gjøvik:

"Det er klart at de unge, svarthårete og mørkhudede ungdommene ikke er som oss norske. Gjennom lange slektstradisjoner, miljø og religion har de fått et særpreg som det ikke er noen vits i å forsøke å plukke av dem".

Guttene blir omtalt på liknende vis i et takkebrev²²² fra Tibetanerskolen i Kragerø til en lokal Rotary-klubb. Brevet er skrevet i 1964 som et informasjonsskriv om arbeidet med guttene og en takk for bidraget som er gitt:

²²⁰ Jf. Kap. 3 hvor dette aspektet ved returen er belyst.

²²¹ Jf. Riksarkivet, PA 1290 Tibetanerhjelpen.

²²² Jf. Riksarkivet, Tibetanerhjelpen PA 1290, under Tibetanerskolen i Kragerø.

"Motorer begynner også å bli kjente ting for dem, skjønt hvorledes de virker (motorene), skjønner de lite av. Det nytter imidlertid ikke å forsere deres kjentskap til teknikk og lignende. Man må gå langsomt og forsiktig frem. Det vi har brukt hundreder av år på å fatte, kan disse ikke gripe på noen måneder eller år. Disse guttene har derimot i seg en ro som er herlig å arbeide med, de er villige, glade og interesserte uten mas. Slik det ser ut idag ligger vårt eksperiment altså godt an....".

Lauritz Johnson karakteriserer også i et brev til Lillen Dahll Vogt hvordan tibetanerne er:

"Tibetanerne er vant til å leve i flokk. Vi har erfaring for at enslige tibetanere i storbyer (London og København) utsettes for farer og fristelser som de vel motstår som qua gruppe, men ikke som ensom tibetaner blant lutter europeere".²²³

På samme måten som fokuset på likheten mellom ungarere og nordmenn er på norske premisser, er fokuset på tibetanernes annerledeshet også på våre premisser og dermed også en forskjellighet som er påtvunget *de andre*. Kategoriseringer som er kombinert med stor avstand mellom de som produserer kunnskap og de som er objekter for slik kunnskap, fører til at de individuelle nyansene ikke kommer til syne. En segregeringspolitikk fører til at det nærmest er umulig å nyansere et bilde som er skapt gjennom den kollektive forståelsen av hvem tibetanerguttene er og hvorfor de er kommet til Norge. Bildet av de eksotiske tibetanerguttene blir dermed opprettholdt gjennom de gjeldende diskursive formasjonene, samtidig som det eksotiske ved dem nettopp legitimerer den identitetspolitikken som blir ført.

Valgfrihet og balansekunst

Det er to felles trekk ved den identitetspolitikken som blir ført overfor de tibetanske guttene og det multietniske 1990-utvalget av enslige flyktningsbarn. For det første blir det tatt sterke hensyn til disse barnas kulturelle og etniske bakgrunn, der kulturbevaring er en viktig verdi i det praktiske omsorgsarbeidet. Mens segregeringspolitikken i forhold til tibetanerne er en form for tvang der guttene *skulle* bevare sin kultur og sine tradisjoner, vektlegger integreringspolitikken som er gjeldende for 1990-utvalget en valgfrihet i forhold til tilhørighet og identitet. Denne politikken inneholder også en form for tvang ved at barn med innvandrerbakgrunn skal få trygghet i forhold til egen kultur *før* de kan foreta dette valget. Det tvangsmessige i dette er at det er norske myndigheter som skal sørge for at barna skal få denne formen for tilhørighet i egen kultur før de tar et endelig valg. Et annet felles trekk ved de to utvalgene er frykten for at barnas oppvekst i Norge skal bli *besmittet* av en norsk kultur, og at dette skal føre til rotløshet og skape problemer i deres livssituasjon. For tibetanerne var

²²³ Ibid.

det særlig bekymring for hva oppholdet i Norge ville bety for den planlagte returen. Antakelser om *besmittelse* er en underforstått kunnskap eller fortelling som det er grunn til å anta også er aktuell helt opp til dagens arbeid med enslige mindreårige flyktninger.

Et viktig kunnskapsgrunnlag for arbeidet med enslige mindreårige flyktninger tidlig på 1990-tallet, er regjeringens handlingsplan for denne gruppen barn og unge²²⁴. Denne planen rangeres høyt som rettskilde i og med at den er behandlet i Regjeringen, og den anses dermed som et uttrykk for en politisk holdning til en gruppe flyktninger og asylsøkere. Kunnskapsgrunnlaget i denne handlingsplanen kan knyttes til den såkalte *andregenerasjonsdiskursen* som oppstod på slutten av 1970-tallet. Dette var en diskurs med fokus på hvilke problemer det innebærer å vokse opp som *andregenerasjons* innvandrerungdom i Norge²²⁵. Bakgrunnen for fokuset på denne gruppen barn og unge var en økende arbeidsinnvandring som skjedde i begynnelsen på 1970-tallet, og at det utover på 80-tallet kom til en ny generasjon som hadde foreldre med innvandrerbakgrunn. Begrepet andregenerasjons innvandrere er både upresist og problematisk å anvende. Likevel er det en kategori som var alment brukt på offentlige arenaer som media, forskning og gjennom uttalelser fra myndighetene. I en NOU fra 1985 påpekes det at denne diskursen, både i Norge og ellers i Europa, var preget av et lavt presisjonsnivå. Dette gjelder både spørsmål om hvilke barn og ungdommer som inngår i selve betegnelsen, og når det gjelder hvilken støtte fenomenet har i empirisk materiale. Empirisk er begrepet andregenerasjonsinnvandrere svært vanskelig å operasjonalisere. De fleste av de barna og ungdommene som omfattes av denne kategorien vil både være født og oppvokst i Norge. Noe som gjør det til et problem i seg selv å anvende innvandrerbegrepet i en slik sammenheng. I tillegg oppstår andregenerasjonsbegrepet som en følge av en diskurs om barna til de arbeidsinnvandrerne som ble rekruttert til lavststatusyrker på 1970-tallet, og deres spesielle situasjon. Det er derfor problematisk når begrepet omfatter *alle* barn og unge som har foreldre med innvandrerbakgrunn, slik det er grunn til å anta gjelder i den offentlige diskursen.

I diskursen om andregenerasjons innvandrere kommer det til uttrykk subjektposisjoner som innebærer både identitetskonflikter for den enkelte, og begrensede muligheter i det samfunnet disse barna skal vokse opp i. Frykten var stor for at barna skulle arve foreldrenes lave sosial status både i arbeidslivet og når det gjaldt utdanningsbakgrunn:

²²⁴ Regjeringens handlingsplan fra 1989 er tidligere omtalt i kap. 3. Jf. også en evalueringsrapport om erfaringer og status for handlingsplanen (KAD 1995). En sentral aktør både i forhold til denne planen og utarbeidelsen av NOU 1885:29 er Eva Haagensen, nå seniorrådgiver i Kommunal- og regionaldepartementet. Hun påpeker i et intervju denne forbindelsen mellom andregenerasjonsdebatten og utviklingen av regjeringens handlingsplan.

²²⁵ Andregenerasjonsdiskursen påpekes i NOU 1985:29: *Unge innvandrere i Norge*

"en skjebne som 'en rotløs generasjon mellom to kulturer' uten mulighet til sosial mobilitet. (NOU 1985 nr.29: 20)

Disse uttalelsene legger vekt på den individuelle konflikten. Det er likevel grunn til å anta at frykten for det denne utredningen omtaler som *rotløs ungdom* kunne skape av sosiale konflikter og sosial uorden i det norske samfunn, er like stor eller større enn frykten for hva dette innebærer for den enkeltes selvforståelse og identitet. For å bøte på problemene legges det i den samme utredningen fra 1985 vekt på en integreringspolitikk der disse barna og ungdommene skal få støtte og muligheter til en forankring i det som omtales som *den egne kulturen*. Dette anses som en forutsetning for senere å kunne foreta et reelt valg om tilhørighet²²⁶. Valgfriheten det her er snakk om knyttes til bevaring av den egne kulturen og språket. Det påpekes videre at de voksne innvandrerne har valgfrihet når det gjelder graden av opprettholdelse av den egne kulturelle identitet, men at deres barn ikke har en slik frihet til å velge, siden de ikke i samme grad har utviklet et førstespråk og en forankring i egen kultur. Et viktig tiltak for det denne utredningen omtaler som *å bli trygg på sin egen identitet*²²⁷, er å gi disse barna mulighet til først å utvikle et førstespråk. Dermed gis barna, i følge utrederne, muligheter til å kunne balansere mellom to kulturer:

"De overordnede mål for den offentlige innsats i forhold til innvandrerbarn og ungdom bør etter dette være å sørge for at barna sikres samme sosiale rettigheter og muligheter som norske barn og ungdommer, samtidig som de gis reelle forutsetninger for å kjenne tilhørighet og trygghet i forhold til hjemmets språk og kultur og majoritetssamfunnets språk og kultur. Barna skal med andre ord gis mulighet til å bli tospråklige og settes i stand til å balansere mellom to kulturer".
(NOU 1985 nr 29:121)

Målsettinger om at barna skal kunne balansere mellom to kulturer gjøres i denne offentlige utredningen avhengig av en individuell valgfrihet som myndighetenes identitetspolitikk skal sørge for. Med en slik identitetspolitikk oppnås integrasjon gjennom en form for tilhørighet til en *opprinnelig* kultur, der isolasjon i forhold til majoritetskulturen den første perioden er en forutsetning for å skape tilhørighet i de nye omgivelsene. Dette innebærer en identitetspolitikk som individualiserer barnas erfaringer. Likeledes fører en slik politikk til et skarpt skille mellom *egen* kultur og *andres* kultur. En annen effekt av denne identitetspolitikken er at myndighetene gjennom sine uttalelser utøver en harmoniserende retorikk som skjuler at identitetsforvaltning også innbefatter interessekonflikter, eksklusjon og

²²⁶ Ibid.

²²⁷ Ibid.

makt. Myndighetene skjuler ved en slik harmonisering sin egen rolle som produsent av kunnskap og hvilke effekter dette har på barnas oppvekst.

Hvordan tilhørighet og sosial integrasjon oppnås, kommer også til uttrykk i en forskningsrapport om enslige asylbarn fra 1990²²⁸. Forskeren legger ikke like mye vekt på valgfriheten og den enkeltes balansegang mellom to kulturer slik dette eksplisitt kommer til uttrykk i NOU fra 1985. Likevel er det en underforstått fortelling om hvilken situasjon disse barna er i, og likeledes hvilke føringer hjelpeapparatet skal følge i dette arbeidet. Forskeren legger avgjørende vekt på hvilke ressurser som finnes i den etniske minoritetsgruppen barnet tilhører:

"De unge trenger først og fremst det ene, faste holdepunktet. For mange er det egne slektninger som de følger med hit. For andre er det et overordnet mål om å finne en person som forsøker å innarbeide seg i og fylle en slik rolle. Som regel vil en landsmann eller -kvinne være best egnet til å ivareta en slik funksjon. Det vil si en som har det samme verdigrunnlag og som selv har gjennomgått en tilsvarende tilpasningsprosess, men har klart å bevare sin egenart og autonomi gjennom denne omstillingen".

(Flatebø 1990:129)

Den etniske minoritetsgruppens rolle i barnas oppvekst kommer enda klarere fram når samme forskeren uttaler:

"At man bygger på den viktige verdi og nettverksfunksjon egen nasjonalgruppe ofte representerer, både for de unge og de foresatte. Disse nasjonalgruppene er gjerne langt mer betydningsfulle for de unge flyktingene enn betalte ansatte i hjelpeapparatet noen gang kan ha håp om å bli. Dette er gjensidig forpliktende relasjoner hvor man gir og tar og betyr noe for hverandre på godt og ondt".

(Flatebø 1990:132)

Bak dette utsagnet er det også en fortelling om *besmittelse* som ikke bare kan knyttes til frykten for hva møtet med den norske kulturen ville innebære, men også en fortelling om hva de norske velferdsordningene representerer av klientifisering og negativ problemløsning²²⁹. Det er særlig de kommunale barneverntjenestene som i denne rapporten blir kontrasten til de positive ressursene som er tilstede i de etniske miljøene. Dette utsagnet framstiller et entydig bilde av de etniske minoritetsgruppene som innebærer gjensidige relasjoner og en ressurs for de enslige asylbarn. Mange av de individuelle livshistoriene fra de fire utvalgene av asylbarn i denne undersøkelsen bekrefter også dette bildet. Men det motsatte kommer også til uttrykk

²²⁸ Jf Flatebø (1990) som også omtales i kap. 1 og 3.

²²⁹ Jf. avsnittet om avhengighet og selvstendighet i kap. 3.

gjennom historier om hva de etniske minoritetsgruppene representerer av trangsynthet, fiendskap, misunnelse, fordommer mot det norske samfunnet, interne konflikter og sladder²³⁰. De individuelle historiene skaper tvetydighet og motsetninger både internt i hvert utvalg men også når de sammenlignes seg imellom. Diskurser der representanter for offentlige myndigheter eller frivillige organisasjoner er hovedaktører skaper derimot entydighet og dominerende utsagn om asylbarnas identitetsforvaltning som legitimerer en bestemt historisk praksis eller en bestemt identitetspolitikk. For 1990-utvalget fører de dominerende fortellingene om enslige asylbarn til en individualisering både av motivene for å flykte og den integreringsprosessen barna må igjennom. Dette vil igjen kunne legitimere en restriktiv holdning i flyktninge- og innvandringspolitikken og en identitetspolitikk som er passiv og fraskriver seg et ansvar for disse barnas rettigheter når det gjelder oppvekst og omsorgssituasjon²³¹.

Verken individualisering eller harmonisering synes å være forlatt som strategi for identitetspolitikken når det gjelder arbeidet med denne gruppen flyktningebarn i de senere årene. Dette blir mellom annet synliggjort i en evalueringsrapport fra 1999 om arbeidet med enslige mindreårige flyktninger i Oslo²³². Denne rapporten påpeker hvilket verdigrunnlag og mål dette arbeidet har på slutten av 1990-tallet. Det individuelle aspektet og den enkeltes valgfrihet kommer igjen til uttrykk i utsagn slik som at:

"(...) ingen enslig mindreårig i Oslo har i prosjektperioden valgt assimilering inn i det norske og avstandstaken fra egen bakgrunn".
(Hjelde og Stenerud 1999:65)

I denne rapporten påpekes verken de individuelle konfliktene som innebærer tvang, eller de offentlige myndigheters egen innvirkning på den politiske/administrative diskursen om disse barnas situasjoniv eller på den diskursive praksis når det gjelder omsorgsutøvelsen. Målene som angis i denne evalueringsrapporten er at barnet eller ungdommen skal gis individuell hjelp ut fra den enkeltes forutsetninger og behov. Likeledes at dette arbeidet har et verdigrunnlag som skal ivareta både kulturell egenart og identitet, vektlegge slektens betydning og opplevelse av mestring. Likeledes står det i rapporten at:

"Grunnleggende for arbeidet med de unge i Flyktningekontoret, er respekt for og ivaretagelse av deres kulturelle egenart og identitet. Flyktningekontoret ser det som

²³⁰ Jf. Eide (2000)

²³¹ Jf. Kap.5 og omtale av asylbarns rettigheter på det rettslige anerkjennelsesområdet

²³² Jf. Hjelde, Karin H. og Stenerud, Elin: *Kultur, slekt og mestring. - en evaluering av arbeidet med enslige mindreårige flyktninger i Oslo*. Oslo kommune, Barne- og familieetaten. Rapportserien nr. 1, 1999.

sin oppgave, sammen med omsorgspersoner fra nasjonalgruppen, å bidra til at den unge gjenkjenner foreldrenes verdier og holdninger og kan føle stolthet i forhold til sin bakgrunn og til hvem han/hun er".

(Hjelde og Stenerud 1999:22)

Disse utsagnene om verdier og målsettinger i arbeidet med enslige asylbarn i Oslo kommune viser at noe av forståelsesgrunnlaget er det samme som i handlingsplanen fra 1989. En handlingsplan som påpeker at arbeidet med asylbarna både skal ta innvandringspolitiske hensyn og hensyn til den mindreåriges individuelle behov²³³. På samme måten som den konfliktfylte motsetningen mellom disse to hensyn ikke lar deg forene den gangen, er utsagnene om å ivareta kulturell egenart og samtidig gi individuell hjelp like uforenlige ti år senere. Det som er problematisk både i 1989 og i 1999 er ikke konfliktsituasjonen i seg selv, eller selve dilemmaet mellom en forskjellpolitikk og en likhetspolitikk, men at myndighetenes politikk skal sørge for en forening av de hensyn som blir beskrevet. Den identitetspolitikken som kommer til uttrykk gjennom myndighetenes håndtering av de enslige asylbarna på 1980- og 1990-tallet legitimeres gjennom entydige fortellinger. Slik jeg påviser det i min beskrivelse om den individuelle valgfriheten, antakelser om *besmittelse* og hvordan myndighetene tar kulturelle hensyn.

Oppsummeringer

Den genealogiske tilnærmingen som gjøres i dette kapitlet viser hvilke effekter diskursen om de fire utvalgene av enslige flyktningsbarn har. Det innsamlede datamaterialet viser at de aktuelle diskursene skaper effekter både gjennom hva som uttales om disse barna og gjennom den praksis som utøves. Disse effektene påvirker måten alenebarna blir forstått i sin samtid, hvilke erfaringer som gjøres i arbeidet med dem og måter det reageres på i de spørsmål som til enhver tid er aktuelle på området. Effekter som påpekes i dette kapitlet er konsekvensene av de rasemessige hensyn som tas i forhold til de jødiske barna, likhetspolitikken overfor de ungarske guttene, segresjonspolitikken overfor tibetanerguttene, og integrasjonspolitikken og forestillinger om den individuelle valgfriheten som kan knyttes til 1990-utvalget. De jødiske barna kan knyttes til rasemessige forestillinger om hva jødene som folkegruppe vil representere av utfordringer for det norske samfunnet. Disse forestillingene blir anvendt som argumentasjon for å avslå søknader om oppholdstillatelse for både alenebarna og jødene som gruppe. Det er rasemessige hensyn som tas når det i forhandlingene om barnas innreisesøknader blir påpekt at de ikke passer inn i det norske samfunnet. Det uttales i denne

²³³ Jf. omtale av denne planen i kap. 3.

sammenhengen at de vil bli en byrde for det samfunnet de søker seg til. Likeledes kommer det uttalelser om at jødene som gruppe burde beskyttes mot faren for norsk antisemittisme. Den beste løsningen på dette er å avslå innreise, dermed vil de ikke oppleve de norske holdningene til jødene og det norske samfunnet kan dermed ikke klandres for antisemittisme.

På samme måten som de jødiske barna blir utsatt for en form for eksotisering, blir også de ungarske og tibetanske barna framstilt som eksotiske. I motsetning til hvordan det eksotiske er problematisk ved jødene, blir de ungarske og tibetanske guttene framstilt i mer positive termer. Ungarerne blir framstilt som frihetskjempere. De er dermed lik *'oss nordmenn'* gjennom at de har kjempet mot okkupasjon og undertrykkelse slik nordmenn kjempet mot tyskerne under krigen. De ungarske barna framstår som den mest *'verdige'* trengende av alle flyktninggrupper som har kommet til Norge. Det å hjelpe disse barna bekrefter også en norsk selvforståelse som innebærer internasjonal solidaritet og det norske samfunnets ønske om å hjelpe mennesker i nød.

De tibetanske guttene framstår også som frihetskjempere mot utbredelsen av det kommunistiske samfunnssystemet, gjennom deres kamp mot Kinas okkupasjon av Tibet. Det er likevel ikke dette som er i fokus når denne gruppen alenebarn kommer til Norge. Tibetnerguttene framstår som det mest eksotiske innslaget av *annerledeshet* som de fire utvalgene av alenebarn representerer. Disse guttene blir framstilt som om de kommer fra et annet århundre og inn i vår moderne og siviliserte verden. Det er derfor av avgjørende betydning for disse barnas opphold at de blir beskyttet mot de farer møtet med det norske samfunnet representerer. Tibetnerguttene skulle holdes samlet som gruppe og i mest mulig grad isoleres fra sine norske omgivelser. Det blir derfor i stor grad tatt kulturelle hensyn i forhold til omsorg og opplæring, der det å bevare tibetanske tradisjoner og religion er en viktig målsetting. Den segregeringspolitikken tibetanerne ble utsatt for kan ses som en måte å ha kontroll på at guttene returnerte til India og Nepal slik målsettingen var. Tibetnerhjelpen, som hadde ansvaret for tibetanerne, var bekymret for hvilken betydning selve møtet med det norske samfunnet ville ha for guttenes tilbakereise.

Det blir også tatt hensyn til barnas kulturelle bakgrunn når det gjelder det multietniske 1990-utvalget. Disse barna skulle også beskyttes mot de problemer møtet med den norske kulturen vil innebære. Det er gjennom myndighetenes identitetspolitikk at barna skal få beskyttelse den første tiden, slik at de etter en tid fritt skal kunne velge tilhørighet. Med en slik forsiktig tilnærming til det samfunnet de kommer til, er det en oppfatning at alenebarna dermed skulle lære seg å balansere mellom egen kultur og den norske kulturen. Det disse fortellingene om identitetshåndtering framkaller er forestillinger om individuelle valg og en

harmonisering av myndighetenes integrasjonspolitik. Slike forestillinger om valgfrihet og balansekunst skjuler den påviste interessekonflikten mellom politiske hensyn og hva som til en hver tid er til det enkelte barns beste.

Jeg viser i dette kapitlet til at det skjer en historisk utvikling fra en eksotisering av de jødiske, ungarske og tibetanske barna til en situasjon der både enslige flyktningbarn og innvandrings spørsmål mer generelt blir hverdagsliggjort i en offentlig diskurs. En eksotisering holder selve fenomenet enslig flyktningbarn på avstand, og det er ikke påtrengende for myndighetene å utvikle spesialkunnskap på dette feltet. De jødiske, ungarske og tibetanske barna er for få i antall til at dette er påtrengende. Kunnskapen om *de andre* eksisterer allikevel gjennom holdninger til det eksotiske og likeledes gjennom den diskursive praksis som utøves overfor *de fremmede*. En hverdagsliggjøring fører imidlertid til at både offentlige myndigheter og fagmiljøer på en annen måte tvinges til å ta et ansvar og utforme en politikk overfor denne gruppen barn. Dette innebærer at myndighetene fra 1970-tallet og utover i større grad forholder seg til mer enn bare grensepolitikk og asylrettslige spørsmål, men også til de nære relasjonene som gjelder omsorgssituasjon og hvilke opplæringsbehov barna har. Parallelt med en slik historisk utvikling foregår det også endringer når det gjelder utviklingen av velferdssystemer og hvordan det norske samfunnet ser på barns oppvekstvilkår mer generelt. Det å interagere med slike diskurser fører til en kunnskapsproduksjon som utvikler nye måter å forstå de enslige flyktningbarnas situasjon²³⁴.

Foucault påpeker at viljen til kunnskap er drivkraften i all historisk utvikling. Denne viljen til kunnskap fører, i følge Foucault, ikke nødvendigvis til mer *sann* kunnskap og en mer human praksis overfor de gruppene som er i fokus. Et slikt perspektiv på den historiske utviklingen innebærer at raseholdninger overfor de jødiske barna ikke er mindre humane enn når det på 1990-tallet tas kulturelle hensyn i alenebarnas oppvekst eller det skapes andre forestillinger om hvem disse barna er. Kunnskapsproduksjonen kan i stedet, i følge Foucault, knyttes til en reproduksjon av *vår* forståelse og *våre* kategoriseringer av hvem *de andre* er, og behovet for å ha kontroll med eller håndtere den situasjonen det er å motta stadig nye grupper av enslige mindreårige flyktninger til Norge.

I tillegg til at en rekonstruksjon av historien ikke nødvendigvis bekrefter en mer human utvikling, viser historien om alenebarna også til de mange tilfeldigheter som skjer og til diskontinuitet og historiens mange brudd. Den politiske situasjonen ved ankomsten for de ungarske barna i 1956 var gunstig for denne gruppens erfaringer når det gjelder hvordan de

²³⁴ Jf. senere drøfting av dette, særlig i kap. 7.

ble mottatt og hvilken oppvekst de har hatt. De samme gunstige historiske og politiske rammene er ikke tilgjengelige for de mange etniske gruppene av alenebarn som kommer til Norge på 1990-tallet. Likeledes viser den historiske utviklingen at den gjeldende identitetspolitikken for de fire utvalgene av alenebarn ikke følger en bestemt retning. Både den gjeldende segregeringspolitikken overfor tibetanerne og den praktiske gjennomføringen av en integreringspolitikk overfor 1990-utvalget, viser at det ikke kun er barnas situasjon som er i fokus når det gjelder hvordan politikken skulle gjennomføres i praksis.

Kap. 5. Anerkjennelse mellom omsorg og politikk

Enslige flyktningbarns oppvekst i det norske samfunnet, både nå og tidligere, synliggjør en rekke problemstillinger og dilemmaer som oppstår i utviklingen av et multikulturelt samfunn. Et slikt dilemma er hvordan mennesker og grupper skal behandles som unike og forskjellige, samtidig som dagens legitimering av en offentlig politikk overfor minoritetsgrupper skjer gjennom prinsipper om likeverdighet. Dette dilemmaet blir tydeliggjort gjennom det filosofen Charles Taylor omtaler som anerkjennelsens politikk. Anerkjennelse er et sentralt begrep i forståelsen av de fundamentale prosesser som skjer i møtet mellom alenebarna og de nye omgivelsene de er en del av. Dette omfatter både de nære omsorgsrelasjonene og hvordan samfunnet håndterer mottaket av disse barna gjennom en flyktning- og innvandringspolitikk. Hvordan de enslige flyktningbarna framstår for og blir forstått av omgivelsene²³⁵, får konsekvenser for prosesser knyttet til barnas identitetsdanning og hvordan de blir sosialt integrert i det norske samfunnet. Disse prosessene oppstår i skjæringspunktet mellom det individuelle og det samfunnsmessige. Det individuelle er i denne studien representert gjennom flyktningbarnas egne livshistorier fra oppveksten i Norge. Det kollektive er representert gjennom omsorgspraksis, myndighetenes innvandringspolitikk både generelt og spesielt i forhold til asylbarna, og hvordan representasjoner om disse barnas situasjon kommer til uttrykk gjennom media.

Charles Taylor og Axel Honneth er to filosofer som begge er opptatt av anerkjennelse som fenomen. Deres teorier om anerkjennelse er redskaper som vil bli brukt for å belyse problemstillinger som er nevnt i de tidligere kapitlene. Dette er problemstillinger som hvilken sammenheng det er mellom anerkjennelse og enslige flyktningbarns rettigheter i det norske samfunnet. En annen problemstilling er å finne fram til konfliktlinjer og sammenhenger mellom overordnede hensyn til flyktninge- og innvandringspolitikk versus hensynet til barnets beste. Det innebærer å finne fram til hvordan kunnskap om denne gruppen barn og unge blir gyldig, og hvilken forbindelse det er mellom kunnskapsproduksjon og anerkjennelse. Likeledes vil det være å studere hvordan historien påvirker anerkjennelsens grenser og logikk. Både Taylor og Honneth er opptatt av anerkjennelsesformer som en normativ idè om det gode liv, som også gir mulighet til å utforske mønstre i sosiale

²³⁵ Jf. kap. 3 og 4 som omtaler både det tvetydige og det entydige ved alenebarna.

endringsprosesser. Mens Taylor er opptatt av dilemmaet mellom en likhetspolitikk og en forskjellspolitikk, er Honneth i større grad opptatt av hele spekteret av anerkjennelsesrelasjoner og hvordan forstå motivet for eller grunner til den alltid tilstedeværende kampen om anerkjennelsen. Begge to bygger sine teorier på Hegels tilnærming til fenomenet. Dette innebærer en tilnærming som både er opptatt av en normativ idé om hvordan anerkjennelse oppnås, men som samtidig er klar over at dette innebærer konflikter og en kamp om den samme oppnåelsen.

I dette kapitlet skal jeg først drøfte den teoretiske forståelsen av fenomenet anerkjennelse. Jeg skal også anvende den teoretiske forståelsen på det empiriske materialet om enslige flyktningbarns situasjon. En sentral problemstilling er om anerkjennelse som tilstand er mulig å oppnå, enten dette gjelder på det relasjonelle plan eller det er i forhold til det politiske område. Det er i denne sammenhengen viktig å skille mellom anerkjennelse som et analyseredskap, og anerkjennelse som et ideal eller som en oppnådd tilstand. Det siste blir ofte en måte å sette en *diagnose* på en relasjon eller et samfunn i forhold til en gjeldende kunnskap om anerkjennelse og som en fasit på hva som skal til for å oppnå en slik tilstand. På tross av at jeg i dette kapitlet påpeker anerkjennelsesteoriens begrensninger, tydeliggjør disse tilnærmingene de mange dilemmaer som oppstår på det feltet som her studeres. Det er særlig på det politiske område jeg påpeker i dette kapitlet at det er grunn til å anta at anerkjennelse er vanskelig å oppnå i sin ideelle form. Dette gjelder både i forhold til anerkjennelse av likeverdighet slik Honneth omtaler dette på det rettslige område, og i forhold til anerkjennelse av det særegne slik Honneth omtaler dette på det solidariske område²³⁶.

Behovet for anerkjennelse

Anerkjennelse anvendes ofte for å sette et kvalitetsstempel på en relasjon mellom mennesker. Selve ordet inneholder begrepet erkjennelse, som viser til det å finne fram til sannhet og det å gå i seg selv. Erkjennelse innebærer også en ærlighet og nærhet til *den andre*. Forstavelsen *an* viser til det å stå ved eller stå bi. Begrepet anerkjennelse henspiller da på å være hos eller være lojal mot en annens opplevelse eller mot det som er kjent og nært (Bae og Waastad 1992). Begrepet kan anvendes i dagligtale, slik som å si at vedkommende sendte et anerkjennende blick. En juridisk og diplomatisk bruksmåte av begrepet er vanlig i forhold til å anerkjenne stater og nasjoner, noe som også kan innebære en anerkjennelse av regjeringer og av et lands styresett. Begrepet brukes også for å belyse de prosessene som skjer i

²³⁶ Jf. drøfting av Honneths anerkjennelsesteorier senere i dette kapitlet, og også anvendelsen på det empiriske materialet..

terapeutiske sammenhenger. Schibbye (2002) omtaler en anerkjennende terapeutisk samtale som en samværsform kjennetegnet av lytting, forståelse, aksept, toleranse og bekreftelse. Dette er også områder som er sentrale i omsorgsrelasjoner for enslige flyktningebarn.

Det enkle og gjenkjennbare ved anerkjennelsesbegrepet kan knyttes til anerkjennelse av *den andre* og til politiske handlinger som å anerkjenne staters suverenitet. Likeledes at det sosiale aspektet ved anerkjennelsen innebærer at hverken stater eller personer kan anerkjenne seg selv. Anerkjennelse er imidlertid et mer komplisert fenomen som også går utover det som anvendes i hverdagspråket. Den tyske filosofen Georg W.F. Hegel går dypere i begrepsanalysen. Hegel er i en tidlig fase av sitt arbeid opptatt av anerkjennelse som filosofisk fenomen. Anerkjennelse er et sentralt tema i flere av hans skrifter fra Jena-perioden²³⁷, i tillegg til i det kjente verket *Phänomenologie des Geistes* fra 1807 (Hegel 1999). Hegel er en inspirasjonskilde for mange som også i dag tar i bruk anerkjennelsestanken for å forstå sosiale konflikter som utspiller seg både i mellommenneskelige relasjoner og i samfunnet som helhet²³⁸.

Anerkjennelse som fenomen forener det sosiale og det individuelle perspektivet, ved å påpeke det enkelte menneskes avhengighet av *den andre* for å oppnå anerkjennelse og selvbevissthet. Fenomenet innebærer imidlertid en motsetning mellom en normativ tilnærming, der anerkjennelse er noe som er oppfylt, og det at anerkjennelseprosesser også innebærer en kamp om denne oppnåelsen. Kampen om anerkjennelsen er både et psykologisk fenomen som oppstår i relasjoner, og en politisk kamp som kommer til uttrykk på ulike felt i samfunnet. Forholdet mellom en oppfylt anerkjennelse og anerkjennelse som behov eller som begjær, er en motsetning som er kjernen i Hegels teorier. Det er en motsetning som kan knyttes til forståelsen av det komplekse i fenomenet, at anerkjennelse innbefatter både et konfliktperspektiv og et konsensusperspektiv. Anerkjennelse som kamp og som ideal kan i følge Hegel ikke isoleres fra hverandre. Wind (1998) omtaler dette som en dialektisk tankebevegelse i Hegels teorier, og at anerkjennelsesbegrepet har en dobbelt betydning: den er både ønske om dominans og det psykologiske grunnlaget for politiske dyder. Wind hevder at denne motsigelsen ikke bare er et paradoks, men er også et uttrykk for det som utgjør selve anerkjennelsens logikk.

²³⁷ Hegel (1770-1831) oppholdt seg i Jena i perioden 1801-07 (jf. Hansen 1991). Det er særlig fra denne perioden at temaer omkring anerkjennelse er framtreddende i hans arbeid. Jf. også *Åndens fenomenologi*. Pax forlag 1999.

²³⁸ Wind (1998) trekker fram Charles Taylor og Axel Honneth som to filosofer som viderefører Hegels teorier om anerkjennelse, da særlig innenfor det politiske feltet. Begge disse filosofene vil bli referert til senere i dette kapitlet og senere i avhandlingen. Når det gjelder det relasjonelle og terapeutiske perspektivet er det særlig Helm Stierlin (1974) som har utviklet anerkjennelsesteoriene. I norsk sammenheng er det spesielt psykolog Anne-Lise Løvlie Schibbye (2002) som anvender anerkjennelse som tilnærming innen psykoterapi.

En studie som anvender anerkjennelse som en teoretisk tilnærming kan, dersom Hegels forståelse godtas, ikke kun fokusere på det som kjennetegner selve fenomenet og hvilke betingelser som må være tilstede for oppnåelse. Konfliktmotivet er med Hegel inkludert i selve fenomenet. Hovedfokus i denne avhandlingen vil være på de prosesser som foregår i kampen om anerkjennelsen, både på det mellommenneskelige og det politiske nivå. Eksempler på slike prosesser kan være interne kamper som foregår i en etnisk minoritetsgruppe, sosiale konflikter som oppstår mellom minoritetsgruppen og majoritetssamfunnet, og individuelle prosesser som både kan være effekter av de foregående konfliktene på ulike nivå og av ulik skala, og den enkeltes kamp om anerkjennelse i sine nærmeste omgivelser. Det er likevel ikke mulig å se helt bort fra det som kjennetegner anerkjennelsen og det normative grunnlaget for det som ønskes oppfylt. Moralske kategorier må nødvendigvis komme i fokus når anerkjennelse anvendes som tilnærming til en problemstilling om alenebarns oppvekst²³⁹.

Enslige flyktningbarn er avhengig av omgivelsenes bekreftelse når det gjelder identitetshåndtering og det å oppnå selvbevissthet²⁴⁰. Bekreftelsen og forventningene fra omgivelsene blir i denne sammenhengen, slik Hegel påviser det, knyttet til en kamp og et alltid tilstedeværende behov for anerkjennelse. Anerkjennelse anses i denne avhandlingen som en forutsetning for å oppnå sosial integrasjon. En dominerende representasjon i den offentlige diskursen om integrasjon, både når det gjelder innvandring generelt og om asylbarna spesielt, er at *vi* som representanter for majoritetssamfunnet skal anerkjenne *de andre* som tilhører en etnisk minoritetsgruppe. Det er imidlertid ikke tilstrekkelig at majoritetssamfunnet anerkjenner, da en oppnådd anerkjennelse skal inneholde en form for gjensidighet. Gjensidighet fordrer at også minoritetsgrupper anerkjenner ulike sider ved det norske samfunnet²⁴¹. Anerkjennelse er i følge Hegel mer enn hva den ene parten foretar seg. Hegel uttrykker det på denne måten:

"Men selvbevissthetens bevegelse i forholdet til en annen selvbevissthet er blitt fremstilt som den enes gjøren; denne gjøren har imidlertid den dobbelte betydning at den er selvbevissthetens gjøren så vel som den andres gjøren. (...) Bevegelsen er altså uten videre de to selvbevisstheters dobbelte bevegelse. Hver ser den andre gjøre det samme som den gjør; hver gjør selv det den krever av den andre, og gjør derfor

²³⁹ Jf. senere omtale i dette kapitlet av Axel Honneths anerkjennelsesteori der det moralske aspektet står sentralt i forståelsen av sosiale konflikter.

²⁴⁰ Dette er allerede påpekt i kap. 3 under temaet om avhengighet og selvstendighet.

²⁴¹ Jf. kap 1 under mellomoverskriften: internasjonal migrasjon og etniske relasjoner.

det den gjør bare for så vidt som den andre gjør det samme. Den ensidige gjøren ville være unyttig, fordi det som skal skje bare kan komme til utførelse gjennom begge".

(Hegel 1807/1999:118)

Gjensidigheten og det dialektiske forholdet mellom ulike selvbevisstheter er det som framheves i dette sitatet av Hegel. Oppfylt anerkjennelse betinger at den andres synspunkter og erfaring blir gjensidig anerkjent og der den andre blir til et subjekt. Forutsetningen for å kunne anerkjenne er at man selv også er anerkjent. Kampen som oppstår er en følge av at vi søker en ensidig anerkjennelse hos den andre uten å ville anerkjenne den andre tilbake. Dette kan knyttes til ønsker om å markere seg og fremheve egne opplevelser og behov. Hvordan en gjensidig anerkjennelse skal oppnås og hvilke prosesser som da foregår, kan imidlertid ikke reduseres til hverken ansikt-til-ansikt-relasjoner eller til forholdet mellom majoritet og minoritet. Anerkjennelsesprosesser er kompliserte, og består av et helt nettverk av relasjoner både på mikro- og makronivå som til sammen kan utgjøre en oppnåelse. Relasjonene mellom omsorgsgivere og de enslige asylbarna er et eksempel på anerkjennelsesrelasjoner på et mikroplan. Konflikten mellom innvandringspolitikk og hensynet til barnets beste er et eksempel på hva kampen om anerkjennelse inneholder på et politisk område. Kampen om anerkjennelse på de ulike områdene kan innebære fastlåste posisjoner og en reproduksjon av manglende gjensidighet. Eksempel på disse fastlåste posisjonene er hvordan majoritetssamfunnet konstruerer og reproducerer forestillinger og sosiale kategorier om hvem innvanderne eller asylbarna er. Dette kan knyttes til det Foucault omtaler som kunnskapsproduksjon og en objektivisering av subjektet, og likeledes til forholdet mellom kunnskapsproduksjon på et bestemt område og de maktrelasjoner som eksisterer på samme området²⁴².

En oppnådd anerkjennelse er ifølge Hegel ikke bare avhengig av gjensidighet, men også at den som anerkjenner gjør dette av fri vilje og ikke gjennom tvang. Wind (1998) hevder at det ikke er likegyldig hvem som anerkjenner, og at det er gjennom friheten at det egentlige filosofiske motiv i anerkjennelsen kommer til orde. Han påpeker at den som anerkjenner må være seg selv, som en fri og selv anerkjent person. Hegel bruker forholdet mellom herre og trelle som et eksempel på en ufri relasjon som ikke er anerkjennende²⁴³. Relasjonen mellom herren og trelle er, på grunn av manglende frihet, preget av fastlåshet og at de to partene ikke er i stand til å endre sine posisjoner. De har et utvendig forhold til seg selv, og opplever ikke den andre som subjekt. Denne fastlåsheten fører ikke til noen utvikling

²⁴² Jf. kap. 4 om diskursens entydighet. Jf. også fenomenet dominans som Foucault anvender (Foucault 2002)

²⁴³ Jf. Hegel: *Åndens fenomenologi*. Pax forlag 1999.

av relasjonen. Herren møter ingen motstand eller tilbakemelding på sin væremåte som fører til egenrefleksjon og endring. Herren kan anerkjenne trelen som slave som utfører et arbeid som fører til nytelse for han. Dette er likevel ikke en anerkjennelse av trelen som likeverdig. Anerkjennelsen fra trelen er på den andre side ufri og uselvstendig, og dermed heller ikke noen egentlig anerkjennelse. Schibbye beskriver hvordan trelen heller ikke anerkjenner herren:

"På grunn av sin undertrykkelse av trelen får herren seg selv tilbake som uselvstendig vesen. Anerkjennelsen blir trelsk. Grunnen til det er altså at jeg må være verdig en anerkjennelse for å kunne anerkjenne den andre på en verdifull måte, i betydningen selv å ha verdi. Problemet er med andre ord at jeg først må erkjenne at den andre er et likeverdig og avgrenset selv, og derved anerkjenne vedkommende, før den andres anerkjennelse av meg kan gjelde."

(Schibbye 2002:43).

Mangel på gjensidighet og frihet knyttet til anerkjennelse gir bakgrunn for å kunne forstå hvordan relasjonen mellom majoritetssamfunnet og etniske minoritetsgrupper kan resultere i fastlåste posisjoner, motstand, isolasjon og desintegrasjon. Mangel på gjensidighet og likeverdighet gir likeledes mening i forhold til å forstå bakgrunnen for at etniske grupper oppfattes som motstandere av å la seg integrere. På samme måten som det gir mening til majoritetssamfunnets negative holdninger når innvandrere ikke anerkjenner aktuelle aspekter ved norsk kultur eller ikke respekterer norsk rettsoppfatning. I denne avhandlingen er enslige mindreårige flyktninger et eksempel på relasjoner mellom ulike minoritetsgrupper og det norske samfunnet. Disse barna er avhengig av et helt nettverk av relasjoner på ulike anerkjennelsesområder²⁴⁴ for oppnåelse av sosial integrasjon. I denne sammenhengen er både de holdninger asylbarna møter i det norske samfunnet og kvaliteten på de nære relasjonene i omsorgssituasjonen like viktige for oppnåelsen av integrasjon. Dersom forholdet mellom de enslige asylbarna og deres omgivelser er preget av undertrykkelse og dominans vil dette medføre sosiale konflikter både i omsorgsrelasjonene og i forhold til det norske samfunnet. Anerkjennelse som fenomen er en måte å forstå de sosiale konfliktene som barna opplever, og en måte å forstå hvordan relasjoner låser fast de sosiale konflikter som oppstår. De sosiale konfliktene som er en følge av kampen om anerkjennelse fører ikke bare til fastlåste situasjoner og desintegrasjon, men gir også muligheter for sosial endring og utvikling²⁴⁵.

²⁴⁴ Jf. senere omtale i dette kaptlet av Axel Honneths anerkjennelsesteori, der han omtaler de tre anerkjennelsesområdene som *det private, det rettslige og det solidariske området*.

²⁴⁵ Jf. Schibbye (2002) som påpeker at konflikter er selve drivkraften i relasjonsprosesser som fører til endring og forsoning.

Likeverdighet og identitetspolitikk

Det er først og fremst den kanadiske filosofen Charles Taylor (1994) som har introdusert anerkjennelse som et analytisk redskap for å forstå dilemmaer og konflikter som oppstår i et multikulturelt samfunn²⁴⁶. Taylor anvender anerkjennelsesbegrepet på et strukturelt og politisk nivå som kjennetegnes av motsetningen mellom prinsipper om likeverd og behovet for å bli anerkjent for det spesielle og unike. Taylor omtaler dette som et paradoks og en selvmotsigelse i det moderne samfunn. Konflikten mellom en likhetspolitikk og en forskjellspolitikk utgjør en vanskelig avveining mellom respekten for *de andre*, og hensynet til overordna kollektive mål i samfunnet. Det handler om i hvilken grad den enkeltes rett til å være forskjellig skal gå foran hensynet til felles målsettinger. Taylor (ibid.) omtaler dette som en avveining mellom *det gode liv* og *den enkeltes rettigheter*, der han mener at det gode liv under visse forutsetninger har prioritet over det rette²⁴⁷. Poenget som Taylor påpeker er at konflikten mellom en likhetspolitikk og en forskjellspolitikk er en sentral problemstilling i et liberalt og demokratisk samfunn som består av en majoritetsbefolkning og flere ulike minoritetsgrupper. Problemstillingen kan knyttes til hvordan minoritetsgruppers integritet skal ivaretas gjennom særbehandling og med en rett til å overleve med sin kulturelle egenart. Samtidig skal de samme gruppene eller individene også behandles som likeverdige og med individuelle rettigheter, de skal behandles likt. Taylor (1994) mener i denne sammenhengen at kulturer til en viss grad skal ha rett til overlevelse, selv om dette vil kunne innebære restriksjoner for den enkelte. Han sier:

"espousing collective goals on behalf of a national group can be thought to be inherently discriminatory. In the modern world it will always be the case that not all those living as citizens under a certain jurisdiction will belong to the national group thus favored. This in itself could be thought to provoke discrimination. But beyond this, the pursuit of the collective end will probably involve treating insiders and outsiders differently".

(Taylor 1994:55)

Taylor eksemplifiserer dette gjennom hvordan lovgivningen i Quebec i Canada følger kollektive mål om kulturell overlevelse for den fransk-kanadiske befolkningen i dette området. Lovgivningen i Quebec tillater ikke fransktalende barn og immigranter å gå på

²⁴⁶ Når det gjelder biografiske opplysninger om Charles Taylor henvises til Fosslund og Grimen (2001).

²⁴⁷ Konsekvensen av en slik anerkjennelses politikk blir konkretisert gjennom Taylors to ulike syn på liberalisme. Dette vil jeg komme tilbake til senere i dette kapitlet i forhold til hvilke problemer hans politiske filosofi vil innebære og den kritikken dette har medført.

engelskspråklige skoler. Forretningsspråket er fransk, og i bedrifter med mer enn femti ansatte skal arbeidsspråket være fransk. Reklame på andre språk enn fransk er forbudt. Hensikten med en slik politikk er å sikre at det finnes en fransktalende befolkning i Canada i fremtiden. Det vil likevel være et spørsmål om dette er en god nok sak til å krenke den enkeltes frihet til selv å velge hvilket språk man vil bruke. De fransktalende i dette området har innskrenkede rettigheter når de skal sende sine barn på skole, mens de engelsktalende kan velge fritt. Kulturell overlevelse innebærer en beskyttelse av grensene mot *de andre*, og likeledes et vedvarende behov for rekruttering. Det vil være problematisk å rettferdiggjøre en slik lovgivning innenfor rammen av den kanadiske stat og dens lover mot diskriminering.

I dobbelt forstand kan denne studien knyttes til temaer omkring identitet og sosial integrasjon. Det dreier seg ikke bare om innvandrere som skal integreres, det handler også om integrasjon av barn. Barn som skal bli voksne og bli gjort til medlemmer av et bestemt samfunn²⁴⁸. At dette dreier seg om utsatte barn som har svært få ankerfester i det samfunnet de kommer til, innebærer en enda sterkere grad av avhengighet når det gjelder å få bekreftelse på hvem de er. Anerkjennelsesprosesser innebærer ofte en kamp om å definere problemene og meningen i en diskurs. Asylbarnas annerledeshet forsterkes både gjennom en patologisering av deres oppvekst²⁴⁹, og at det i stor grad fokuseres på etnisk og kulturell bakgrunn og at de i mange sammenhenger betegnes som krigsbarn. Det som utfordrer mottakersamfunnet er disse barnas sårbarhet og det at de er i en spesielt utsatt situasjon. Det er dermed grunn til å anta at anerkjennelse får en annen betydning overfor enslige asylbarn enn overfor andre minoritetsgrupper i samfunnet.

Sosial integrasjon er en viktig målsetting både i norsk flyktning- og innvandringspolitikk (KAD 1996), og i arbeidet med enslige mindreårige flyktinger (KAD 1989, KRD 2000). Offisielle målsettinger om integrasjon bygger på prinsipper om likestilling gjennom like muligheter, rettigheter og plikter for alle. Til tross for slike offisielt uttalte verdier om sosial integrasjon er det store uklarheter og motsetninger i hva dette innebærer i praksis. Når politikere påpeker at integreringspolitikken i Norge har vært mislykket, vil de fleste si seg enig i dette uten at selve begrepet integrasjon blir problematisert. Det er et ord som brukes i dagligtalen, et ord som blir tatt for gitt. Det vil likeledes sjelden være noen som er uenig i målsettingen om at innvanderne *må* integreres. Sosial integrasjon som offentlig uttalt verdi handler om innlemmelse i et fellesskap. Integrasjon står da gjerne i motsetning til utestengning, som to utelukkende begreper. Breivik (2001) hevder imidlertid at *våre* usagte

²⁴⁸ Når det gjelder sosialisering og det å bli et individ og en del av et samfunn henvises til Frønes (1998).

²⁴⁹ Jf. Engebrihtsens (2002) omtale av patologisering i denne avhandlingen.

og gitte forestillinger om likhet, integrering og normalitet kan føre til integreringsregimer overfor minoritetsgrupper som forsterker annerledeshet og sosialt avvik²⁵⁰. Han kaller det et normaliseringspress som blir utøvd i integreringens navn, som forutsetter tilpasning og som dermed ikke fører til likestilling. Breivik har studert døves situasjon i det norske samfunnet. Deres oppfatning av å være en kulturell minoritet kan også overføres til integrering av andre grupper, at integrering også handler om makt og om hvilke premisser som ligger til grunn for en identitetspolitikk.

Charles Taylor er blitt kritisert for at han i sine teorier om anerkjennelsens politikk i for liten grad tar hensyn til maktfaktorer²⁵¹ (Fillion 1995, Fosslund og Grimen 2001). Han svarer selv på denne kritikken ved å hevde at dersom en anerkjennelsens politikk handler om makt og motmakt, blir det en solidaritetshandling i forhold til det individet eller den kulturen som skal anerkjennes (Taylor 1994). Dermed mister denne politikken sin karakter som er å vise respekt for *den andre*. Å tvinges til å ta stilling gjennom en solidaritetshandling er ikke å vise respekt, mener Taylor. En positiv omtale som bygger på en anmodning er mer en fornødelse, og særlig dersom dette bygger på antakelser som ikke er gyldige. Denne formen for respekt kan også sees på som en liksom-handling som gjøres utifra nyttehensyn som ikke er genuint anerkjennende. Det er grunn til å anta at det Taylor her mener er at anerkjennelse av ulike minoritetsgrupper i et samfunn er nyttig for å opprettholde en samfunnsmessig orden. Men at dette ikke nødvendigvis har med selve anerkjennelsen å gjøre. Dette kan kalles en form for *falsk anerkjennelse* gjennom offentlige utredninger, gjennom veldedighet og gjennom politiske uttalelser som ofte betegnes som en form for snillisme og som Baumann (2000) betegner som den intellektuelle elitens likegyldighet og svik²⁵².

I sine teorier om anerkjennelsens politikk skiller Taylor (1994) mellom to former for liberalisme. Begge de to typer liberalisme innebærer en politikk om lik respekt, men de har forskjellig grunnlag. Den ene, som Fosslund og Grimen (2001) kaller for en *holistisk* liberalisme, innebærer at staten må bygge på en idè om det gode liv. Staten kan ikke være nøytral til idèer om hva det gode liv er. Likeledes kan ikke staten være nøytral i forhold til

²⁵⁰ Jf. her også Gullestad (2002) og omtale av usynlige grenser mellom *oss* og *de andre*.

²⁵¹ Jf. også Hegel og kampen om anerkjennelse som også innebærer et konflikt- og maktperspektiv.

²⁵² Baumann (2000) påstår at *multikulturalismen*, som denne formen for anerkjennelse kan knyttes til, best kan tolkes som en intellektuell glasur over den menneskelige tilværelse. Han omtaler dette som en *ideologi om ideologienes død*, og som den intellektuelle elitens manglende mot, resignasjon og likegyldighet. Han sier videre at: " *Multikulturalisme* er en tilpasning fra de utdannede klassers side til denne nye virkeligheten. Det er et forsonlighetens manifest - den nye tingenes tilstand er noe å avfinne seg med, ikke å utfordre eller bestride - la ting (mennesker, deres valg og deres påfølgende skjebne) *seile sin egen sjø*. Det er også et utslag av etterlikning av en verden der fravær av styring er maktens fremste strategi, og der mangfold og overmål har avløst klare normer" (Baumann 2000:180).

rettigheter i et samfunn. Denne formen for liberalisme innebærer også en respekt for det som er annerledes. På bakgrunn av det kan staten definere hva integrasjon er som et offentlig mål. Den andre formen for liberalisme betegner Taylor (1994) som den *proseduale*. Den godtar bare individuelle ideer om det gode liv, ikke at samfunnet og staten skal kunne ha noen formening om hva dette er. Synspunktet er at individuelle rettigheter skal gå foran kollektive mål i samfunnet. Denne formen for liberalisme knytter respekt til likhet og der alle har like rettigheter. Noe som kan innebære det jeg tidligere har omtalt i dette kapitlet som *forskjellsblindhet*.

Taylor mener at dilemmaer mellom en forskjells- og likhetspolitikk i et multikulturelt samfunn ikke kan løses innenfor en prosedural liberalisme. Forskjeller mellom mennesker og kulturer må også tas vare på i et samfunn. En holistisk liberalisme, slik Taylor beskriver det, skal kunne ta hensyn både til kollektive mål og til respekten for den enkelte. Problemet med denne formen for liberalisme er at i et samfunn der staten skal bygge på en visjon om det gode liv, kan noen gruppers visjoner få hegemoni på bekostning av andres. Dette innebærer at utformingen av en identitetspolitikk, og dermed også en anerkjennelses politikk, i forhold til minoritetsgrupper er prisgitt de rådende maktforhold. Selv om Taylor påstår at et samfunn med sterke kollektive mål også kan være liberalt og ta hensyn til mangfoldet, tar han i liten grad høyde for de problemer som oppstår innenfor et slikt samfunn. Fosslund og Grimen (2001) hevder således at hovedproblemer i hans politiske filosofi er at han mangler en teori om makt, og at Taylor ikke har noe godt svar på hvordan statens visjon om det gode liv skal holdes under kontroll. Taylor analyserer ikke hvordan hans samfunnsontologi kan innebære en kamp om forståelsen av og legitimeringen av det han omtaler som felles goder. Det er problematisk når staten skal ha en formening om det Taylor kaller for *hypergoder*, og hvordan dette skal defineres. Det er samtidig viktig å understreke her at selv om den liberalismen Taylor omtaler har svakheter, er den prosedurale liberalismen ikke et godt nok alternativ når det gjelder dilemmaer som oppstår i et multikulturelt samfunn.

Primære anerkjennelsesrelasjoner

Axel Honneth er en filosof som også anvender og videreutvikler Hegels anerkjennelsesteorier²⁵³. Mens Charles Taylor i hovedsak analyserer det politiske området for

²⁵³ For biografiske opplysninger om Axel Honneth henvises til: Willig, Rasmus: "Innledning". I: Honneth, Axel: *Behovet for anerkendelse*. Hans Reizels Forlag 2003

anerkjennelsen, er Honneth opptatt av alle former for anerkjennelse²⁵⁴. I hans teorier står Hegels former for gjensidighet og frihet sentralt. Likeledes vektlegger Honneth også kampen om anerkjennelsen, der en patologisk utvikling i sosiale relasjoner og konflikter er like mulig som en oppnåelse av stabile og gode anerkjennelsesstrukturer. Han framhever anerkjennelse som en tilnærming som bidrar til å utforske det normative aspektet ved sosiale konflikter. Honneth hevder at det moralske aspektet er undertrykt eller neglisjert i den offentlige diskursen²⁵⁵, og ved å anvende et bestemt moralsk vokabular i et empirisk arbeid vil dette kunne ha den effekten at moralske opplevelser igjen kommer til uttrykk. Slike moralske opplevelser er hvordan et samfunn kan skape muligheter for at enkeltpersoner og grupper skal føle seg verdsatt og integrert. En annen effekt av anerkjennelsesstudier er i følge Honneth at disse kan avdekke de sosiale mønstre som fører til endringsprosesser i samfunnet, og nærmest kan sette diagnosen på patologiske utviklingstendenser²⁵⁶. Hans eksempler på patologiske endringsprosesser er folks økende forbruk av psykofarmaka på grunn av depresjoner, endringer i familierelasjoner som fører til desintegrasjon og destruktering, ekskludering av innvandrere og flyktninger på grunn av manglende rettssikkerhet, isolering av subkulturer, og velferdsstatens byråkratisering som fører til fremmedgjøring av utsatte grupper.

Honneth påpeker at anerkjennelsesrelasjoner foregår innenfor tre områder²⁵⁷. Det er for det første innenfor *den private sfæren*, der en følelsesmessig støtte oppleves i primære relasjoner som f.eks. familie og venner. Både Hegel og Honneth anser kjærlighetsrelasjoner som en prototype på gjensidig anerkjennelse. Det andre område for anerkjennelse er i *den rettslige sfæren*, der enkeltpersoner og grupper oppnår anerkjennelse gjennom de legale rettigheter de har i et samfunn. Det tredje område for anerkjennelsen er i en *solidarisk sfære*, der anerkjennelsen erfares gjennom å bli verdsatt i sosiale fellesskap. Dette kan være innenfor kulturelle, politiske og arbeidsmessige fellesskap. Honneth påpeker at i forhold til identiteshåndtering representerer disse tre områdene for anerkjennelse ulike måter individet utvikler sitt forhold til seg selv på. Det vil si en utvikling av ulike selvbevisstheter som *selvtillit* på det private område, *selvrespekt* på det rettslige område og *selvaktelse* på det solidariske område. Disse ulike formene for relasjoner til seg selv oppstår ikke isolert, men er på forskjellig vis forutsetninger for hverandre. En grunnleggende selvtillit som oppnås i

²⁵⁴ Jf. omtale i dette kapitlet av de tre formene for anerkjennelse innen: det private, det rettslige og det solidariske område

²⁵⁵ Jf. intervju med Axel Honneth i: Willig, Rasmus & Petersen, Anders: "Interview med Axel Honneth: Om sosiologiens rolle i anerkjennelsesteorien". I: *Distinktion: tidsskrift for samfundsteori*. Hefte nr. 3:2001. s. 103-111. Aarhus Universitet 2001

²⁵⁶ Ibid.

²⁵⁷ Jf. Honneth (1995). Det er Hegels tekster fra Jena-perioden som er grunnlaget for Honneths sondering mellom tre områder for anerkjennelse.

primære relasjoner er en forutsetning for å møte samfunnet og derigjennom oppnå selvrespekt og opplevelsen av egenverdi på de to andre områdene. De universelle rettighetene er en forutsetning for at alle kan se seg som likeverdige borgere i et samfunn og dermed kunne oppleve verdighet i et sosialt fellesskap. Honneth viser til at de tre måtene å forholde seg til seg selv - tillit, respekt og verdi - bare kan opprettholdes og bevares i intersubjektive, symmetriske og gjensidige forhold. Hver av de tre anerkjennelsesformer kan også ses som integrasjonskomponenter²⁵⁸. På samme måte som hver anerkjennelsesform er en forutsetning for de andre, er de forskjellige anerkjennelsesformer også forutsetninger for fullt integrerte samfunn. Honneth påviser gjennom sine teorier en sammenheng mellom anerkjennelse, identitet og sosial integrasjon som reproducerer og fornyer Hegels teorier om intersubjektivitet og gjensidighet.

Et sentralt poeng hos Honneth når det gjelder kampen om gjensidige anerkjennelsesrelasjoner mellom foreldre og barn i den private sfæren, er at disse relasjonene innebærer konflikter mellom barnets behov for avhengighet og utvikling av selvstendighet. Dette er grunnleggende konflikter som erfares i alle relasjoner mellom foreldre og barn, og for asylbarna oppstår dette både i omsorgssituasjoner før selve flukten og under oppveksten i Norge. Honneth beskriver konfliktene mellom avhengighet og selvstendighet som prosesser som er grunnleggende i forhold til utvikling av barnets selvtillit. Han omtaler disse prosessene som delvis nøytrale eller nærmest objektive i forhold til den kulturelle og historiske konteksten de opptrer i. En kritikk av Honneth er derfor at han ikke i tilstrekkelig grad tar høyde for at slike konflikter opptrer forskjellig i ulike samfunn og i ulike kulturelle og politiske sammenhenger. Han tar ikke opp igjen og relaterer selve konflikten mellom avhengighet og selvstendighet når han beskriver de to andre formene for anerkjennelse innenfor den rettslige og den solidariske sfæren. Jeg mener derfor at Honneth i for stor grad godtar de psykologiske teoriene om symbiose og subjektets uavhengighet som ahistorisk kunnskap²⁵⁹.

Anerkjennelsesrelasjoner i den private sfæren kan ikke i så stor grad som Honneth påpeker det ses isolert. Honneth henviser til psykologiske teorier som er utviklet innenfor liberale samfunn der individualisering og vestlig orienterte verdier står sentralt. Honneth tar

²⁵⁸ Dette er et poeng som Rasmus Willig påpeker som en viktig forutsetning i Honneths anerkjennelsesteori. Willig omtaler dette i innledningen til Honneths bok: *Behovet for anerkendelse. En tekstsamling*, som er utgitt på dansk, Hans Reitzels Forlag 2003.

²⁵⁹ Honneth bygger på det private område for anerkjennelsen særlig på objekt-relasjons teorien og da særlig Donald W. Winnicott. Honneth omtaler objekt-relasjons teorien som en fenomenologi om anerkjennelsesrelasjoner.

riktig nok opp forskjellen mellom ulike måter å oppnå sosial status på i ulike samfunn, men uten at han kobler dette til de grunnleggende konfliktene i den private sfæren. Jeg er uenig med Anderson²⁶⁰ som i sin kommentar til Honneths teorier påpeker at det går et klart skille mellom den private sfæren og de to andre områdene for anerkjennelse, den rettslige og den solidariske²⁶¹. Anderson hevder at relasjoner i den private sfæren er mer uavhengig som historisk produkt, og at det først og fremst er på de to andre områdene at de historiske endringene skjer. I de første leveårene legges en grunnleggende basis for individets selvbevissthet, slik Honneth også påpeker det, og relasjonen mellom mor og barn er sentral for barnets utvikling. Forholdet mellom mor og barn kan anses som en prototype for anerkjennelsesrelasjoner på det private området. Det kan likevel settes spørsmålsteget ved om relasjonen mellom barnet og omsorgsgiver er så upåvirket av historiske og kulturelle sammenhenger som Honneth og Anderson vil ha det til. Det kan være grunn til å bruke barnets alder som et skille på når den sosiale konteksten har mest betydning. Dersom Honneth hadde påpekt dette i sine teorier om relasjoner mellom foreldre og barn og vært tydeligere på det, ville det være større grunn til delvis å følge hans teorier på dette området.

Barneoppdragelse og synet på barn kan knyttes til verdier, og det er derfor ikke nøytrale og objektive fenomener. En sosial konstruksjon av hvem barnet er, er et produkt av diskursive formasjoner som i en bestemt historisk og kulturell kontekst blir dominerende både i de primære relasjoner og i sentrale samfunnsinstitusjoner. Hundeide (1989) påpeker også dette når han hevder at det normative bilde knyttet til barneoppdragelse og sosialisering ikke bare er et tilfeldig kulturelt utslag, men kan også knyttes til samfunnsmessige forhold som økonomi og økologi og til barns funksjoner i ulike overlevelsesh- og opprettholdelsesstrategier. Hundeide påpeker også forskjeller i de normative oppfatningene som ligger bak forventninger om lydighet og pliktoppfyllelse i en type livsform, og i andre samfunn og livsformer der en forventer et selvstendig og ærgjerrig barn med framdrift. Han sier videre at:

"For å forstå barns utvikling må en gå hinsides mor-barn/foreldre-barn forholdet som har fått en slik dominerende plass i vesterlandske utviklingsteorier. En må se på hele barnets livssituasjon, inkludert venner, en må se på de aktiviteter og utfordringer som det er opptatt av, eller forpliktet til å gjennomføre i sin typiske hverdag. I stedet for å feste seg utelukkende ved for eksempel mor-barn forholdet, som utvilsomt er viktig, må en også feste seg ved erfaringsmønsteret i deres hverdag, de typiske "settinger" eller hverdagsepisoder og situasjoner hvor barnet har og hvilke erfaringer og utfordringer det får".

(Hundeide 1989:47)

²⁶⁰ Jf. Anderson, Joel: "Translator's Introduction". I: Honneth (1995)

²⁶¹ Jf. senere omtale av disse områdene for anerkjennelse i dette kapitlet

Hvordan synet på barn og barndom har endret seg, dette gjelder også konflikten mellom avhengighet og selvstendighet, kommer særlig tydelig fram i et komparativt perspektiv mellom de fire utvalgene av enslige mindreårige flyktninger som har kommet til Norge. En utvikling der synet på barn og barndom har endret seg historisk fra å betrakte barn som ufullstendig voksne til å behandle dem som eget rettssubjekt, har ikke minst konsekvenser for de anerkjennelsesrelasjoner som blir fokusert i denne avhandlingen²⁶².

Overgangen fra omsorgsrelasjoner før barnas flukt og til nye forutsetninger for slike primærrelasjoner i eksil er et annet eksempel på den samme innvending mot Honneths tendens til et ahistorisk syn på anerkjennelsesmønstre i den private sfæren. Omsorgssituasjoner i 1990-utvalget, der asylbarna blir plassert hos voksenpersoner med samme etniske bakgrunn, innebærer ofte konflikt mellom de voksnes behov for å kontrollere barnas oppvekst utifra egne normer for oppdragelse, og de enslige asylbarnas utviklingsbehov der tilpasningen til og oppnåelsen av et sosialt fellesskap i det norske samfunnet gjennom kontakten med skolen og jevnaldrende står sentralt²⁶³. Dette er en konflikt mellom ulike måter å forholde seg til avhengighet og selvstendighet. En konflikt som kan forstås på bakgrunn av at omsorgspersonene i dette utvalget i stor grad representerer en kollektiv livsform²⁶⁴ der det er forventninger til hvilken status barn har i familien og i samfunnet, og overgangen til et samfunn og en livsform der barn og ungdom i større grad anses som selvstendige individer med egne rettigheter. En fastlåst relasjon, og dermed mangel på anerkjennelse, mellom omsorgsgiver og barn innebærer at de voksne ikke anerkjenner de unges behov og tar hensyn til de nye omgivelsene. På samme måten anerkjenner asylbarna heller ikke de voksnes usikkerhet og angst for hva som kan skje i barnas oppvekst.

²⁶² Når det gjelder synet på barn og barndom henvises også til kap. 7, der dette temaet drøftes nærmere.

²⁶³ Jf. min undersøkelse av enslige mindreåriges oppvekstvilkår (Eide 2000) der bruddene i de private omsorgsplasseringene hos slektninger og andre omsorgspersoner med samme etniske minoritetsbakgrunn var et av hovedfunnene.

²⁶⁴ Jf. Eva Nyberg (1993) definerer kollektiv livsform i sin avhandling om barnefamiliers migrasjon som *en livsform der relasjonene i familien, det vil si den utvidede familien, er preget av kontinuitet og nærhet. Personlig utvikling skjer i en kontinuerlig og livslang dialog mellom flere av de andre familiemedlemmene. I den individuelle livsformen derimot omfattes familien ofte bare av personer som inngår i husholdningen, det vil si kjernefamilien. Den enkeltes liv er personlig, og allerede tidlig i utviklingen til et voksent liv skjer det en viss avgrensning mot de nærmeste. Familien i den individuelle livsformen gir muligheter for frigjøring og følelsesmessig distanse til de tidligere nære relasjonene.*

Anerkjennelse på det rettslige område

I følge Honneth er oppnåelse av selvstendighet og selvtilitt i den private sfæren ikke tilstrekkelig for å sikre stabile anerkjennelsesrelasjoner for den enkelte²⁶⁵. I de primære relasjonene oppnås en kjærlig og umiddelbar anerkjennelse som er helt grunnleggende for selvbevisstheten. En frigjøring fra disse relasjonene, som er avgjørende for deltakelse i et større sosialt fellesskap, krever i følge Honneth også en kognitiv aksept av den samme personens uavhengighet og troen på seg selv som et selvstendig individ. Anerkjennelse i den private sfæren inneholder ikke en slik bekreftelse på det kognitive plan. Honneth påpeker at det er i den *rettslige sfæren*, i det andre området for anerkjennelse, at den kognitive bekreftelsen blir ivaretatt gjennom de legale relasjonene som oppstår her. Gjensidig anerkjennelse på det rettslige område kan knyttes til universelle rettigheter som tildeles på bakgrunn av at alle mennesker anses som likeverdige og som moralsk ansvarlige personer. Honneth deler de individuelle rettighetene inn i sivile rettigheter som garanterer frihet, politiske rettigheter som garanterer deltakelse, og sosiale rettigheter som garanterer basale velferdsgoder. Oppnåelse av slike rettigheter i et samfunn er det som skiller anerkjennelsesrelasjoner på det private fra det rettslige området. Honneth påpeker også at universelle rettigheter slik dette kommer til uttrykk i det post-tradisjonelle samfunnet, er oppnådd gjennom en historisk utvikling der stadig flere mennesker behandles som fullverdige borgere. Hvordan sosiale rettigheter oppnås varierer derfor i forskjellige samfunn og ulike typer av sosiale fellesskap.

Prototypen på legale relasjoner kan være hvordan flyktninger og innvandrere oppnår statsborgerskap med de rettighetene dette innebærer. En sentral diskusjon når det gjelder norsk flyktning- og innvandringspolitikk er i hvilken grad asylsøkeres rettsikkerhet er blitt svekket de senere årene²⁶⁶. Denne diskusjonen kan knyttes til motsetninger mellom krav om økt grensekontroll og hvilke rettigheter den enkelte flyktning skal ha i forhold til asylretten. Anerkjennelsesrelasjoner på det rettslige område kan også være hvordan fremmedlovgivningen er utformet i forhold til internasjonale konvensjoner Norge har ratifisert og hvordan dette har hatt innflytelse på norsk rettspraksis. Likeledes kan det også være hvilke rettigheter asylbarn har når det oppstår en konflikt mellom barnevernslovgivning og fremmedlovgivning²⁶⁷.

²⁶⁵ Jf. Honneth (1995)

²⁶⁶ Jf. Brochmann (1997), Willig og Petersen (2001), Engebriksen (2002), Puntervold Bø (1989,2001), Hagelund 2003.

²⁶⁷ Jf. Kap.3 om de tvetydige barna, der konflikten mellom innvandringspolitikk og hensynet til barnets beste er nærmere beskrevet.

Honneth foretar, i sammenheng med beskrivelsen av hvordan rettigheter i den rettslige sfæren oppnås, et skille mellom tradisjonsbaserte og post-tradisjonelle samfunn som tildels er problematisk²⁶⁸. Dette skillet, som i seg selv er en forenkling og en form for kategorisering, kan likevel være en illustrasjon på hva som menes med legale relasjoner slik disse opptrer i ulike historiske kontekster eller i ulike typer sosiale fellesskap som er adskilt i rom men ikke i tid. I et tradisjonsbasert samfunn er rettigheter knyttet til hierarkiske relasjoner der anerkjennelse oppnås etter hvilken status den enkelte har. Disse statuser eller sosiale roller kan mellom annet være forventninger knyttet til sosial klasse eller kjønn, og om man er barn eller voksen. Slike forventninger er ofte fastlåste strukturer som er tildelt gjennom hvilken familie eller annen sosial kategori man er født inn i. En viktig verdi i et slikt fellesskap er *ære*. Det som er viktig er å ha en bedre status enn andre, for å oppnå rettigheter på bakgrunn av slik anerkjennelse. Honneth påpeker at i et post-tradisjonelt samfunn er sosiale rettigheter derimot knyttet til verdier om at alle individer er *likeverdige* samfunnsborgere som deltar i samfunnslivet som moralsk ansvarlige aktører. Oppnåelse av sosiale rettigheter i denne typen samfunn må derfor følge andre prinsipper enn i samfunn som omtales som tradisjonsbundet. Et sentralt spørsmål for Honneth er hva som menes med at alle mennesker gjennom moderne legale relasjoner har en plikt til å anerkjenne hverandre som rasjonelle og moralsk ansvarlige aktører.

Hva som menes med likeverdighet og å bli betraktet som en rasjonell og moralsk aktør, kan belyses gjennom teorier om *citizenship* og hvilke rettigheter slike medlemskap innebærer. Brochmann (2003) viser til et skille mellom medborgerskap og statsborgerskap, og at begrepet *citizenship* rommer begge disse typer samfunnsmedlemskap. Brochmann påpeker at *citizenship*-begrepet har utviklet seg fra en rettighets-dimensjon til også å innbefatte spørsmål omkring identitet og tilhørighet²⁶⁹. Dette er også et poeng hos Lithman

²⁶⁸ Jf. tidligere problematisering av forholdet mellom tradisjonelle og moderne samfunn, en inndeling som Charles Taylor anvender i artikkelen *The Politics of Recognition*. Det er særlig problematisk at de to kategoriene samfunn knyttes til andre kategorier som nærmest tas for gitt, slik som *oss* og *de andre*, og at det gjøres et historisk skille mellom *før* og *nå* som utelukker at dette er samfunn som eksisterer parallellt i nåtid. Jf. også Ytrehus (2001:234) som påpeker at i inndelingen mellom tradisjonelle og moderne samfunn ligger en implisitt eller eksplisitt forståelse av at: "1. Vi er moderne eller senmoderne, og de er som ikke er som oss, er premoderne og tradisjonelle. 2. Et samfunn utvikler seg fra tradisjonelt til moderne, og ev. videre. teorien innebærer at en kultur utvikler seg fra det enkle til det komplekse, og at samfunn som er tradisjonelle, ikke har utviklet seg i samme tempo som de moderne eller senmoderne samfunn. Med andre ord kan det fremdeles ligg en evolusjonsteori til grunn for kulturforståelsen. 3. Det er et hierarkisk forhold mellom tradisjonelle samfunn og moderne samfunn. Selv om tradisjonelle samfunn beskrives i en saklig og nøytral språkdrakt, eller til og med positivt, fremstår det moderne som egentlig overlegent, mer tilpasningsdyktig og rasjonelt osv."

²⁶⁹ I følge Brochmann (2003) brukes begrepet forskjellig og til dels motstridende. Diskusjonen om selve begrepet innebærer et skille mellom statsborgerskap og medborgerskap. *Citizenship*, som innebærer mer enn relasjonen til staten, defineres for det første som en persons status som legal samfunnsborger gjennom sivile, politiske og sosiale rettigheter, samt et relativt lite antall plikter. I tillegg innbefatter *citizenship* også en persons

og Sicakkan (2003), som imidlertid går lenger i sin framstilling av *citizenship*-begrepet. De påpeker også at det som kan betegnes som utformingen av samfunnsborgerskap har utviklet seg fra å være staters legitimering av nasjonsbygging til spørsmål som innbefatter kollektive identitetsdannelser. Lithman og Sicakkan omtaler i den forbindelse fire sfærer hvor den historiske utviklingen har skjedd. For det første er det en *essensialisert* sfære av etniske og religiøse tilhørigheter. Likeledes er det en *nasjonal sfære* der de nasjonale tilhørighetene utvikles, og en *transnasjonal* sfære som går utover de essensialiserte og nasjonale tilhørigheter. Det fjerde område for samfunnsborgerskap omtaler Lithman og Sicakkan (2003) som en *global* sfære. Denne sfæren anser de som et alternativ der alle de tre andre tilhørighetene kan sameksistere, og der den *lokale* sfæren også kan anses som en prototype for et mangfoldig samfunn i framtiden²⁷⁰:

"Glocal spaces is thus the facade of globalization in our concrete localities. Glocal spaces are spatially and temporally definable arenas of interaction, deliberation, and influence. They provide arenas for individuals where the influence, norms, and interests of the nation state are largely bypassed, where people are not defined as minority or majority, where individuals do not need to refer to nation states' refernces in order to 'fit' in or to have a say, and where diversities are taken for granted. (...) Glocal spaces constitute an alternative to the traditional notions of citizenships, and they may be seen as prototypes of the diverse societies of the future, accomodating diversity on the societal level and multiple identities and hybridity on the individual level". (Lithman og Sicakkan 2003:29).

Den historiske utviklingen fra en essensialisert og nasjonal dimensjon ved et samfunnsborgerskap til kollektive tilhørighetsformer som også innbefatter det lokale, fører til at man i større grad enn tidligere er avhengig av en sosial dimensjon for å oppnå rettigheter i et samfunn. Denne sosiale dimensjonen innebærer også en forventning om at man er *fortjent* til å inneha sosiale rettigheter. Honneth (1995) påpeker dette:

"In being legally recognized, one is now respected with regard not only to the abstract capacity to orient oneself vis-à-vis moral norms, but also to the concrete human feature that one deserves the social standard of living necessary for this". (Honneth 1995:117).

Denne koblingen mellom forventninger og sosiale rettigheter er problematisk fordi slike forventninger innebærer både underforstått hva som menes med likeverdighet og en vurdering

identitet som medlem av politiske fellesskap, og dessuten et deltakermønster og det Kymlicka og Norman (2000) omtaler som *civic virtues*, som kan være lojalitet, uavhengighet, toleranse osv. Medborgerskap og citizenship er ikke noe hovedtema i denne avhandlingen, men er relevant å ta med i beskrivelsen av det Honneth omtaler som det rettslige område for anerkjennelse.

²⁷⁰ Jf. også kap. 7, der en global svart ungdomskultur er eksempel på utviklingen av slike *lokale* tilhørigheter.

av hvem *de andre er*. Dette kan knyttes til det Tvedt (2002) omtaler som hegemoniske verdensbilder som hviler på forestillingen om at det egentlig finnes bare ett *vi*, en kultur eller en humanisme²⁷¹. Gressgård (2002) påpeker likeledes at det er umulig å oppnå anerkjennelse av likeverdighet når likeverdigheten er forankret i en essensialisert idè om mennesket:

”en forestilling om en universell, menneskelig identitet, inkorporert i det autonome, borgerlige subjekt. For så lenge likeverdighet knyttes til et metafysisk ideal, vil forestillingen om likeverdighet i praksis bidra til å reprodusere og legitimere en underordning av de Andre”.
(Gressgård 2002:147)

Anerkjennelse av likeverdighet må nødvendigvis skje fra en bestemt posisjon i samfunnet. En posisjon det er grunn til å anta tar for gitt at det innenfor en kulturell sammenheng, slik som et majoritetssamfunn vil kunne utgjøre, eksisterer en hierarkisk relasjon der den ene parten har makt til å definere *den andres* posisjon. Konsekvensen av dette er at likeverdigheten slik Honneth omtaler denne på det rettslige anerkjennelsesområde, støter både mot etnosentrisme som fenomen gjennom den posisjonen anerkjennelsen skjer fra, og likeledes vil medføre en underforstått likhetsideologi og krav om assimilasjon²⁷². Dette kan komme til uttrykk gjennom forestillinger som tas for gitt, der likeverdighet underforstått er det samme som likhet. En slik likhetsposisjon kommer gjerne til uttrykk mer som holdning enn som uttalt mening. Det betyr at bak ordene, begrepene og fortellingene som tas i bruk eksisterer metaforer og tolkningsrammer om denne likheten²⁷³. Dette er symbolske ressurser som i gitte situasjoner brukes av alle i majoritetssamfunnet uavhengig av intensjoner og erfaringer.

Anerkjennelse på det solidariske område

Det er et aspekt ved anerkjennelsen som ikke dekkes på de to områdene som jeg hittil har omtalt. Dette er anerkjennelse av det særegne eller det partikulære. Honneth (1995) påpeker at slike anerkjennelsesrelasjoner foregår på det han omtaler som *det solidariske område*. Mens anerkjennelse på det rettslige område gir selvrespekt og en måte å se seg selv som en

²⁷¹ Tvedt (2002) sier videre at: *”I dette perspektivet finnes ikke ulike ikke-kompatible idetradisjoner innenfor den samme sivilisasjonen eller sivilisasjoner med ulike, distinkte diskursive tradisjoner; verken konfusiansk herskertradisjoner, islamsk fundamentalisme eller hinduistisk pluralisme. ’De andre’ vil, der de faktisk er forskjellige fra ’oss’, enten representere en ’mangel i forhold til en global norm’ (utviklingshjelp til ikke-utviklede land), eller være eksempler på vår fortid (ideen om menneskerettighetene som historiens naturlige produkt og at de som ikke har utviklet menneskerettigheter, mangler noe), eller være resultat av vår fortid (deres fattigdom skyldes vestlig imperialisme, eller deres ideer skyldes vestlig politikk) eller vise vår fremtid, det vil si være bærere av de verdiene og idealene som ennå ikke kunne realiseres her (tredje-verden-ideologien)”.* (Tvedt 2002:188). Jf. også Eriksens (red.) bok: *”Hvor mange hvite elefanter. Kulturdimensjonen i bistandsarbeidet”*. Ad Notam forlag 1989

²⁷² Jf. også Gressgård (2002) drøfting av dette.

²⁷³ Jf. Gullestad (2002) og hennes omtale av den norske likhetstankegangen.

med samme status som andre, vil anerkjennelse på det solidariske område føre til en selvaktelse som knyttes til hvordan individer blir positivt verdsatt med sine spesielle egenskaper og sine evner, der det nettopp er det som er annerledes som verdsettes i det sosiale fellesskapet. Det solidariske hentyder til en tilstand der alle mennesker med sin særegenhet skal erfare det å bli en del av et sosialt fellesskap. Det å bli verdsatt gjennom et solidaritetsforhold bekrefter det som er spesifikt og forskjellig. Honneth hevder at det er i hvor står grad hvert enkelt medlem av et samfunn opplever seg selv som verdsatt at man kan snakke om en samfunnsmessig solidaritet. Honneth sier det på denne måten:

"For den sociale integration i et fællesskab er det av vigtighed, at medlemmerne gensidigt værdsætter hinanden på grund af de egenskaber eller evner, som i hvert enkelt tilfælde tilkommer dem som bestemte subjekter eller persongrupper. At værdsætte hinanden gensidigt vil imidlertid sige, at man indbyrdes opretholder nogle solidaritetsrelationer: At vise nogen solidaritet betyder nemlig at betragte ham eller hende som en person, hvis egenskaber er værdifulde for en fælles livspraksis. Derfor er de sociale relationer, som vi har for øje, når vi taler om 'fællesskaber', altid solidaritetsforhold: I dem viser jeg de andre mere end respekt eller tolerance, jeg opfatter mine livsmål som noget, der muliggøres eller beriges av de andres evner".
(Honneth 2003a:144)

Honneth (1995) hevder at for å oppnå en solidarisk relasjon mellom medlemmer av et sosialt fellesskap, slik det er beskrevet i dette sitatet, er det en forutsetning at samfunnet eller den sosiale gruppen har en felles verdihorisont. Denne koblingen mellom verdifelleskap og oppnåelsen av anerkjennelse av særegenhet, er den mest problematiske siden ved Honneths teorier²⁷⁴. Bakgrunnen for dette er at verdier og også verdifelleskaper ikke oppstår i et kulturelt nøytralt rom. Verdier som sådan må knyttes til en bestemt kulturell livsform, noe som dermed innebærer en form for etnosentrisme. Det som er forskjellig og annerledes må nødvendigvis anerkjennes fra en posisjon som vurderer *den andres* livsform. Forskjellspolitikk og anerkjennelse av det som er annerledes fører dermed til en form for kulturalisering som gir grunnlag for hierarkisering og underordning av verdisystemer²⁷⁵. Problemet oppstår fordi noen antar at det finnes en felles verdihorisont, i denne sammenhengen en *norsk* verdihorisont. Det er rimelig grunn til å anta at en slik verdihorisont

²⁷⁴ Forutsetninger om en felles verdihorisont kan også knyttes til en kommunitaristisk posisjon. Jeg skal ikke her drøfte kommunitarismen som fenomen, og heller ikke redegjøre for alle de posisjoner debatten om en slik samfunnsform inneholder. Jeg vil kun påpeke at en likhetsposisjon gjerne kan knyttes til liberalisme, og en forskjellsposisjon kan knyttes til kommunitarisme. For en drøfting av spenningen mellom den liberale og den kommunitaristiske posisjonen henviser jeg særlig til Bauman (1996, 2000).

²⁷⁵ Jf. drøftinger Gressgård (2002) gjør i sin avhandling der hun peker på kulturalisering og underordning som en konsekvens av en forskjellsposisjon eller anerkjennelse av særegenhet.

blir tatt for gitt utifra en etnosentrisk posisjon, der det i liten grad blir tatt hensyn til hvem som har en dominerende posisjon til å definere hvilke aspekter som gjøres relevante. Dette kan være å bestemme i hvilke situasjoner kulturelle forskjeller har relevans for avgjørelser i en bestemt sak eller når det gjelder en bestemt politikk overfor en kategori eller gruppe mennesker. Det kan også være en insistering på at kulturell identitet skal ha en sentral plass i en bestemt kategori menneskers liv.

Kritikken av Honneths teorier kan knyttes til spenningen mellom etnosentrisme og kulturel relativisme. Etnosentrisme betyr at man vurderer andre samfunn eller grupper i forhold til seg selv:

”Man opphøyer seg selv og sin kultur til målestokk for alle andre; ens eget ’ethnos’ plasseres bokstavelig talt i sentrum. ’De andre’ vil innenfor en slik tankegang fremstå som mindreverdige imitasjoner av en selv. (...) Dersom Kwakiutlindianerne på den nord-amerikanske vestkysten mangler elektrisitet, har de en uslere tilværelse enn vi. (...) Dersom sanfolket i Kalahari er analfabeter, er de trolig mindre begavet enn oss. Slike synspunkter uttrykker en etnosentrisk holdning, som ikke tillater andre folkeslag å være forskjellige fra oss på sine egne premisser”.
(Eriksen 1993:25).

Mens etnosentrismen har egen kultur som utgangspunkt for vurderinger av *de andre*, har kulturel relativismen et utgangspunkt om at alle kulturer er relative og må forstås ut fra egne premisser. Eriksen (1993) påpeker at kulturel relativismen hevder at det ikke er mulig å rangere *de andre* langs en skala vi selv har funnet opp. Anerkjennelse fra en forskjellsposisjon, som forutsetter en felles verdihorison, er et slikt forsøk på en kulturel relativistisk holdning. En slik holdning er i sin mest ekstreme form verken mulig eller ønskelig å gjennomføre. På samme måten er heller ikke en ren etnosentrisme mulig eller ønskelig i praksis. Eriksen (2000) påpeker at etnosentrikeren i ytterste instans blir ute av stand til å kommunisere med resten av verden, og kulturel relativisten blir ute av stand til å ta moralsk stilling til noe som helst.

Multikulturalismens dilemmaer og mange motsetninger er nært forbundet med spenningen mellom etnosentrisme og kulturel relativisme. Selv om ingen av disse perspektivene er ønskelige i sin ytterste konsekvens, er det likevel ikke mulig å avvise dem som irrelevante. Det vil alltid være en spenning som finnes mellom disse posisjonene. Etnosentrisme kan knyttes til likeverdighet og en likhetsposisjon, mens kulturel relativisme kan knyttes til særegenheter og en forskjellsposisjon. Forholdet mellom etnosentrisme og kulturel relativisme kan på mange måter konkretisere de dilemmaer Honneth omtaler i sin anerkjennelsesteori. En slik konkretisering er hvordan maktrelasjoner og ulikhet på ulike måter kommer til uttrykk og reproduseres gjennom den historisk gjeldende identitetspolitikken. Honneth tar ikke hensyn

til forholdet mellom etnosentrisme og kulturrelativisme i sine teorier, selv om dette er motsetninger som gjør det problematisk å oppnå anerkjennelse både på det rettslige og det solidariske område slik jeg tidligere har påpekt. Jeg hevder ikke dermed at anerkjennelsesteorier som sådan er ubrukelig i forholdet til de temaer som fokuseres i denne studien. Dette drøfter jeg nærmere i neste kapittel, kap. 6.

Kulturalisering kan også knyttes til det Ålund (1991) omtaler som *multikulturalismens paradoks*. Hun hevder at hensynet til det særegne har en tendens til å overskygge ikke bare det individuelle og det likeverdige, men også andre former for ulikhet knyttet til samfunnets makt- og statushierarkier. Ålund (ibid.) mener at:

”There exists an inherent paradox in the ideology of cultural pluralism. The paradox is related to the fact that pluralism is culturalized into a diversity of cultural differences and at the same time is ethnocentrically related to the majority culture’s prescribed normality. (...) cultural pluralism thus contains a contradictory message. On the one hand, the multicultural ideology praises the coexistence of different cultures canonized by the principles of ‘equality, freedom of choice and partnership’. On the other hand, cultural differentiation is itself problematic. Those who succeed in retraining their cultural particularities in the real world, risk seeing them becoming problematic and finding themselves downgraded in status and occupational hierarchies. (Ålund 1991:83)

Det som framheves her er at det svenske samfunnets integrasjonspolitikken inneholder et dobbeltbudskap, der det kulturelle mangfoldet verdsettes gjennom prinsipper om likeverdighet og valgfrihet når det gjelder tilhørighet, samtidig som det understrekes at disse forskjellene skaper problemer i forhold til majoritetskulturens foreskrevne normalitet. Dette er noe av det samme Gressgård (2002) påpeker i forhold til St. meld 17 (1996/97) når det gjelder norsk integreringspolitikk. Hun hevder at likeverdighet som er av sosialpolitisk karakter forsvinner i fokuset på kulturell særegenhet der man knytter særegenheten til avvik og hierarkisk underordning, mens anerkjennelse av særegenhet forsvinner i vektleggingen av likeverdighet gjennom normalisering og assimilasjon. Gressgård konkluderer med at den norske integreringspolitikken dermed fremmer det hun omtaler som en *liberalistisk motivert* kulturalisering av sosial ulikhet.

Konflikt og omsorgsbrudd

Alle de tre områdene for anerkjennelse, slik Honneth (1995) framstiller dette, har betydning for alenebarnas livsbetingelser og utvikling i eksil. I forhold til *det private område* for anerkjennelse har de enslige mindreårige som er omfattet av denne undersøkelsen i større eller mindre grad erfaringer fra primære omsorgsrelasjoner fra hjemlandet, avhengig av alder når

de flyktet. Grunnleggende personlighetstrukturer i forhold til den enkeltes selvbevissthet er da lagt før ankomsten. Disse personlighetsstrukturene er ikke dermed fastlagt for all framtid. Både alder ved ankomst og det nye oppvekstmiljøet har betydning for den videre utvikling. Likevel er den omsorgen og kjærligheten barna har erfart tidligere av stor betydning for hvordan de vil møte sine nye omgivelser. Det er rimelig grunn til å anta at de barna som har gode omsorgserfaringer før flukten møter de nye omsorgsrelasjonene med andre ressurser og mer motstandsdyktighet enn de som har opplevd manglende emosjonell støtte. På samme måte vil manglende emosjonell støtte i omsorgssituasjoner i eksil ha konsekvenser for barnas videre utvikling.

En av informantene i 1990-utvalget (Eide 2000), en somalisk jente som var 10 år da hun kom til Norge, forteller om en konfliktfylt omsorgssituasjon som ender med brudd. Onkelen hennes hadde bodd i Norge i et år da han reiser tilbake til nabolandet til Somalia, primært for å gifte seg og ta med seg kona tilbake. Han tilbyr foreldrene til denne jenta å ta med seg henne og to andre søsken. Denne somaliske jenta bor hos onkel og tante i Norge, sammen med sine søsken. Etter en tid kommer det nye barn til i denne familien, og hun føler at tanten favoriserer sine egne barn i forhold til henne og søsknene. Onkelen kommer i en vanskelig situasjon der han skal balansere mellom å ha ansvaret for de tre barna han har hentet og forholdet til kona og deres nye barn. Han er lite integrert i det norske samfunnet, og han bruker autoritære oppdragelsesmetoder gjennom å beskytte og kontrollere barnas hverdag. Denne jenta kan i dag forstå onkelen og den vanskelige situasjonen hans, men hun vil allikevel ikke akseptere måten han behandlet henne på. Hun sammenligner også omsorgssituasjonen i Norge med forholdet til foreldrene i hjemlandet :

"Vi snakket ikke om følelser eller noen ting. Vi skulle gjøre som onkel sa, så gikk alt bra. Hvis vi ikke gjorde som han sa så ble det bråk. (...) Jeg har savna mora og faren min. Jeg har et helt annet forhold til foreldrene mine enn det jeg har til onkelen min. Jeg følte at de var glad i meg. Men med onkel så visste jeg liksom aldri. (...) Tante var snill når vi var i Somalia. Når vi kom til Norge så forandra hun seg helt. Jeg tror ikke hun blei glad i oss liksom. Og det merka vi jo".

Hun opplevde omsorgssituasjonen så uholdbar at hun rømte hjemmefra da hun var 16 år. Hun kom inn i et ungdomsmiljø der hun bodde, et miljø hun i dag karakteriserer som dårlig:

"Jeg begynte med narkotika og drakk hver helg. Måtte bare gjøre det for å glemme alt mulig rart liksom. Jeg tror ikke jeg hadde gjort det hvis jeg hadde hatt en støttekontakt eller noen som jeg kunne prate med. (...) Jeg tror jeg egentlig var på jakt etter noen å være glad i meg. For jeg følte meg så uønska, og helt alene. Hu ene venninna mi ble sammen med en type som hadde tilgang på narkotika. Så likte jeg

han ene gutten som var i miljøet. Det ble bare sånn at jeg begynte å gå mye mer sammen med de. Jeg prøvde litt av hvert og jeg syntes det var koselig å henge med de folka. Jeg følte på en måte at de brydde seg om meg liksom".

Denne historien beskriver en omsorgssituasjon som er problematisk i forhold til de grunnleggende anerkjennelsesprosessene i det Honneth omtaler som den private sfæren. Både opplevelsen av emosjonell støtte og sosial akseptasjon mangler i omsorgssituasjonen denne jenta forteller om. Likeledes at denne støtten søker hun og oppnår i andre miljøer enn i forholdet til onkel og tante. På det tidspunktet denne jenta ble intervjuet var hun kommet i en bedre situasjon. Hun var da gift og hadde barn, og kunne fortelle at hun var tilfreds med hvordan hun har det. Det er rimelig grunn til å anta at de anerkjennelsesstrukturene hun erfarte fra hjemlandet kan være medvirkende til at hun etterhvert kommer i en god situasjon på tross av en vanskelig og konfliktfylt oppvekst i Norge.

En annen av informantene fra det samme utvalget, en iransk gutt som var 9 år da han kom til Norge, forteller om en vanskelig oppvekst hos en familie som var venner av foreldrene:

"Helt siden jeg kom dit så har jeg vært samme personen for dem hele tiden. I den familiens øyne så har jeg vært like mye drittsekk, like mye tulling og like sånn dum hele tiden (...) Uansett hva jeg gjorde så hadde jeg feil og de rett. Sånn som de sa sånn skulle det være. De var ikke noe åpne for diskusjon og sånn. Noen ganger ble jeg også slått (...) Da jeg gikk ut fra dette hjemmet hadde jeg dårlig selvtillit, og jeg følte meg dum. Jeg har hatt store problemer etter å ha flyttet fra dem. Jeg var en usikker gutt og hadde mye aggressivitet og var svært hissig på den tiden".

Han ble plassert i en barnevernsinstitusjon den første perioden etter at han rømte fra den første omsorgsplasseringen. Han var da 15 år gammel. Etter hvert kommer han i et norsk fosterhjem og han sammenligner oppveksten der med den første omsorgssituasjonen. Han forteller at i motsetning til de første omsorgspersonene forklarte de norske foreldrene hva som var riktig og hva som var galt:

"De var mye mer foreldre for meg enn de andre har vært. De norske fosterforeldrene var mer rettferdige. De behandlet meg som et menneske (...) I det norske hjemmet har jeg lært mye, alt fra bunnen av. Jeg kom til dem som en usikker gutt og visste lite. De (norske fosterforeldrene) har lagt grunnlaget for rimelig mye. Jeg er av dem som har hatt flaks, som kom til det norske fosterhjemmet".

Poenget med å trekke fram de forskjellige erfaringene denne gutten har i et iransk fosterhjem sammenlignet med et norsk fosterhjem, er ikke å påvise at etnisk bakgrunn er avgjørende for om det er gode omsorgsplasseringer. Det finnes enslige asylbarn som både har gode og

dårlige erfaringer med plasseringer i familier med samme etniske bakgrunn som dem selv. Det samme gjelder i forhold til etnisk norske fosterhjem. Det primære er i hvilken grad den omsorgsplasseringen som velges kan ivareta barnas behov for gjensidige anerkjennelsesrelasjoner innen det private område, der den grunnleggende selvtiliten skal bygges opp.

Det er problematisk å gjøre en historisk sammenligning av alenebarnas erfaringer når det gjelder anerkjennelsesrelasjoner på det private område. Grunnlaget for å kunne sammenligne dette er tynt, i og med at utvalget av jødiske, ungarske og tibetanske informanter er få i forhold til 1990-utvalget. Det er for eksempel ikke grunnlag for å hevde at omsorgssituasjonen for alenebarna var bedre for de jødiske, ungarske og tibetanske barna enn for 1990-utvalget. Undersøkelsen av 1990-utvalget viser også at mange av disse alenebarna opplevde trygge og gode omsorgssituasjoner (Eide 2000). I tillegg er det grunn til å anta at det å fortelle om sin oppvekst og omsorgssituasjon i nåtid er annerledes for en ungarer som kom til Norge i 1956 enn det er for en iransk jente som kom i 1991. Erfaringene den iranske jenta gjør er nærmere i tid, og livshistorien hennes blir dermed fortalt med større nærhet til de opplevelsene hun har hatt under oppveksten²⁷⁶. Det er vanskelig å påpeke hvilken betydning dette har for de livshistoriene som kommer fram i intervjuene, men det er grunn til å anta at dette har betydning.

Det er likevel en forskjell som kommer fram mellom 1990-utvalget og de tre andre utvalgene. De ungdommene som er intervjuet fra 1990-utvalget rapporterer i mye større grad om konflikter både i forhold til omsorgssituasjon og i forhold til sine omgivelser ellers. Dette kan tyde på at konfliktene knyttet både til disse barnas oppvekst og til innvandringsspørsmål mer generelt har blitt skjerpet de senere årene. Dette kan igjen knyttes til ulike historiske faktorer som er påpekt tidligere i denne studien, slik som en eksotisering av de jødiske, ungarske og tibetanske barna og likeledes at disse barna var få i antall. I tillegg var det et oversiktlig og entydig bilde av hvem disse barna var, og likeledes at det var frivillige organisasjoner som hadde ansvaret for deres oppvekst. Betydningen av den historiske framveksten av en velferdsstat, som innebærer at offentlige myndigheter tar mye større del i omsorgen av disse barna på 1990-tallet, er en utvikling som blir drøftet nærmere i kap. 7. Det samme gjelder hvilken betydning historiske endringer når det gjelder synet på barn og barndom har på barnas oppvekst, noe som også drøftes i kap.7.

²⁷⁶ Jf. påpekning av dette i metodekapitlet, kap.2.

Likhetsposisjon og etnosentrisme

Av de fire utvalgene av alenebarn i denne studien, er ungarerne det utvalget som i størst grad blir plassert i en likhetsposisjon i forhold til det norske samfunnet²⁷⁷. På tross av dette viser det seg at flere av ungarerne²⁷⁸ ikke opplever en slik posisjon, men at de i stedet erfarer at omgivelsene stadig bekrefter at de er annerledes og ulike *de norske*. Dette påpekes i en NOU²⁷⁹ fra 1986:

”Enkelte er inne på at de aldri hadde ventet at flyktningstatusen ville være en status de aldri skulle bli kvitt og at det fremdeles er enkelte sammenhenger hvor den gjøres relevant. De hadde opplevd at så lenge de ble sett på som flyktninger ble de ikke sett på som individer, og derfor ikke tatt for den de var. Opplevelsen av å aldri helt bli godtatt som en del av det samfunnet en bor og arbeider i, men som en som skiller seg ut, ser de fleste på som en negativ opplevelse. Ungarerne nevner flere grunner til at det er negativt å bli oppfattet som utlending i Norge. For det første har det å gjøre med nordmenn selv. Flere har opplevd nordmenn som et nokså selvgodt folk, som ikke tviler på at det er best å være nordmann. En av ungarerne som hadde et så sjeldent yrke at hun ble spesielt invitert til Norge fordi kvalifikasjonene trengtes her, fortalte at hun stadig ble spurt om hvorfor hun hadde valgt å komme til Norge. Hun svarte da som sant var at hun hadde ikke valgt Norge, men Norge henne. Få nordmenn hadde selvironi nok til å synes at spøken var morsom”.

(NOU 1986:147)

Ungareren som uttaler seg her peker på hvordan nordmenn primært ser på dem som flyktninger, og ikke som personer som er like dem i forhold til historie og kultur. Dette bekrefter den etnosentriske posisjonen som jeg tidligere har påpekt når det gjelder det rettslige område for anerkjennelse. Det er grunn til å anta at den likhetsposisjonen som kommer til uttrykk i norske holdninger overfor de ungarske guttene var på det norske samfunnets premisser. Dette er tidligere omtalt i kapittel 4, der diskursens entydighet nettopp framhever likheten mellom nordmenn og ungarere, men at det ikke skulle mye til for å definere dem som annerledes dersom de ikke passet inn i forhold til de forventningene som ble stilt til dem..

På det rettslige område er forbindelsen mellom omgivelsenes forventninger og sosiale rettigheter sentralt, jf. tidligere omtale i dette kapitlet. Når det gjelder de enslige flyktningbarna kommer dette til uttrykk gjennom hvordan velferdsgoder til disse gruppene fordeles i samfunnet. Dette kan være velferdsgoder som retten til en tilfredsstillende omsorgssituasjon, retten til en tilpasset opplæring eller retten til å stille med like muligheter på arbeidsmarkedet. Manglende rettigheter på disse områdene kan være en konsekvens av at

²⁷⁷ Jf. påpekning av dette i kap. 3 og 4.

²⁷⁸ I denne sammenheng menes alle de ca. 1500 ungarerne som kom til Norge, og ikke bare de enslige flyktningbarna. NOU 1986:8 omtaler alle ungarerne som kom i 1956/57.

²⁷⁹ NOU 1986:8: Flyktnings tilpasning til det norske samfunn.

de ulike fellesskapene ikke anser disse barna som likeverdige medlemmer utifra at de er annerledes og at de har egenskaper som antas ikke passer inn i det sosiale fellesskapet. Slik forståelse av *den andre* trenger ikke være uttalt i en samhandlingssituasjon, men kan ligge under som en premiss for hvordan relasjonen utvikler seg. En av de ungarske guttene forteller om slike erfaringer under oppveksten i Norge:

"Jeg liker å komme i prat med folk. Som regel så tar jeg initiativ og kommer i prat, og vi snakker veldig godt sammen helt til et lys plutselig går opp for vedkommende. Og så lurere på hvor jeg er fra. Og vi kunne ha snakket allerede om dype ting. Om forhold i Norge eller i utlandet. Når den kontakten kommer, så begynner vedkommende å lure på hvor jeg er fra. Og så begynner vedkommende med baby-språk. Nå har jeg ikke merket det på de siste ti årene, men før det igjen så var det ganske vanlig altså. At de på en måte ikke greide å forholde seg til.... og så gikk det over etter en stund, og så glemte de at jeg var ungare og da slo vi fremdeles. (...) Det er veldig pussig, jeg smilte innvendig og jeg prøvde å ikke gjøre vedkommende flau. Men jeg smilte innvendig når dette baby-språket kom ikke sant".

Forventninger om *de andre* kan bygge på tidligere erfaringer med andre personer som tilhører samme kategori, det vil i denne sammenheng si enslige asylbarn. Det kan også bygge på antakelser om hvem denne gruppen innvandrere er og på hvilken dimensjon kulturelle hensyn tillegges i ulike sammenhenger. Uttalelser fra en miljørapport²⁸⁰ om dagliglivet på Tibetanerskolen i Gjøvik på 1960-tallet kan illustrere hvordan tibetanerguttene ofte blir beskrevet gjennom sin annerledeshet:

"Deres erfaringsverden, deres kultur, deres asiatiske og umodne tankesett får ta skylden. (...) - hva disse sjarmerende Tibet-barn virkelig representerer av mørklagte kringelkroker i tankenes, fornuftens og logikkens verden". (...) Han ga meg en forståelig grunn til å ruske opp i asiatisk sløvhet og ansvarsløshet". (...) Den fortvilete mentaliteten som er typisk for underutviklede land - resignasjonen, i morgen-er-det-at-ter-en-dag - mentaliteten - satte sitt preg på starten i dag".

Disse sitatene er tatt ut av sin sammenheng, og det å sitere dem yter ikke fortelleren rettferdighet. De tibetanske guttene blir i denne miljørapporten også beskrevet som enkeltpersoner og omtalt på anerkjennende måter, der forståelsen av guttenes situasjon også går utover en essensialisering av etniske og kulturelle faktorer²⁸¹. Det er likevel grunn til å

²⁸⁰ Riksarkivet, PA 1290-Tibetanerhjelpen

²⁸¹ Følgende eksempler fra denne miljørapporten viser dette: *"Jeg tror all denne uenigheten og kjeglingen har et gode, nemlig at vi blir bedre kjent med hverandre, det blir klarere motivering for vår oppførsel og våre beslutninger, og den gjensidige tillit blir forhåpentlig større ettersom kjennskapet bedres. (...) NN vil ikke tilbake til India likevel, for han vil ikke skuffe Dalai Lama, og han har ingen god nok utdanning til å greie seg selv en gang. Men dog vil han til India for han er redd - livende redd - for å gjøre en dårlig figur til eksamen, og dermed skuffe styret og kaste skam over sitt land. For å unngå det vil han heller til India. Likevel er det akkurat det han ikke vil. En fortvilet konflikt. Nervøst press. Blind lesning. Våkne netter. Bagateller blir til*

anta at når det først oppstår konflikter mellom guttene og de ansatte på Tibetanerskolen, blir kulturelle faktorer og disse guttenes forskjellighet gjort relevant for å forstå og å legitimere de beslutninger som tas. Konfliktene som oppstår kan være hverdagslige situasjoner som å stå opp om morgenen, rydde fellesrom, måke snø eller gjøre andre oppgaver for fellesskapet. Det å gjøre kulturelle og etniske kjennetegn ved barna relevante i disse konfliktsituasjonene framhever en kulturell underlegenhet, og at de dermed ikke er likeverdige eller ikke moralske og ansvarlige personer. Ytrehus (2001) påpeker at disse egenskapsforklaringene ofte bygger på myter om at personer fra ikke-vestlige samfunn er styrt av religion og kulturbakgrunn i større grad enn det vi er, i tillegg til at den samme gruppen personer i mange sammenhenger beskrives gjennom sin annerledeshet²⁸². Brochmann (2003) påpeker at innvandring har medført at den etniske dimensjonen i økende grad har blitt tillagt vekt når det gjelder oppnåelse av status som likeverdig samfunnsborger:

"Etnisitet har blitt føyd til sosial klasse som barriere for realisering av samfunnsborger-rettigheter. Deltakelse, sosial tilhørighet og uttelling i samfunnet har fått en etnisk dimensjon i tillegg til den klassemessige. Kulturelle ressurser - 'kulturell kapital' om man vil - har blitt en tydeligere ingrediens i den sosiale lagdelingen. Denne typen kapital blir vurdert som svært viktig i moderne service-samfunn, og antakelser om kulturell kapital fungerer ofte som silingsmekanisme ved ansettelser. (...) Antakelser om manglende sosiale eller kulturelle ferdigheter blant innvandrere og deres etterkommere bidrar til å holde disse gruppene nede i klassehierarkiet".
(Brochmann 2003:13)

Økende vektlegging av den etniske dimensjonen som grunnlag for sosial status fører ikke bare til marginalisering og det Brochmann (2003) omtaler som svake medborgerskap, men også til svekkelse av individuelle rettigheter på det rettslige område for anerkjennelse. Honneth påpeker hvordan oppnåelse av selvrespekt er avhengig av i hvor stor grad du innehar rettigheter på det rettslige område:

verdensproblemer, og 'helvete' nærmer seg raskere og mer faretruende for hver dag, hver time, hvert sekund. Tårene pipler på NN. Jeg reiser meg opp, legger armen om hans skuldre og smyger ham varsomt ned i en stol. Overbeviser ham om at styret tenker som meg, og jeg tenker slik: -denne examen betyr intet. Et års praksis ligger foran deg, uten skolegang og uten examen, og du får masser av tid til å studere det du ikke forsto på skolen. -selvom du får Norges dårligste examen (han smiler mellom tårene) så vet vi at du har gjort så godt du kan, og vi kjenner dine problemer, språket, det vriende faget hvor 3 alt har falt fra m.m. For meg var elektrisitet mitt vanskeligste fag, men du har allerede lært mye mer enn meg, og det til og med på et annet språk. - alle har vi en eller annen gang lyst til å gi opp - ALLE - men nå har jo du bare en måned igjen, så skal du ha praksis, så flytter du kanskje for deg selv, så lærer du å stå på egne ben, så får du tid til å lese på egenhånd, så blir du mer fortrolig med norsken, så blir du eldre, mer voksen mer moden - det er bare en fattigslig måned igjen, og den milepælen (eksamen) som venter deg betyr i virkeligheten ingen verdens ting".

Riksarkivet, PA 1290-Tibetanerhjelpen 1963-1981 (2001)

²⁸² Jf. Ytrehus (2001) som peker på disse mytene i forhold til implisitte premisser for samtidens kulturforskning. I tillegg til de to mytene som jeg trekker fram i dette kapitlet, peker hun også på myter om at kultur er en avgrensbar og homogen enhet, og myten om at ikke-vestlige kulturer er tradisjonelle og statiske.

"Since possessing rights means being able to raise socially accepted claims, they provide one with a legitimate way of making clear to oneself that one is respected by everyone else".

(Honneth 1995:120)

Kategorisering av enkeltpersoner og grupper utifra etniske kjennetegn foregår både gjennom en gjeldende identitetspolitikk og gjennom ulike former for praksis. Kategoriseringer produserer kunnskap og skaper en diskursiv praksis som får konsekvenser også for asylbarnas oppvekst. Myndigheters eller omsorgspersoners hensyntaken til kulturelle og etniske faktorer ved omsorgsplassering er eksempel på en praksis som har betydning. I 1990-utvalget av asylbarn blir det påvist manglende oppfølging og passivitet fra kommunene når det gjelder privatplasseringer²⁸³, likeledes ble det påvist mange omsorgsbrudd og konflikter i disse omsorgsplasseringene (Eide 2000). Det er rimelig grunn til å anta at manglende oppfølging av disse privatplasseringene for enslige mindreårige har sammenheng med den gjeldende identitetspolitikk.

En iransk jente i 1990-utvalget ble privatplassert hos en iransk familie, sammen med sin bror (Eide 2000). Denne familien var venner av foreldrene i hjemlandet. De to søsknene ble overlatt til familien og ble ikke fulgt opp av barnevernet i kommunen der de ble bosatt. Hun påpeker selv sine manglende rettigheter i forhold til omsorgssituasjonen:

"Barnevernet skal besøke fosterhjemmet. De kom aldri på besøk til oss. Vi bodde to og to på rommet. De visste ikke om vi var levende eller ikke. Fosterforeldrene fikk aldri rettigheter i forhold til at de hadde ansvaret for meg og broren min. De kranglet mye med barnevernet før de fikk noe støtte. Jeg hadde først kontakt med dem når jeg var 18 år og skulle flytte ut. De hjalp meg med å skaffe hybel. (...) Du må være et problembarn for å få støtte. De betalte alt for broren min. Men når du er snill får du ikke hjelp. Det må helst være noe riktig galt med deg. Det skal mye til for at du skal få noe hjelp. Med en gang broren min fikk problemer så betalte de!"

Barns generelle rettigheter i det norske samfunnet er begrunnet utifra likeverdighet og at de anses som et eget rettssubjekt. Norge har ratifisert internasjonale avtaler som regulerer slike forhold²⁸⁴. Undersøkelsen av 1990-utvalget viser at disse barna ikke anerkjennes likeverdighet i forhold til etnisk norske barn i tilsvarende utsatte posisjoner. Det vil si at denne gruppen barn og unge, i alle fall når det gjelder 1990-utvalget, i mindre grad oppnår

²⁸³ En privatplassering skjer i de tilfeller hvor foreldrene plasserer barnet utenfor hjemmet av eget tiltak, dvs. uten at barneverntjenesten har besluttet en slik plassering. Jfr. både ny og gammel barnevernslov som omtaler disse plasseringene forskjellig. Jf. også Retningslinjer om fosterhjem (BFD 1993) Kap. 2.2. Jf. også omtale av privatplasseringer i kap. 2 under presentasjonen av 1990-utvalget.

²⁸⁴ Jf. Dette gjelder i særlig grad FN's Barnekonvensjon og Flyktingekonvensjon.

rettigheter som sikrer en nærmere undersøkelse av omsorgssituasjonen og hvordan en privatplassering har kommet i stand mellom foreldrene i hjemlandet og herboende omsorgspersoner.

Det er en sentral problemstilling i arbeidet med enslige mindreårige flyktninger om denne gruppen barn og unge generelt er i en situasjon som kan gi grunnlag for tiltak etter barnevernloven, herunder både omsorgsovertakelse og hjelpetiltak. Dersom svaret på denne problemstillingen er bekreftende, blir konsekvensen at alle enslige mindreårige flyktninger kan anses for å være en så utsatt gruppe at barneverntjenesten skal undersøke saken nærmere. Når barnevernet slik det framkommer i mange av omsorgshistoriene i denne avhandlingen fraskriver seg et generelt ansvar om undersøkelse og oppfølging av omsorgssituasjonen, fører dette til at de mindreårige i mindre grad er sikret rettigheter når det gjelder omsorgsvurderinger og økonomiske rettigheter. Det samme gjelder rettigheter i forhold til tilsyn og oppfølging i de familiene hvor de mindreårige blir bosatt. Flere av omsorgshistoriene i 1990-utvalget (Eide 200) viser at oppfølging fra barnevernet hadde vært ønskelig, for å avdekke utilfredsstillende forhold i omsorgen på et tidligere tidspunkt enn når konflikter og brudd allerede er oppstått.

Når det gjelder rettigheter i forhold til privatplasseringer åpnet den nye barnevernloven av 1992 for at privatplasseringer ikke skal anses som fosterhjemsplasseringer²⁸⁵. Lovens hovedregel er at når foreldre plasserer sine barn til oppfostring hos andre kan dette skje uten at barneverntjenesten i utgangspunktet skal ha et ansvar for godkjenning og oppfølging (BFD 1993). Denne regelen fikk sin nåværende utforming etter behandlingen i Stortinget, og det var uenighet mellom BFD og komiteen som behandlet loven:

"Barne- og familiedepartementet foreslo i proporsjonen at private plasseringer som innebar at foreldrene ikke lenger kunne sies å ha den daglige omsorgen for barnet, og som måtte forutsettes å gjelde lengre enn to måneder, i alle tilfeller skulle godkjennes av barneverntjenesten. Forbruker- og administrasjonskomiteen mente imidlertid at dette var å gå for langt. Stortinget la til grunn at det ville være urimelig om foreldrene ikke skulle kunne plassere barnet for en viss tid hos familie og venner uten at barnevernet skulle inn. I denne saken ble det altså ikke som fagdepartementet ønsket". (Stokkeland 1996:77)

Selv om vilkårene for privatplassering er slik Forbruker- og administrasjonskomiteen her påpeker det, kan barneverntjenesten likevel kreve å undersøke privatplasseringen med tanke på eventuell godkjenning. Disse vilkårene er når barnet er plassert på en slik måte at

²⁸⁵ Jf. Lov om barneverntjenester av 1992 §§ 4-22 og 4-7

foreldrene ikke kan sies å ha den daglige omsorgen for det og når plasseringen varer mer enn 2 måneder. I tillegg må vilkårene om undersøkelse være til stede²⁸⁶. De enslige mindreårige er i en situasjon der foreldrene ikke har den daglige omsorgen, og plasseringen varer som oftest mer enn 2 måneder. Krav om godkjenning gjelder likevel ikke når barnet er over 15 år²⁸⁷. Dermed vil godkjenning av mange av privatplasseringene av enslige mindreårige ikke være aktuell. Mange av de mindreårige har fylt 15 år før de blir bosatt i kommunene. I 1990-utvalget er det 17 av utvalget på 25 mindreårige som ikke ville komme inn under disse vilkårene i loven. Barneverntjenesten kan likevel både sette inn hjelpetiltak og omsorgstiltak for alle inntil de fyller 18 år, dersom vilkårene for undersøkelse er tilstede.

De fleste av asylbarna som er omhandlet i denne avhandlingen er kommet til Norge før den nye barnevernloven ble vedtatt i 1992. Det vil si at det var barnevernloven av 1953 som var gjeldende for de fleste av disse barna i forhold til å vurdere omsorgssituasjonen. Det er bare de jødiske barna og noen få av 1990-utvalget som ikke er omfattet av loven av 1953. Selv om det var strengere krav til godkjenning av privatplasseringer av barn i denne loven²⁸⁸, er det likevel ikke noe i det historiske materiale som tyder på at barnevernet i særlig grad var inne i bildet når det gjelder de ungarske og tibetanske guttene. På samme måten som overfor de jødiske barna ble ankomsten av disse barna ansett som et anliggende kun for de private organisasjonene som var involvert²⁸⁹. Dette vil si at selv med 1953-lovens klare rammer for det offentliges rolle og ansvar i forhold til privatplasseringer av barn som er uten foreldre, rapporterer de aller fleste asylbarna i de fire utvalgene at barnevernet i liten grad var involvert i omsorgsvurdering, oppfølging og veiledning av deres omsorgssituasjon. Det kan likevel tyde på at barneverntjenesten, når det gjelder 1990-utvalget, har vært inne i bildet med en viss støtte gjennom vedtak av økonomisk hjelp uten at barna selv har registrert dette.

Statistiske data om alle de 511 asylbarna som ble bosatt i kommunene i perioden 1989-1992, det vil si det totale antallet barn som omfattes av 1990-utvalget, viser at så mange

²⁸⁶ Jf. Lov om barneverntjenester av 1992 §§ 4-3

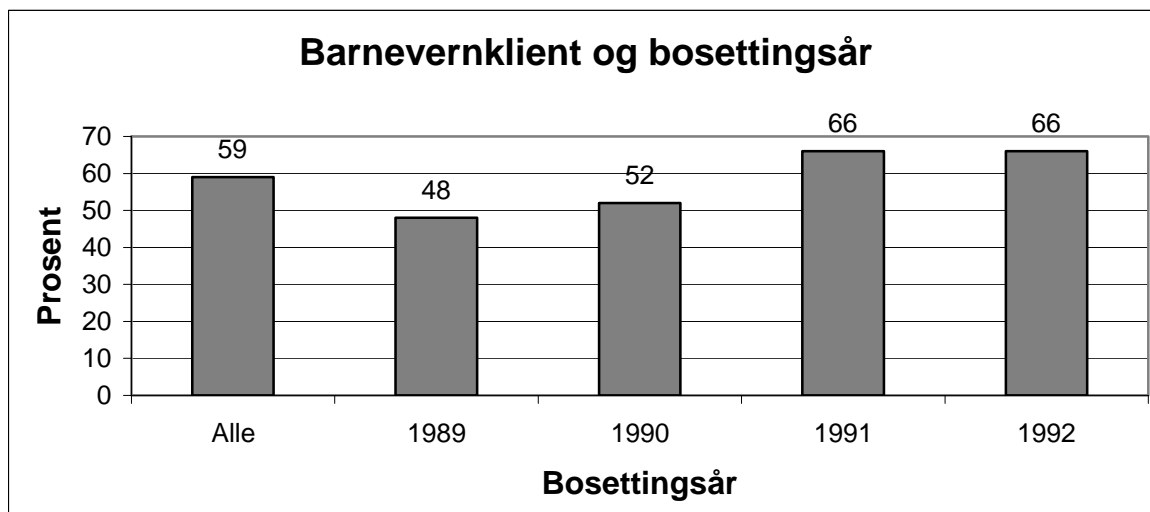
²⁸⁷ Jf. Retningslinjer om fosterhjem (BFD 1993)

²⁸⁸ Barnevernloven av 1953 hadde andre regler for privatplasseringene enn det den nye loven har. I følge gammel lov skulle alle omsorgsplasseringer av barn som ble anbrakt til oppfostring hos andre enn sine foreldre betraktes som fosterhjem (jf. barnevernloven av 17. juli 1953, §§ 29 og 31). Med en slik status som fosterhjem skulle det følge en del rettigheter for både omsorgspersonene og fosterbarna, i tillegg til krav om offentlig tilsyn og kontroll av oppvekstvilkårene for de mindreårige. Denne undersøkelsen har ingen data fra kommunene om hvilke vurderinger det offentlige har gjort når det gjelder omsorgsplasseringer i det enkelte tilfelle. Det er kun de mindreåriges egne erfaringer som kommer til uttrykk. Sosialarbeiderne som er intervjuet uttaler seg om dette på et mer generelt grunnlag, og mange av dem var ansatt etter 1993. De har derfor ikke erfaring med den gamle loven.

²⁸⁹ Jf. omtale av disse organisasjonene i kap. 3.

som 59 prosent hadde vært omfattet av et barnevernsvedtak en eller flere ganger mellom 1989 og 1998 (Eide 2000).

Figur 5.1.: Enslige mindreårige flyktninger bosatt 1989-92 og prosent barnevernklinter i perioden 1989-98 i forhold til bosettingsår.

(Kilde: Eide 2000)

Hva barnevernets innsats faktisk innebærer sier disse tallene lite om. Det kan være alt fra et barnevernsvedtak om økonomisk støtte uten særlig oppfølging i en privatplassering, til mer omfattende tiltak som omsorgsovertakelse og institusjonsplassering. Tallene kan også skyldes en økt bevisstgjøring i forhold til omsorgen for enslige mindreårige flyktninger på bakgrunn av regjeringens handlingsplan som kom i 1989. Men det relativt høye antallet barn som omfattes av barnevernsloven kan også skyldes økonomiske rammer for kommunene (Eide 2000). Gjeldende regler for statsrefusjon av barnevernsutgifter for enslige mindreårige (BFD 1992 og Econ 1999) i den aktuelle perioden for plassering av asylbarna skulle tilsi at det var økonomiske fordeler for kommunene å hjemle ulike tiltak for denne gruppen i barnevernloven.

Forskjellspolitikk og kulturalisering

Informantene påpeker at det er flere måter det norske samfunnet forholder seg til deres annerledeshet. En av de tibetanske guttene som er intervjuet forteller om hvordan han opplever stor forskjell mellom det førsteinntrykket nordmenn ofte får av han og det å komme i en dialog med de samme personene:

"De fleste av oss oppdaget at når man kommer i dialog og så sier man er født i Tibet, da ble liksom stemningen litt annerledes. Da spisser man øre. Altså om man begynte med en viss form for avstand og fiendtlighet, så ble det ofte blåst bort. Det har jeg oppdaget en god del ganger. (...) Det er kun når man først kommer i snakk og liksom forteller om seg selv at det kan skje endring. Men ellers så er jeg selvfølgelig innvandrere eller flyktning eller adoptert".

Dialogen som denne tibetaneren omtaler kan knyttes til en oppnåelse av gjensidighet i en relasjon. Det er gjennom selve dialogen at denne tibetaneren oppnår anerkjennelse og gjensidighet. En gjensidighet som er fraværende i den form for kategorisering informantene samtidig også beskriver. En sosial status som innvandrere, flyktning eller adoptert er plassert lavt i et hierarki som ikke nødvendigvis er uttalt, men som kommer til uttrykk gjennom en kategorisering som tas for gitt. Dette vil si en inndeling av de som antas slutter opp om sosiale verdier og en livsform som er sosialt akseptert, og de andre som antas å tilhøre en bestemt gruppe mennesker med egenskaper og en livsform som er nedvurdert i det sosiale fellesskapet²⁹⁰. Disse egenskapene er ofte underforstått gjennom en etnosentrisk holdning, og knyttes til kunnskap om alle som tilhører samme kategori utifra ytre kjennetegn som hudfarge, religiøs praksis og språk.

Sammenligningen av de fire utvalgene av enslige asylbarn viser at forståelsen og kategoriseringen av dem endrer seg over tid, både mellom de ulike gruppene men også omgivelsenes holdninger til den enkelte har endret seg. En av de tibetanske guttene beskriver slike endringer på denne måten:

"Det er mindre nysgjerrighet. Det er ikke noe spesielt lenger, ikke den kuriositeten rundt det lenger. Det er så mange likevel. (...) Det var det som var positivt, at vi ble omtalt som våre tibetanergutter. Våre norske tibetanergutter var liksom begrepet. Og pluss at vi som gruppe aldri hadde lagd noe bråk, eller stilt noen krav eller klagde. Det som er nå da. Det hjelpeapparatet som finnes nå eksisterte ikke. Det var kun privatpersoners eget. Folk følte ikke at hvis de ikke ga direkte fra sin lomme, så følte de ikke at skattepengene... at det var vi som benyttet oss av skattepengene på en måte. Det var ikke disse tankene med i spillet".

Det denne tibetaneren påpeker gjennom dette utsagnet er at den historiske utviklingen av symmetriske relasjoner på det solidariske området ikke nødvendigvis går i bestemte retninger. Det er ingen gjensidig anerkjennelse hverken å bli betraktet som et eksotisk innslag i samfunnet eller å bli kategorisert inn i en gruppe som utgjør en trussel for det norske velferdssamfunnet. Likedan gir veldedighet i seg selv et dårlig grunnlag for symmetriske

²⁹⁰ Jf. omtale i kap. 4 av Foucaults diskursive formasjoner.

relasjoner mellom de tibetanske guttene og hjelperne deres. Det som er spesielt med historien om tibetanerne er at det var privatpersoner og frivillige organisasjoner som engasjerte seg både for disse guttenes utdanning og for den politiske situasjonen i Tibet. I dette ligger det en viss anerkjennelse gjennom å redde den tibetanske kulturen fra kinesernes overmakt, og det å styrke de tibetanske flyktningbosettingene i India gjennom å utdanne tibetansk ungdom. Men det var i liten grad forventninger om at de tibetanske guttene som kom til Norge skulle bidra med noe i fellesskapet, annet enn som et eksotisk innslag i lokalmiljøet. De var kommet hit mer på grunn av et privat initiativ med gode intensjoner, enn at de skulle være reelle bidragsytere i samfunnet. De fikk lov til å være annerledes fordi de skulle tilbake og ikke skulle innlemmes i fellesskapet. Guttene skulle i stor grad holdes isolert fra det norske samfunnet fordi de ikke skulle bli vestliggjort og dermed få vansker med å tilpasse seg en tilværelse som ventet dem når de etter noen år skulle returnere til India. Fordi noen har bestemt at guttene skulle behandles på denne måte, er det grunn til å hevde at det i liten grad var noe gjensidig anerkjennelse mellom partene.

En effekt av manglende anerkjennelse på det solidariske område er at de aktuelle personene selv overtar fellesskapets syn på dem som unyttige eller som annerledes. Dette kan knyttes til prosesser der individer forholder seg aktivt til diskurser om seg selv, og der en undertrykkende eller nedvurdering av hva denne personen eller gruppen kan bidra med i samfunnet fører til at den selvaktelse Honneth omtaler ikke oppnås. Denne formen for selvbevissthet eller subjektforståelse vil ofte tas for gitt for dem det gjelder. Forståelsen av å ikke bli verdsatt i et fellesskap var også tilstede for tibetanerne da de første gangen kom til Norge, slik det også er tilstede for mange av dem i dag. Men det kan ha forskjellig grunnlag. En av tibetanerne forteller om dette:

"Samtidig som man følte seg beglodd og syntes vi var interessante, ikke sant, så var vi klar over at vi var flyktninger og hadde absolutt ingen ting. Og liksom komplekser fra kolonitiden. Vi var ikke direkte koloni, men ikke sant... ånden fra kolonitiden var mye sterkere da enn nå. Ja, selvfølgelig er det alltid snakk om individ da. Det var individer som følte....".

Den selvforståelsen som omtales her har sin bakgrunn i erfaringer tibetanerne hadde som gruppe både fra Tibet og eksiltilværelsen i India. Erfaringer som kan knyttes både til den kinesiske maktovertakelsen av Tibet siden begynnelsen av 1950-tallet, og til erfaringer disse guttene gjør som flyktninger bosatt i India. Mange av ungdommene som er intervjuet i 1990-utvalget framhever også sine erfaringer med at de ikke verdsettes av fellesskapet, enten dette gjelder den etniske gruppen eller det norske samfunnet. Slike former for nedvurdering av

individer og grupper kommer særlig til uttrykk i forhold til arbeidslivet. En somalisk gutt i 1990-utvalget (Eide 2000) uttaler følgende om sine framtidsutsikter i det norske samfunnet:

"Jeg skulle gjerne sett en del utlendinger som har fått ordentlig jobb. Her om dagen så jeg på TV om en iraner, jeg tror han var sivilingeniør, som bare fikk jobb som rengjørere. Sånne ting irriterer meg. Da tenker jeg at hvorfor skal jeg tenke at jeg er bedre enn alle de andre. Når jeg blir ingeniør så ender jeg sikkert opp med rengjøring også".

I denne uttalelsen ligger det en selvforståelse som er overtatt fra majoritetssamfunnets nedvurdering eller praksis i forhold til ansettelse av personer med etnisk minoritetsbakgrunn. Han som uttaler seg her har selv liten erfaring fra arbeidslivet men oppfatter likevel et signal om at han med sin bakgrunn har mindre muligheter på arbeidsmarkedet enn etniske nordmenn. Slik tildeling av identitet, som denne ungdommen også selv overtar, fører til at hans forhold til det norske samfunnet gjerne blir fastlåst i posisjoner som ikke fremmer verken sosial integrasjon eller likestilling.

Oppsummeringer

Spenningen mellom særegenhet og likeverdighet er rammen både for den aktuelle politikken overfor alenebarna og for omsorgsarbeidet som foregår på det Honneth omtaler som det private område for anerkjennelse. Likeledes er denne spenningen også rammen for de individuelle strategiene de enslige mindrearige selv utvikler i forhold til identitetshåndtering²⁹¹. Dilemmaene og motsetningene mellom en forskjellspolitikk og en likhetspolitikk er like mye til stede i dette arbeidet enten det er de frivillige organisasjonene som har ansvaret eller det er velferdsstaten og et velferdsbyråkrati som er hovedaktøren. Den historiske utviklingen fra håndteringen av de jødiske barna og fram til de enslige flyktningbarna bosettes på 1990-tallet viser at løsningene eller den praktiske politikken kommer til uttrykk på ulike måter. Det er ikke en utvikling i en bestemt retning, men en utvikling der det reproduseres kunnskap om hvem disse barna er og hvordan det norske samfunnet skal forholde seg til dem²⁹².

En universell forståelse av hvordan anerkjennelse oppnås er problematisk å anvende på mitt datamateriale, spesielt på det politiske område slik Honneth og Taylor framstiller det i sine teorier. Det er ikke bare på det solidariske område at oppnåelsen av anerkjennelse er problematisk, men også når det gjelder det rettslige område støtter anerkjennelsen på

²⁹¹ Jf. kap.7 og de segregerte tilhørighetsformene som kommer til uttrykk i de individuelle livshistoriene.

²⁹² Jf. den genealogiske tilnærmingen som er presentert i kap. 4.

etnosentrisme og forventninger om assimilasjon som hindringer mot det å oppnå en gjensidig anerkjennelse. Jeg har tidligere antydnet at det går et skille mellom anerkjennelsesrelasjoner på det private og det politiske område. Anerkjennelse på det private område impliserer ikke de samme motsetningene som på det politiske område. Når det gjelder drøfting av anvendelse av anerkjennelsesteorier og motsetninger i forhold til den genealogiske tilnærmingen til datamaterialet, viser jeg til neste kapittel (kap.6.) som tar for seg denne problemstillingen.

Det empiriske materiale i denne studien viser at en forskjellsposisjon i forhold til de enslige flyktningbarna i særlig grad innebærer anerkjennelse av det kulturelt særegne. Historien om alenebarna bekrefter på mange måter den kritikken jeg tidligere har påpekt i forhold til Honneths solidariske område, der slike anerkjennelsesrelasjoner i stor grad medfører en kulturalisering av *de andre*. Dette kommer for eksempel til uttrykk når de somaliske eller iranske ungdommene i 1990-utvalget blir utsatt for identitetspolitiske målsettinger om kulturbevaring som virkemiddel til sosial integrasjon. Det samme gjelder en eksotisering av de tibetanske guttenes situasjon som også innebærer kulturbevaring og der det eksotiske overskygger de individuelle aspektene ved guttenes oppvekst.

Kulturalisering som konsekvens av et identitetspolitisk regime der det i stor grad tas hensyn til særegenheter, kommer særlig til uttrykk i tre av de fire utvalgene av enslige flyktningbarn i denne studien. Det er de jødiske barna som ble utsatt for en *forskjellsassimilering* der særegenhetene kommer til uttrykk som rasemessige hensyn som tas på særlig tre områder. Disse områdene gjelder i utenrikspolitikken, der Norge forholder seg til hvordan de andre europeiske landene håndterer det jødiske flyktningproblemet. Likeledes tas det innenrikspolitiske hensyn til hvilken effekt en innvandring av jøder vil ha på det norske samfunnet²⁹³. De innenrikspolitiske hensyn styrer i stor grad de innvandringspolitiske holdningene de jødiske flyktningene og de jødiske barna blir møtt med. De politiske hensyn som tas når det gjelder jødisk innvandring innebærer både rasemessig underordning og former for kulturalisering.

Når det kommer til den praktiske politikken og hvordan de jødiske barna skal tilnærme seg det norske samfunnet, når de først er kommet over grensen til Norge, er det imidlertid assimilering som er aktuelt. Det er i all hovedsak assimilering som er gjeldende identitetspolitikk overfor innvandrere og flyktninger i denne historiske perioden. Dette gjelder også i forhold til de ungarske flyktningene som kommer i 1956. Men disse blir utsatt for en *likhetsassimilering*, der det er den historiske og kulturelle likheten med etniske

²⁹³ Jf. kap. 3 og 4 når det gjelder omtale av disse politiske områdene.

nordmenn som er utgangspunkt for assimileringssprosessene. Som jeg tidligere har vist til i dette kapitlet, og også i kap. 3 og 4, er denne likhetsposisjonen problematisk. Det viser seg både at de ungarske barna ikke lever opp til forventninger om slik likhet, og at assimileringstanken også innebærer tvang og etnosentriske forestillinger om hva denne likheten innebærer.

Den forskjellspolitikken som kommer til uttrykk overfor de tibetanske barna kan betegnes som en *forskjellssegregering*. Tibetnerguttene, slik de blir omtalt både i media og av hjelpeorganisasjonene som er involvert i dette arbeidet, blir framstilt som eksotiske og svært annerledes. Denne forskjellsposisjonen innebærer både kulturell underordning og en forestilling om en mer primitiv kultur enn den norske. Dette kombineres med en beundring for at Tibet har klart å bevare tusenårige tradisjoner som det er verdt å ta vare på. Tibetanerhjelpens innsats er derfor også en kamp for å bevare Tibets kulturelle og religiøse særegenheter. Et viktig virkemiddel er at de tibetanske guttene skal holdes isolert i det norske samfunnet, og reise tilbake til flyktningbosettingene i India og Nepal hvor de kan fortsette kampen mot undertrykkelsen av det tibetanske folket og dets kultur.

De enslige flyktningbarna i 1990-utvalget blir også utsatt for en forskjellspolitikk som jeg vil betegne som en form for *forskjellsintegrering*. Disse barna skal integreres i det norske samfunnet gjennom en forskjellspolitikk som etter en viss periode skal gå over i en likhetsposisjon der de unge selv skal få valgfrihet i forhold til tilhørighet. Dette medfører også en kulturalisering der den gjeldende identitetspolitikken bestemmer at barnas etniske bakgrunn og kulturelle identitet har en sentral plass i en viss periode av deres liv. Kontinuitet og opprettholdelse av en kulturell og etnisk tilhørighet er i denne identitetspolitikken en forutsetning for en senere vellykket integrasjon av barna.

Kap. 6. Identitetspolitikk - om essensialisering og makt

En genealogisk tilnærming som kombinerer den historiske kunnskapen med teorier om anerkjennelse som fenomen, innebærer en tydeliggjøring av temaer som identitet, essensialisering, makt og motmakt. Dette er temaområder som også er relevant i studiet av de fire utvalgene av enslige flyktningsbarn og den historiske og samfunnsmessige utviklingen som samtidig skjer i perioden fra de jødiske barna kommer til Norge på slutten av trettitallet og fram mot årtusenskiftet. Historisk kunnskap vil ha betydning for en samtidsposisjon i arbeidet med og forståelsen av enslige flyktningsbarns oppvekst, mens anerkjennelsens politikk tydeliggjør de mange dilemmaer som oppstår i omsorgsarbeidet med denne gruppen barn og unge. Utviklingen av Norge som et mer flerkulturelt samfunn skjer også i samme periode som ankomsten av de fire utvalgene av alenebarn.

En genealogisk tilnærming tydeliggjør hvordan anerkjennelsesprosesser er avhengig av de diskursive formasjonene og dermed også de maktrelasjoner som disse formasjonene indikerer. Genealogien er gjennom dette et korrektiv til anerkjennelsesteoriene og begrenser således de anvendelsesmulighetene som disse teoriene lover. Jeg vil likevel hevde at det er fruktbart å anvende teorier om anerkjennelse for å forstå oppveksten for de fire utvalgene av enslige asylbarn, fordi det er en forbindelseslinje mellom anerkjennelsesprosesser, identitetsutforming og sosial integrasjon. Det er imidlertid problematisk å anvende teorier som inviterer til universelle forklaringer slik anerkjennelsesteorier gjør. Dette skaper ofte nye problemer i et komplisert felt som det som studeres her. Axel Honneth lover på mange måter at anerkjennelsesteorier skal kunne sette diagnose på samfunnet, og dermed kunne være med å hindre en patologisk eller uønsket utvikling (Willig og Petersen 2001). Genealogien påpeker derimot at slik universell kunnskap skaper nye problemer og det Foucault omtaler som en reproduksjon av sosiale kategorier og en oppdelende praksis. Eksempelvis vil anerkjennelse av særegenhet kunne skjule kulturalisering og dermed underordning og dominans mellom ulike grupper²⁹⁴.

Om anerkjennelse og makt

Det kan synes som en umulig oppgave å kombinere anerkjennelsens betydning for asylbarnas oppvekst med en genealogisk tilnærming til det historiske materialet. På mange måter er

²⁹⁴ Jf. tidligere drøfting av dette i kap. 5

disse to tilnærmingene på kollisjonskurs når det gjelder det ontologiske. Med sine forskjellige tilganger til å forstå det sosiale liv kan teoriene ikke forenes og det er også rimelig grunn til å hevde at de heller ikke kan sammenlignes. Teorier om anerkjennelse anvender i stor grad en normativ tilnærming og en universell forståelse av anerkjennelsens betydning for identitetsutforming og sosial integrasjon. Genealogien er derimot opptatt av hvilke prosesser som kunnskapssøken fører med seg og hvilke effekter dette har både for samfunnet som helhet og for det enkelte individ som er berørt av denne kunnskapen. Genealogien slik Foucault framstiller den avviser nettopp overordnede og universelle teorier som skal kunne forklare ulike sosiale fenomener eller sosiale problemer i et samfunn, men vil i stedet analysere hvordan kunnskap i det hele tatt oppstår i en bestemt historisk og politisk kontekst. Likeledes er genealogien opptatt av hvilken oppsplittende effekt denne kunnskapen har i et samfunn. For asylbarna betyr dette at myndighetenes vilje til kunnskap om disse barna ikke nødvendigvis verken fører til mer forståelse eller oppnåelse av gjensidige relasjoner, men at det fører til mer sosial kontroll gjennom kategoriseringer av hvem *disse andre barna* er. Slike kategoriseringer innebærer ofte entydighet som legitimerer en gjeldende praksis og politikk overfor denne spesielle gruppen flyktninger, jf. kap. 4 om diskursens entydighet.

På samme måten som genealogien vil avvise alle forsøk på å komme fram til universelle teorier om forholdet mellom individet og samfunnet, vil anerkjennelse som ideal og som oppnådd tilstand avvise all form for makt og tvang. Oppnåelse av gjensidige anerkjennelsesrelasjoner innebærer etiske standarder som nettopp er fravær av makt og tvang. Wind (1998) påpeker at anerkjennelsen må kvalifiseres på en sån måte at det blir klart at den hverken er beregnende eller gitt under tvang. Friheten eller det frigjørende aspektet er selve kjernepunktet og forutsetningen når anerkjennelse skal oppnås. Genealogien påpeker derimot at maktrelasjoner er tilstedeværende i en hver sammenheng. Dette kommer tydelig fram hos Foucault når han i *Seksualitetens historie* uttaler at:

"Makten er allestedsnærværende: slett ikke fordi den skulle ha det privilegium å samle alt under sin uovervinnelige enhet, men fordi den oppstår i hvert øyeblikk, i ethvert punkt og et annet. Makten er overalt. Dette skyldes ikke at den omfatter alt, det skyldes at den kommer alle steder fra. Og det permanente, gjentagende, trege, selvreproduserende ved makten er bare den helhetseffekten som avtegner seg ut fra alle disse bevegelselementene, den sammenkjedningen som støtter seg på hver enkelt av disse bevegelige elementene og som dessuten søker å stabilisere dem. Man må utvilsomt være nominalist: Makten er ikke en institusjon og den er ikke en struktur, den er ikke en bestemt styrke som bestemte personer skulle være utstyrt med: Den er navnet man setter på en kompleks strategisk situasjon i et gitt samfunn".

(Foucault 1995:104)

En kobling mellom fenomenet anerkjennelse og en genealogisk tilnærming forutsetter at maktaspektet gjøres relevant. På det feltet som studeres i denne avhandlingen, vil dette ofte være skjulte maktrelasjoner. Det kan for eksempel være former for makt som skjules bak intensjoner om likebehandling, men der det tvangsmessige og maktrelasjonene kommer til uttrykk gjennom en underforstått forventning om assimilasjon²⁹⁵. I følge Foucaults teorier om kunnskap og makt er det verken en person eller en bestemt institusjon som utøver denne formen for makt, men noe som muliggjøres gjennom de til en hver tid gjeldende diskursive formasjonene. Maktaspektet er i denne sammenhengen et nettverk av relasjoner som oppstår i ulike diskurser og institusjoner, og innenfor alle områder i samfunnet helt ned til den menneskelige kroppen²⁹⁶. Foucault påpeker også at maktens suksess er avhengig av at den i mest mulig grad holdes skjult. Jo mer fordekt maktrelasjoner er bak de gode intensjonene ved en bestemt historisk praksis eller et utsagn, desto mer effektiv er disiplineringen og den sosiale kontrollen.

Foucault bruker fengselssystemene og panoptismen som en prototype på hvordan hele samfunn er gjennomsyret av disiplinære mekanismer²⁹⁷. Panoptismen slik den oppstod innen straffesystemene, viser hvordan makten automatiseres og avindividualiseres gjennom en fysisk utforming av fengselet slik at mulighetene for overoppsyn maksimeres. Så lenge den innsatte hele tiden føler at han blir sett er det ikke nødvendig med kontinuerlig oppsyn. Panoptismen illustrerer den *disiplinære* formen for makt Foucault er opptatt av i sine undersøkelser, i motsetning til den *juridiske* formen for makt som handler om forbud og lovregler²⁹⁸. Foucault mener at den juridiske maktmodellen er lite egnet til å avdekke den skjulte og produktive makten som finnes overalt hvor det produseres kunnskap. Foucault knytter makten til komplekse relasjoner og styrkeforhold mellom ulike grupper og felt i samfunnet.

Foucault gir ingen definisjon av hva makt er i seg selv, han understreker at maktproblematikken må knyttes til det feltet der den utøves. Schaanning (2000) påpeker i den forbindelse at makt, slik Foucault framstiller den, ikke må tenkes som noe uavhengig av de individer som utøver den eller uavhengig av de institusjoner og diskurser den formidles

²⁹⁵ Jf. kapittel 4 og 5 hvor denne likhetspolitikken er omtalt nærmere

²⁹⁶ Når det gjelder Foucaults maktanalyser er dette et gjennomgående tema i hele hans forfatterskap. Jeg vil allikevel her framheve to kilder. Den ene er *Seksualitets historie 1*, og den andre er artikkelsamlingen *Power/Knowledge* (1980)

²⁹⁷ Se Foucault: *Overvåkning og straff. Det moderne fengsels historie* (Gyldendal 1977)

²⁹⁸ Foucault omtaler den juridiske og disiplinære makten flere steder i sitt forfatterskap. Jeg henviser her til et intervju han kommer med i boka: *Power/Knowledge* (Pearson Education Limited/Harvester Press 1980) s. 119.

gjennom. Foucault tydeliggjør med sin kobling mellom kunnskap og makt den sosiale kontrollen og de sosiale eksklusjonsmekanismene som til en hver tid eksisterer i ulike samfunn, og likeledes at det ikke eksisterer noen kunnskap uten at dette også innebærer makt. Men Foucault understreker også at makten er produktiv. Makten produserer kunnskap og diskurs, også motkunnskap og dermed motstand og muligheter for å skape sosiale endringer. Foucault anser at utøvelse av disiplinær makt og motstand går sammen²⁹⁹. Utøvelse av spesifikke former for disiplin gir opphav og muligheter for motreaksjoner.

Foucault tilfører fenomenet anerkjennelse en ny dimensjon. Med sin kobling mellom kunnskap og makt avdekker genealogien effekter av anerkjennelsesdiskurser som skjulte maktrelasjoner. Anerkjennelse som innebærer normalisering og eksklusjon ville ikke bli avdekket uten et Foucault perspektiv, i alle fall ikke på samme måten. Honneth (1995) avviser imidlertid ikke at oppnåelse av anerkjennelse innebærer både konflikter og kamp. Likevel problematiserer han i liten grad hvilken betydning maktforhold og viljen til kunnskap har for de anerkjennelsesrelasjonene han beskriver på ulike områder, utover at det kan knyttes til et begjær eller et alltid tilstedeværende behov for anerkjennelse. En genealogisk tilnærming til de fire utvalgene av flyktningbarn viser at identitetspolitikken og den anerkjennelses politikken som kommer til uttrykk i de ulike historiske kontekstene ikke nødvendigvis gir noen løsninger på dilemmaet mellom en likeverdig behandling og hensynet til barnas særegenhet. Både anerkjennelsen av ungarernes likhet med det norske og anerkjennelsen av tibetanernes og 1990-utvalgets særegenhet når det gjelder etnisk og kulturell bakgrunn er på mange måter problematisk når det kommer til det individuelle nivå, jf tidligere omtale av dette. Den entydige forståelsen av hvem disse barna er og hvordan det norske samfunnet skal forstå deres situasjon, løser ikke konflikten mellom de individuelle livsformenes tvetydighet og det kollektive behovet som oppstår for å løse noe som i en historisk og politisk sammenheng oppfattes som et integrasjonsproblem.

Historien viser også hvordan omgivelsene i de fire utvalgene av alenebarn, representert både gjennom et politisk/administrativt nivå og omsorgsarbeidere, reproducerer kategorier om *oss* og *de andre*. Schaanning (2000) omtaler en slik form for reproduksjon som en *transformerende konvertering*³⁰⁰. Det vil si at en nåtidig diskursformasjon knyttet til en identitetspolitikk og omsorgspraksis overfor de enslige asylbarna, består av de samme

²⁹⁹ jf. Foucault: *Seksualitetens historie 1. Viljen til viten*. Exil 1995, s. 106

³⁰⁰ Med dette mener Schaanning en av flere måter eller modeller for den effekten genealogien har som historiefortelling. Han omtaler dette også som en idehistorisk intervensjon. De to andre modellene kaller han for *den forskyvende konverteringen* og *den legerende konvertering*. For nærmere beskrivelse av disse modellene se Schaanning, E.: *Fortiden i våre hender. Foucault som vitenshåndtør. Bind 1: Teoretisk praksis* (Unipub 2000), s. 19).

elementer og kategoriseringer som de gamle formasjonene, men at de allikevel kan være radikalt forskjellig. Enten ved at formasjonene som sådan har endret seg, eller at formasjonene framstår som om de er endret. De ulike elementene i denne diskursformasjonen, slik som den diskursive praksisen eller diskursobjektene, gjør seg fremdeles gjeldende men har endret mening eller funksjon. Jf. tidligere beskrivelser av utviklingen fra en raseideologi knyttet til de jødiske flyktningene og til kulturelle hensyn som tas i forhold til det multikulturelle utvalget av flyktningbarn på 1990-tallet.

Schaanning (ibid.) påpeker at forskningens fortellinger kan virke intervenserende ved at de historiske endringene har foregått på et uerkjent nivå, og ved at det man mente var et tilbakelagt stadium fremdeles gjør seg gjeldende. Diskursen om alenebarna i ulike historiske perioder kan være eksempel på en slik transformerende konvertering som bærer preg av felleselementer som kun har endret mening eller funksjon gjennom en reproduksjon av kategorier. Effekten av slik kategorisering innebærer former for sosial kontroll og ekskluderende praksis. Det er forskjell mellom en eksotisering av tibetanerne som er kombinert med en segregeringspolitikk på 1960-tallet, og en integreringspolitikk som er kombinert med en ny form for segregeringspolitikk representert gjennom diskursen om andregenerasjons ungdom på 1980-tallet³⁰¹. I begge tilfeller er det en underforstått kategorisering av *de andre* som tildeler subjektposisjoner og produserer kunnskap i forhold til hva de enslige asylbarna representerer i det norske samfunnet.

Identitetspolitikk og det multikulturelle dilemma

Et tilbakeblikk på asylbarnas oppvekst i Norge aktualiserer spørsmål om hvilken historisk betydning anerkjennelse har hatt i de fire utvalgene. Det kan stilles spørsmål om dagens politikk og praksis overfor enslige mindreårige flyktninger i større grad vektlegger en anerkjennelse av likeverdighet enn det som gjøres i de tre foregående utvalgene. Et annet spørsmål kan være om anerkjennelsen på det private område tidligere innebar mer gjensidighet enn den omsorgen dagens omsorgsbyråkrater yter. Utfallet av et slikt tilbakeblikk er avhengig av på hvilken måte historien leses. En genealogisk tilnærming vil for eksempel ikke stille spørsmål av en slik art i det hele tatt. Det som likevel er felles for de to tilnærmingene er at begge er opptatt av identitet og hvordan selvforståelsen utformes. Både for genealogien og for anerkjennelsesteoriene er selvforståelsen eller subjektforståelsen et

³⁰¹ Jf. omtale av dette i kap. 4.

sluttprodukt i en prosess. Likeledes tar Foucault og Taylor begge i bruk en historisk tilnærming for å forstå samtiden og den moderne identiteten.

Mens Taylor er opptatt av de historiske kildene til det moderne selvet, er Foucault opptatt av hvordan den historiske koblingen mellom kunnskap og makt splitter opp den moderne identiteten. Foucault hevder i den forbindelse at det i utviklingen av det moderne subjektet skjer en objektivisering³⁰². Han omtaler tre måter denne transformeringen skjer på. For det første gjennom de vitenskaper som objektiviserer det talende, arbeidende og levende subjektet. Foucault viser her til vitenskapelige disipliner som filologi, politisk økonomi og biologi. Når det gjelder enslige asylbarn som omfattes av denne undersøkelsen, innbefatter slik form for objektivisering alt fra rasetenkning som var gyldig innenfor de vitenskapelige disiplinene på 1930-tallet, og helt fram til dagens situasjon hvor ulike vitenskaper fokuserer på denne gruppen barn som forskningsobjekter. Dette siste innbefatter også denne avhandlingens deltakelse i en diskurs³⁰³.

Den andre måten Foucault mener objektiveringen av subjektet foregår er gjennom det han kaller en oppdelende praksis, der vitenskap deler opp menneskene i forhold til hva som er galskap og fornuft, sykt og sunt, kriminelt og normalt. Foucault har vært spesielt opptatt av denne formen for praksis, slik som gjennom sine beskrivelser om isoleringen av de spedalske, utviklingen av den moderne psykiatrien, fengselets historie, og om medikalisering, stigmatisering og normaliseringsprosesser i forhold til seksuelle avvik i det moderne Europa³⁰⁴. Enslige mindreårige flyktninger er også utsatt for en slik oppdelende praksis gjennom kategoriseringen av hvem *vi* er og hvem *de andre er*, slik dette er framstilt i de tidligere kapitlene i avhandlingen.

Den siste objektiveringsmåten er hvordan mennesket selv transformerer seg til subjekt. Her dreier det seg om hvordan mennesket skaper sin identitet og hvordan den enkelte skaffer seg kunnskap om seg selv. Det handler om prosesser der subjektet forholder seg aktivt til vitenskapelige diskurser om sin egen kropp og sjel. Foucault trekker fram diskursen om seksualitet, og da i særlig grad den kristne bekjennelsen og den psykoanalytiske tilnærmingen til seksualitet, som et slikt område for selvformasjon der mennesket objektiviserer seg selv som subjekt³⁰⁵. Hvordan de enslige asylbarna oppfatter sine framtidsmuligheter i det norske samfunnet som begrenset, er eksempel på hvordan omgivelsenes forventninger til dem kan

³⁰² Jf. Foucault 1982

³⁰³ Jf. tidligere omtale av diskursanalyse som metodisk tilnærming og forskerens egen deltakelse i diskursen.

³⁰⁴ Det henvises her til de tre verkene: *Galskapens historie i opplysningens tidsalder* (Gyldendal 1973), *Overvåkning og straff. Det moderne fengsels historie* (Gyldendal 1977) og *Seksualitetens historie 1. Viljen til viten* (Exil 1995).

³⁰⁵ Se *Seksualitetens historie 1. Viten til vilje* (Exil 1995)

overtas av barna selv og således føre til en selvoppfyllende profeti i forhold til erfaringer de gjør i arbeidslivet og med tilhørigheten i det norske samfunnet.

Mens Foucault vil politisere historien og avdekke maktrelasjoner, er Taylor mer opptatt av hvordan historien kan gi oss den gode kunnskapen og være de gode kildene for identitetsskaping³⁰⁶. Taylor ønsker på samme måten som gjennom sine teorier om anerkjennelsens politikk å utvikle en universell kunnskap som skal rettlede det moderne mennesket i sin identitetsutforming. Fillion (1995) beskriver hvordan dette står i kontrast til Foucaults genealogiske tilnærming:

*"Taylor wants to give us the **best** account of our current situation; Foucault wants to point out its constitutive relations and its conditions of possibility. The difference between the two stems from their rival ontologies. For Taylor, the function and purpose of framework is to enable us to articulate what it means to be fully human. They provide us with an identity. Taylor's job as a philosopher is to help us with that articulation by seeking out the sources of that identity that are constitutive of the modern self. However, Foucault's genealogical challenge to Taylor's project raises the historical question of **whose** sources are being used in order to ground **which** self? For surely one of the fundamental characteristics of modernity is the explosion of identities it has to offer. Indeed, Foucault's appeal to history and genealogical analysis is a recognition of this diversity. Taylor's appeal to history, however, serves a different function. While recognizing the diversity of the modern world, he also sees it as a danger, and his use of history is meant to counter some of the negative effects of this diversity by supplying a unifying force. Thus his use of history serves to justify his particular conception of the modern self".*

(Fillion 1995:669)

Fillion påpeker i dette sitatet at Taylor også ser mangfoldet som en mulig fare for utformingen av den moderne identiteten. Taylor anerkjenner også et mangfold, men ikke for en hver pris. Problemet med hans tilnærming er hvordan et samfunn skal komme fram til hva denne prisen er eller hva denne omkostningen består i. Dersom det særegne ikke kan anerkjennes på bekostning av likeverdighet og det såkalte *allmennmenneskelige*, fører dette til en situasjon der *noe* definerer hvor grensene skal gå for hvilket mangfold som skal få komme til uttrykk i et samfunn³⁰⁷. Det er hvor disse grensene går og dette *noe* genealogien er opptatt av. Taylor ser riktignok dilemmaet og konfliktsituasjonen som skapes, slik også Honneth gjør det, men ingen av dem går videre i analysen av sluttresultatet og hvordan anerkjennelsen blir oppnådd. Foucault er i motsetning til Taylor opptatt av hvilke betingelser som må til for å skape mest mulig mangfold, eller det er riktigere å si at han er opptatt av hvordan diskursformasjoner

³⁰⁶ Jf. Taylor, Charles: *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity*. Cambridge University Press 1989.

³⁰⁷ Jf. Gressgård (2002)

begrenser mangfoldet. Entydighet når det gjelder hvilke subjektposisjoner de historiske diskursene skaper i de fire utvalgene av enslige asylbarn, viser hvordan disse mulighetsbetingelsene begrenses. Hvordan anerkjennelse av kulturell særegenhet går på bekostning av rettigheter når det gjelder omsorg, er et eksempel på de konflikter som oppstår når identitetspolitikken overfor de enslige flyktningbarna skal utformes.

De identitetsskapende diskursene i datamaterialet om asylbarnas situasjon i det norske samfunnet har med anerkjennelse å gjøre. Anerkjennelsesprosesser komme til syne gjennom den kunnskapen som produseres om barna og den effekt denne kunnskapen har på alle de tre områdene Honneth beskriver i sine teorier. På tross av dette er relasjonen mellom kunnskapsproduksjon og makt likevel fraværende i de teoretiske tilnærmingene om anerkjennelse. Hierarkisering av ulike kategorier av flyktninger er eksempel på hvordan både anerkjennelsesrelasjoner og diskursive formasjoner kan anvendes i analysen av mitt empiriske materiale. Begrunnelsen for å være restriktiv når det gjaldt oppholdstillatelser for de jødiske flyktningene på slutten av 1930-tallet gir inntrykk av at den norske staten førte en humanitær politikk overfor jødene. Myndighetene ønsket å beskytte jødene mot faren for en økende antisemittisme i det norske folket, noe som legitimerte hvorfor det var riktig å stenge dem ute fra det norske fellesskapet. At det var andre hensyn som var vel så utslagsgivende for de norske holdningene³⁰⁸ til det som ble omtalt som et *jødeproblem*, ble til dels tilslørt gjennom den diskursen som foregikk. De diskursive formasjonene tillot at jødene var langt nede på listen over de flyktninger det norske samfunnet ønsket å hjelpe.

En hierarkisering av hvilke kategorier flyktninger som best fortjener den norske hjelpen, får også konsekvenser for hvordan den enkelte flyktning vil organisere sin migrasjonsatferd og sine fortellinger om bakgrunn³⁰⁹. En kamp om anerkjennelse som flyktning vil påvirkes av de til en hver tid bestemte diskursive formasjoner som angir hvilke kategorier som er mest verdsatt. Det var derfor ingen grunn til at de ungarske guttene som kom til Norge i 1956 skulle fortelle livshistorier om hvordan de reiste fra hjemlandet som *eventyrere og førstereisgutter*, men istedet bekrefte historiene nordmenn ville ha om deres innsats som *frihetskjemper*. På samme måten er det grunn til å lyve på alder for de ungdommene som kommer til Norge på 1990-tallet, nettopp utifra at denne gruppen flyktninger oppnår anerkjennelse og mer verdighet som flyktninger, i tillegg til et mottaksregime som er bedre enn dersom de oppgir sin riktige alder.

³⁰⁸ Jf. kap. 3 og kap. 4 og de uttalelser myndighetene kommer med i forhandlingene om denne flyktningepolitikken, der både rasemessige hensyn og næringspolitiske interesser står sentralt.

³⁰⁹ Jf Hagelund (2003)

Essensialisering som makt

Foucault omtaler en form for essensialisering gjennom sin genealogiske tilnærming til historien³¹⁰, om hvordan grensedragninger og produksjon av kunnskap fører til en objektivisering av subjektet. Både anerkjennelsesteorier og genealogien kan på ulike måter knyttes til essensialisering som fenomen. Når enslige asylbarn i en bestemt historisk kontekst og dirskursiv sammenheng blir betegnet utifra sin likhet til det norske eller i en annen kontekst kun blir beskrevet utifra sin forskjellighet, bekrefter dette koblingen mellom kunnskap og makt ved at de diskursive formasjonene bestemmer hvilken subjektposisjon disse barna representerer. Disse essensialiserte identitetene omtales også som *kategoriske identiteter*. Calhoun (1995) påpeker at disse identitetene ofte oppstår utenfor direkte samhandling og det sosiale nettverket, men mer som abstrakte definisjoner som har stor innflytelse på de personene og gruppene som blir utsatt for dem. Calhoun kobler essensialiserte identiteter til makt på denne måten:

”Categorical identities can be invoked and given public definition by individuals or groups even where they are not embodied in concrete networks of direct interpersonal relationships. Indeed, they are quintessentially objects of such public addresses. The abstractness of categories encourages framing claims about them as though they offered a kind of trump card over the other identities of individuals addressed by them. This encourages an element of repression and/or essentialism within the powerful categorical identities”. (Calhoun 1995:220)

Det empiriske materialet i denne avhandlingen viser også at det er en kobling mellom anerkjennelse og essensialisering. Historien om alenebarna viser at denne koblingen er mangesidig. Den er ikke nødvendigvis åpenlys men til dels skjult gjennom gode intensjoner om anerkjennelse både på det private område og på det politiske plan, jf. tidligere drøftinger av forskjellsposisjoner som former for kulturalisering og underordning, og likhetsposisjoner som en skjult form for assimileringpolitikk³¹¹.

Jeg har tidligere påvist at historien om de jødiske barna viser en manglende anerkjennelse av både individuell likeverdighet og deres særegenheter som gruppe gjennom at jøder generelt er definert som en underordnet rase. Det går et skille i mitt empiriske materiale som viser at de jødiske barna helt åpenbart ikke blir anerkjent på det politiske nivå, mens dette ikke er like tydelig når det gjelder de tre andre utvalgene av flyktningbarn. Jeg vil likevel hevde at identitetspolitikken overfor de ungarske, tibetanske og det multietniske 1990-

³¹⁰ Jf. omtale av genealogien i kap. 4

³¹¹ Jf. kap. 5.

utvalget også innebærer manglende anerkjennelse og essensialiseringer. Men med et fortegn som er mer positivt enn det å ta rasemessige hensyn. I en slik analyse av åpenlys og mer skjulte former for essensialisering og maktrelasjoner, er det rimelig grunn til å skille mellom det Honneth omtaler som det private område for anerkjennelse og det Taylor omtaler som anerkjennelsens politikk. Det er først og fremst på det politiske område at dilemmaene og konfliktene i et multikulturelt samfunn oppstår, og det er også bakgrunnen for at analysen fokuserer på disse relasjonene. Det er likevel viktig å se på de nære relasjonene og hvilke konsekvenser det politiske nivå har på de individuelle livshistoriene, slik jeg gjør det i neste kapittel. Barn fra alle de fire utvalgene rapporterer om anerkjennelse når det gjelder omsorgsrelasjoner, selv om dette oppleves forskjellig i hver enkelt livshistorie. Det er også informanter som ikke opplever anerkjennelse på det private området. Dette gjelder i særlig grad omsorgsrelasjoner i 1990-utvalget (Eide 2000).

Forholdet mellom de jødiske flyktningene og sentrale institusjoner i det norske samfunnet på slutten av 1930-tallet preges av det Foucault omtaler som *dominans*³¹². Det vil si maktrelasjoner som i liten grad gir mulighet for å forhandle om hvem som definerer hva de jødiske flyktningene ville representere i det norske samfunnet. Den politiske situasjonen i Norge og ellers i Europa tillater at norske myndigheter kan ha en holdning til dette som rettferdiggjør marginalisering og utestengning. Riktignok prøvde Nansenhjelpen å forhandle om forståelsen av det jødiske flyktningproblemet, men oppnådde aldri aksept for sine argumenter³¹³. Fra en nåtidsposisjon er en slik form for makt både uakseptabel og betegnet som essensialisering av kulturelle egenskaper ved en hel gruppe. Holdningene til de jødiske barna er åpenlys mangel på anerkjennelse og uttrykk for rasisme. Det er ikke like åpenlyst at anerkjennelsen av de tibetanske barnas særegenheter også er former for underordning og dominans.

Tibetanerne ble anerkjent for sine særegenheter, men på en slik måte at de tydelig var kulturelt underordnet en vestlig kultur som det norske samfunnet på 1960-tallet. Det er mange eksempler i det empiriske materialet som viser denne kulturelle underlegenheten³¹⁴. Det var personer som arbeidet nært tibetanerne i Norge som argumenterte for at segregeringspolitikken, som en effekt av denne forskjellsposisjonen, var med på å bevare

³¹² Jf. Foucault (2002) og Neuman (2002). Neumann peker på at den sene Foucault opererer med tre hovedformer for maktrelasjoner. I tillegg til dominans, er dette *strategi* og *regjering* (eller det Foucault omtaler som *gouvernementalité*). *Strategi* er en maktrelasjon der spørsmålet om hvem som er herre ikke er fastlagt. Det innebærer løpende forhandlinger om hvem som har rett og hvem som kan diktere de andres handlinger. *Regjering* er en maktrelasjon som kan knyttes til det refleksive selvet, hvordan selvet regjerer seg selv.

³¹³ Jf. omtale av dette i kap. 3 om de tvetydige barna.

³¹⁴ Jf. kap. 4 om eksotiske tibetanergutter

tibetanerne som et kultur- og naturfolk. Hovedinntrykket er likevel at en kulturell underlegenhet er den subjektposisjonen, også som en underforstått ramme, som diskursen skaper. På 1960-tallet kan en forskjellsposisjon, i forhold til hvordan de tibetanske guttene skulle behandles, fortone seg som anerkjennelse av hvem de var og det kulturelle særpreget de representerte. På mange måter viste Tibetanerhjelpen respekt for deres kulturelle bakgrunn, og de anså sin innsats også som en kamp for overlevelse av tibetansk kultur og religion i en periode hvor Tibet var okkupert av Kina og levde med en trussel om utslettelse³¹⁵. Det er likevel grunn til å anta at holdningen til tibetanerne var at de representerte en primitiv og tradisjonell kultur, fascinerende betraktet på avstand, men som allikevel var svært annerledes enn et moderne samfunn som det norske. Disse holdningene kommer også til uttrykk både i mediaomtale av guttene og i miljørapporten fra Tibetanerskolen på Gjøvik³¹⁶.

Både rasemessige hensyn og annen eksotisering må anses som former for essensialisering og som ikke-ankjennelse. Slik form for identitetspolitikk kan i et historisk tilbakeblikk karakteriseres som urettmessig, beskyttelse av norske interesser eller som komisk. Når det gjelder ungarerne og 1990-utvalget er det i mindre grad tydelig at identitetspolitikken også overfor disse flyktningbarna er ikke-ankjennende. Det er ikke like enkelt å avdekke positive karakteristikk som *likhet* og *valgfrihet* som mangel på anerkjennelse og som maktrelasjoner. Like fullt er dette også essensialiseringer når en går nærmere inn på grunnlaget for disse karakteristikkene og den praksis som utviklet seg i forhold til disse to utvalgene av flyktningbarn. Ungarerne viste seg å ikke være så like som nordmennene, i tillegg til at likhetsposisjonen også er uttrykk for en skjult form for assimilering. Når det gjelder 1990-utvalget er valgfriheten i forhold til tilhørighet, slik integrasjonspolitikken introduserte dette på 80- og 90-tallet, ikke så frivillig som det kunne se ut til. For de enslige flyktningbarna og innvandrerbarn generelt innebærer dette at de skulle få hjelp den første tiden til å kjenne egen kulturell og etnisk bakgrunn, og dermed *få beskyttelse* mot alt det den norske kulturen representerte av utrygghet og fare. Dette førte både til en kulturalisering i forhold til omsorgspraksis og hvordan omgivelsene forstår disse barnas situasjon.

De jødiske, ungarske og tibetanske flyktningbarna ble i sin samtid på mange måter usynliggjort i det norske samfunnet. Dette til tross for at de også, slik jeg har vist til tidligere, ble utsatt for essensialisering og entydiggjøring. Bakgrunnen for usynliggjøringen har å gjøre både med den gjeldende assimileringspolitikken overfor de jødiske og ungarske barna, og

³¹⁵ Jf. beskrivelse av dette i kap. 3

³¹⁶ Jf. kap. 4 om de eksotiske tibetanerguttene.

segregeringspolitikken i forhold til tibetanerne. Barna skulle enten bli norske så fort som mulig, eller de skulle holdes isolert fra samfunnet. Som innvandrere utgjorde de dessuten et svært lite antall. Både den rådende identitetspolitikken og det lave antallet innvandrere generelt sett førte til at de enslige asylbarna ikke var noe *problem* for det norske samfunnet³¹⁷. De var i liten grad et tema i en offentlig diskurs utenom myndighetenes kontorer, medias positive oppmerksomhet og et engasjement fra enkeltpersoner eller frivillige organisasjoner. Særlig når det gjelder de ungarske og tibetanske barna ble de framstilt som et eksotisk og spennende innslag i det norske samfunnet.

På denne måten er det et skille i det empiriske materiale, mellom 1990-utvalget og de tre andre utvalgene, der kampen om anerkjennelsen på det rettslige og solidariske området³¹⁸ blir skjerpet utover på 1980- og 90-tallet. Dette skillet kan også forstås med bakgrunn i at identitetspolitikken overfor de jødiske, ungarske og tibetanske barna er sterkt preget av kategoriske identiteter og maktrelasjoner Foucault omtaler som *dominans*³¹⁹. Identitetspolitikken overfor 1990-utvalget er derimot mer preget av de maktrelasjoner som Foucault omtaler som *strategi*³²⁰. Mens det i liten grad settes spørsmålstegn ved identitetspolitikken overfor de jødiske, ungarske og tibetanske barna, er dette motsatt når det gjelder 1990-utvalget. På 1990-tallet er både det politiske miljøet og statens byråkrati i mye sterkere grad deltakere i det diskursive feltet som omgir de enslige flyktningbarna. I tillegg er innvandring og enslige asylsøkere del av en offentlig diskurs både i media og ute blant folk. I tillegg utformes de diskursive formasjonene også av økonomiske prosesser, faglige interessemotsetninger som kommer til uttrykk både i det praktiske arbeidet med denne gruppen og gjennom forskningsrapporter. Likeledes kommer uttalelser om enslige flyktningebarn fra frivillige organisasjoner som engasjerer seg for bestemte grupper eller enkeltpersoner, og fra innvandrere selv og deres organisasjoner.

I det diskursive feltet der enslige flyktningebarn befinner seg på 1990-tallet, er det ikke på samme måte som i de andre tre utvalgene, gitt hvordan barnas situasjon skal forstås eller hvordan tilhørigheten skal defineres. Det er i mye større grad en forhandlingssituasjon der de ulike støttespillerne fører en kamp om virkelighetsforståelsen av flyktningebarnas situasjon.

³¹⁷ Jf. Brochmann (1997) og Hagelund (2003) som begge peker på det tidspunktet innvandring ble et problem i den offentlige diskursen.

³¹⁸ Jf. Honneth (1995)

³¹⁹ Foucault (2002) gjør et poeng av at maktrelasjoner ikke kun kan være dominans. Det er oftest en kombinasjon av alle de tre formene for makt: dominans, strategi og regjering. Dersom en relasjon kun består av dominans, vil det ikke være noen maktrelasjoner. Der det ikke er mulig å nekte eller gjøre opprør er der heller ikke noe makt men bare tvang. Det er i denne sammenheng ikke snakk om rene former for maktrelasjoner, men likevel kan det antydes at noen relasjoner er mer preget av en form for makt. Jf. også Neumann (2002)

³²⁰ Jf. Foucaults (2002) tre former for maktrelasjoner: dominans, strategi og regjering.

Det er også grunn til å anta at motstanden som produseres under maktrelasjoner preget av strategi, er annerledes enn motstand som ytes under dominerende maktrelasjoner. Ulike former for maktrelasjoner og motstandskamp kan også være bakgrunn for å forstå skillet mellom 1990-utvalget og de tre andre utvalgene når det gjelder erfaringer som konflikt og marginalisering. Jeg funderte lenge på om de mange konflikthistoriene både i forhold til omsorgssituasjon, etnisk gruppe og til det norske samfunnet i 1990-utvalget kunne skyldes det store aldersspranget hos informantene, og at det var en rimelig grunn til å anta at konfliktnivået, tilpasningen og forsoningen med fortida var svært forskjellig i forholdet til en jødisk mann på 70 år sammenlignet med en tamilsk eller iransk ungdom på 22 år. Dermed skal jeg ikke avvise at dette også har betydning, men det påviste skillet kan ikke alene forstås på bakgrunn av generasjonsforskjeller og på hvilket tidspunkt i deres liv de forteller sin historie.

Strategisk essensialisering og motmakt

Det er tidligere i denne avhandlingen påvist motsetninger i grunnlagstenkningen mellom Taylor og Foucault når det gjelder deres syn på utviklingen av den moderne identiteten. Det er likevel grunn til å hevde at det er mindre motsetninger enn det Taylor (1985 og 1986) vil ha det til dersom vi ser nærmere på hans innvendinger. Taylor anklager Foucault for en form for essensialisering når det gjelder den alltid tilstedeværende koblingen mellom kunnskap og makt. Dersom essensialisme er noe vitenskapen ikke lenger vedkjenner seg eller som i framskittets ånd er noe som er forlatt, er Taylors kritikk av Foucault forståelig. Men essensialisme kan også ses på som ønskelig eller som en helt nødvendig del av en utviklingsprosess. Calhoun (1995) påpeker dette når han henviser til hvordan essensialisering var helt nødvendig i den begynnende fasen av kvinnefrigjøringen:

*(...) the point is to see that under certain circumstances - mainly identified as political but I think also intellectual - self-critical claims to strong, basic, and shared identity may be useful. As its simplest, the argument suggests that where a particular category of identity has been repressed, delegitimated, or devalued in dominant discourses, a vital response may be to claim value for all those labelled by that category, thus implicitly invoking it in an essentialist way. Thus in the early years of the women's movement, it may have been vital for resistance to male domination and even for creative initiatives to construct a standpoint of women as such, to essentialize **écriture feminine**, to appeal to the presumed commonalities in the embodied experience of women. How much this need has been reduced is basic to strategic debates".*

(Calhoun 1995:202).

Det Calhoun her peker på er at essensialisering under visse forutsetninger er nyttig og vil kunne gi ny innsikt. Essensialisering vil også kunne tydeliggjøre nye sammenhenger og konflikter. Samtidig mener Calhoun at muligheten er tilstede for at slik essensialisering også kan lukke igjen for økt innsikt. Og det er det siste Taylor hevder når han i en artikkel svarer på et innspill fra Connolly (1985), som utfordrer Taylor på hvordan han vil modifisere sine egne teorier om identitet etter en konfrontasjon med Foucaults historier om annerledeshet. Connolly spør hvilken sammenheng det er mellom subjektivitet og annerledeshet, og hvordan samfunnet kan respondere på dette politisk. Taylor (1985) svarer på kritikken med å være enig i idealet om *"å gi mer institusjonelt rom hvor annerledesheten kan være"* (Connolly 1985:375), men at dette ikke løses gjennom en forutbestemt mening om en allesteds nærværende vilje til makt slik han mener Foucault gjør. Debatten om dette må, i følge Taylor, heller starte med å spørre hva vi har oppnådd, hva vi har tapt, hvilke dører vi har stengt og hvor mye de kan åpnes igjen uten at vi ødelegger oss selv. Taylor er her inne på problemstillinger som han senere tar opp i sine teorier om anerkjennelsens politikk, der det er spørsmål om hvilken pris ulike minoritetsgrupper må betale for å kunne integreres i et samfunn. Det er rimelig grunn til å være enig med Taylor når han hevder at Foucaults tilnærminger til historien er en form for essensialisering av makt, og at genealogien dermed kan lukke igjen for andre interessante tilnærminger. Dersom essensialisering også kan ses på som en strategisk tilnærming i en prosess, vil dette kunne åpne opp for kunnskap som ellers ikke ville være mulig å utvikle.

Maktens produktive side er bakgrunn for å hevde at essensialisering, enten dette gjelder etnisitet eller kjønn, også kan medvirke til å fremme rettigheter og økt forståelse for minoritetsgruppers situasjon. For det første er essensialisering nyttig, slik dette også er påpekt ovenfor som en motstrategi for å oppnå anerkjennelse både på det rettslige og solidariske område. For det andre skaper essensialisering, gjennom kategoriske identiteter eller rasisme i majoritetssamfunnet, motstand og motkunnskap. Det er her viktig å påpeke dette som midlertidig og som en overgang mellom ulike tilstander. Verken enkeltpersoner eller grupper er tjent med vedvarende essensialiseringer av etnisk bakgrunn som innebærer stor grad av gruppetvang, eller en vedvarende identitetspolitikk eller i verste fall rasisme som pålegger personer kategoriske identiteter.

Entydige kategoriseringer av hvem de enslige mindreårige flyktingene er, både på et strukturelt/politisk nivå og samhandling ansikt-til-ansikt, produserer også motkunnskap og motmakt. Hvordan denne motstanden kommer til uttrykk er avhengig av flere faktorer. Det er forskjell på å yte motstand i forhold til en segregeringspolitikk som legger vekt på

kulturbevaring, og det å reagere på en gjentagende reproduksjon av kategoriseringer om *de andre* i hverdagsrelasjoner eller mer direkte rasistiske ytringer. Identitetspolitikken som er gjeldende på et historisk gitt tidspunkt er både abstrakt og lite konkret, og består av kategoriske identiteter som det ikke er mulig å forhandle om på et individuelt nivå eller gruppenivå fordi samhandling er utelukket³²¹. Likevel får denne politikken betydning både i det praktiske omsorgsarbeidet med de enslige mindreårige, og hvordan omgivelsene møter disse flyktningsbarna. Kulturbevaring gjennom minoritetsbaserte omsorgsløsninger er bare et eksempel på en diskursiv praksis som er effekt av en bestemt identitetspolitikk.

Det er imidlertid i forhold til konkrete sosiale relasjoner at motstanden særlig kommer til uttrykk. Et historisk perspektiv på motkunnskap og motmakt knyttet til etnisk stemping og rasisme, deler de fire utvalgene av flyktningsbarn i to deler. Skillelinjen går igjen mellom de jødiske/ungarske/tibetanske barna og 1990-utvalget. Det finnes i svært liten grad en motkunnskap eller motstand i de tre første utvalgene, mens dette er mer tydelig i 1990-utvalget³²². Det som finnes av negative opplevelser i de jødiske, ungarske og tibetanske informantenes historier blir ofte avfeid som enkeltepisoder eller helt ubetydelige. Dette stemmer overens med en av de vanlige reaksjonene på rasisme og diskriminering som Prieur (2004) trekker fram, en bagatellisering av hendelsene og uttrykk for forståelse for dem³²³. Denne måten å reagere på finnes i alle de fire utvalgene. Thorsdalen (1996) påpeker også dette når det gjelder tibetanerne og det å unngå en uønsket offerrolle:

"Å underkommunisere erfaringer med diskriminering, kan være en måte å unngå denne offerrollen. Enkelte av informantene gav f.eks. uttrykk for at deres egen oppførsel hadde betydning for hvorvidt man blir utsatt for rasistisk trakassering. En av informantene framhever gjensidigheten i mellommenneskelige relasjoner; 'så lenge jeg er OK, vil du være OK mot meg'. Rasisme og diskriminering blir på denne måten noe individuelt, noe den enkelte innvandreren har mulighet til å unngå. Som handlende og velgende individ er den enkelte innvandreren delvis medskyldig i problemene, dersom han ikke klarer å unngå dem. En slik understreking av individualitet og ansvar kan sees som et forsøk på å unndra seg en hjelpeløs offerrolle".

(Thorsdalen 1996:107)

Det er nyanser i skillet mellom de fire utvalgene, der de jødiske barna også forteller om enkeltepisoder i møte med nazister og den generelle trusselen den tyske okkupasjonen innebar

³²¹ Når det gjelder begrepet kategoriske identiteter henvises til Calhoun (1995:220) som påpeker et viktig skille mellom *categorical identities* og det han omtaler som sosiale identiteter som oppstår i "*concrete networks of direct interpersonal relationships*". Jf. også tidligere omtale av kategoriske identiteter i dette kapitlet.

³²² Jf. tidligere omtale av forskjeller i motstand innenfor maktrelasjoner preget av dominans og strategi.

³²³ Prieur (2004) påpeker her to motsatte tendenser, der *overfølsomhet* er den andre måten å reagere på rasisme og diskriminering, der all motgang tolkes som uttrykk for rasisme.

for deres sikkerhet. Dette er forhold som kan knyttes til perioden fra barna kom til Norge i 1938 og fram til de flyktet til Sverige i 1942. Etter krigen har den generelle holdningen til jødene endret seg i det norske samfunnet, og raseideologier er tabuisert i alle fall i det offentlige rom³²⁴. Det kan nevnes at de jødiske informantene i svært liten grad rapporterer om negative holdninger etter at de kom tilbake fra Sverige. Den politiske holdningen til de jødiske flyktningene viser imidlertid større treghet, jf. omtale av innreisetillatelser for jøder etter krigen i kap.4.

Tibetanerne forteller på den andre siden om en gradvis holdningsendring i det norske samfunnet. Mens de på 1960-tallet ble sett på som eksotiske og omtalt som våre tibetnergutter, blir de i nåtid i større grad kategorisert som flyktninger eller innvandrere. Dette er ofte negative konnotasjoner som tas for gitt, og der fortellingene bak ofte gir grunnlaget for negative reaksjoner. Thorsdalen (1996) omtaler denne endringen som tibetanerne erfarer:

"Møtet med Norge bar preg av at det var få 'fremmede' i Norge på den tiden. De ble i større grad synlige, men da først og fremst som gruppe, som tibetanere. Etterhvert forsvant de fra mediens søkelys, i likhet med Tibet-saken. Samtidig økte innvandringen til Norge og 'de fremmede' ble totalt sett mer synlige i det offentlige rom. Etterhvert har innvandring og samfunnsendringer relatert til dette, blitt et polarisert debattfelt. Nå opplever tibetanerne å bli inkludert i denne innvandrerkategorien, samtidig som de for folk flest usynliggjøres som gruppe, som tibetanere".

(Thorsdalen 1996:108)

Det er rimelig grunn til å anta at dette har med tibetanernes utseende å gjøre, der kroppslige kjennetegn er tydelig annerledes både i forhold til etnisk norske og også sammenlignet med de ungarske og jødiske. Det har også med det jeg har påpekt tidligere om endringer i det norske samfunnets holdninger til innvandrings spørsmål og synet på innvandring og flyktninger som et problem. For tibetanerne ses motstanden også i deres forsøk på å bli behandlet som individer med andre behov enn det de som gruppe ble forventet at de hadde. Dette siste gjelder særlig i forhold til kulturbevaring, utdanning og tilbakereise³²⁵.

Når det gjelder 1990-utvalget rapporterer de i mye større grad enn de tre andre utvalgene om negativ oppmerksomhet (Eide 2000). Ungdommene blir ofte minnet på at de er annerledes, både gjennom media, på skolen, på arbeidsplassen, ute på byen eller andre steder. Det blir forventet at de ikke snakker norsk, at de tenker og forstår virkeligheten mer med bakgrunn i kultur og religion enn det vi andre gjør, og at de kanskje kommer til å oppføre seg

³²⁴ Jf. kap. 4 om diskursens entydighet

³²⁵ Jf. tidligere omtale av dette.

på en måte som *vi nordmenn* ikke ønsker. En eritreisk ungdom forteller flere historier hvor han har opplevd negative reaksjoner på at han er utlending og svart. I en av historiene forteller han om en episode fra en nattklubb hvor en nordmann kommer bort til han og spør om å få kjøpe dop. Når han svarer nei til dette, får han svar tilbake:

"Dersom du ikke har dop hvem kan da ha?!"

En annen av informantene, en iraner som kom til Norge da han var 15 år, forteller en episode fra barnehagen da han skal hente sønnen sin på tre år. Barnehagen hadde om morgenen fått beskjed om at det var mormor som skulle hente treåringen om ettermiddagen. Av en eller annen grunn ble det slik at hun ikke kunne gjøre dette, og denne iranske faren måtte derfor hente sønnen sin selv. Da han kommer til barnehagen blir han nektet å ta sønnen med seg hjem. Han får ikke vite før senere hvorfor førskolelæreren, som er ganske nyansatt, ikke tillater at han tar sønnen med seg. Faren blir skikkelig forbanna over dette, men misforståelsene blir etter hvert oppklart. Faren får imidlertid ingen unnskyldning for det som skjedde. Det viser seg at denne førskolelæreren nylig hadde lest boka "Ikke uten min datter", som omhandler en iransk fars kidnapping av datteren han har sammen med en amerikansk kvinne. Iraneren som forteller om denne episoden fra barnehagen forklarer at førskolelæreren derfor trodde at han var en potensiell kidnapper.

1990-utvalget uttrykker en manglende tro på at de noen gang skal bli akseptert i det norske samfunnet. Denne motreaksjonen inneholder en form for *stolthet* over sin bakgrunn fra hjemlandet (Eide 2000). Denne stoltheten som også er en form for motstand, kan imidlertid også være en reaksjon på et konfliktfylt forhold til sin egen etniske gruppe i eksil, jf. omtale i denne avhandlingen av denne negative relasjonen til eksilmiljøet som uttales gjennom transsynthet, misunnelse og interne konflikter. Det innebærer at dersom verken det norske samfunnet eller den etniske gruppen kan gi dem den tilhørigheten de trenger, kan en *avstandspreget* nasjonal identitet som det å være iraner eller tamil være bedre enn alternativene, og i hvert fall bedre enn å være bare *utlending*. Det å være stolt over sin bakgrunn gir en form for verdighet i en situasjon hvor mange forhold og relasjoner i det norske samfunnet er konfliktfylte og bekrefter en negativ identitet. Informantene framhever en nasjonal og etnisk tilhørighet som går på at landet deres eller den etniske gruppen de tilhører har klart seg gjennom historien, at landet har vært i krig og at andre nasjoner ikke har klart å knekke deres land og at hjemlandet har kulturelle verdier som det er viktig å ta vare på.

Det siste knyttes i særlig grad til familietradisjoner og rituelle tradisjoner som religiøse høytidsdager og feiring av historiske hendelser³²⁶.

Informantene i 1990-utvalget forteller om hvordan essensialisering foregår både som etnisk stempling fra det norske samfunnet, men også som interne gruppeprosesser i de etniske minoritetsmiljøene. Calhoun (1995) omtaler dette siste som *in-group essentialism*. Slike interne prosesser skaper gruppeidentiteter preget av både frivillighet og tvang. I sin bok om balansekunstnere og hvordan etnisk identifisering foregår, tar Prieur (2004) ikke hensyn til et slikt skille mellom eksterne og interne former for essensialisering. Dette kommer til uttrykk når hun uttaler at:

"Etnisk identifisering støtter seg dels på en del markører som ikke lar seg endre gjennom valg (utseende, aksent), dels på dyptgående sosialisering og dels på stempling utenfra. Denne stemplingen kan, uttrykt poststrukturalistisk, betegnes som at samfunnsmessige diskurser om innvandrere og om bestemte folkegrupper eller religioner tildeler bestemte subjektposisjoner".

(Prieur 2004:168)

Prieur tar i sine teorier om etnisk identifisering ikke høyde for den sterke påvirkningen eksilmiljøene har på den enkeltes identitetshåndtering. Mange av de enslige asylbarna som er intervjuet forteller nettopp om en motstrategi som er en form for alternativ eller motstand til den transsyntheten og tvangen mange eksilmiljøer representerer³²⁷.

Et sterkt samhold innen den etniske minoritetsgruppen kan også ses som en motstrategi og kamp om anerkjennelse i majoritetssamfunnet. Det er rimelig grunn til å anta at både essensialisering av etnisk bakgrunn og essensialisering av en offerrolle kan ha positiv effekt når det gjelder kamp om rettigheter, velferdsgoder, oppbygging av innvandrersorganisasjoner og kampen mot diskriminering og rasisme. På grunn av at flere av de enslige asylbarna i 1990-utvalget har et konfliktfylt forhold til de etniske minoritetsgruppene og omsorgspersonene med samme etniske bakgrunn som dem selv, er disse motstrategiene ikke så tydelig i mitt materiale. Likevel peker livshistoriene på at de enslige asylbarna også gjennom å bekrefte eller forsterke de forventningene som ble stilt til dem, oppnår en anerkjennelse som er gunstig i oppveksten. Dette gjelder like mye de ungarske guttene som bekrefter nordmenns syn på dem som frihetskjemper, som det gjelder somalierens bekreftelse på annerledeshet i forhold til etnisk bakgrunn og omsorgssituasjon.

³²⁶ Jf. livshistoriene som trekkes fram i neste kapittel der denne stoltheten også kommer fram.

³²⁷ Jf. neste kapittel der en svart afroamerikansk livsstil er et slikt alternativ

Bakgrunnen for at sosiale fellesskap som etniske minoritetsgrupper ofte blir preget av sosial tvang kan forstås utifra hvor skjøre denne typen fellesskap er, og behovet for å beskytte gruppen mot omgivelsene³²⁸. I denne sammenheng vil enslige mindreårige flyktninger kunne representere tvetydighet og det Douglas (1997) omtaler som *matter out of place*, og dermed sette spørsmålsteget ved det som nettopp holder slike sosiale fellesskap sammen, både når det gjelder kulturelle uttrykk og i forhold til religion. Mary Douglas beskriver også det hun kaller *renselsesritualer* som fører til grensemarkeringer og eksklusjon av det som ikke passer inn i mønsteret, det urene. På mange måter er de enslige mindreårige flyktingene mer *fristilt* enn andre innvandrerdømmere som kommer sammen med sin familie, da de er koblet fra foreldregenerasjonen og det presset på tilhørighet som det ville innebære. Dette innebærer imidlertid ikke at oppveksten i det norske samfunnet er mindre komplisert for disse barna og ungdommene. De mangler nettopp den anerkjennelsen som familietilknytningen ville innebære på det Honneth omtaler som det private område.

Identitetspolitikk og horisontale prosesser

De 34 livshistoriene som finnes i mitt datamateriale viser en stor spredning når det gjelder de individuelle løsningene på tilhørighet og hvordan de enslige asylbarna mestrer tilværelsen under oppveksten i Norge³²⁹. Det er et stort individuelt mangfold som viser de komplekse prosesser som foregår i hver enkelts livshistorie. Likeledes er det et stort mangfold både innad i og på tvers av de fire utvalgene. Dette er livshistorier som lever parallelle liv, der mange faktorer spiller inn for den enkeltes identitetsutforming og tilhørighet i det norske samfunnet. På det kollektive planet er det en motsatt prosess. Identitetspolitikken som er gjeldende i de fire historiske kontekstene er entydig. I motsetning til hvordan de individuelle livsløpene framtrer er dette en form for *monoseriepolitikk*. Det skjer historiske endringer i identitetspolitikken, slik jeg har vist til tidligere. Den historiske utviklingen går fra en assimileringsspolitikk overfor de jødiske og ungarske barna, en segregeringsspolitikk i forhold til tibetanerguttene og til en integreringsspolitikk overfor de enslige flyktingbarna på 1990-tallet³³⁰. Men disse endringene skjer fra en ensidig forståelse til en annen ensidig forståelse. Eller sagt på en annen måte: fra en kategorisk identitet til en annen kategorisk identitet.

³²⁸ Jf. Bauman (2000) som omtaler hvordan sosiale fellesskap beskytter seg mot omgivelsene.

³²⁹ Jf. neste kapittel om livshistorier i forhandling og konflikt, der noe av dette mangfoldet er beskrevet.

³³⁰ Også integreringsspolitikken endrer seg utover 1990-tallet. Målet om integrering har blitt fastholdt helt fra 1970-tallet, men det har blitt gitt ulik betydning på ulike tidspunkter. Mens man på 70- og 80-tallet gjerne snakket om integrering som bevaring av kulturell egenart og i motsetning til assimilering, har man på 90- og 00-tallet i stadig større grad omtalt integrering i termer av deltakelse og ansvarliggjøring, som det motsatte av segregering (Hagelund 2003).

Innvandring og også de enslige mindreårige flyktingenes ankomst representerer på mange måter en ambivalens eller tvetydighet, slik jeg tidligere har påpekt dette. Bauman (2004) anvender betegnelser som *order-building* og *design* for å vise hvordan det moderne samfunn har behov for å forenkle kompleksiteten eller det mangfoldet som slike fenomener som enslige flyktingbarn representerer. Behovet for å skape sosial orden er en måte å forstå hvordan identitetspolitikken i de ulike historiske periodene blir til entydigheter i serier. Dette er også identitetspolitikkenes kjerne; å skape orden istedet for kaos. Dette gjør det også mulig å forstå hvordan anerkjennelsens politikk ikke kan være verdinøytral og kunne anerkjenne betingelsesløst hverken utifra en likhetsposisjon eller en forskjellighetsposisjon³³¹. Det politiske innebærer per definisjon entydighet og dermed også former for essensialiseringer og makt. Bauman omtaler også det motsetningsfulle ved *designing*:

"To be seen as 'realistic', as capable of implementation, design needs to simplify the world's complexity. It must set apart the 'relevant' from the 'irrelevant', strain the manageable fragments of reality out of such parts as are resistant to manipulation, and focus on the objectives which are rendered 'reasonable' and 'within our power' by currently available means and skills, supplemented by means and skills it is hoped will be acquired soon". (Bauman 2004:24)

Det å skape sosial orden gjennom en bestemt politikk har en effekt som innebærer at noe eller noen blir ekskludert og marginalisert. Bauman omtaler dette som *wasted lives* (ibid.), der både en identitetspolitikk og økonomisk progresjon skaper slike *bortkastede liv*. Han peker på at innvandrere og flyktinger tilhører slike grupper av utskudd i samfunnet som det *er for mange av*. Bauman sier også at:

"Where is design, there is waste. No house is really finished before the building site has been swept clean of unwanted leftovers. When it comes to designing the forms of human togetherness, the waste is human beings. Some human beings who do not fit into the designed form nor can be fitted into it". (Bauman 2004:30)

At det er for mange av *de andre* er også en kjent argumentasjon i den norske innvandringsdebatten; og at for å kunne 'integre' de som allerede er kommet, må vi ta imot færre og dermed stenge grensene i alle fall i en periode. Dette er en mer human måte å si at det burde være færre av *de andre* eller *de fremmede* i Norge.

En identitetspolitikk innbefatter ikke bare et kollektivt nivå representert gjennom en nasjonalstats behov for sosial orden og økonomisk progresjon. Identitetspolitikk kan knyttes

³³¹ Jf. drøftelser om dette i kap. 4.

både til individuelle strategier og til kollektive prosesser på gruppe- og samfunnsnivå. Sicakkan og Lithman (2004) gjør i denne sammenhengen et skille mellom *identity policy* og *politics of identity* som en forståelse av det komplekse forholdet mellom de individuelle og kollektive prosessene som her foregår. *Identity politics* definerer de som en frigjøringsprosess eller motstand mot undertrykkende og kategoriske identiteter. Det kan knyttes til enkeltindividens, etniske minoritetsgruppers og andre gruppers politiske mål for å oppnå anerkjennelse og økt velferd :

"Identity politics is about creating, promoting, or preserving one's favorite mode of belonging; differently expressed; it is also about the emancipation from repressive, imposed categorical identities".
(Sicakkan og Lithman 2004:25)

Dette betegnes som en mobilisering nedenfra og oppover, også benevnt som et *bottom-up* perspektiv. Noe som like gjerne kan føre til motstand som en aksept av de kategoriske identitetskategoriene eller den entydige identitetspolitikken. Den andre formen for identitetspolitikk, *Politics of identity*, betegner Sicakkan og Lithman som politiske prosesser hvor former for tilhørighet blir artikulert for å oppnå politiske løsninger. Dette er styrt ovenfra og vanligvis fundert i kategoriske identiteter, og kan også betegnes som et *top-down* perspektiv. De ulike politiske regimene rundt de fire utvalgene av enslige flyktningebarn er uttrykk for slik identitetspolitikk som er styrt ovenfra. Det gjelder like mye assimileringspolitikken overfor de ungarske barna, som det gjelder integreringspolitikken som er gjeldende overfor 1990-utvalget. Sicakkan og Lithman (2004) påpeker at all identitetspolitikk og identitetsutforming styres av en offentlig og privat sfære av stater, institusjoner, sosiale grupper og individer, og at dette både er en toveis og flersidig prosess mellom alle nivåer i samfunnet. I tillegg skjer dette også internasjonalt gjennom globaliseringsprosesser. Det understrekes at i tillegg til top-down og bottom-up mobilisering, foregår det også horisontale prosesser (ibid.). Mange av livshistoriene i de fire utvalgene av enslige flyktningebarn forteller om slike horisontale og individuelle prosesser³³².

Livshistoriene i mitt datamateriale viser i liten grad noen form for sosial mobilisering nedenfra. Dette kan forstås utifra at innad i selve utvalgene er det liten samhandling, dermed er selve grunnlaget for slik mobilisering borte. Dette gjelder i særlig grad 1990-utvalget. De jødiske og tibetanske barna bodde sammen i en institusjon under oppveksten. Antallet barn var relativt lite, og opplevelsen av å være annerledes eller utsatt for kategoriske identiteter er

³³² Se mer om dette i neste kapittel.

svært forskjellig fra det multietniske utvalget kan fortelle om på 90-tallet³³³. Enslige mindreårige flyktninger er derfor ingen annen kategori enn den som staten institusjonaliserte på slutten av 1980-tallet gjennom regjeringens handlingsplan³³⁴. Det er også rimelig grunn til å hevde at å være enslig mindreårig flyktning ikke er noen positiv identitet som man er stolt av, eller en identitet man vil kjempe for rettigheter til. Det er dessuten en status som er svært kortvarig. For mange gjelder dette bare for ett eller to år.

En annen grunn til at slik mobilisering ikke skjer er de mange fortellingene fra 1990-utvalget om motstand mot *in-group essentialism*, noe som heller ikke fører til en felles mobilisering mot den gjeldende identitetspolitikken ovenfra (top-down) men heller mot de etniske minoritetsgruppene. Dette er ikke ensbetydende med at det ikke finnes noen form for motstand mot kategoriske identiteter i mitt datamateriale. Men denne motstanden foregår mer på et individuelt og horisontalt plan. Og det foregår gjennom å finne alternative identiteter, individuelt eller i grupper, enn det å være enslig mindreårig flyktning eller det å være utlending³³⁵. Dette anser jeg for også å være former for strategisk essensialisering, men da på et individuelt nivå og ikke som en sosial gruppemobilisering nedenfra (bottom-up). Et skille mellom de fire utvalgene er at det for 1990-utvalget var tilgjengelig atskillig flere identiteter enn det som er tilfelle for flyktningbarn som kom til Norge på 30-, 50- og 60-tallet. De jødiske, ungarske og tibetanske ungdommene legger vekt på arbeid og utdanning som identitetsskapende, det å klare seg i det norske samfunnet og stoltheten av å være uavhengig av offentlige myndigheter. En av de jødiske informantene uttrykker det på denne måten:

"Bestyrerinnen på barnehjemmet styrte den greia, både økonomisk og det hele. Vi fikk penger fra den jødiske menigheten. Det offentlige betalte ingen ting. Så vi har ikke ligget Norges land til last".

Det var i liten grad en offentlig diskurs om kulturelle og etniske spørsmål, heller ikke hva en minoritetssituasjon innebar. Det som var viktig for disse ungdommene var først og fremst å komme seg ut i arbeidslivet eller ta en utdanning så fort som mulig. Dette siste vektlegger flere av informantene som en motstats til den *klientifiseringen* av både de enslige barna og flyktninger generelt som de ser idagens situasjon. En av ungarerne som kom i 1956 sier:

"Jeg må si at jeg er litt forundret på en måte, at man ikke krever mye mere. Det å gi norskopplæring så fort som mulig og få dem i et arbeidsforhold. Det er det de ønsker

³³³ Jf. her Hagelunds (2003) poeng om betydningsforskyvning i flyktning- og innvandringspolitikken og Brochmanns (1997) poeng om når innvandring ble definert som et problem.

³³⁴ Jf. omtale av denne handlingsplanen i kap. 3 og 4.

³³⁵ Jf. de eksemplene på livshistorier som trekkes fram i neste kapittel.

de fleste av dem. Å tvære det ut, gi dem boliger som de ikke kan betjene. Sette dem i en situasjon der sosialhjelp er absolutt nødvendig, det degraderer dem rett og slett. Det er helt bak mål altså. Sosionomene burde henges opp etter stortåa. Ja, jeg mener det! I hvertfall en halv time hver dag".

Identiteter knyttet til arbeidsliv og utdanning er også sentrale i livshistoriene fra 1990-utvalget, men disse informantene gir uttrykk for identitetshåndtering som har andre rammebetingelser enn for jødene, ungarerne og tibetanerne. Dette drøftes nærmere i neste kapittel, der jeg trekker fram noen av disse livshistoriene.

Oppsummeringer

I dette kapitlet er det drøftet hvordan det er mulig å kombinere en genealogisk tilnærming til historien om alenebarna med teorier om anerkjennelse. Jeg påpeker at en slik kombinasjon er problematisk, fordi disse to teoretiske tilnærmingene er svært forskjellig og på flere måter utelukker hverandre. Dette gjelder i særlig grad i forhold til hvordan genealogien begrenser de anvendelsesmulighetene anerkjennelsesteoriene lover, slik Axel Honneth og Charles Taylor framstiller disse. På den andre siden er det også mulig å hevde at de ulike teoretiske tilnærmingene utfyller hverandre. Genealogien slik Foucault anvender den peker på de mange maktrelasjoner som også utvikles når det gjelder anerkjennelse, identitetspolitikk og sosial integrasjon. På den andre siden påpeker anerkjennelsesteoriene de mange dilemmaer som oppstår i et flerkulturelt samfunn, og i særlig grad dilemmaet mellom en forskjellspolitikk og en likhetspolitikk overfor *de andre*. En genealogisk tilnærming stopper imidlertid ikke ved selve dilemmaene, men går lenger ved å hevde at anerkjennelsesteoriene innebærer idealtilstander som ikke er mulig å oppnå på grunn av interessemotsetninger og maktrelasjoner.

Historien om de fire utvalgene av alenebarn viser at det er en sammenheng mellom anerkjennelsesprosesser, essensialisering og makt. Dette får ulike uttrykk i barnas oppvekst. Det er forskjell mellom hvordan de jødiske flyktingene er den minst ønskede flyktinggruppen på 1930-tallet, og til hvordan ungarerne blir mottatt med åpne armer i det norske samfunnet på 1990-tallet. Jeg har tidligere påpekt den historiske og politiske bakgrunnen for disse ulike måtene å forholde seg til flyktinggrupper på. Likevel kan begge disse måter å forholde seg på anses som essensialiseringer og tildelinger av kategoriske identiteter. Det er imidlertid forskjell mellom den eksotisering som både de jødiske og tibetanske barna ble utsatt for, og de mer positive betegnelsene som ungarerne og tildels også 1990-utvalget stod overfor. Mens likheten og frihetskampen var dominerende når det gjelder

synet på ungarerne, er det den individuelle valgfriheten i forhold til tilhørighet som framheves overfor 1990-utvalget.

Den historiske sammenligningen av de fire utvalgene av alenebarn viser også at det går et skille mellom 1990-utvalget og de tre andre utvalgene. Både de jødiske, ungarske og tibetanske barna blir i sin samtid på mange måter usynliggjort i det norske samfunnet. Dette skjer på tross av det eksotiske innslaget de representerer. Bakgrunnen for denne usynliggjøring har både med den gjeldende assimileringspolitikken overfor jødene og ungarerne, og med segregeringspolitikken som var aktuell overfor de tibetanske barna. Disse barna skulle enten bli norske så fort som mulig, eller de skulle holdes isolert fra samfunnet rundt dem. I tillegg utgjør de i sin samtid et fåtall, noe som også gjør dem lite synlige. Dermed utgjør disse barna ikke noe problem for det norske samfunnet. Dette endrer seg radikalt for 1990-utvalget, der det er en situasjon det over flere år har kommet et større antall innvandrere og flyktninger til Norge. Dette gjelder også antallet av enslige mindreårige flyktninger. Effekten av den historiske utviklingen er at alenebarn på 1990-tallet i større grad oppfattes som et samfunnsproblem. Det innebærer at de diskursive formasjonene har endret seg siden de jødiske, ungarske og tibetanske barna vokste opp. Dermed endrer også kunnskapen seg om hvem disse barna er og hva de representerer i det norske samfunnet.

Jeg påviser i dette kapitlet også en annen forskjell mellom 1990-utvalget og de tre andre utvalgene. Mens de jødiske, ungarske og tibetanske barna blir utsatt for en identitetspolitikk som innebærer kategoriske identiteter og det Foucault påpeker som maktrelasjoner preget av dominans, er identitetspolitikken på 1990-tallet mer preget av det Foucault omtaler som strategi og regjering. Denne utviklingen har ikke bare betydning for den identitetspolitikken som er styrt ovenfra (top-down), men også på de motstandsstrategier dette setter igang nedenfra (bottom-up) som frigjøringsprosesser. Det innebærer at det i liten grad settes spørsmålsteget ved den identitetspolitikken som føres overfor jødene, ungarerne og tibetanerne. En identitetspolitikk preget av dominans mobiliserer i liten grad motstand. Dette bekreftes også av livshistoriene og de historiske dokumentene i det jødiske, ungarske og tibetanske utvalget. Dette er annerledes i 1990-utvalget som i større grad enn de tre andre utvalgene rapporterer om konflikter både i forholdet til majoritetssamfunnet, men også som interne konflikter innad i de etniske minoritetsgruppene. De motstandsstrategiene som finnes i mitt datamateriale er i liten grad en sosial mobilisering nedenfra. I stedet kommer motstanden til uttrykk gjennom horisontale og individuelle prosesser. Dette kommer jeg nærmere inn på i neste kapittel, som tar for seg de individuelle livshistoriene.

Kap. 7. Livshistorier i forhandling og konflikt

I dette kapitlet skal det fokuseres på den individuelle livshistorien og hvordan den enkelte utformer sin selvforståelse og identitet. Det strukturelle aspektet er likevel ikke forlatt, men kommer til uttrykk gjennom en *institusjonell tilnærming* for å forstå livshistoriene. Med dette menes at institusjoner og omgivelser preger individet, og med en antakelse om at det institusjonelle kan identifiseres i den biografiske fortelling (Jacobsen, Kristiansen og Prieur 2002). Med institusjoner menes her blant annet myndighetenes innvandringspolitikk, strukturelle samfunnsendringer, innvandrernes religiøse institusjoner, ulike former for organisasjoner og hvordan det diskursive feltet som er beskrevet i de foregående kapitlene gjennom konflikten mellom tvetydigheten og diskursens entydighet påvirker den enkeltes konstruksjon av sin livshistorie.

Det som er nytt ved å gjøre en narrativ tilnærming som i dette kapitlet, er at det individuelle perspektivet blir tydeligere. Det individuelle mangfoldet som eksisterer under den entydige identitetspolitikken som til en hver tid føres³³⁶, kommer tydelig fram når den enkelte forteller sin livshistorie. Mangfoldet når det gjelder identitetskonstruksjon viser seg nødvendigvis ikke som et sluttprodukt i en prosess, dette er forholdsvis entydig i en segregert retning. Mangfoldet vises istedet gjennom på hvilken måte den enkelte ender opp med en segregert tilværelse i det norske samfunnet og det individuelle uttrykket i denne tilhørigheten. Den segregerte tilhørigheten gjelder i særlig grad tibetanerne og 1990-utvalget. Livshistoriene som er samlet inn viser at veien fram til en tilhørighetsform består av kombinasjoner av tilfeldigheter, strukturelle forhold, erfaringer på det relasjonelle plan og personlige egenskaper.

Jeg vil ta utgangspunkt i to livshistorier fra det multietniske utvalget av alenebarn som kom til Norge på slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet. Disse to livshistoriene skal først presenteres i sin lengde, for deretter å bli sammenlignet på tvers av de fire utvalgene. Det er stor forskjell mellom en somalisk jente på 20 år som forteller om sin oppvekst i Norge på 90-tallet, og en jødisk mann på 70 år som forteller om sin oppvekst på 30- og 40-tallet.. Det skal nesten ikke gå an å sammenligne. Det som likevel gjør at det er mulig å sammenligne er: dette er flyktninger, omgivelsene responderer på deres annerledeshet, og dette er barn uten foreldre i Norge. Det som er atypisk for de to

³³⁶ Jf. kap. 6. der jeg omtaler dette som *monoseriepolitikk*

livshistoriene som trekkes fram er at de begge to får familiegjenforening. Noe som svært få av de 34 intervjuede har fått. Dette gjelder også som et generelt trekk ved enslige mindreårige flyktnings situasjon (Eide 2000). Men deres måte å takle familiegjenforeningen på er forskjellig. Kjønn og alder er vesentlige faktorer for å forstå hvordan disse barna takler situasjonen når familien kommer. Dette er en del av analysen av de to historiene.

Om tilhørighet og kjønn

Den første livshistorien jeg vil trekke fram, er en somalisk jente som er 20 år på intervjutidspunktet. Hun blir intervjuet to ganger, med noen ukers mellomrom. Bakgrunnen for å intervju henne flere ganger, er en hendelse som jeg ønsker å få mer informasjon om. Denne hendelsen er, sammen med den situasjonen hun kommer i da familien etter en tid også kommer til Norge, det sentrale *plot*³³⁷ i hennes historie. Hun kommer alene til Norge som 12-åring. Den første tiden bor hun sammen med en eldre bror som den gang er 24 år. Broren har kommet som flyktning til Norge noen år tidligere. Hun får familiegjenforening når hun er 14 år. I det første intervjuet framtrer hun som en sporty svart jente kledd i jeans, mens hun i det andre intervjuet går mer tradisjonelt kledd i kjole uten at hun er tildekket med hodeplagg. Hun forteller i intervjuet at hun er på vei til å bruke hodeplagg, men om dette skjer vet hun ikke. Hvordan hennes situasjon er i dag er også uvisst. Hun kan ha utviklet seg i en mer tradisjonell retning slik hennes livshistorie peker mot, men hun kan også ha utviklet andre former for tilhørigheter som er mer integrert i det norske samfunnet. Dette er Samiras livshistorie slik hun framstiller det i de to intervjuene:

Da Samira er 19 år og går siste året på videregående skole skjer det noe som har betydning for hennes framtidige livssituasjon. Hun bor på dette tidspunktet sammen med mor og noen søsken. En dag hun kommer hjem fra skolen er moren hennes svært opprørt og sinna på henne. De har hatt besøk av en kusine i flere dager, og mor har forventet at Samira skulle være med å følge denne kusinen på toget når hun reiste. De har ikke gjort en avtale om dette, mor forventer bare at hun skal stille opp til avskjeden med denne slektningen. I stedet har Samira somlet på veien hjem fra skolen, og når hun kommer hjem i fire-tiden har kusinen reist. Moren kjefter på henne fordi hun ikke kom tidsnok og at kusinen lurte på hvor det ble av henne, deretter skriker moren til henne: "*Enten så går du når jeg er tilbake, eller så går jeg!*" Samira forteller at moren etter å ha sagt dette, går inn på et rom for å be. "*Mamma hadde sagt dette til meg*

³³⁷ Med et *plot* menes det som skaper mening eller sammenheng i en fortelling. Frønes (2001) definerer plot på følgende måte: "*Plottet skaper en sammenhengende mening, plottet skaper årsakskjeder; en aktør gjorde slik fordi han ville oppnå det og det eller fordi han var preget av sider ved sin fortid. En rekke separate handlinger og fenomen gis mening fordi de forstås som deler av et større plott, og aktørene gis mening og motivasjon gjennom plottet*". (Frønes 2001:95). Se også Jacobsen, Kristiansen og Prieur (2002) som også beskriver hva som menes med et plot i den narrative tilnærmingen.

flere ganger tidligere, uten at noe skjedde. Hun trodde nok at det samme ville skje nå. Men denne gangen gjorde jeg det. Jeg bare dro, og kom ikke tilbake''.

Samira flytter inn til en eldre norsk dame som bor like i nærheten. Familien har hatt god kontakt med denne damen tidligere, og brødrene oppsøker derfor etterhvert henne fordi de har mistanke om at Samira bor der. Men denne damen nekter for at Samira bor hos henne, og hun prøver å beskytte Samira mot familien. Samira sitter og lytter i rommet ved siden av når brødrene enten kommer på døren eller ringer, og til slutt blir denne damen sinna på brødrene som maser sånn. Hun vil gjerne snakke med familien, men Samira sier at det ikke nytter. Hun får lov til å bo hos denne naboen, og hun prater med henne om sin vanskelige situasjon i forhold til konflikter hun har hjemme, og at moren og brødrene er svært strenge med henne. Hun opplever at hun ikke får lov til noen ting. Hun fortsetter å gå på skolen hver dag, og brødrene oppsøker henne der og sier at hun må komme hjem. Men de vet ikke hvor hun bor.

Da hun den første tiden i Norge bodde sammen med den eldste broren hadde hun stor frihet. Han hadde mye skiftarbeid og var ikke mye hjemme. *"Det var en fri periode",* sier Samira. *"Broren min var veldig norsk. Jeg kunne gå på diskotek og gå med venner. Bare han visste hvor jeg var så var det greit."* Når hele familien bor sammen klager de på at Samira er for norsk i klesveien, som for eksempel å gå med bukser, og at hun ikke oppfører seg slik hun skal. Hun kan ikke snakke alene med en somalisk gutt på sin egen alder når hun er i byen. Enten så rapporterer andre somaliere om dette til hennes brødre, eller brødrene ser det kanskje selv. *"For søsknene mine var dette greit når vi bodde i Somalia. Vi visste når de hadde kjærester. Da var det greit. Det var ingen andre som la merke til det, alle var somaliere. Men nå er det litt få her, og alle vet hvem de er"*.

Brødrene forteller videre til moren det de hører om Samira eller det de selv ser. Moren kjefter så på Samira. Hun forteller: *"Men det gjør ingenting om jeg snakker med norske gutter. De vet at jeg ikke blir kjæreste med en norsk gutt"*. Samira har et negativt forhold til sine landsmenn på stedet der hun bor, og særlig de voksne: *"Jeg synes somaliene her er slemme, bortsett fra de unge for de vet hvordan det er å være ung, mens de andre gjør ikke det. De er på en måte fiender, de prøver å ødelegge for hverandre. De sier ting om de andre som ikke stemmer i det hele tatt"*.

Etter at Samira flyttet hjemmefra tar hun kontakt med flyktningkontoret for å få hjelp. De støtter henne når det gjelder å bestemme seg for å flytte hjemmefra. Men de ønsker at den eldste broren hun tidligere har bodd sammen med skal komme til byen for å snakke om situasjonen som har oppstått. Hun opplever at både denne broren, naboen og flyktningkontoret vil støtte henne i den avgjørelsen hun må gjøre. Broren sier at han vil støtte søsteren og gi henne frihet til å velge, men at han først og fremst ønsker at hun skal flytte hjem igjen til moren og brødrene. Han begrunner dette med at dersom Samira velger å flytte permanent, så vil det være umulig for henne å ha kontakt med familien mer. Broren må da selv også kutte all kontakt med familien, og derfor ønsker han at hun skal fortsette å bo hjemme. Broren drar, etter møtet på flyktningkontoret, til familien for å snakke med dem. Han ber familien være snillere med Samira og gi henne mer frihet. Moren har tidligere klandret den eldste sønnen for hvordan

datteren har blitt: *"hvis Samira hadde bodd hos meg så hadde hun ikke sagt eller gjort det der"eller "hvis broren din hadde vært streng mot deg så hadde du ikke gjort det og det.."* Samira forteller at moren ikke skjønner at det er annerledes å vokse opp i Norge i forhold til Somalia, og hun begrunner det med at hennes søster som kom sammen med moren til Norge, hun var dengang 16 år, gjør akkurat som moren sier og hun vet hva moren ønsker. Moren sier noen ganger til andre: *"Samira er ikke en god person"*.

Samira velger å flytte hjem igjen, etter at hun har bodd fem døgn hos den eldre damen. Hun visste at familien skulle få besøk av en søster som kom på besøk med et barn, hun bodde i Danmark. Samira sier selv at det ville være pinlig dersom hun ikke var hjemme når hun kom på besøk. I tillegg var også hensynet til hva de andre somalierne ville si om henne dersom hun flyttet hjemmefra en viktig grunn for henne. Lojaliteten til familiens rykte var viktig. Det er brødrene som er strenge og som passer på henne. *"Mamma vet ikke hva som skjer ute i byen. Men brødrene mine vet det. Hvis jeg sier at jeg bare skal ut med venner, så sier brødrene at det og det skjer. Da sier mamma at jeg skal høre på brødrene mine"*. Samira forteller at det ikke hjalp at den eldste broren sa at de skulle være snillere med henne. Det ble akkurat likedan. Hun forstår mamas situasjon, men det er vanskelig å leve sammen for det. Det er dessuten helt umulig å snakke med moren om det som skjedde, uten at det blir kjefting og moralisering. Brødrene hennes spøker noen ganger med det: *"du flyttet jo....."*! Når familien er samlet hjemme sitter Samira ofte for seg selv, fordi de andre sier til henne at hun sier feile ting og de kjefter på henne. Hun føler at hun ikke kan si noen ting. Og brødrene passer like mye på henne som før: *"Når jeg var på besøk hos eldste broren min så fikk han beskjed av mamma om at jeg ikke skulle gå ut. Men jeg gjorde det likevel. Og en gang så oppdaget en av de andre brødrene det og rapporterte det med en gang til mamma. Han er den strengeste i familien, den som passer mest på meg. Han er bare et år eldre enn meg"*.

Selv om Samira opplever at situasjonen i familien er som før, så har moren ikke flere ganger sagt at en av dem måtte gå etter en krangling. *"Mamma sa hun var glad for at jeg var kommet tilbake. Og hun var glad for at jeg bare var hos den norske damen"*, sier Samira. Det hadde vært helt annerledes dersom hun hadde vært hos en somalier, for da hadde alle fått vite det. Hun respekterer at det ryktet familien har blant de andre somalierne er viktig. *"De gjør bare det beste. Jeg blåser i hva de sier om meg. Men de snakker ikke bare om meg, de snakker om hele familien, de sier dattera til NN. Så nå godtar jeg det, mens før krangla jeg med dem hele tiden"*.

Samira er i dag glad for at hun flyttet hjem igjen, på tross av at situasjonen er slik den er. Hun kjenner flere andre somaliske jenter som har kuttet kontakten med familien sin her, og med dem har det ikke gått særlig bra. Mange av disse har problemer med rus og alkohol. Hun er glad for at hun ikke er en av dem. Men hun vil heller ikke være som "de tradisjonelle" som går med slør og spesielle klær. Likevel sier hun at: *"jeg vet jeg kommer til å dekke meg en eller annen gang, men jeg vet ikke når. Jeg lovet mamma at jeg skulle gjøre det etter 3. klasse på videregående, men det har ikke skjedd ennå. Jeg skal gjøre det når jeg blir gammel"*, sier hun med en lett ironisk stemme. Hun sier også at hun idag har et mer bevisst forhold til religion: *"Selv om jeg ikke gjør de tingene jeg skal gjøre,*

så vet jeg at jeg er muslim. Jeg er i moskeen hver lørdag. Jeg begynner å forstå mere, at noe er lov og noe annet ikke er lov på grunn av religion. Før skjønte jeg ikke det, jeg trodde det var mamma som ikke ga meg lov".

Samira er i dag forlovet med en somalier, og hun skal snart gifte seg. Hun understreker at det ikke er et avtalt ekteskap som hun er tvunget til av familien, men at hun har valgt det selv. Hun har kjent han fra han var liten, og han tilhører samme klan som henne. Hun sier at det visste hun ikke før for kort tid siden, og at de bestemte seg for å forlove seg før hun visste dette. "Familien min er så glad i han, sier Samira. "Det er første gang de er glade for at jeg har gjort noe riktig - de har ikke sagt det, men jeg føler det fordi de er så glade. Før var det alltid krangling når det gjaldt gutter. Når jeg sa til mamma at jeg skal gifte meg med han, så sa hun det var bra, ellers sa hun ikke noe".

En vesentlig faktor for å forstå denne jentas oppvekst er de endringene hun erfarer når hun skifter omsorgssituasjon i Norge; fra først å bo hos broren og deretter hos mor og søsken. Endringene i familiestruktur har betydning for de forventninger de nærmeste har til hennes oppførsel. Hennes livshistorie inneholder to forskjellige sosiale rammer for hvordan forholdet mellom kjønnene skal praktiseres. Kjønn forstått som sosial struktur og endringene i disse strukturer, legger brikkene på plass i hennes livshistorie og som gir bakgrunn for å forstå henne situasjon når hun intervjues. Forventningene til henne som jente forandrer seg radikalt når familien kommer. Den første perioden i Norge erfarer hun en frihet som på mange områder bekrefter en likhetsideologi mellom gutter og jenter. Dette gjelder både i forhold til skolen, venner og ellers det hun observerer i det norske samfunnet. Det er også, slik hun forteller om dette, i liten grad en konflikt mellom det private og det rettslige område for anerkjennelse av hennes identitet som jente.

En konflikt blir først aktuelt når hun får familiegjengenforening. Konflikten kommer til uttrykk både gjennom hennes relasjoner til sine nærmeste og i forhold til norske jevnaldrende og deres forventninger som hun ikke kan oppfylle. Den generelle politiske holdning til likestilling i det norske samfunnet er en strukturell ramme som denne konflikten også utspiller seg innenfor, men som hun selv ikke forholder seg til eller anvender i sine refleksjoner over det som skjer. Hun trekker seg etterhvert fra sine norske venner fordi de ikke forstår at hun ikke lenger kan gå på diskotek osv, og hun orker ikke å forklare dette hver gang hun skal være sammen med dem. Samiras refleksjoner rundt det som skjer etter at familien kommer til Norge, gir bakgrunn for å forstå hvordan hun etter hvert fører en mer tradisjonell *somalisk* livsform, noe som også fører til en mer segregert tilværelse.

Relasjonen mellom Samiras familiesystem og den etniske minoritetsgruppen preges i stor grad av en *areskodeks*. Dette innebærer at Samiras håndtering av normer og regler for

hvordan jenter i hennes alder oppfører seg, blir avgjørende for om familien fortsatt skal være respektert i det somaliske miljøet der de bor. Relasjonen til minoritetsgruppen er viktig for hele familiens framtid i Norge. Det er grunn til å anta at dette i særlig grad gjelder foreldregenerasjonen som på grunn av språkproblemer og små muligheter for sosial kontakt med majoritetsbefolkningen er avhengig av et etnisk nettverk i eksil. Samira reflekterer også over dette, og hun godtar begresningene som en premiss for sin framtid. Det er rimelig grunn til å anta at trusselen om eksklusjon er nok til at normer og regler blir passet på av familiemedlemmene.

En sosial gruppe eller et kollektiv som baserer anerkjennelse på *ære* innebærer tvang på det individuelle nivå³³⁸. Denne tvangen blir tydeliggjort i et samfunn som baserer seg på en likhetsideologi, med stor grad av frihet til å utforme sin egen livsstil. Både det individuelle og det autentiske aspektet er sentrale verdier i et samfunn som det norske, enten dette gjelder i forhold til kjønn, religion, etnisitet eller andre områder som regulerer forholdet mellom menneskene. Samiras livshistorie forteller hvordan hun løser konflikten mellom omgivelsenes likhetsposisjoner og familiens krav om lojalitet til tradisjonelt somaliske verdier i forhold til kjønn og religion. En annen ramme for denne konflikten hun opplever er majoritetssamfunnets anerkjennelse av den etniske minoritetsgruppen utifra en forskjellsposisjon. Dette er en posisjon som idèelt sett anerkjenner både familiens og eksilmiljøets rett til å være annerledes. Det er likevel grunn til å anta at denne posisjonen innebærer kulturalisering og en vurdering av *deres* væremåte som både kvinneundertrykkende og mer styrt av kultur og religion enn det *vi* er. Underforstått betyr dette en nedvurdering og underordning i forhold til majoritetssamfunnets kultur, gjerne underkommunisert slik Samira forteller om utviklingen som skjer i forhold til *norske* venninner etter at hele hennes familie har kommet til Norge³³⁹.

Samira løser konfliktene og forhandlingene i forhold til identitetshåndtering med både pragmatisme, humor og motstand. Dette viser hun gjennom sine refleksjoner omkring det å bære hodeplagg og sine synspunkter på det somaliske eksilmiljøet der hun bor. Det er dermed ikke bare en passiv tilpasning til familiens krav om en anstendig livsførsel som jente og som muslim hun forteller om. Det er grunn til å anta at hensynet til de nære relasjonene til familien, er viktigere for henne enn å oppnå likestilling og frihet til å utforme sin livsstil som jente i Norge. Dessuten er rammene for oppnåelse av anerkjennelse på det rettslige og solidariske område problematisk, der hun blir utsatt for både kulturalisering og krav til

³³⁸ Jf. Taylor (1994) og Bauman (2001)

³³⁹ Jf. tidligere omtale av dette i hennes livshistorie.

assimilasjon³⁴⁰. Samtidig med at likhetsposisjonen har et underforstått krav til assimilering er det all mulig grunn til å anta at vil hun møte gjentakende forventninger om hennes annerledeshet utifra utseende og kulturell bakgrunn. Forhandlingene på dette politiske område for anerkjennelse innebærer større usikkerhet enn det som kan oppnås i de nære relasjonene til familien. Dette er ikke nødvendigvis en bevisst refleksjon eller bestemte valg Samira gjør, men heller rammer for en utvikling som gjør at det er mulig å forstå hennes handlinger og hennes identitetshåndtering. Det er mer enn fire år siden jeg intervjuet Samira. Det er grunn til å anta at hennes refleksjoner og selvforståelse ville være annerledes dersom jeg hadde intervjuet henne i dag. Den videre utviklingen fra intervjutidspunktet kan ha tatt mange veier. Det kan innebære både en forsterking gjennom en form for essensialisering av etnisk og kulturell bakgrunn, økt motstandsstrategier enten mot en likhetsposisjon eller en forskjellsposisjon, eller en mer tilnærming til verdier som likestilling og den enkeltes frihet til å utforme sin livsstil.

Om isolasjon og rasisme

Den andre livshistorien fra 1990-utvalget som jeg vil trekke fram er en vietnamesisk ungdom. Phuong er 23 år når jeg intervjuer han. Han er på intervjutidspunktet student ved en høyskole. Phuong er 15 år når han kommer til Norge som overføringsflyktning³⁴¹ sammen med sin onkel. Det er to sentrale hendelser eller prosesser i hans oppveksthistorie i Norge. Det ene er den segregerte tilværelsen han forteller om. Andre viktige erfaring han forteller om er rasisme og opplevelsen av diskriminering. Som et eksempel på det siste er hans uttalelser om at for å få jobb i Norge så må innvandrere gjøre det dobbelt så bra på skolen som de norske. *”For de norske er det mye lettere. Jeg må jobbe veldig mye og jeg må ha veldig bra karakterer for å få jobb. Sånn er det bare”*, sier han.

Phuong flyktet fra Vietnam da han var 11 år gammel. Flukten var ikke planlagt, men skjedde fordi fiskebåten han og onkelen var om bord i ble beskyttet fra et militærfartøy³⁴². Nguyen ble dermed flyktning over natten uten at han selv eller foreldrene var forberedt på dette. Alle om bord i fiskebåten ble plukket opp av et skip, og de kom senere til en flyktningeleir på Filippinene der de bodde i ca. 3 år. Da det ble bestemt at de skulle til Norge, ble de flyttet videre til en norsk leir i Bhatan. Da han etter ca. et år kom til Norge, ble han bosatt i en kommune

³⁴⁰ Jf. tidligere drøftinger om dette. Dette er igjen en påminnelse om at det går et skille mellom anerkjennelsesprosesser på det private område og de politiske områdene; det rettslige og det solidariske, jf. Honneth (1995)

³⁴¹ Med overføringsflyktning menes flyktninger som får komme til Norge etter et organisert uttak, vanligvis i samarbeid med FN's høykommisær for flyktninger (UNHCR). Etter forslag fra Regjeringen fastsetter Stortinget hvert år en kvote for hvor mange overføringsflyktninger Norge kan ta imot. (www.udi.no)

³⁴² Denne historien er nærmere beskrevet i kap. 3. under avsnittet: *Bakgrunnen for å flykte fra hjemlandet*

sammen med onkelen. Det var rart for han å komme til Norge fordi det var mye som var annerledes: *”De norske liker å holde seg hjemme i fritiden, sitter i hagen og koser seg. Men du ser de ikke, fordi de har gjerder. Jeg kom til Norge, og så var det ingen folk her!”*

Phuong opplevde den første tiden som en svært ensom tilværelse: *”Jeg fikk ikke kamerater, og jeg måtte holde meg inne hele tiden fordi jeg ikke kunne så mye norsk på den tiden. Jeg vet ikke hvordan komme i kontakt med dem”*. Han forklarer hvor annerledes den norske kulturen er ved et eksempel. I Vietnam kan man gå helt trygt over andres eiendommer, mens dette er ikke akseptabelt her i Norge. Han opplevde en del kjeft når han gikk over andres hager og eiendommer fordi han trodde det var helt i orden. Phuong synes det var vanskelig på skolen i begynnelsen. Han begynte i 7. klasse på ungdomsskolen. Språket var en faktor som var vanskelig, i tillegg til at det var vanskelig å komme i kontakt med norske venner. Han holdt seg mye for seg selv på skolen. Det var ikke mange innvandrere som gikk på denne skolen, og han opplevde at alle så på han. På en måte opplevde han det som en slags mobbing. Han turte ikke gå ut i friminuttene, men satt inne i klasserommet hele tiden. Det andre året på skolen kom det en vietnameser i klassen, og det ble litt enklere når han hadde en kompis å prate med.

Onkelen er til liten hjelp og støtte når det gjelder hvordan Phuong skal tilnærme seg det norske samfunnet. Onkelen er i enda mindre grad enn nevøen integrert i samfunnet, og han kan ikke hjelpe til med lekser eller med noe som forutsetter norske språkkunnskaper. Phuong må derfor klare seg selv på mange områder. Men han har god kontakt med onkelen sin, noe som ble grunnlagt både i Vietnam og den lange tiden i flyktningleire. Men han uttrykker i intervjuet at han idag ikke er helt tilfreds med at han bodde hos onkelen.

Han forteller at sosialkontoret spurte om han ville bo i en norsk fosterfamilie, men han likte ikke det dengangen og var usikker på hvordan det ville bli: *”Jeg er vant til en vietnamesisk kultur. Jeg snakket med onkelen min, og han sa at det var mye bedre å bo sammen med han. Jeg tenkte også at han trengte noen å prate med. Onkel sa at jeg kunne bestemme det selv. Han ser på meg som sin sønn. Det var bare han og jeg som flyktet fra Vietnam. Så han har ingen andre slektninger. Jeg sa at jeg ville bo sammen med han”*. I ettertid tenker Phuong at det ville vært mye bedre for han å bo i en norsk familie, og at han dermed ville ha følt seg mer integrert i det norske samfunnet. Han mener at han likevel kunne opprettholde kontakten med onkelen sin, og han tror heller ikke det ville være noe problem å flytte sammen med familien sin når de kom. Han mener det ikke er mulig å bli norsk på de to årene det tok før han fikk familiegjenforening.

Da familien kom til Norge opplevde Phuong at det var litt vanskelig i begynnelsen, fordi han var vant til å bo alene uten dem og gjøre som han ville og ha fred og ro. Han ble vant til det etter hvert. Det var gått seks år siden han hadde sett dem, og det skapte litt avstand. Foreldrene syntes han var litt sta, fordi han gjorde som han ville. Men det var likevel ikke så stor overgang å leve sammen med dem igjen, fordi han er lite integrert i det norske samfunnet. Han bodde tre år sammen med familien før han flyttet for seg selv.

Phuong sier han er stolt over å være vietnameser. Han klarer ikke helt å peke på hva dette betyr, men forklarer det ved at vietnamesere aldri kan bli akseptert som nordmenn. Selv om vietnamesere får bo her i Norge, så kan man ikke bli norsk. Selv om du snakker flytende norsk og du kan mye om norsk kultur. Det går på utseende og at du ikke bor i det landet du kommer fra. Selv om han bor i Norge i 50 eller 100 år så blir han ikke norsk for det. Han liker ikke at mange av de vietnamesiske kameratene hans synes de er helt norske, fordi nordmenn aksepterer ikke dette. ”Jeg kan ikke si at jeg er norsk, det blir ikke akseptert. Så er jeg vietnameser, så kan ikke det forandres. Sånn er det!”

Phuong har også negative erfaringer på det å være vietnameser eller innvandrere. Han forteller om en slik episode: ”Jeg og en kamerat dro til et diskotek, og vi havnet på et sted hvor det var mange nazister. En hel gjeng med skinheads var der. De viste fingeren og kjeftet på oss. De kalte oss jævla innvandrere og reis hjem og sånn. Det ble ikke noe mer bråk inne. Men de sto utenfor og ventet på oss. Jeg møtte en norsk kamerat, men han ville ikke gjøre noe selv om jeg fortalte det til han. De stod utenfor og ventet. Flere som var inne sa at vi ikke måtte finne på å dra ut. Men vi ville ikke vente der hele natten. Når vi kom ut så omringa de oss. Eller jeg stod i en ring av skinheads. Jeg ble forbanna, kan ikke tåle det heller. Jeg sa de var feige som var fem mot en. Så begynte vi og sloss. Jeg slo til han lederen som ble skikkelig forslått. De andre dro sin vei. Dørvaktene kom og sa at vi måtte dra derfra og slutte med å bråke. Jeg ble forbanna da òg, og sa at jeg aldri kom til å komme igjen til det drittstedet. Har også opplevd at noen har kasta stein inn gjennom vinduet i huset vårt. Men det er roligere nå”.

Det er først og fremst en historie om sosial eksklusjon Phuong her forteller fra sin oppvekst i Norge. I motsetning til i Samiras historie kan denne eksklusjonen ikke knyttes til et eksilmiljø, men til en sosial eksklusjon i det norske samfunnet mer generelt. Phuong forteller om en isolasjon som utvikler seg på bakgrunn av erfaringer han gjør i forhold til utdanning og arbeidsliv. Hans historie inneholder også en selvforståelse der han ekskluderer seg selv fra et norsk fellesskap. For Phuong er forholdet til det norske samfunnet og dets institusjoner en bekreftelse på egne antagelser om at han ikke vil bli sosialt akseptert på lik linje med etniske nordmenn. Han beskriver en objektivert forestilling om seg selv som utlending og tilhørende *de andre*. Disse forestillingene overtar han og gjør det til en del av sin egen selvforståelse³⁴³. De kollektive forestillingene han beskriver er abstrakte, det betyr kategoriske identiteter som ikke er relasjonelle, og derfor ikke mulige å forhandle med. Det er sosiale kategorier som oppstår i det diskursive feltet, og der subjektposisjoner utdeles etter prinsipper han ikke har innflytelse på. Det er de diskursive formasjonene som muliggjør de subjektposisjonene Phuong her beskriver.

³⁴³ jf. Foucault og ulike former for objektivering av subjektet. Dette er omtalt i kap.6.

Det er vanskelig å se hvilken motstand eller motkunnskap som kommer til uttrykk i Phuongs historie. Det er likevel grunn til å anta at isolasjon og tilbaketrekning er en form for motstand. Hans konstruksjon av det å være vietnameser utformer han i en motsetning til det å være norsk. Å være *norsk* oppfatter han som en identitet hans omgivelser aldri vil tillegge han. Han begrunner dette med sitt utseende og det geografiske ved at han ikke bor i det landet han kommer fra. Hans egen konstruksjon blir dermed en form for essensialisering av sin etniske bakgrunn, men da ikke i et samarbeid med eller motstand til et eksilmiljø. Hans segregerte tilværelse kan dermed sees som et motsvar til et sosialt mønster som innebærer eksklusjon fra det norske fellesskapet. Tilbaketrekning kan imidlertid også være en konsekvens av ambivalensen han opplever mellom tilhørighet og eksklusjon og derav følgende passivitet. Tilbaketrekning kan også ha bakgrunn i personlige trekk ved han selv. Identitetskonstruksjon må ses som en kompleks prosess der ikke bare de strukturelle forhold og det relasjonelle aspektet har betydning, men der også det personlige og individuelle er avgjørende for en identitetskonstruksjon og tilhørighetsformer. Sosial isolasjon som en konsekvens av hvordan den enkelte takler stor grad av usikkerhet i den første perioden i Norge, er noe flere av ungdommene i 1990-utvalget beskriver³⁴⁴. Dette kommer tydeligst fram i hans beskrivelser fra den første tiden på skolen. Både språkproblemer og manglende sosial kompetanse i forhold til sosiale koder for hvordan samhandling foregår i en norsk kontekst, er bakgrunn for at han trekker seg fra det sosiale fellesskapet på skolen.

Segregerte identitetskonstruksjoner

Livshistoriene til Samira og Phuong har flere felles trekk. For det første innebærer deres identitetskonstruksjoner en form for segregert posisjon i forhold til majoritetskulturen. Det innebærer at de på det tidspunktet de forteller om sin oppvekst i Norge i stor grad opprettholder et sosialt nettverk med personer som har samme etniske bakgrunn som dem selv. Det er likevel individuelle forskjeller i hva som fører fram til det som kan se ut som et felles tilhørighetsmønster, slik jeg også påviser dette ovenfor. Phuong beskriver en essensialisert konstruksjon av det å være vietnameser og annerledes, mens Samira beskriver en identitetskonstruksjon i forhandlinger med sin nærmeste familie og relasjonen til den lokale etniske minoritetsgruppen. Det er i denne sammenhengen nødvendig å gjøre et skille mellom segregering som identitetspolitikk og segregering som et tilhørighetsmønster. I mitt datamateriale er det bare tibetanerguttene som blir utsatt for en segregeringspolitikk, mens

³⁴⁴ Jf. omtale av usikkerhetsfasen som er omtalt i min første rapport om 1990-utvalget (Eide 2000). Sosial isolasjon er bare en av flere mulige måter å takle usikkerheten.

segregering som et produkt i forhold til identitetskonstruksjon og tilhørighet er det flere av informantene som forteller om. Dette gjelder i særlig grad 1990-utvalget, noe de to livshistoriene som er trukket fram i dette kapitlet er tydelige eksempler på.

Identitetspolitikk har også betydning for tilhørighetsmønstre, men det er ikke slik at intensjonen i en bestemt politikk nødvendigvis fører til en bestemt form for tilhørighet på det individuelle planet. Det store mangfoldet av livshistorier i denne avhandlingen er et godt eksempel på dette, der de individuelle mønstrene lever sine egne liv. Det er likevel ikke slik at den enkeltes livshistorie er upåvirket av det politiske nivå. Det er all grunn til å anta at normative føringer som skjer gjennom kategoriske identiteter også påvirker den enkeltes livsførsel. Når for eksempel tibetanerne holdes samlet som gruppe og isolert fra det norske samfunnet, har dette også innvirkning på deres livssituasjon. Det er individuelle forskjeller når det gjelder hvordan den enkelte takler denne isolasjon, og hvilken motstand som produseres i denne sammenhengen. Det kan likevel ikke fastslås med sikkerhet at det er en segregeringspolitikk som er bakgrunnen for at de tibetanerne som fortsatt oppholder seg i Norge i dag er mer sosialt isolert i det norske samfunnet enn det de jødiske og ungarske informantene gir uttrykk for. Når det gjelder ungarerne, som utsettes for en likhetspolitikk, innvirker dette også på den enkeltes forhold til det norske samfunnet og hvordan identitetskonstruksjon foregår. Det har ikke minst betydning for hvordan den enkelte konstruerer en historie som passer med de forventningene omgivelsene har, enten det er som offer for krig og forfølgelse eller det er utenrikspolitiske forhold som skal bekreftes.

Utviklingen mot en segrevert tilværelse er forskjellig i livshistoriene til Samira og Phuong. Det er to mulige utganger som kan ligne på hverandre, men som allikevel har sin spesielle forhistorie. Segregering som en kategori er også problematisk i seg selv fordi selve begrepet som konnotasjon kan inneholde ulike fortellinger om intern og ekstern tvang eller om individuelle valg. Jeg velger likevel å beholde denne kategorien for å tydeliggjøre det individuelle mangfoldet som omfattes av eller finnes under paraplyen som ser ut som segregering fra posisjonen *vi integrerte* i motsetning til *de segregerte andre*. Det individuelle mangfoldet under kategorien segresjon kommer tydelig fram når jeg tar for meg alle de fire utvalgene. Livshistoriene viser at det er en kombinasjon av tilfeldige hendelser, historiske kontekster, personlige egenskaper, relasjonelle forhold og strukturelle mønstre som avgjør den enkeltes identitetskonstruksjoner og tilhørighet i det norske samfunnet.

Motstanden og konfliktene er tydelig i Samiras historie. Motstanden som kommer til uttrykk i hennes historie er verken strategisk essensialisering av etnisk og kulturell bakgrunn eller en motbevegelse mot den måten hun blir møtt på i hverdagslige relasjoner med

nordmenn. Samira forteller i liten grad om negative reaksjoner fra majoritetsbefolkningen på henne som somalier. De negative reaksjonene hun forteller om er omtaler av somaliere mer generelt, og ikke knyttet til henne som person. I mitt datamateriale er det i hovedsak guttene i 1990-utvalget som erfarer fremmedfrykt og rasisme. Det er grunn til å anta at dette kan ha med hvilket mønster eller forskjell det er på gutter og jenter med innvandrerbakgrunn, når det gjelder uteliv, kontakt med det norsk samfunnet osv. Jeg skal ikke her påstå at innvandrerjenter generelt ikke opplever rasisme. Utvalget på 34 intervjuer, hvorav kun 4 er jenter, er et for tynt grunnlag til å kunne si noe generelt om dette. Men historiene kan tyde på en forskjell mellom jenter og gutter, og at rasisme som fenomen er kjønnet. Det er stort sett guttene som opplever trakassering. Det er flere eksempler på dette i 1990-utvalget, jf. forrige kapittel. Jentene former sin identitet mer isolert fra en rasistisk diskurs og praksis. I stedet er det forholdet til den etniske minoritetsgruppen som har betydning. En av de andre intervjuede jentene i 1990-utvalget uttrykker noe av dette. Det er en somalisk jente som her forteller om sine erfaringer og sitt forhold til det somaliske miljøet der hun bor:

"Alle kjenner hverandre, og hvis noe galt skjer så vet alle det, ikke sant. Det finnes jo selvsagt noen som er greie liksom. Men ut fra det jeg har opplevd så synes jeg liksom mange har vært folk som ikke kjenner meg..... bare fordi jeg lever det livet jeg lever. Jeg ble stempla som hore, og at jeg liksom tror jeg er mye bedre enn alle andre. At jeg tror jeg er norsk, det har jeg hørt mange ganger. De sier at "hu tror hu er norsk, og så er hu bare neger".Hvis jeg har vært ute og sånn, kanskje drikker og har vært i godt humør og dansa. Hvis det da kommer en somalisk gutt og begynner å prøve seg og sånn, og jeg sier nei. Så sier han at jeg tror jeg er bedre enn alle de andre, og at jeg tror jeg er norsk, og det er jeg ikke. Sånn er det liksomåpent liksom..... Så lenge jeg ikke gjør det som de sa så var det bare grusomt".

En måte å analysere dette utsagnet, og det Samira også forteller om, er å se på hvilke subjektposisjoner som her blir konstruert. Likeledes hvilke effekter disse posisjonene skaper og hvilke motsetninger som finnes. Det kan også undersøkes hvilke valgmuligheter disse posisjonene åpner for. Subjektposisjonene som kommer til uttrykk i de to historiene er:

- å være somalisk jente og tro du er norsk (og dermed tro du er bedre enn de andre)
- å være somalisk jente og ha kjæreste eller ha kontakt med gutter
- å egentlig være neger (slik behandler nordmenn deg uansett hva du selv tror du er)
- somalisk eksilmiljø som fiende (ødelegger for de andre, er slemme, sladrer)
- ungdom (som skjønner hva dette handler om)
- å være hore

Bortsett fra subjektposisjonen ungdom, er alle de andre posisjonene her omtalt i svært negativt ladete ordelag slik som *fiender, hore, neger* og *å tro du er bedre enn de andre* osv.

Det er også et skille mellom informantenes egne konstruksjoner av ungdom og kategoriseringen av eksilmiljøet, og de andres konstruksjoner av dem som somaliske jenter som prøver å delta i det norske samfunnet på det som er typiske ungdomsarenaer slik som diskotek og det å møte andre ungdommer i byen. Konstruksjonen av disse negative subjektposisjonene bæres oppe av hele det somaliske miljøet der disse jentene bor, og det tyder på at det er dominerende representasjoner som opprettholdes både av kvinner og menn. Dette kommer ikke så tydelig frem i akkurat disse tekstutdragene. Dersom alle intervjuene analyseres i sin helhet, som en overordnet diskursanalyse (Widerberg 2001), kommer dette klarere til uttrykk. Det er likevel først og fremst somaliske gutter eller menn som påpeker disse forholdene, fordi det er disse som jentene møter ute på byen. Effekten av slike subjektposisjoner er at disse gir sterke føringer for hvordan somaliske jenter skal oppføre seg. En oppførsel som må følge et tradisjonelt kjønnsrollemønster som er kjent fra hjemlandet. Subjektposisjonene gir svært få valgmuligheter for jentene dersom de fortsatt vil være en del av det somaliske miljøet. Det er strenge normer som innebærer tvang, og der sanksjonene ikke bare innebærer eksklusjon fra det somaliske miljøet, men også en trussel om å miste kontakten med sin nærmeste familie. I tillegg innebærer subjektposisjonene som antydes her en dobbelt trussel i og med at det gis uttrykk for at de etnisk norske alltid vil behandle deg som en *neger*, noe som er en trussel om en vedvarende eksklusjon fra det norske samfunnet.

En annen innfallsvinkel til å forstå utviklingen av segregerte tilhørigheter er betydningen av transnasjonale nettverk og dannelsen av diaspora³⁴⁵. Det er grunn til å anta at både Samira og Phuong forholder seg direkte eller indirekte til et transnasjonalt nettverk som blir forsterket gjennom en vietnamesisk og somalisk diaspora i eksil. Likeledes er det grunn til å anta at det transnasjonale nettverk også blir forsterket ved at de begge får familiegjenforening³⁴⁶. I følge Safran (1991) innebærer opprettelsen av en diaspora blant annet at medlemmene av et slikt sosialt fellesskap har en forpliktelse overfor hjemlandet og også opprettholder en gruppebevissthet og gruppesolidaritet med utgangspunkt i et varig forhold til hjemlandet. I tillegg innebærer en diaspora også en forestilling om at medlemmene ikke er eller heller ikke vil bli fullt ut akseptert i vertslandet. Det transnasjonale aspektet ved identitetskonstruksjon som fører fram til en segregert tilhørighet er spesielt tydelig for tibetanerne som kom til Norge i 1964. En av de tibetanske informantene som ikke dro tilbake til India forteller om hvordan hans forhold til hjemlandet hindrer tilpasningen til det norske samfunnet:

³⁴⁵ For nærmere beskrivelse av diasporabegrepet se Safran (1991) og Fuglerud (2001)

³⁴⁶ Jf. Engebrihtsens (2002) omtale av transnasjonale familienettverk

”Jeg tenker at dersom Tibet og det tibetanske folk hadde det bedre, altså hadde en standard, la oss si lignende i hvert fall, så tror jeg at jeg hadde blitt mye mer norsk på en måte. Da hadde jeg ikke behøvd å tenke: åssen går det med de? Og hvordan jeg har det, ikke sant. Det at Tibet har de problemene gjør at jeg tenker, eller psyken min er mye rundt den problematikken da. (...) Både åndelig og fysisk tenker man hva man kan gjøre for at de skal leve bedre eller noe sånt. Hvis ikke det problemet hadde vært der så hadde jeg tenkt mer på norsk side da. Sånn tenker jeg”.

Tibetanerne ble utsatt for en aktiv segregeringspolitikk i perioden 1964-68³⁴⁷, mens de som fortsatt oppholdt seg i Norge etter denne perioden blir omfattet av en identitetspolitikk som går inn under ulike former for integrasjonsregimer. Etterhvert blir tibetanerne også kategorisert som innvandrere eller flyktninger mer generelt. Informantene påpeker også dette i intervjuene³⁴⁸. På tross av endringene i identitetspolitikken er det tydelig at tibetanerne har opprettholdt et internasjonalt nettverk i andre land og i særdeleshet i forhold til Dalai Lama og hans eksilregjering i India. De har også utviklet et betydelig sosialt nettverk i Norge (Thorsdalen 1996). Studier av eksiltibetanernes situasjon i andre land viser også tilsvarende tendenser når det gjelder opprettelsen av transnasjonale nettverk og lokale diaspora. (Klieger 2002 og Goldstein-Kyaga 1993). Det må igjen understrekes at selv om tibetanerne viser en tendens til en segregert identitetskonstruksjon, er det et stort individuelt mangfold mellom de som er intervjuet. Det er forskjell mellom en tibetaner som er gift med en etnisk norsk kvinne og bor i distrikts-Norge uten andre tibetanere i lokalmiljøet, til de tibetanerne som er gift med kvinner med samme etniske bakgrunn og som bor i en storby med muligheter for et sosialt fellesskap med andre tibetanere.

Barndom, individualisering og segresjon

Den historiske og diskursive praksis innenfor flere samfunnsområder, slik som innen innvandringspolitikken og sosialpolitikken, produserer kunnskap som har direkte eller indirekte konsekvenser for hvordan arbeidet med de enslige flyktningbarna håndteres. Dette gjelder helt fra de jødiske barna kommer i 1938 og fram til 1990-utvalgets ankomst. Når det gjelder innvandringspolitikk og sosialpolitikk er dette områder som i større eller mindre grad har direkte innflytelse på hvordan samfunnet ser på disse barna og deres ankomst. Men parallelt med dette foregår det også en diskurs på et annet nivå der samfunnet i seg selv er tematisert. Det vil si at det foregår en diskurs om hvordan samfunnet oppfatter seg selv til en hver tid. Det skjer store endringer i denne selvoppfattelsen over den aktuelle historiske

³⁴⁷ Jf. beskrivelse av dette i tidligere kapitler.

³⁴⁸ Jf. også Thorsdalen (1996)

perioden. Det er en historisk utvikling der det settes spørsmålstegn ved tidligere aksepterte sannheter og der det skjer umerkelige endringer i hvordan virkeligheten oppfattes. Dette gjelder ikke minst når det kommer til hvordan samfunnet definerer hvem barn generelt er og hvilken betydning de har for et samfunns utvikling, hvilken rolle det sosiale fellesskapet og staten skal ha i barns oppvekst, familiens betydning og synet på barndom. Også andre temaer går inn i en slik diskurs om samfunnet i seg selv og forholdet til barndom.

Det som er nevnt ovenfor er bare noen eksempler på hva som kan settes på dagsorden i det diskursive feltet som gjelder barn og barndom. Poenget er ikke her å komme med en komplett liste over de endringene og virkelighetsoppfatninger som skjer. Jeg skal i det følgende peke på noen eksempler på hvilke effekter det diskursive feltet har på enslige asylbarns oppvekst i et historisk perspektiv. Det innebærer også hvordan historiske endringer blir institusjonalisert og får innflytelse på den individuelle livshistorien. Det er først og fremst forholdet mellom foreldre og barn jeg vil påpeke, men også den økende individualisering av barn og barndom. Begge disse forholdene endrer synet på hvem barn som sådan er. Dette har betydning for hvordan de enslige asylbarna oppfattes i sin samtid, og der disse oppfatningene igjen har effekter på disse barnas oppvekst.

Frønes (1998, 2003) påpeker at forholdet mellom foreldre og barn har endret seg historisk, der det å få barn i økende grad har blitt en realisering av kjærlighet og det å skape mening med livet. Han hevder videre at både den moderne familien og det å få barn er et følelsesmessig prosjekt der de intime relasjonene mellom foreldre og barn har betydning for barnets utvikling. Det er ikke slik at dette ikke har hatt betydning tidligere, men et økende fokus på den følelsesmessige relasjonen har konsekvenser for synet på barndommen og hvilken rolle familien har. Vi kan gjerne omtale de endringene som skjer som en *intimisering* eller *sentimentalisering* av synet på barndommen, der tillit og næhet oppnås i samværet med barn. Foreldrenes rolle som oppdragere har også endret seg, der de har fått større betydning på noen områder mens de er svekket på andre.

Samtidig med en økende grad av institusjonalisering av barndommen der offentlige arenaer som for eksempel barnehage og skole i større grad overtar foreldrenes omsorgsoppgaver, er det en parallell prosess som gjør barna mer avhengig av foreldrene når det gjelder framtidsmuligheter. Dette kan være både i forhold til økonomiske forhold og stimulering i forhold til kulturell forståelse og kunnskap, men også på det relasjonelle plan som gjør barna skikket til å takle de utfordringer de vil møte i samfunnet både innen arbeidslivet og i sosiale relasjoner mer generelt. Det relasjonelle aspektet i oppdragelsen går både på selvstendigjøring og oppnåelse av sosial kompetanse som er avgjørende for hvordan

barna mestrer den komplekse framtiden som venter dem. Frønes (ibid.) påpeker også hvordan barn har blitt mer synlige i samfunnet:

"Barna er ikke i periferien i moderne familier, de er i sentrum. Dette illustreres ved alle kjendiser og næringslivsledere som forteller ukepressen at familien betyr alt, og politikere som trapper ned for å prioritere barna. Barn er blitt mer synlige i samfunnet, og barna framheves av mange som det sentrale i deres liv. Det betyr ikke at ikke noen barn neglisjeres eller ikke får det de trenger, men at moderne familieliv generelt ikke dreier seg om foreldre som blåser i barna sine. Diskusjonene om kunstig befruktning og homofiles krav om rett til adopsjon forteller også om betydningen av å ha barn". (Frønes 2003:70)

Fokus på barns plass i familien og i samfunnet, sammen med en intimisering av relasjonen foreldre og barn, skaper en kontrast til de enslige flyktningebarnas situasjon. Disse er frakoblet relasjonen til foreldrene, og er gjennom dette i enda sterkere grad sære og annerledes. Engebrigtsen (2002) hevder at forestillinger om en vestlig idealbarndom fører til en patologisering av de enslige asylbarna. Hun sammenligner alenebarnas situasjon med hvordan gatebarn blir knyttet til en moralsk diskurs der barn som ikke lever etter den dominerende og vestlige familiemodellen beskrives som barn *uten barndom*. Det er grunn til å anta at når barndom i så stor grad knyttes til det å vokse opp i en familie sammen med foreldre og innenfor rammene av en bestemt husholdning og et bestemt hus, blir alenebarn på mange måter barn som er på *feil sted*³⁴⁹. De er ikke bare uten foreldre i Norge, de har dessuten blitt rykket opp fra sine røtter og de har en etnisk og kulturell bakgrunn som er annerledes. Engebrigtsen sier videre:

"Deres problemer som migranter tilskrives atskillelsen fra foreldrene og selve deres status som flyktninger. Enslige mindreårige flyktninger betraktes både som svært sårbare og som på feil sted. Alle deres problemer forklares ut fra deres dobbelte rotløshet, rykket opp fra hjemlandet og fra familien". (Engebrigtsen 2002:18)

En patologisering av alenebarnas barndom og oppvekst gjør dem i enda sterkere grad spesielle for omgivelsene. Sammenligningen med gatebarn i Brasil eller på Fillippinene er på flere måter ikke treffende og heller ikke rettfærdig. Sammenligningen synliggjør likevel et poeng om hvilke konsekvenser en entydig og dominerende forståelse får for de barna som ikke *passer inn* i forhold til omgivelsenes forventninger til en ideell barndom. I Brasil fikk dette dramatiske følger for gatebarna. Lee (2001) hevder at en økt fokusering på barns rettigheter og den ideelle barndom gjennom internasjonalt hjelpearbeid og internasjonale konvensjoner

³⁴⁹ Jf. Douglas (1997)

førte til en forverring av disse barnas situasjon og var også en medvirkende årsak til at mange ble drept eller usynliggjort. I kontrast til den ideelle barndom ble gatebarna i enda sterkere grad et uønsket element i samfunnet: *"Many Brazilian citizens were fed up with street children's 'criminal', 'dirty' and 'disorderly' behaviour"* (Lee 2001:62). Lee påpeker også at barna kom i en farlig og tvetydig kulturell posisjon der de representerte en skam for både omgivelsene og for de institusjonene som skulle ivareta barns rettigheter.

Alenebarnas *utenforskap* i det norske samfunnet har ikke like dramatiske konsekvenser som for gatebarna i Brasil. Grunnen til det er flere. Alenebarna er få og de opptrer heller ikke som en samlet og ensartet gruppe som er særlig synlig i det norske samfunnet. De utgjør dermed ikke noen direkte trussel mot den offentlige ro og orden, og de påfører nødvendigvis heller ikke en skam på de ansvarlige myndighetene. Likevel er det grunn til å anta at de diskursive formasjonene som kan knyttes til synet på barn og den ideelle barndom har konsekvenser for den historiske utviklingen av praksis overfor alenebarna i den aktuelle perioden fra 30-tallet og fram til dagens situasjon. En økende fokusering på omsorgssituasjon og barnas tilhørighet er en slik utvikling som de fire casene kan vise til. Det historiske kildemateriale og informantenes egne fortellinger om sin oppvekst tyder på at det går et skille mellom de jødiske, ungarske og tibetanske barna sammenlignet med 1990-utvalget. Det er lite i dette materialet som tyder på at hjelpearbeidet overfor de tre første gruppene i særlig grad fokuserte på omsorg og den følelsesmessige relasjonen mellom barna og de som utøvet omsorgen. Det var først og fremst en fokusering på de mulighetene utdanning og arbeid kunne gi.

Det kan være grunn til å anta at økt fokus på omsorg og det relasjonelle kan skyldes en historisk endring i den dominerende forståelsen av barn og barndom, og ikke en intensjon om å skape en best mulig livssituasjon for barna. En slik dominerende forståelse av barn og barndom vil kunne gi uønskede og utilsiktede effekter, på samme måten som for gatebarna i Brasil. En effekt er at alenebarna blir spesielle og annerledes, noe som igjen øker graden av segregering og utenforskap. Det som er annerledes og spesielt ved disse barna er nødvendigvis ikke tematisert som et problem, men vil allikevel komme til uttrykk nettopp gjennom kontrasten til hvilken oppvekst barn i vårt samfunn skal ha. Den praksis det tidligere er vist til når det gjelder 1990-utvalgets omsorgssituasjon og de kulturelle hensyn som tas når det gjelder barnas tilhørighet er et eksempel på en dominerende virkelighetsforståelse som det i liten grad settes spørsmålsteget ved. Likeledes er koblingen mellom etnisk tilhørighet og psykisk helse en dominerende forståelse som innebærer en form for kulturalisering av disse barna. En annen dominerende forståelse som tidligere er beskrevet er at *vi* skal sørge for en

beskyttelse av deres kulturelle bakgrunn, der det igjen er underforstått at vi vet best hvilken situasjon disse barna er i og hvilke behov de har.

Frønes (1998) påpeker at den moderne barndommen ikke bare innebærer endringer i forholdet mellom foreldre og barn, men også en økende grad av *individualisering*³⁵⁰ der det unike og personlige vektlegges i oppdragelsen og i de institusjonene som utøver barneomsorg. De normative og rituelle føringene ved barns oppvekst kommer i følge Frønes i større grad i bakgrunnen, mens anerkjennelse av det unike og autentiske ved enkeltindivider i økende grad framheves. En økende individualisering når det gjelder barn og synet på barndom er også en strukturell ramme for oppveksten til de enslige flyktningbarna i 1990-utvalget. Både de enkelte livshistoriene og de aktuelle offentlige dokumenter som omtaler disse barnas situasjon tyder på at det autentiske og det unike ved barnas situasjon blir vektlagt av omgivelsene. Det autentiske og det *opprinnelige* ved disse barna knyttes imidlertid ikke til det individuelle, men til en pålagt gruppeidentitet. Det unike ved disse barna blir dermed igjen en form for kulturalisering av *de andre*. Det unike og det som er annerledes anerkjennes gjennom en gruppetilhørighet bygget på ytre kjennetegn som språk og hudfarge. Det være seg enten disse påtvungne identitetene er det å være somalier, svart ungdom, muslim eller innvandrerbarn mer generelt.

Når det autentiske knyttes til det som er felles for en gruppe og ikke til kjennetegn ved den enkelte, er det grunn til å anta at dette medfører en passiv holdning til den individuelle tilpasningen til de nye omgivelsene. Uttalelser som går i retning av en slik passiv holdning har vært framhevet i tidligere kapitler. Beskyttelsen mot å bli kulturelt *besmittet* av det norske samfunnet og forestillinger om *kulturell renhet*, er et eksempel på dominerende representasjoner om at *de andre* først og fremst må skape tilhørighet med hverandre før de kan foreta et individuelt valg. Andre uttalelser som går i samme retning er koblingen mellom etnisk tilhørighet som en forutsetning for gode levekår, likeledes at alenebarna må få en oppvekst mest mulig lik de kulturelle rammene de har forlatt og dermed fortsette på en sosialisering de hadde påbegynt i hjemlandet.

Både sentimentalisering og individualisering er strukturelle rammer som har betydning for de livshistoriene som er trukket fram i dette kapitlet. De segregerte identitetskonstruksjonene disse livshistoriene forteller om kan forstås med bakgrunn i en sentimentalisering som fører til patologisering, og en individualisering som fører til kulturalisering. Det Samira forteller om forholdet mellom henne og moren, er en kontrast til

³⁵⁰ jf. også senere omtale i dette kapitlet av *individuering* som er en parallell prosess

dominerende representasjoner i en norsk barndomsdiskurs. Det er også grunn til å anta at denne kontrasten i verdier og normer i oppdragelsen også fører til omgivelsenes anerkjennelse av det unike ved Samiras situasjon gjennom en kulturalisering av de verdier som familien hennes står for. Dette er verdier som *vi* vil ha oss frabedt, men som *vi* godtar som mer primitivt eller kulturelt betinget, og som underordnet *våre* kulturelle verdier.

Velferdspolitik, individuering og assimilasjon

Den historiske utviklingen av velferdsstaten er en annen viktig endring som skjer i perioden som er aktuell i denne avhandlingen (1938-2000). Dette viser seg i hvordan staten er fraværende i de jødiske, ungarske og tibetanske utvalgene når det gjelder omsorg og velferd, mens dette er motsatt når det gjelder 1990-utvalget. Statens rolle i de tre første utvalgene er først og fremst knyttet til flyktningspolitikk og utenrikspolitikk, mens staten og offentlige myndighetspersoner er tilstede på en helt annen måte når det gjelder enslige mindreåriges oppvekst utover 80- og 90-tallet. Dette materialiserer seg gjennom regjeringens handlingsplan som kom i 1989, samtidig som det skjer en oppbygging av et helt statsapparat innenfor flyktnings- og innvandringsfeltet gjennom blant annet opprettelsen av et Utlendingsdirektorat³⁵¹. Dette nye statsapparatet forholder seg ikke bare til det rettslige aspektet ved asylsøkernes situasjon, slik som innreise- og oppholdstillatelse, men utvider også virksomheten til både mottaksarbeid og sosial integrering. Når det gjelder de enslige asylbarna er både skole, helse og omsorg viktige områder for den politikken som utøves³⁵².

En institusjonalisering av statens rolle i arbeidet med de enslige asylbarna går parallelt med en annen prosess, der staten og det offentlige velferdsapparatet generelt i Norge får mer betydning for den enkelte samfunnsborgers liv. På samme måten som intimisering og sentimentalisering av barndommen har effekter på de enslige asylbarnas situasjon, har også det diskursive feltet når det gjelder utviklingen av en velferdspolitik effekter. Jeg har tidligere i dette kapitlet vist til at en barndomsdiskurs innebærer individualisering og kulturalisering. Utviklingen av velferdsstaten og oppbyggingen av et velferdsbyråkrati som skal ivareta de enslige flyktningsbarna, fører imidlertid til en prosess som også legger vekt på en likhetsideologi der det som er unikt og forskjellig ved disse barnas situasjon kommer i bakgrunnen. Frønes (1998) påpeker at moderne administrasjon og politisk forståelse

³⁵¹ Jf. omtale av handlingsplanen i kap. 3 om de tvetydige barna.

³⁵² Handlingsplanen fra 1989 (UDI) omhandler helse, psykososiale forhold, omsorgssituasjon, tilhørighet, utdanning, vergespørsmål, situasjonen på statlige mottak for denne gruppen og bosetting i kommunene, familiejenforening, ulike støttetiltak slik som vennefamilier og fritidsaktiviteter, økonomiske sider ved arbeidet med denne gruppen barn.

innebærer en *individueringssprosess* der individet trer i forgrunnen for andre enheter slik som hushold og familie, og der rettigheter og plikter blir knyttet til det enkelte individ. Det utvikles velferdsordninger for å sikre sosial utjevning og stabilitet i samfunnet. Denne velferdspolitikken vektlegger verdier som trygghet, solidaritet og likestilling³⁵³. Dette er verdier som vektlegger det universelle og likheten mellom individer, jf. Honneths anerkjennelsesrelasjoner på det rettslige område. Denne likhetspolitikken fokuserer på det enkelte individet, men Frønes (ibid.) påpeker en samtidig prosess som også innebærer kategoriseringer og sosial kontroll:

"Individuering innebærer ikke at de enkelte individer forstås som ulike. Individueringens byråkrati søker nettopp å forstå alle innenfor de enkelte kategorier som like. 'Vi er alle bare et nummer i rekken' og lignende utsagn refererer til moderne individuering. (...) Individuering kan fortolkes som å lede mot en stadig sterkere sosial kontroll med alt og alle. Individet trer fram, men vi blir alle 'likere', presset inn i stadig mer regulerte bokser. Nye samfunnsmessige problemer og motsetninger fører ofte til nye reguleringer av enkeltindividet. Paradoksalt nok er det ofte økende frihet og velstand som fører til reguleringer av enkeltindividet, som så igjen oppleves som økende kontroll". (Frønes 1998:126)

Eksempler på slike kategoriseringer som Frønes her påpeker kan være likebehandling innenfor en bestemt etnisk gruppe eller det kan være en entydig framstilling av hvem de enslige mindreårige flyktningene er³⁵⁴. Likeledes innebærer fokusering på det universelle og det som er felles for alle mennesker også en form for kategorisering. Anerkjennelse av det universelle aspektet ved mennesket er omtalt i kap. 4, der også nøytraliteten en slik posisjon forutsetter er problematisert og der effekten ofte er en forventning om assimilering. En identitetspolitikk som vektlegger det universelle aspektet underkommuniserer ofte forskjeller, jf. omtale av forskjellsblindhet i kap. 5, og tar for gitt en likhetsposisjon. I dette ligger det også en skjult form for makt og et underforstått budskap som forutsetter assimilasjon. De diskursive formasjonene som omgir asylbarna tillater slike likhetsposisjoner. Effekten kan ofte være motsatt av en likhetsposisjon, der de enslige flyktningbarna trekker seg fra samhandlingssituasjoner som underforstått definerer hvordan de skal være eller hva de kan tillate seg å gjøre. En underforstått likhet mellom mennesker, som har sin bakgrunn i former for individuering, fører dermed til segregering istedet for oppsatte mål om ønsket tilhørighet i det norske samfunnet. Et eksempel på dette framkommer i Samiras historie når hun forteller om sitt forhold til de norske vennene sine etter at familien har kommet til Norge:

³⁵³ Jf. St. meld. nr 35 (1994-95) Velferdsmeldingen (Sosial- og helsedepartementet)

³⁵⁴ Jf. kap. 3 og 4.

"(...) men jeg går ikke så mye med de norske - de forventer mye av meg, eller de skjønner ikke hva jeg opplever (...) de sier gå med ut, diskotek f.eks. (...) nei jeg kan ikke - så spør de hvorfor ikke? Det er det samme spørsmålet om og om igjen liksom".

Resultatet av en underforstått likhet som her kommer til uttrykk mellom Samira og hennes norske venner, er at hun trekker seg fra sitt tidligere nettverk. Samira er på det tidspunktet hun blir intervjuet mest sammen med jenter med somalisk bakgrunn eller jenter med innvandrerbakgrunn. Hun er sammen med personer som forstår hennes dilemma i forhold til familien, og der hun ikke hele tiden indirekte eller direkte blir konfrontert med sin annerledeshet.

En annen form for individuering skjer når enslige mindreårige flyktninger framstilles som en entydig gruppe barn med bestemte kjennetegn. Disse kjennetegnene utgjør gjerne et problem for samfunnet, og de må derfor reguleres gjennom visse tiltak som innebærer kontroll. Både alderstesting, kulturelle hensyn og reguleringer i forhold til familiegjenforeninger og repatriering er eksempler på former for kontroll med alenebarna. Dette framstilles ofte som noe annet enn sosial kontroll, som helt nødvendige tiltak utifra hvem myndighetene antar at disse barna er og gjerne uttrykt som det som *gagner barnets beste*. Forestillinger om *ankerbarna*³⁵⁵ er også slike representasjoner som framstilles som beskyttelse av barna, men som også innebærer stor grad av sosial kontroll.

Fokusering på beskyttelse er en form for kategorisering som framstiller de enslige asylbarna som avhengige av sine omgivelser. Beskyttelse kan gjenkjennes i flere av de aktuelle utvalgene i denne avhandlingen, enten som beskyttelse mot det norske samfunnet eller som beskyttelse mot egen etnisk gruppe. Når det gjelder de tibetanske guttene skulle de beskyttes mot alt det moderne som den norske kulturen representerte, for at de skulle bevare sin kulturelle egenart og tusenårige tradisjoner³⁵⁶. Integreringspolitikken som utvikler seg fra slutten av 1970-tallet og fram til idag tar etterhvert hensyn til det problematiske som de etniske minoritetsgruppene representerer av intoleranse og tvang, og ser også på de indre prosessene i eksilmiljøene som former for segregering og dermed som en trussel mot sosial integrasjon. Dette innebærer dominerende representasjoner om at barn som vokser opp med en etnisk minoritetsbakgrunn, også enslige mindreårige flyktninger, trenger beskyttelse for å sikre individuelle rettigheter og en ønsket tilhørighet i det norske samfunnet. Oppvekst innenfor etniske minoritetsgrupper utgjør i en slik virkelighetsforståelse en risikofaktor som

³⁵⁵ Jf. omtale av ankerbarna i kap.3.

³⁵⁶ Jf. omtale av dette i tidligere kapitler, særlig kap. 2 og 3.

kan sammenlignes historisk med hvordan sosial klasse ble sett på som et mulig faremoment for barns utvikling (Lee 2001).

Lee (ibid.) hevder også at utviklingen av den moderne staten fører til en isolering av barn og barndommen i seg selv. Staten har interesser i barnas situasjon for å sikre at de blir nyttige samfunnsborgere som voksne. Barna blir dermed en investering i framtiden:

"The knowledges and practices aimed at controlling children's development are central to the process of modernization. Children's special status as sites of investment meant that they needed to be regulated and closely supervised, not only for their own sake, but also for reasons of state. The result of this identification of children as dependent beings, whose dependence depends on the state, are all around us today".

(Lee 2001:30)

Staten har interesse i reguleringer av barns oppvekst både når det gjelder intellektuell utvikling og sosial kompetanse. Lee hevder at den moderne staten dermed har interesse i å framstille barn som avhengige og at de trenger beskyttelse. Han viser til et historisk tilbakeblikk der de fattige familiene utgjorde en mulig risiko som oppvekstmiljø og det han omtaler som: *"the ignorance and insufficiencies of mainstream society, represented principally by working-class women"* (Lee 2001:30). Dette betyr at barn måtte forsvares mot den dårlige innflytelse arbeiderklassemødrene kunne representere. Et slikt klasseperspektiv på oppvekst og oppdragelse er ikke like synlig i dagens barndomsdiskurs. Det er likevel grunn til å anta at staten er like opptatt av hvilke faktorer som påvirker barns oppvekst og utvikling, og også ønsker å utøve sosial kontroll på dette feltet. Når det gjelder enslige mindreårige flyktninger medfører dette at offentlige myndigheter også i framtiden vil ha sterke interesser i omsorgsarbeidet med disse barna for å sikre at disse blir sosialt integrert og blir nyttige samfunnsborgere i framtiden.

Global svart ungdomskultur og segresjon

Segregerte identitetskonstruksjoner er dominerende bilder av livshistoriene både i tibetanerutvalget og i 1990-utvalget. Livshistoriene er fortalt i nåtid, men erfaringene med en segregert tilværelse er ikke nødvendigvis den samme under hele oppveksten eller sett i et lengre livsløp. Dette gjelder både tibetanerguttene og 1990-utvalget, og det gjelder både fortid og hva som eventuelt kan skje i framtid. Samiras livshistorie viser hvordan endringer i familiestrukturene påvirker hennes situasjon i en mer segregert retning. I andre av livshistoriene kan dette være omvendt. Konflikter med slektninger den første tiden i Norge

fører ofte til omsorgsbrudd og overgang til en mer majoritetsbasert omsorgssituasjon³⁵⁷. Men en omsorgssituasjon som resulterer i norsk fosterhjem eller plassering i en barnevernsinstitusjon garanterer ikke at barna finner en positiv forankring i det norske samfunnet.

Det er også andre faktorer enn den etniske og kulturelle bakgrunnen som påvirker hvilken situasjon de enslige mindreårige kommer i, og det finnes flere alternative tilhørigheter som gir alenebarna den anerkjennelsen de er ute etter. Alle de alternative tilhørighetene er nødvendigvis ikke mer integrerte i samfunnet enn det som er tilfelle for mange av de etniske minoritetsgruppene. 1990-utvalget viser at noen få av de enslige mindreårige flyktingene som er intervjuet finner tilhørighet i asosiale og også segregerte miljøer som har fellesnevner som rusmisbruk og kriminalitet. Livshistoriene disse ungdommene forteller viser at dette ofte er et overgangsfenomen fram til de etablerer seg med familie eller finner andre tilhørigheter. De individuelle historiene viser også at det er mange strategier for hvordan den enkelte håndterer identitetsarbeidet. Livshistoriene til Samira og Nguyen er bare to eksempler på at veien fram mot en segregert tilværelse kan forstås med bakgrunn i både tilfeldige hendelser, institusjonelle rammer og individuelle forskjeller. Hele 1990-utvalget viser flertydighet og kompleksitet når det gjelder hvordan disse barna og ungdommene kommer fram til tilhørighetsformer i det norske samfunnet.

1990-utvalget viser en annen dominerende strategi for identitetshåndtering. Det er en strategi som ungdommene gir uttrykk for både verbalt og nonverbalt. Det viser seg blant annet gjennom hvordan de er kledd eller hvilke fritidsinteresser de har. Det kan være en bestemt musikkform de hører på eller en sport og dans de utøver eller er opptatt av. Flere av ungdommene som er intervjuet ser ut som de kommer rett fra gata i Los Angeles eller fra en amerikansk film tatt opp i California: flere går med store saggete bukser, de bærer særegne vesker på bestemte måter, noen har gullkjeder, de snakker på bestemte måter, de går på bestemte måter, og de har spesielle skomerker. Disse uttrykkene har fellesnevner som kan knyttes til en global form for ungdomskultur som har sitt utspring i storbyer i USA, slik som Los Angeles og New York, og der hiphop-kultur og svarte idrettsstjerner står i sentrum for oppmerksomheten.

Hiphop-kulturen har sitt utspring på 1970-tallet, i amerikanske bydeler som i all hovedsak er bosatt av svarte eller andre minoritetsgrupper. South Bronx i New York er en slik bydel der hiphopen blir et lokalt uttrykk, i et område som lang tid var preget av

³⁵⁷ Jf. Eide (2000)

kriminalitet og voldsomme oppgjør mellom ungdomsgjenger. Hiphop oppstår som en protest eller motkultur til et slikt bilde av lokalmiljøene³⁵⁸. Breakdance, rap og grafitti blir de nye kulturelle uttrykkene der ungdommene kan bruke symbolske uttrykk for konkurranse, istedet for vold og vandalisme. Disse nye kulturelle uttrykkene er også noe etnisk norske ungdommer kjenner til, og også identifiserer seg med. Både klesstil og musikkinteresse er godt utbredt i såkalte 'norske' ungdomsmiljøer. Svarte rapartister og basketballspillere er store idoler også for store grupper ungdom i Norge. Sernhede (2002) peker på at denne formen for afroamerikansk svart kultur allerede har vært en inspirasjonskilde for unge hvite i lengre tid, der unge arbeiderklasse- og middelklasse menn har eksotisert og anvendt den svarte kulturen som utgangspunkt for å utforme egne identiteter og dermed skape avstand til foreldregenerasjonen. Det er heller ikke lenger uvanlig med hvite rap-artister, noe amerikanske Eminem og svenske Petter er eksempler på³⁵⁹.

En afroamerikansk svart ungdomskultur har for mange av de enslige asylbarna en dobbelt funksjon som identitetsskapende. Denne dobbelte funksjonen kan knyttes til begrepet *dobbelt bevissthet* som Du Bois (1990) introduserte på begynnelsen av 1900-tallet³⁶⁰. Betydningen av å utvikle en slik dobbelt bevissthet er at svarte ungdommer, i mitt forskningsfelt innbefatter dette også innvandrerungdommer mer generelt, har både en selvbevissthet om det å være svart og den måten majoritetssamfunnet eller de hvite ser på deg som svart. I følge Du Bois er det å være svart i den vestlige verden ikke mulig å skille fra omgivelsenes reaksjoner på hvem du er. Fra en av tekstene til en raplåt kommer dette til uttrykk på denne måten:

*"I'm tired of bein' poor and even worse I'm black
my stomach hurts so I'm lookin' for a purse to snatch
Cops give a damn about a negro pull the trigger kill a nigga he's a hero
Give crack to the kids who the hell cares one less ugly mouth on the welfare
First ship 'em dope & let 'em deal the brothers
give 'em guns step back watch 'em kill each other"³⁶¹*

Det å inneha de bestemte symbolene som er representert i hiphopkulturen, samtidig som man er 'svart' ungdom, er en måte å oppnå positiv respons og få innpass i norske ungdomsmiljøer på. Det å være 'kul' ungdom med et hiphop-uttrykk betyr i denne sammenhengen mer enn å

³⁵⁸ For nærmere beskrivelse av hiphopens historie vises til Sernhede (2002).

³⁵⁹ Viser i denne sammenhengen også til *glokale* tilhørighetsformer (Lithman og Sicakkan 2003) som er presentert i kap. 5.

³⁶⁰ Både Gilroy (1993) og Sernhede (2002) omtaler Du Bois og den dobbelte bevisstheten.

³⁶¹ Denne teksten er hentet fra en raplåt av 2Pac som heter *Changes*. En av de somaliske informantene trekker fram denne sangen når han beskriver hva denne musikken betyr for han jf. senere omtale i dette kapitlet.

ha et afrikansk eller amerikansk utseende - dette kan like gjerne gjelde en tamil som kommer fra Columbo og en iraner fra Teheran, som det gjelder en somalier fra Mogadishu. Symbolene og uttrykkene går på tvers av hvor de unge kommer fra. Betegnelsene på slike afroamerikanske ungdomskulturer er mange. Gilroy (1993 og 2004) peker på en motstandskultur han omtaler som *Black Atlantic* og knytter det til erfaringer med å være svart europeer. Back (1996) hevder at dette er nye former for etnisitet og en *reification of cultural difference*, mens Sernhede (2002) omtaler en form for *utanförskap* som utvikler nye kulturelle uttrykk i samfunnet.

Sernhede har gjort en feltstudie i en drabantby, Angered, like utenfor Gøteborg. Dette området er preget av høy arbeidsledighet, mye kriminalitet og en høy andel av innbyggere som er avhengig av offentlige ytelser. Likeledes er området stigmatisert gjennom medias negative fokusering, og området er dessuten preget av segregerte bomiljøer som består av etniske minoritetsgrupper. I denne forstaden til Gøteborg gjør Sernhede sitt studie av ungdommers identitetsarbeid innenfor rammene av marginalisering og eksklusjon i det svenske samfunnet. Han omtaler i denne sammenhengen et overgangsrom som disse ungdommene skaper, og det er i dette rommet at den afroamerikanske ungdomskulturen har en viktig rolle:

"I de miljöer der jag vistats utgör den lokala ungdomskulturen en arena för möten mellan traditioner, religioner, språk, nya och gamla musikstilar, politiska idèer, klädkoder och allt annat som kan tänkas ha betydelse för unga människors identitetsarbete. Ungdomskulturen kan betraktas som ett 'tredje rum' mellan föräldrakulturen och det 'svenska' samhället. Viktiga aspekter av de ungas identitetsarbete äger rum i detta övergångsområde".
(Sernhede 2002:23)

Et felles kjennetegn ved alle betegnelsene av en afroamerikansk ungdomskultur er det globale og transkulturelle aspektet som går utover de etniske og kulturelle grensene som allerede er tydeliggjort i samfunnet gjennom nasjonalitet eller den etniske minoritetsgruppen. Dette gjelder både subjektposisjoner som tildeles internt i de etniske gruppene så vel som de posisjonene eller kategoriene innvandrerskapet gis i majoritetssamfunnet. På mange måter er dette en motstandskultur til nettopp de kategoriske identitetene som strukturelt sett venter på de unge. Hiphop som ungdomsfenomen innebærer også en form for midlertidig segresjon fra en voksenverden, og det kan også ses på som en overgangsstrategi. En av informantene som har alle de ytre kjennetegn på en hiphoper når jeg intervjuer han i 2000, framtrer som en tradisjonell kontorist kledd i dress med en seriøs jobb innen IT-bransjen når jeg møter han tilfeldig tre år senere.

Både Sernhede og Back understreker det lokale aspektet som en forutsetning for å skape nye identiteter knyttet til en svart ungdomskultur og hiphop. I følge Sernhede (2002) har en *hiphopares* identitet alltid rotfeste i en lokal tilhørighet. Det lokale innslaget er vanskelig å peke på i mitt materiale. Dette har sin bakgrunn dels i at jeg ikke har gjort en etnografisk studie i et bestemt lokalmiljø, men også fordi 1990-utvalget nettopp skulle representere enslige asylbarn fra ulike deler av landet (Eide 2000). Det lokale aspektet ved disse ungdommene er likevel til stede, både gjennom de ulike dialektene de har tilegnet seg og den tilknytningen de har i lokalmiljøet. Likevel er det kun de enslige flyktningebarna fra det sentrale østlandsområdet som er i nærheten av slike drabantbyer og ungdomsmiljøer som Sernhede og Back beskriver. Flertall av de ungdommene som er intervjuet ble ikke bosatt i segreerte bomiljøer på Østlandet, men i stedet på mindre eller mellomstore kommuner ellers i landet. Noen av disse har imidlertid i løpet av den tiden som har gått siden de kom til Norge, flyttet til Oslo. Men mange har også blitt boende der de er vokst opp.

Dette betyr at de færreste av de enslige asylbarna som er intervjuet har hatt en oppvekst sammen med en stor gruppe av andre ungdommer i samme situasjon som dem selv, slik dette beskrives i Arnhede. Det betyr ikke at alenebarna ikke har hatt en segregert oppvekst, men det er grunn til å anta at den svarte ungdomskulturen og hiphop har hatt en annen betydning for disse enn for ungdommene i Gøteborg og i London. Den afroamerikanske ungdomskulturen har for mange av alenebarna derfor mer hatt en funksjon som inngangsport til ulike ungdomsmiljøer rundt om i landet, enn som en motstandskultur eller en sosial bevegelse slik dette kommer til uttrykk hos Sernhede og Back³⁶². Hiphop som inngangsport er likevel en form for lokal variant som er tydelig og spesielt knyttet til alenebarnas livshistorier. Motstandselementet er også tilstede når alenebarna forteller om sin tilknytning til den globale svarte ungdomskulturen, men da like mye rettet mot trangsyntheten og isolasjonen i egen etnisk gruppe som mot utenforskapet i majoritetssamfunnet.

Det er en annen side ved den afroamerikanske ungdomskulturen som også er identitetsskapende. Hiphopen kan knyttes til en *svart identitet* som har historiske røtter tilbake til slavehandelen og de svartes kamp for borgerrettigheter i USA³⁶³. Sernhede (ibid.) omtaler hiphop som en global motkultur med førmoderne røtter. Røtter som kan knyttes til undertrykkelse og marginalisering av de svarte i USA. Dette er erfaringer mange av innvandrerne til vest-Europa kan kjenne seg i igjen i. Den afroamerikanske musikken omtaler

³⁶² Jf. også bottom-up perspektivet som er omtalt i kap. 6.

³⁶³ Jf. her også Du Bois (1990) dobbelte bevissthet

deres virkelighet; aggresjonen, undertrykkelsen men også det sosiale fellesskapet og positive verdier. Sernhede omtaler også hvordan fellesskapet kan uttrykkes gjennom denne motstandskulturen :

"På ett motsvarande sätt som de svarta i USA tagit över 'nigger' och givit dette ord en ny innebörd har dessa ungdomar genom att omdefiniera uttrycket 'svartskalle' tagit sig rätten att själv bestämma över innehållet i kategorien 'invandrare'. Det innebär också att man inte enbart lyfter fram frustration och smärta utan likaså visar på den gemenskap och de positiva värden som det kollektivt upplevda utanförskapet också ger". (Sernhede 2002:24)

Denne formen for en global svart selvbevissthet er ikke like tydelig uttrykt i livshistoriene fra 1990-utvalget slik som hiphopens funksjon som inngangsport er. Det er likevel grunn til å anta at den svarte selvbevisstheten er der.

En somalisk ungdom som blir intervjuet gir uttrykk for hvordan hiphop-musikken er direkte identitetsskapende for han. Denne gutten er 9 år når han kommer til Norge. Han er 19 år på intervjutidspunktet, og han forteller om en vanskelig oppvekst både i Somalia og i Norge. Krigsopplevelser og adskillelse fra familie og venner i Somalia, og en oppvekst i Norge som har vært preget av mange konfliktfylte omsorgsbrudd og flyttinger mellom ulike omsorgssituasjoner. Han har ikke klart å tilpasse seg i noen av disse, men har flyttet mellom søsteren, norske fosterhjem og barnevernsinstitusjoner. Han forteller selv om en oppvekst preget av mye vold, mange avvisninger og mye aggresjon. Intervjuet med han er en sterk opplevelse og han framtrer som en ung mann som har hatt en tøff barndom. Når han begynner å snakke om sine musikkinteresser lyser han imidlertid opp. Han spiller musikken for meg og og viser et sterkt engasjement for amerikansk hiphop og rap. Han omtaler særlig den amerikanske rap-artisten 2Pac som ble skutt og drept for noen år siden. Denne gutten er vel så opptatt av meningen i tekstene, som av musikken. Han forteller også om de positive verdiene som hiphopen formidler. Han framhever spesielt hvordan 2Pac omtaler sin egen mor:

"Har du hørt sangen 'Dear Mama'?. Det er ikke noe å være bekymra for at norske ungdommer hører på 2Pac. Det er en ting han lærer barna, selv om han sier mange dumme ting, det er en ting han lærer, det er noe av det viktigste: å ikke gløkke mora si. 2Pac han sang en sang som heter Dear Mama.. og den sangen, fy faen altså..han sier så mye bra om mamma, at ingen kan erstatte en mamma. Det er derfor jeg liker 2Pac, for han setter pris på mora. Sånne som Spice Girls og Madonna dem har ikke huska på mora si – hva det er som fikk deg hit i verden først".

Selve teksten denne somalieren henviser til lyder slik:

*"Ya always was a black queen mama
I finally understand for a woman
it ain't easy - - trying ta raise a man
ya always wuz commited, a poor single mother on welfare,
tell me how ya did it
there's no way I can pay ya back
but tha plan is ta show ya that I understand
you are appreciated...."³⁶⁴*

Denne somalieren knytter sitt eget liv og også andre innvandrerdommers liv på østkanten i Oslo direkte til de uttrykkene som rapartisten 2Pac kommer med i sine tekster. Han forteller også om hvordan rap-musikken gir utløp for aggresjonen han føler:

"De sloss, de derre gjengene i California og New York-i Los Angeles , west og east coast. (...) -jeg synes noen ganger han banner for mye (snakker nå om 2Pac), sier motherfucker og sånn .. men så er det noen tekster der han snakker om menneskebehandling – både riktig måter og hvorfor de sloss. 2Pac er mer forståelse enn de andre synes jeg. Jeg hører på tekstene (...) hvis du ser teksten liksom, skjønner meninga (...) de slåss for at de folka – det er akkurat som med B og A gjengen her i Oslo – det dreier seg om millioner av penger, og east coast dem er fattigfolk. Det er som folk fra Grünerløkka, mens west coast dem har penger og makta...Noen ganger skyter de hverandre. (...) 2Pac han er black power, han støtter de fattige svarte (...) Den musikken betyr mye for meg. Det er noen ganger jeg er deppa eller noe sånt.. så hjelper det å høre på den jævla... når dem banne så mye.. i institusjonen pleide jeg å høre på en sang som 2Pac sang, den heter 'Only God can change me'... og den sangen er alltid der når vi krangla, eller jeg klikka og gikk på rommet mitt: husk på det din djevel - det var meningen for meg: ingen andre kan forandre meg, uansett hva jeg vil eller hva de gjør mot meg... jeg bare fortsetter. Det er bare Gud som kan forandre meg....Samme faen hva dere sier (...) Noen ganger tenker jeg at dem lever akkurat som meg..noen ganger lurer jeg på om han snakker om akkurat det som skjer i mitt liv...det er noe av den beste musikken jeg vet. Jeg tror ikke jeg hadde klart det uten musikk....."

For denne gutten gir 2Pac også et håp om forandringer:

"Det er en sang som heter Changes. Hvis du hører på den sangen, han sier la oss forandre den måten vi behandler hverandre, den måten vi spiser, la oss forandre oss, la oss bli gode mennesker liksom.. han snakker om livet om hatet som er der når han våkner – med en pistol rundt seg og han er redd.. om han lever til neste timen.. så det er mye sannhet, det er ikke noe tull... -mange sanger som er aggressive".

Sangteksten han henviser til lyder slik:

³⁶⁴ Utdrag fra sangen "Dear Mama" av 2Pac

*"We gotta start makin' changes
learn to see me as a brother instead of 2 distant strangers
and that's how it's supposed to be
How can the Devil take a brother if he's close to me?
I'd love to go back to when we played as kids
but things changed, and that's the way it is
(...)
I see no changes all I see is racist faces
misplaced hate make disgrace to races
We under I wonder what it takes to make this
one better place, let's erase the wasted
(...)
We gotta make a change...
It's time for us a people to start makin' some changes.
Let's change the way we eat, let's change the way we live
and let's change the way we treat each other.
You see the old way wasn't working so it's on us to do
what we gotta do, to survive".³⁶⁵*

Oppsummeringer

Det er det individuelle perspektivet som er i fokus i dette kapitlet, hvordan den enkelte håndterer sin identitetsutvikling under oppveksten i Norge. De to livshistoriene som trekkes fram fra 1990-utvalget viser begge til veier mot segregerte posisjoner i det norske samfunnet. Det er likevel to ulike måter å utvikle det som ser ut som et felles tilhørighetsmønster på det tidspunktet disse personene intervjues. Det er to utganger mot en segregert tilværelse som ligner på hverandre, men som allikevel har sin spesielle forhistorie. Den ene livshistorien beskriver en essensialisert konstruksjon av det å være vietnameser og det å være annerledes enn etniske nordmenn. Den andre livshistorien beskriver en identitetskonstruksjon som oppstår gjennom forhandlinger med nærmeste familie og relasjonen denne somaliske jenta har til den lokale etniske minoritetsgruppen. De to livshistoriene viser at det er et individuelt mangfold under kategorien segresjon. Sammenligningen mellom oppveksten for den somaliske jenta og den vietnamesiske gutten viser at kjønn og alder er av vesentlig betydning for utvikling av tilhørighet. Det individuelle mangfoldet kommer tydelig fram når det gjøres en sammenligning med alle de enslige flyktningbarna i de fire utvalgene. Livshistoriene viser at tilhørighetsformer utvikles gjennom en kombinasjon av tilfeldige hendelser, historiske kontekster, personlige egenskaper, relasjonelle forhold og strukturelle mønstre.

Jeg påpeker i dette kapitlet at den segregerte tilhørighetsformen er et sentralt kjennetegn ved livshistoriene både i 1990-utvalget og i tibetanerutvalget. Når det gjelder

³⁶⁵ Utdrag fra sangen *Changes* av 2Pac.

tibetanerguttene er det rimelig grunn til å anta at den identitetspolitikken Tibetanerhjelpen førte for å holde barna mest mulig isolert fra det norske samfunnet, også har innvirkning på den enkeltes livssituasjon. Det er likevel forskjeller blant tibetanerne på hvordan de har håndtert dette i ettertid. Når det gjelder de jødiske og ungarske barnas oppvekst er tilhørighetsformene annerledes enn tibetanerne og 1990-utvalget. De viser til en mer assimilert posisjon i det norske samfunnet. Det er grunn til å anta at dette også har med den identitetspolitikken som råder i deres oppvekst. Det er likevel ikke slik at intensjonen i en bestemt identitetspolitikk nødvendigvis fører til en bestemt tilhørighetsform på det individuelle plan. Det er grunn til å anta at det er flere faktorer som er medvirkende til at en bestemt utvikling skjer, slik jeg også påviser ovenfor. Når det gjelder de jødiske og ungarske barna er de, slik jeg påpeker dette i forrige kapittel, få i antall, de er på mange måter usynlige i det norske landskapet og de utgjør ikke noe definert problem som i særlig grad drøftes på offentlige arenaer. Annerledesheten ved de jødiske barna og likheten ved de ungarske barna er ikke definert som noe det norske samfunnet skal gjøre noe med for at de skal assimileres. Det er en underforstått forventning om assimilasjon, og at de tar utdanning eller går ut i arbeidslivet.

Historiske endringer i de institusjonelle rammene for alenebarnas oppvekst har ulik betydning i de fire utvalgene. Det er i særlig grad endringer når det gjelder synet på barndom og oppvekst, i tillegg til utviklingen av velferdsstaten, jeg framhever som faktorer som endrer barnas oppvekstvilkår i den aktuelle perioden. Disse endringene i barnas oppvekst bidrar til å forstå bakgrunnen for at den historiske utviklingen. Det er to parallelle prosesser som i særlig grad har betydning. For det første skjer det i denne perioden en *individualisering* av barndommen og hva barn representerer i samfunnet. Denne prosessen innebærer endringer i relasjonen mellom foreldre og barn, der det skjer en intimisering eller sentimentalisering av synet på barndommen. Dette medfører en patologisering av enslige flyktningbarns situasjon. En utvikling mot økende grad av segregering og marginalisering kan forstås som en effekt av både patologisering og individualisering.

For det andre skjer det også en motsatt prosess, en *individueringsprosess* som er en konsekvens av en velferdspolitik. Individuering innebærer en politikk der det legges vekt på en likhetsideologi. En likhetspolitikk fokuserer også på det enkelte individ, men innebærer også samtidig en prosess som fører til økende grad av kategoriseringer og sosial kontroll. Dette kommer til uttrykk som en underforstått forventning om assimilasjon eller som en entydig framstilling av hvem de enslige mindreårige flyktningene er.

Det påpekes i dette kapitlet også en alternativ tilhørighetsform som også innebærer en segregert posisjon. Dette er en global ungdomskultur som finnes tilgjengelig, ikke bare for alenebarna i 1990-utvalget, men for alle ungdommer som vokser opp i Norge på 1990-tallet. Denne tilhørighetsformen omtales som en global afro-amerikansk ungdomskultur som også kan sees på som en form for motstandskultur. For de enslige flyktningbarna i 1990-utvalget er dette et tredje alternativ til todelingen mellom en majoritetstilhørighet og en minoritetstilhørighet. Den afro-amerikanske ungdomskulturen er en tilhørighetsform som går utenfor de etniske og kulturelle grensene som allerede er tydeliggjort gjennom de kategorier og posisjoner som tilbys i den etniske minoritetsgruppen eller de posisjoner innvandrerskapet gis i majoritetssamfunnet. Som jeg flere ganger har påpekt i denne avhandlingen er relasjonen de enslige flyktningbarna i 1990-utvalget har til det norske samfunnet og den etniske minoritetsgruppen ofte konfliktfylt.

Kap. 8. Tvetydighetens betydning

Denne avhandlingen er en sosiologisk og historisk sammenlignende studie av enslige flyktningbarns situasjon i Norge fra slutten av 1930-tallet og fram mot årtusenskiftet. Avhandlingen kan ses som en beskrivelse av en samfunnsutvikling over samme tidsperiode. Sosiologien som fag trenger å utvikle teoretiske og metodologiske tilnærminger i forhold til å studere de spørsmål som reises av globalisering, migrasjon og relaterte samfunnsfenomen. Denne studien av flyktningbarns oppvekst er nettopp et forsøk på å gi et bidrag til dette, gjennom å påpeke hvordan en genealogisk tilnærming kan utvide det teoretiske rammeverket som anvendes innen sosiologisk forskning.

Det norske samfunnet presenterer seg så å si gjennom historien om de enslige flyktningbarna, der det parallelt med de fire utvalgene av alenebarn og deres oppvekst skjer samfunnsmessige endringer på flere områder. På det sosialpolitiske område skjer det en framvekst av en skandinavisk velferdsmodell. Likeledes skjer det endringer når det gjelder synet på barn og barndom, samtidig som det skjer en utvikling i forhold til Norge som et mer flerkulturelt samfunn. Historien om de fire utvalgene av enslige flyktningbarn tydeliggjør to hovedtrekk i utviklingen fra de jødiske barna kommer til Norge i 1938/39 og fram til de enslige mindreårige flyktingene som ankommer på begynnelsen av 1990-tallet. Disse trekkene i samfunnsutviklingen har avgjørende betydning for de erfaringer de enslige flyktningbarna gjør under oppveksten.

Det er for det første en fortelling om hvordan et samfunn som det norske, over det aktuelle tidsrommet, på mange måter krymper når det gjelder forholdet mellom staten og den enkelte samfunnsborger. Det skjer en intimisering av den politiske styringen der grensene mellom det private og det offentlige i større grad blir utvisket. Denne historiske utviklingen innebærer at det skapes forventninger til hva staten og det offentlige skal bidra med både i forhold til enkeltmennesker og på ulike samfunnsområder, enten dette gjelder fordeling av velferd eller det gjelder hvilken rolle det offentlige har i forhold til barns oppvekst. Staten og det offentlige svarer på disse forventningene ved i større grad å gå inn på ulike områder som tidligere var et famileanliggende eller var oppgaver som frivillige organisasjoner tok seg av. Dette viser seg også når det gjelder alenebarna der offentlige myndigheter har en helt annen rolle i 1990-utvalget, enn det de har overfor de jødiske, ungarske og tibetanske barna. Forventninger om at staten og det offentlige skal ta hånd om disse barna kommer til uttrykk

både gjennom uttalelser fra fagpersoner, forskere og media. Staten er fra og med 1980-tallet en aktiv aktør både i utviklingen av mottaksapparatet og det lokale omsorgsarbeidet i den enkelte kommune. Dette kulminerer med en egen handlingsplan regjeringen Brundtland utformer i 1989, noe som medfører at arbeidet med enslige mindreårige flyktninger fra og med dette tidspunktet blir institusjonalisert som et eget område.

For det andre er denne avhandlingen også en fortelling om hvordan det norske samfunnet utformer en identitetspolitikk overfor *de andre*, eller i denne sammenhengen overfor *de fremmede* barna. Denne identitetspolitikken utformes innenfor rammene av et dilemma mellom solidaritet med en spesielt utsatt gruppe barn og opprettholdelsen av en restriktiv flyktning- og innvandringspolitikk. Identitetspolitikken utformes også over en historisk periode der det i forhold til de tre første utvalgene er en stor grad av entydighet og eksotisering av de enslige flyktningbarna, og der politikken også har stor legitimitet. Mens det utover 1980- og 90-tallet tegner seg et mer og mer tvetydig bilde av hvem de enslige flyktningbarna er og hvordan det norske samfunnet skal forholde seg til denne gruppen. Det er også en utvikling som i større grad går mot mindre legitimitet i forhold til den gjeldende politikken, både når det gjelder innvandring generelt men også i forhold til alenebarnas situasjon. Det tvetydige og det ukontrollerbare ved disse barna skaper behov for nye former for entydighet og sosial kontroll. Dette skjer ikke på samme måten som overfor de jødiske, ungarske og tibetanske barn der eksotisering og kategoriske identiteter var den gjeldende politikken. I stedet for slike kategoriske identiteter disse barna ble utsatt for³⁶⁶, går utviklingen mer mot det Calhoun omtaler som sosiale identiteter og det Foucault betegner som maktrelasjonene strategi og regjering³⁶⁷.

En slik utvikling som er beskrevet ovenfor får konsekvenser for hvordan identitetspolitikken utformes innenfor dilemmaet mellom anerkjennelse av likeverdighet og særegenhet. Jeg har i denne avhandlingen beskrevet den historiske utviklingen fra en forskjellsassimilering av de jødiske barna til en forskjellsintegrering av flyktningbarna i 1990-utvalget³⁶⁸. I mellom disse identitetsregimene er de ungarske barna utsatt for en likhetsassimilering, og de tibetanske barna for en forskjellssegregering. Både forskjellsposisjonene i tre av utvalgene og likhetsposisjonen i forhold til ungarerne inneholder elementer av kulturalisering eller etnosentrisme, slik jeg også påpeker dette gjennom et kritisk perspektiv på anerkjennelsesteoriene. Alle de identitetspolitiske posisjonene kan knyttes til

³⁶⁶ Jf Foucaults omtale av dominans som maktform. Dette har jeg tidligere drøftet i kap. 6.

³⁶⁷ Jf. Foucault (2002), jf. også omtale i kap.6.

³⁶⁸ Jf. kap. 5.

ulike former for *paternalisme* som også produserer historisk kunnskap om hvem de enslige flyktningbarna er, hva de representerer av utfordringer og hvilken tilnærming de skal ha til det norske samfunnet.

Denne avhandlingen påpeker at det på flere områder går et skille mellom 1990-utvalget og de tre andre utvalgene når det gjelder måter å forholde seg til enslige mindreårige flyktninger på. Jeg har satt disse skillelinjene, som jeg tidligere har drøftet gjennom de ulike kapitlene, inn i en tabell for å illustrere noen motsetninger.

Tabell 8.1. Noen sentrale trekk i den historiske utviklingen når det gjelder ulike måter å forholde seg til enslige mindreårige flyktninger på.

<u>Jødiske, ungarske og tibetanske barn:</u>	<u>Multietnisk utvalg barn (1990-utvalget):</u>
Paternalisme som dominans	Paternalisme som strategi
Kategoriske identiteter	Sosiale identiteter
Kollektiv identitet	Individualisering og individuering
Forskjellsassimilering, likhetsassimilering og forskjellssegering	Forskjellsintegrering
Raseideologi, likhetsideologi og eksotisering	Individuell valgfrihet og kulturbevaring
Stor legitimitet i identitetspolitikken og asylpolitikken	Liten legitimitet i identitetspolitikken og asylpolitikken
Eksotisering av enslige flyktningbarn	Patologisering av enslige flyktningbarn

Det er på mange måter problematisk å sette disse utviklingstrekkene inn i en slik tabell som dette, fordi kategoriene blir grove og unøyaktige. For eksempel vil paternalisme som maktrelasjon i følge Foucault ofte bestå av en kombinasjon av både dominans, strategi og regjering. Det samme gjelder identitetspolitikken som ofte vil bestå av både kategoriske og

sosiale identiteter. Dessuten er todelingen mellom 1990-utvalget og de tre andre utvalgene en forenkling, selv om et slikt skille gjentatte ganger er påpekt i denne avhandlingen. En slik tabell gir likevel uttrykk for noen sentrale utviklingstrekk og tendenser som er viktig å få fram gjennom en slik historisk komparativ studie som dette er.

Paternalisme som strategi

Samtidens behov for en entydig framstilling av hvem de enslige flyktningbarna er og hva de trenger av støtte og omsorg for å tilpasse seg det norske samfunnet, er et felles trekk ved alle de fire utvalgene som er representert i denne studien. Ulike former for eksotisering i forhold til de jødiske, ungarske og tibetanske barna og den individuelle valgfriheten kombinert med kulturbevaring i forhold til 1990-utvalget, viser hvor viktig det er å skape sosial orden gjennom entydighet når det ankommer barn som utfordrer det norske samfunnet i forhold til normer og verdier knyttet til omsorg, tilhørighet, sosialisering og andre gjeldende *sannhetsregimer* som berører samfunnets selvforståelse. Denne entydigheten kommer til uttrykk på forskjellig vis og kan knyttes til ulike former for paternalisme. Når det gjelder de jødiske og ungarske barna kommer den paternalistiske holdningen til uttrykk gjennom en underforstått forventning om assimilering. Det er grunn til å anta at disse forventningene er en dominerende representasjon som tas for gitt, og heller ikke blir satt spørsmålsteget ved. Det samme gjelder de rasemessige hensyn som tas til jødene, og forventninger om likhet når det gjelder de ungarske guttene. Når det gjelder tibetanerne er disse også utsatt for en paternalisme som kan knyttes til dominans (Foucault 2002), både gjennom den praktiske omsorgen og i gjennomføringen av den segregeringspolitikken Tibetanerhjelpen sto for og den eksotisering de ble utsatt for av omgivelsene.

Paternalisme er ofte knyttet til konnotasjoner som noe undertrykkende og kvelende ved en relasjon. Det knyttes også til former for *formynderi* og dermed til noe negativt i en politisk sammenheng. På et relasjonelt nivå kan paternalisme uttrykkes på denne måten: "*Jeg vet bedre enn deg selv hva som er best for deg, og det gir meg rett til å bestemme for deg*"³⁶⁹. Eller det kan også uttrykkes på denne måten: "*Jeg vet hvordan du skal bli lykkelig*". Prototypen på paternalisme er relasjonen mellom foreldre og barn, der den følelsesmessige relasjonen er viktig sammen med det å bry seg om sine barn. Selv om paternalisme på mange måter ikke kan forsvares er den på noen områder både nødvendig og uunngåelig, slik som i

³⁶⁹ Dette sitatet er hentet fra Jon Elsters artikkel om paternalisme i Pax Leksikon (Elster 1980). Jf. også Elster (1979)

foreldre-barn relasjonen. Den er også nødvendig i arbeidet med de enslige flyktningbarna. Det er viktig at noen bryr seg om alenebarnas situasjon, enten dette er representanter fra de frivillige organisasjonene eller det er offentlige myndighetspersoner. Motsetningen til paternalisme er *likegyldighet*, noe som ikke er et aktuelt alternativ i dette arbeidet. Valget mellom det Kirkebæk (2002) omtaler som *paternalismens kvelende favntak* versus *likegyldighetens individualistiske frihetsdyrkelse*, kan knyttes til et av de mange dilemmaer eller tvetydigheter som finnes i dette feltet, i dette tilfelle mellom flyktningbarnas selvstendighet eller individuelle frihet og en påtvungen avhengighet³⁷⁰. Et dilemma som blir særlig tydeliggjort under framveksten av en velferdsstat som både skal myndiggjøre svake grupper samtidig som de også skal ta hånd om dem. På samme måten som Bauman (1996) påpeker at *kommunitarismen* som samfunnsform ikke kan erstattes av en ren *liberalisme*, kan dilemmaet mellom selvstendighet og avhengighet³⁷¹ som sådan heller ikke løses. Det er et dilemma som alltid vil være til stede i det postmoderne samfunn. Bauman påpeker dette når han omtaler de ulike samfunnsformasjonene:

”Both communitarism and liberalism are projections of dreams born of real contradiction inherent in the plight of autonomous individuals. Each one is but a one-sided projection, which for the sake of its own coherence tends to gloss over the fact that none of the virtues of the individual’s plight may survive the elimination of its banes. Community without freedom is a project as horrifying as freedom without community. For better or worse, the life of the autonomous individual cannot but be navigated between the two equally unattractive extremes. For better or worse, steering clear of both is all the chance of meaningful and dignified life human individuals may reasonably hope for, however much is done by the philosophers to bar them from facing that truth”. (Bauman 1996:89)

Problemet med paternalisme kommer særlig til uttrykk på det politiske område, når de positive holdningene til de enslige flyktningbarna som en gruppe verdig trengende også knyttes til identitetspolitikk. Jeg har i denne avhandlingen vist til mange eksempler på hvordan dette kommer til uttrykk i forhold til en anerkjennelsens politikk. Denne anerkjennelsens politikk kommer i stor grad til uttrykk nettopp som former for paternalisme, hvor enten myndighetene eller de frivillige organisasjonene har bestemt hva som er til det beste for flyktningbarna både i forhold til spørsmål omkring tilhørighet og omsorg. Det som kjennetegner paternalisme som politisk holdning er positive følelser for en bestemt svak eller utsatt gruppe, kombinert med en diskriminerende politikk (Jackman 1994). Den

³⁷⁰ Jf. omtale av dette dilemmaet i kap. 3.

³⁷¹ Dilemmaet mellom selvstendighet og avhengighet er også knyttet til ulike samfunnsformasjoner og dermed også en del av dilemmaet mellom kommunitarisme og liberalisme.

diskriminerende politikken er så og si en effekt av denne typen politiske holdning. Jackman definerer paternalisme som:

”Dominant attitudes that are paternalistic combine positive feelings towards subordinates with discriminatory policy dispositions. By taking over the definitions of subordinates’ interests, dominant groups bring themselves to believe that the inequalities that they seek to perpetuate are actually to everyone’s benefit. This frees them to practice the inequality without any sense of unpleasantness or hostility. Instead, they can discriminate against subordinates while professing warm feelings towards them and indulging in a gratifying sense of duty and obligation”.
(Jackman 1994:271)

Tibetanerguttenes oppvekst på 1960-tallet er et eksempel på en slik form for paternalisme som her er beskrevet. En paternalisme som på mange måter inneholder gode hensikter og stort engasjement. De tibetanerne som er intervjuet forteller om gode erfaringer under oppveksten i Norge når det gjelder omsorg og det å bli tatt vare på. Men samtidig er Tibetanerhjelpens innsats også et eksempel på at det tas avgjørelser om hvilket forhold guttene skal ha til det norske samfunnet, som går på bekostning av den individuelle friheten til selv å bestemme hvem de vil ha kontakt med, hvilke utdanningsplaner de har og hva de ønsker i forhold til sitt opphold i Norge. Denne formen for paternalisme har utgangspunkt i at de som har sørget for at tibetanerne kommer til Norge også vet best hva det er de trenger når de oppholder seg her i landet og hvilken framtid de skal ha når de returnerer til India.

Holdningene overfor de tibetanske guttene står i kontrast til hvordan offentlige myndigheter forholder seg til enslige mindreårige flyktninger på 1990-tallet. Disse holdningene kan også sies å være paternalistiske, men de er skjult bak uttalte målsettinger om den enkeltes valgfrihet og intensjoner om å skape mangfold. Når den individuelle friheten på denne måten framheves gjennom identitetspolitikken på 1990-tallet, kan dette knyttes til en samfunnsutvikling som går i en mer liberalistisk retning. Det er grunn til å anta at en individualisering av de enslige mindreårige flyktingene fyller en samfunnsmessig funksjon som støtter opp om den gjeldende diskursive formasjonen. Neumann (2002) omtaler dette som at man skaper individer som tjener den sosiale orden som liberalismen forutsetter. Det enkelte flyktningsbarns valgfrihet når det gjelder tilhørighet kan knyttes til en slik opprettholdelse av en sosial orden.

Samtidig med at staten er individualiserende foregår det en annen prosess som jeg i denne avhandlingen har omtalt som en individueringsprosess. Med det menes at staten og de offentlige myndighetene både er individualiserende og totalitær på samme tid, gjennom at det allikevel finnes prosedyrer for hvordan disse barna skal håndteres. Det er grunn til å anta at

den valgfriheten som kommer til uttrykk i offentlige dokumenter om innvandrerungdom på slutten av 1980-tallet og videre utover 1990-tallet skjuler en form for disiplinering som består av en underforstått normalisering av alenebarnas oppvekst, og der en etnosentrisk holdning både fra en likhetsposisjon og en forskjellsposisjon fører til en kulturalisering av hvem disse barna er og hvilke problemer de forventes å få i det norske samfunnet. Det innebærer at de på tross av den uttalte individuelle valgfriheten likevel etter myndighetenes syn, har behov for egne prosedyrer for sosialisering inn i det norske. Gjennom former for kulturalisering skapes et bilde av *dem* som annerledes enn *oss*, og at de trenger en egen vei inn i det norske samfunnet. Paternalismen kommer til uttrykk gjennom at staten bestemmer at barna skal ta vare på sin etniske og kulturelle bakgrunn, før de slippes ut i et liberalt samfunn som det norske. Det offentlige hjelpeapparatet skal således hjelpe disse barna til å takle vår kompliserte hverdag.

Den individuelle friheten er på mange måter en risikofaktor i det postmoderne samfunn (Frønes 1998, Bauman 2000 og Neumann 2002). Dette krever en form for disiplinering eller sosial kontroll gjennom de prosesser jeg har beskrevet ovenfor. Det er dette jeg påpeker som en annen form for paternalisme enn den de jødiske, ungarske og tibetanske barna blir utsatt for. En paternalisme som kan knyttes til det Foucault (2002) omtaler som maktrelasjoner mer preget av strategi og regjering enn av dominans. Det er grunn til å anta at effekten av en slik paternalisme fører til at de enslige flyktningbarna i 1990-utvalget på mange områder blir overlatt til seg selv og prisgitt den relasjonen de har til egen etnisk gruppe, samtidig som de på andre områder blir omfattet av reguleringer og sosial kontroll. Det er også grunn til å anta at motstandsprosesser vil ha ulike uttrykk i de to formene for paternalisme. Mens en relasjon som er preget av dominans gir mindre muligheter for motstand og dannelse av motkulturer, gir relasjoner preget av strategi større åpning for dette. Jeg påviser dette i mitt datamateriale gjennom at det er flere konflikter og mer motstand i 1990-utvalget enn i de tre andre utvalgene. Slike eksempler på motstand og produksjon av motkunnskap kommer til uttrykk i de ulike livshistoriene gjennom segregeringsprosesser og tilhørigheter til en afroamerikansk svart ungdomskultur.

Reproduksjon av ulikhet

Den gjeldende identitetspolitikken overfor de enslige flyktningbarna føres i all hovedsak fra en forskjellsposisjon. Dette gjelder den politikken offentlige myndigheter fører i forhold til alle de fire utvalgene, så vel som de frivillige organisasjonenes politikk overfor de jødiske, ungarske og tibetanske barna. Både når det gjelder tilhørighetsformer og andre forhold ved

barnas oppvekst fokuseres det på hvilken måte disse barna er annerledes enn *oss*. Dette kommer til uttrykk enten gjennom rasemessige forskjeller, at *de* er mer preget av religion og sine tradisjoner enn det *vi* er, at *de* både samfunnsmessig og kulturelt har en mer tradisjonell eller annerledes bakgrunn enn det *vi* har. Selv ungarerne som i utgangspunktet ble mottatt som helter som var lik oss både kulturelt sett og på bakgrunn av den historiske situasjonen i Ungarn, viste seg å være annerledes. De skulle derfor på mange måter tvinges til å bli norske så fort som mulig, både for å bekrefte likheten med oss og fordi det var til det beste for dem. En slik paternalistisk holdning til ungarerne kommer til uttrykk i hvordan de skulle tilpasse seg det norske samfunnet gjennom normalisering, akklimatisering og nedsliping.

Det er ikke bare holdninger til de ungarske barna som gir uttrykk for en slik form for paternalisme. Denne studien viser at den paternalistiske holdningen til alle de fire utvalgene av enslige flyktningbarn også kan knyttes til former for etnosentrisme og kulturalisering. Det er en kombinasjon av paternalisme og kulturalisering som fører til en reproduksjon av det Foucault (1982) omtaler som en oppdelende praksis, som gjennom historien gjensker bilder av alenebarna som bekrefter deres annerledeshet og at de har en annen tilhørighet enn det *vi* har. Historien gjentar seg så og si gjennom kunnskapen som produseres i de diskursive formasjonene som omgir de fire utvalgene av alenebarn, fra det jødiske utvalget til de enslige mindreårige flyktningene som kommer på 1990-tallet. De jødiske barna framstilles gjennom sin rasetilhørighet og med egenskaper det norske samfunnet ikke ønsker skal komme til uttrykk eller bli verdsatt i fellesskapet. Eksempler på slike egenskaper er framstillinger av jødernes foretaksomhet i arbeidslivet, tendenser til isolasjon med egen etnisk gruppe og dermed økt fare for en norsk antisemittisme. Denne måten å forholde seg til jødene på innebærer en kombinasjon av eksotisering fra en etnosentrisk posisjon og holdninger om at *vi* vet best hva som gjelder for disse barna.

Når det gjelder de andre utvalgene av alenebarn viser denne studien også gjentagende paternalistiske holdninger, kombinert med en kunnskapsproduksjon som utgår fra en etnosentrisk posisjon. Dette gjelder også holdninger til hvordan de tibetanske guttene er preget av sin tradisjonelle bakgrunn og at *de* i mye større grad enn det *vi* er, er styrt av religiøse forestillinger og sin kulturelle bakgrunn. Disse holdningene har betydning for hvordan omgivelsene forholder seg til tibetanerguttene oppvekst, der det blir viktig å holde dem isolert fra det norske samfunnet slik at de skal kunne bevare sin kultur og sin religion. Det er for så vidt ikke noe galt i dette, og en slik form for paternalisme gjenspeiler også gode intensjoner om å hjelpe disse barna til å gjøre en framtidig innsats for Tibets sak. Problemet

kommer imidlertid til uttrykk gjennom den individuelle tvangen dette innebærer, og at de norske hjelperne vet best hva det enkelte barnet trenger av omsorg og framtidsplanlegging.

Samfunnets holdninger til alenebarna har betydning for hvordan den enkelte ser på seg selv. En somalier fra 1990-utvalget som forteller hvorfor han ikke satser på utdanning, er et eksempel på at den enkelte overtar samfunnets diskriminerende holdninger til han som arbeidssøker. Begrunnelsen denne somalieren gir er at han ikke kan se at utdanning gir bedre jobbmuligheter i framtiden. Det er imidlertid ikke bare en diskurs om alenebarna eller innvandrernes situasjon i seg selv som har innvirkning på den enkeltes selvforståelse. Det er også andre samfunnsprosesser som har betydning. Jeg har tidligere i denne studien påvist at de historiske endringene på det strukturelle og det politiske nivå også forsterker synet på alenebarna som annerledes. Dette gjelder både effekter av en barndomsdiskurs som innebærer en individualisering og diskurser knyttet til utviklingen av en velferdsstat som innebærer individueringprosesser. Mens det i de jødiske, ungarske og tibetanske utvalgene er stor avstand mellom det politiske nivået og det relasjonelle omsorgsnivået, er dette annerledes i 1990-utvalget. Når det gjelder disse barna er både staten og de lokale myndighetene inne i bildet og utformer både hvilken tilhørighetsformer disse barna trenger og hvilke andre behov disse barna har for omsorg og et trygt oppvekstmiljø. Det er grunn til å anta at de historiske endringene har betydning for relasjonen mellom de enslige flyktningbarna og deres hjelperne. Hvilke holdninger byråkrater i Justisdepartementet har når det gjelder rasemessige hensyn overfor jødene på 1930-tallet, har sannsynligvis mindre betydning enn når omsorgsarbeideren en tamilsk ungdom møter i det daglige har formeninger om kulturbevaring og hvilke kulturelle hensyn som bør tas i omsorgssituasjonen.

En annen tendens som også gjentar seg i de fire historiene om alenebarna, er at forskjellene eller likhetene³⁷² har en tendens til å overskygge andre trekk ved disse barna slik som kjønn, klassebakgrunn og personlige erfaringer. Måten dette kommer til uttrykk på i de fire utvalgene er ulikt. Det er grunn til å anta at når det på slutten av 1930-tallet ble søkt om innreisestillatelse for de jødiske barna, ble hensynet til den enkeltes behov for beskyttelse, og hensynet til den trusselen mange av disse barna sto overfor, overskygget av de rasemessige forskjellene og hensynet til hva det ville innebære for det norske samfunnet dersom det ble en for stor koloni av jøder her i landet. Likeledes viser det historiske materialet at likhetsposisjonen i forhold til de ungarske barna overskygget de individuelle forutsetningene disse guttene hadde for å klare seg i Norge. Noen av de guttene som kom i 1956 hadde store

³⁷² En likhetsposisjon som gjelder de ungarske barna.

vanskeligheter for å tilpasse seg, og flere av disse hadde en bakgrunn fra Ungarn som ikke akkurat bekreftet forventninger de ble møtt med i det norske samfunnet. En av sosialarbeiderne som hadde et ansvar for disse guttene hevder at noen av dem hadde en uheldig bakgrunn fra hjemlandet, og at de nærmest hadde levd som gategutter fra de var små.

Det tydeligste eksempel på at forskjeller overskygger andre sider ved barnas situasjon, er den måten tibetanerne blir møtt på. Forestillinger om at tibetanerne er avhengig av en gruppetilhørighet og at de har en flokkmentalitet, medfører at de i møte med hjelperne i mindre grad blir behandlet som enkeltindivider. Dette får konsekvenser på flere områder, slik som i forhold til hvordan Tibetanerhjelpen møter guttenes ønsker om å ta mer utdanning før de skal returnere til India. I motsetning til holdninger til tibetanerne er det ikke like tydelig hvilke holdninger som er dominerende overfor 1990-utvalget. Dette fordi den offisielle identitetspolitikken understreker den enkeltes valgfrihet i forhold til tilhørighet. Men denne friheten er knyttet til en kulturalisering av barnas oppvekst, der den uttrykte likhetsposisjonen skjuler en forestilling om hvor viktig det autentiske eller den kulturelle bakgrunnen spiller i disse barnas liv. Livshistoriene som kommer til uttrykk i min studie viser at det er grunn til å anta at denne forskjellsposisjonen overskygger likheten og den individuelle valgfriheten.

Historien om de enslige flyktningbarna viser at det er mange enkeltpersoner og organisasjoner som engasjerer seg. Dette gjelder både når det er frivillige organisasjoner og når det er offentlige myndigheter som tar et ansvar for barnas situasjon. Sånn sett er det liten grunn til å hevde at selve omsorgsrelasjonene er annerledes når det er en representant fra KFUM som engasjerer seg i arbeidet med de ungarske guttene på 1950-tallet enn når det er en kommunalt ansatt som arbeider med et bofellesskap for tamilske ungdommer på 1990-tallet. Det er også liten grunn til å anta at statlige byråkrater i sin samtid har mindre akseptable holdninger til disse barna på 1930-tallet enn det de har på 1990-tallet. Det kan likevel virke slik når jeg i denne avhandlingen fokuserer på maktrelasjoner fra et nåtidsperspektiv, og i den sammenhengen trekker fram de rasemessige hensynene som tas overfor de jødiske flyktningene. Fra et nåtidsperspektiv er slike holdninger helt uakseptable, mens det er mer utydelig hvilke implikasjoner dagens holdninger til de enslige flyktningbarna har.

En genealogisk tilnærming, som jeg anvender i denne studien, tydeliggjør at det i forhold til de fire utvalgene av alenebarn utvikles en samtidskunnskap som reproducerer forestillinger om hvem disse barna er og hvilke behov de har for støtte når det gjelder å tilpasse seg det samfunnet de har kommet til. De diskursive formasjonene som dannes i de historiske periodene som er aktuelle, reproducerer således kategorier om hvem de enslige flyktningbarna er. Det betyr at selve forståelsen av hvem de er eller hvilken funksjon eller

effekt det har at de oppholder seg i Norge, har endret karakter fra de jødiske barna kommer på slutten av 1930-tallet og fram mot 1990-utvalget av alenebarn, men at denne kunnskapsproduksjonen fortsatt skaper ulikhet og skillelinjer mellom *oss* og *de andre*.

Tvetydighetens betydning

Denne studien påpeker det tvetydige ved de enslige flyktningbarnas situasjon. Samtidig påpekes også entydige holdninger i samtiden når det gjelder identitetspolitikk og andre faktorer som har betydning under oppveksten. Entydigheten kan knyttes til en kollektiv forståelse av hva disse barna representerer i de fire historiske periodene, mens tvetydighetene i særlig grad kommer til uttrykk gjennom et historisk tilbakeblikk og de individuelle livshistorienes kontrast til den kollektive forståelsen som oppstår i samtiden. Det å ha et entydig bilde av en situasjon fremmer til dels viktige formål når det gjelder enslige flyktningbarns situasjon. For det første skapes og opprettholdes et engasjement når man tror på det man holder på med, og det fører til nødvendig handling overfor de barna dette gjelder. Jeg påstår ikke dermed at det entydige er en nødvendig forutsetning for å engasjere seg i andre menneskers liv, men at det likevel fremmer en kollektiv forståelse som innebærer solidariske handlinger. Likeledes skaper det entydige en sosial orden, og en kollektiv oppslutning om løsninger på de problemer som er aktuelle. Dette medfører også at arbeidet med enslige flyktningbarn oppleves som håndterbart og meningsfullt.

Entydige holdninger fører imidlertid også til paternalisme, slik jeg har påpekt i dette kapitlet, og til utøvelse av dominans og makt. Bakgrunnen for at slike holdninger oppstår er nettopp behovet for en sosial orden som bekrefter dominerende interesser, og som dermed også fremmer bestemte løsninger på ulike interessekonflikter i et samfunn. Det er ikke alltid at entydighet fører til gode løsninger for dem det gjelder. I stedet skapes gjerne nye problemer. Kollektive forestillinger om hvilke individuelle motiver de enslige mindreårige har for å flykte fra hjemlandet, skaper holdninger til disse barna som får betydning både i asylpolitikken og i den praktiske omsorgen. I tillegg skapes gjerne en harmonisk forståelse av barnas situasjon og hvilken frivillig eller offentlig innsats som gjøres for denne gruppen barn. Dette er med å tilsløre de interessekonflikter som finnes i dette feltet. Jeg har i denne avhandlingen påpekt flere interessekonflikter som skjules bak gode intensjoner om 'barnets beste' eller andre gode formål. Det foreliggende materiale viser at det ikke alltid er hensynet til det enkelte barnet som står i fokus. Derimot kan det være hensynet til økonomiske sider ved disse barnas opphold i Norge eller hensynet til interesser innenfor områder som utenrikspolitikken, asylpolitikken eller hensyn til den innenrikspolitiske situasjonen i Norge.

De entydige holdningene jeg påpeker i denne studien, kan knyttes til former for essensialiseringer i forhold til de enslige flyktningbarna. Dette gjelder både holdninger til hvem de er, den identitetspolitikken som gjennomføres og andre sider ved barnas oppvekst i Norge. Dette har jeg påpekt gjennom de rasemessige hensyn som tas til de jødiske barna, likhetstanken overfor ungarene, eksotiseringen av de tibetanske guttene og den individuelle valgfriheten som er kombinert med kulturbevaring i forhold til 1990-utvalget. Sånn sett er essensialisering et sentralt trekk ved det norske samfunnets holdninger til alle de fire utvalgene av alenebarn. Essensialisering som fenomen knyttes gjerne til dominerende holdninger og til maktrelasjoner, gjerne som en identitetspolitikk som tildeler kategoriske identiteter når det gjelder hvilken betydning kulturell og etnisk bakgrunn har. På mange måter tvinger entydighet også fram løsninger, som for eksempel innenfor det identitetspolitiske område. Jeg har påpekt dette når det gjelder hvordan en forskjellspolitikk ofte har en tendens til å overskygge likeverdigheten, slik holdningene til de tibetanske barna er et eksempel på. Likeledes hvordan en likhetspolitikk har en tendens til å overskygge forskjeller og særegenheter. Holdningene til de ungarske guttene på 1950-tallet er eksempel på dette.

Essensialiseringer i forhold til en bestemt situasjon eller en bestemt sosial gruppe mennesker, kan være strategisk viktig i en utviklingsprosess når det gjelder en minoritetsgruppes tilnærming til det norske samfunnet. Med det menes ikke en identitetspolitikk som påtvinges ovenfra slik en integreringspolitikk utøves overfor 1990-utvalget og slik Tibetanerhjelpen gjennomfører en segregeringspolitikk overfor de tibetanske guttene, men en identitetspolitikk som kommer nedenfra enten fra den enkelte eller som en sosial gruppes mobilisering. Det er grunn til å anta at produksjon av motkunnskap som innebærer en form for essensialisering av identitet, skaper et grunnlag for endringer i samfunnets holdninger til en minoritetsgruppe. Dette gjelder både i forhold til likeverdighet og særegenhet.

Det som kjennetegner en slik *strategisk essensialisering* er at det er en midlertidig tilstand, et overgangsfenomen for å motvirke effektene av assimilering og kulturalisering. Dette kan også innebære en essensialisering av makt og dominans for å tydeliggjøre hvilke prosesser som har betydning i en bestemt situasjon, jf. den genealogiske tilnærmingen til historien. Eksempel på hvordan en strategisk essensialisering fungerer i forhold til de enslige flyktningbarna, er den motstanden en *likhetsassimilering* overfor de ungarske guttene kommer

til uttrykk gjennom en individuell og gruppemessig mobilisering av kulturelle forskjeller³⁷³. Et annet eksempl er hvordan motstanden mot en *forskjellsintegrering* av 1990-utvalget av alenebarn kommer til uttrykk som segregering og dannelsen av alternative motstandskulturer.

Det tvetydige aspektet ved alenebarnas situasjon er særlig framtrødende i forhold til 1990-utvalget. Dette kan knyttes til hvilket samfunn de fire utvalgene av barn kommer til, og de samfunnsmessige endringene som skjer i den aktuelle perioden. Holdninger til innvandringspørsmål generelt i det norske samfunnet er eksempel på en slik endring som skjer i det aktuelle tidsrommet, og som har stor betydning for hvordan alenebarna møtes på 1990-tallet. Dette kommer til uttrykk gjennom ambivalensen mellom å anse alenebarna som verdige til å motta beskyttelse fra det norske samfunnet, det vil si at de er *reelle* eller *politiske* flyktninger, i motsetning til å anse dem som *ankerbarn* og *økonomiske* flyktninger der de selv eller deres familier er ute etter å få del i *våre* velferdsgoder. Det er grunn til å anta at slike motsetninger fører til at innvandringspolitikken har liten legitimitet blant folk flest. Dette medfører også diskursive formasjoner som gjør det enklere å gjennomføre en restriktiv innvandringspolitikk, der hensynet til det solidariske med en utsatt gruppe barn og hensynet til *barnets beste* som prinsipp, kommer i bakgrunnen. Dette gir seg utslag i hvordan myndighetenes politikk utformes både når det gjelder identitetspolitikken, asylpolitikken, holdninger til tilbakevending og familiegjenforening, og likeledes i forhold til hvilke rettigheter disse barna har når det gjelder omsorg og utdanning.

Når jeg i denne studien påpeker det tvetydige ved enslige flyktningsbarns situasjon, kan dette ses på som en form for *dekonstruksjon* av de aktuelle holdningene til hva disse barna representerer i det norske samfunnet. En teoretisering av tvetydigheten, slik Taylors og Honneths anerkjennelsesteorier er et forsøk på, hjelper ikke når disse teoriene forankres i en gitt universell kunnskap om hva anerkjennelse på ulike områder innebærer. Gressgård (2002) påpeker også dette når hun hevder at slike teorier, som hun omtaler som *en teoretisk dekonstruksjon av identitet*, ikke vil være til hjelp så lenge den diskursive praksis fortsetter å utpeke avvik gjennom sine identitetsmarkører. Foucault omtaler dette som en oppdelende praksis og en kunnskapsproduksjon som gjentas gjennom historien.

En dekonstruksjon av den diskursive praksis i forhold til enslige flyktningsbarns situasjon avdekker underliggende interessekonflikter og maktrelasjoner på ulike områder. Likeledes synliggjør en slik dekonstruksjon de mange dilemmaer som finnes i dette arbeidet.

³⁷³ Denne motstanden er ikke særlig synlig i mitt datamateriale, men det er grunn til å anta at denne motstanden likevel finnes gjennom hvordan den enkelte informant forteller om sine individuelle motiver for å flykte fra Ungarn.

Selv om jeg tidligere har påpekt at entydigheten fremmer engasjement og er handlingsrettet, er en dekonstruksjon av slike holdninger avgjørende for å komme fram til nye veier å håndtere det mangfoldet og de utfordringer disse barna representerer. Dilemmaet i forhold til de enslige flyktningsbarna er hvordan samfunnet skal være solidarisk med en utsatt gruppe barn uten at dette medfører paternalisme og kulturalisering. Arbeidet med enslige mindreårige flyktninger er avhengig av både en viss form for entydighet, men samtidig også en dekonstruksjon av slike holdninger gjennom en synliggjøring av de mange motsetninger dette arbeidet også representerer.

En genealogisk tilnærming til det historiske materiale som foreligger i denne studien tydeliggjør mange motsetninger og dilemmaer. Dette er gjennomgående i hele avhandlingen og gjentas også i dette avsluttende kapitlet. Mange forhold er avdekket gjennom en dekonstruksjon av historien, og viser det komplekse i det å håndtere arbeidet med denne spesielle gruppen barn. Et nærliggende spørsmål til slutt vil da være; hva innebærer all denne kunnskapen? Finnes det alternative handlingsmuligheter for staten eller andre aktuelle instanser som står overfor de mange dilemmaer som finnes i dette arbeidet? Det er flere mulige innfallsvinkler til et slikt spørsmål. For det første skaper en genealogisk tilnærming til historien det Schaanning (2000) omtaler som en idèhistorisk intervensjon, som i seg selv vekker usikkerhet og villrede, og derigjennom kan føre til en nyorientering og transformasjon av eksisterende praksiser og institusjoner. Schaanning bygger her på Foucault sine tekster, og påpeker at: *”den intellektuelles oppgave er ikke å fortelle hvordan de undertrykte har det og hva de lengter etter, men å gi dem strategiske nyttige analyser til sine situasjonsdefinisjoner og alternative programmer”* (Schaanning 2000:163). Problemet med en slik form for intervensjon er at dette ikke peker på de alternativer som finnes, og heller ikke tar høyde for uønskede effekter av en slik tilnærming.

Foucault viser gjennom sine tekster og historiske analyser at han ikke bare vil intervensjon i seg selv, men at han også ønsker spesielle effekter av sine undersøkelser³⁷⁴. Han ønsker både å få fram den skjulte historien og den underkuede og tause kunnskapen om det fenomenet han studerer. De som utnytter slik historisk kunnskap mener han kan skape muligheter både for politisk handling og bidra til kampen for et bedre samfunn. Han påpeker at genealogiens beskrivelser av historisk praksis er særdeles egnet til slike formål. Men samtidig holder Foucault fast på at han som vitenskapsmann ikke kan ta stilling i en bestemt sak, eller foreslå hvilke tiltak som må settes iverk. Det er derimot i følge Foucault den som

³⁷⁴ Jf. Foucault (1980), se også Schaanning (2000).

utsettes for slike dominansstrukturer, som genealogien påpeker, som må formulere de alternativene som finnes. Dette betyr i denne sammenhengen ikke at staten eller andre aktuelle aktører skal fraskrive seg et ansvar i forhold til enslige flyktningbarns situasjon, men at disse aktørene har en viss grad av ydmykhet i forhold til de komplekse prosessene som dette arbeidet innebærer.

En måte å nærme seg spørsmålet om å komme fram til handlingsalternativer, er det Gressgård (2002) peker på som åpenhet for det ubestemte eller i denne sammenhengen for det tvetydige. Det betyr at det gis muligheter for å organisere motstand mot de gjeldende forestillingene om hvordan arbeidet med de enslige flyktningbarna skal håndteres. Dette gjelder i særlig grad motstand mot et entydig bilde av de enslige flyktningbarna, og de dominansstrukturene dette ofte innebærer. Gressgård (2002:231) knytter denne motstanden til forskyvning og destabilisering av konforme forestillinger, herunder forestillinger om *oss* og *de andre*. Likeledes at motstand mot dominans kan knyttes til forståelse av den enkeltes selvforståelse, identitetsformasjoner og konseptualisering av ”*det gode liv*”, og ikke minst til det å forstå effektene av de eksisterende maktformasjonene.

Litteraturliste:

- Andersen, Niels Å.: *Diskursive analyseredskaper.*
Nyt fra Samfundsvidenskabene 1999
- Andersson, Mette: *Det er ingen som kjenner meg. Unge enslige flyktninger i eksil.*
IMER/Norge, Notat 108. Universitetet i Bergen 1994
- Andersson, Mette: *Enslige mindreårige - de unges ønsker og det kommunale tilbud.*
Innlegg på IMER-programmets avslutningskonferanse Oslo 04.11.96.
- Andreassen,
Karianne: *Er det formelle grunnlaget for å plassere enslige mindreårige
asylsøkere i mottak, i strid med legalitetsprinsippet og
Barnekonvensjonens artikkel 2 om ikke-diskriminering?*
Spesialoppgave, UiO, Juridisk fakultet 2003
- Back, Les: *New Ethnicities and Urban Culture - racism and multiculturalism in young
lives.* St. Martin's Press 1996
- Bae, Berit &
Waastad, Jan E. (red.): *Erkjennelse og anerkjennelse. Perspektiv på relasjoner.*
Universitetsforlaget 1992.
- Balog, Kari Leine: *Fra paprika til fiskeboller. Ungarnaksjonen 1956-1959.*
Delta Internasjonalt KFUK-KFUM 1996
- Balog, Kari Leine: *Ut på egen hånd.*
Genesis Forlag 1997
- Barne- og familie-
Departementet: *Fosterhjem. Retningslinjer til lov om barneverntjenester av
17. juli 1992.* BFD 1993. Q-0836 TRE
- Barne- og familie-
departementet: *Særskilt kommunalt tilskudd til enslige mindreårige asylsøkere og
flyktninger (Kap. 854, Post 64.)* BFD 1995
- Barne- og familie-
departementet: *Statsrefusjon for utgifter til tiltak for enslige mindreårige asylsøkere og
flyktninger.* BFD, 17. januar 2000
- Barne- og familie-
departementet: *Håndbok for kommunene om arbeid med enslige mindreårige
asylsøkere og flyktninger.* BFD 2001

- Baumann,Zygmunt: *Thinking sociologically.*
Basil Blackwell Ltd. 1990
- Baumann,Zygmunt: "On Communitarians and Human Freedom. Or, How to Square the Circle". I: *Theory, Culture & Society. Nr 2, 1996. Volum 13. Sage Publication.*
- Baumann,Zygmunt: *Savnet fellesskap.*
Cappelen Akademisk Forlag 2000.
- Bauman,Zygmunt: *Wasted Lives. Modernity and its Outcasts.*
Poilty Press 2004
- Beiser,Merton: *Strangers at the Gate. The 'Boat People's' first ten years in Canada.*
University of Toronto Press 1999
- Berg,Berit: *Innvandrere på arbeidsmarkedet: Høy terskel, lavt under taket.*
Temahefte 3. SINTEF/IFIM 1998
- Berg,Berit &
Lauritzen,Kirsten: *Enslige flyktninger-kollektive utfordringer.*
SINTEF 2002
- Bjørnsen,Odd: *Disse mine minste. Historien om Ungdomsaksjonen KFUK-KFUM og mannen bak den.* Ansgar Forlag 1988
- Breivik,Jan-Kåre: *Deaf identities in the making: metaphores and narratives in translocal lives.* Avhandling dr.polit.
Institutt for sosialantropologi, Universitetet i Oslo 2001
- Brekke,Jan-Paul: *Velkommen og farvel? Midlertidig beskyttelse for flyktninger i Norge.*
Institutt for samfunnsforskning/Unipax 2001
- Brochmann,Grete: *Grenser for kontroll. Norge og det europeiske innvandringsregimet.*
Fagbokforlaget 1997.
- Brochmann,Grete: "Velferdsstat, integrasjon og majoritetens legitimitet". I:
Brochmann,G., Borchrevink,T. og Rogstad,J.: *Sand i maskineriet, makt og demokrati i det flerkulturelle Norge.* Gyldendal 2002
- Brochmann,Grete: "Rettigheter og tilhørighet – å være medborger i et flerkulturelt samfunn". I: *Sosiologi i dag. 4/2003.* Novus Forlag 2003
- Bråthen,Erik: *En forsvarspolitik som flyktningspolitikk. De skandinaviske landenes politikk overfor de jødiske flyktingene fra Hitler-Tyskland 1933-1939.*
Hovedoppgave i historie, Historisk institutt, Universitetet i Oslo 1999

- Bø,Bente Puntervold: *Den selektive kontrollen: "Adgang forbudt" for pakistanske turister?: en undersøkelse av norske fremmedkontrollmyndigheters behandling av søknader om besøksvisum fra pakistanske borgere.* Forskningsrapport nr 26, Diakonhjemmets sosialhøgskole 1989
- Bø,Bente Puntervold: *Immigration control,law and morality: visa policies towards visitors and asylum seekers: an evaluation of the Norwegian visa policies within a legal and moral frame of reference.* Dr. avhandling, Universitetet i Oslo 2001
- Calhoun, Craig: *Critical Social Theory. Culture, History, and the Challenge of Difference.* Blackwell Publishers 1995.
- Castles,Stephen & Miller,Mark J.: *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World.* The Macmillan Press Ltd. 1993
- Cohen,Robin (ed.): *Theories of Migration.* The International Library of Studies on Migration. An Elgar Reference Collection 1996a.
- Cohen,Robin (ed.): *The Sociology of Migration.* The International Library of Studies on Migration. An Elgar Reference Collection 1996b.
- Connolly,William E.: "Taylor, Foucault, and Otherness". I: *Political Theory, Vol. 13 No. 3* 1985. Sage Publications 1985.
- Dahl,Hans Fredrik: "Rase i norsk debatt 1900-1950". I: *Sosiologi i dag, nr 4/2002* NOVUS Forlag 2002
- Dale,Britt, Jones,Michael & Martinussen,Willy: *Metode på tvers. Samfunnsvitenskapelige forskningsstrategier som kombinerer metoder og analysenivåer.* Tapir Forlag 1985
- De Swaan,Abraham: *In Care of the State. Health Care, Education and Welfare in Europe and the USA in the Modern Era.* Polity Press 1988
- Doek, Jaap, van Loon, Hans &Vlaardingerbroek, Paul (ed.): *Children on the Move. How to Implement Their Right to Family Life.* Martinus Nijhoff Publishers 1996
- Djuve, Anne Britt & Hagen, Kåre: *"Skaff meg en jobb". Levekår blant flyktninger i Oslo.* Rapport nr 184, FAFO 1995

- Djuve, Anne Britt & Kavli, Hanne Cecilie: *Styring over eget liv. Levekår og flytteaktivitet blant flyktninger i ly av myndighetenes bosettingsarbeid.* Fafo-rapport 344, 2000
- Douglas, Mary: *Rent og urent. En analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu.* Pax Forlag 1997
- Dreyfus, Hubert L. & Rabinow, Paul: *Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics.* Harvester Press Limited 1982.
- Du Bois, W.E.B. *The Souls of Black Folk.* Vintage Books 1990 (opprinnelig skrevet 1903)
- ECON: *Kommunenes kostnader ved bosetting av enslige mindreårige.* ECON, Senter for økonomisk analyse, Rapport nr. 76, 1999
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar: *Kulturanalys. Et etnologisk perspektiv.* Gleerups Förlag 1982
- Eide, Ketil: *Rapport om forprosjektet: Oppvekst og levekår for enslige mindreårige flyktninger i Norge.* Høgskolen i Telemark, Institutt for sosialfag 1999.
- Eide, Ketil: *Barn i bevegelse. Om oppvekst og levekår for enslige mindreårige flyktninger.* Høgskolen i Telemark 2000.
- Eide, Ketil: *Genealogi og Den Andre. Om barn, migrasjon og historie.* Vitenskapsteoretisk essay, Universitetet i Bergen 2002.
- Elster, Jon: *Ulysses and the Sirens. Studies in Rationality and Irrationality.* Cambridge University Press 1979
- Elster, Jon: "Paternalisme". I: *Pax Leksikon, Bind 5.* Pax Forlag 1980
- Engebrigtsen, Ada: *Forlatte barn, ankerbarn, betrodde barn... Et transnasjonalt perspektiv på enslige, mindreårige asyløkere.* NOVA 2002-rapport 7/02.
- Enzensberger, Hans M.: "Remarks on the Great Migration". I: *Framtider nr. 2, 1992*
- Eriksen, Thomas H. (red.): *Hvor mange hvite elefanter. Kulturdimensjonen i bistandsarbeidet.* Ad Notam forlag 1989

- Eriksen,Thomas H.: *Små steder – store spørsmål. Innføring i sosialantropologi.*
Universitetsforlaget 1993
- Eriksen,Thomas H.: *Kampen om fortiden. Et essay om myter, identitet og politikk.*
Aschehoug 1996
- Eriksen,Thomas H. &
Sørheim, Torunn A.: *Kulturforskjeller i praksis. Perspektiver på det flerkulturelle Norge.*
Ad Notam Gyldendal 2000
- Fillion,Robert R.: "Foucault *contra* Taylor: Whose Sources? Which Self?"
I: Dialogue XXXIV - 1995, s. 663-74.
Canadian Philosophical Association.
- Fisknes, Eli: *Utlendingsloven med kommentarer.*
Universitetsforlaget 1994
- Fladstad,Torunn: *Mestring og mening. Unge vietnameseres historier om sine liv.*
Institutt for sosialantropologi, IMER-Universitetet i Bergen 1993
- Flatebø,Roar: *Norske kommuners møte med enslige mindreårige flyktninger og
asylsøkere.* Kommunaldepartementet 1990
- Flynn,Thomas: "Foucault's mapping of history". I: Gutting, Gary (ed.): *The
Cambridge Companion to Foucault.*
Cambridge University Press 1994
- Fosslan,Jørgen &
Grimen,Harald: *Selvforståelse og frihet. Introduksjon til Charles Taylors filosofi.*
Universitetsforlaget 2001
- Foucault,Michel: *The Archaeology of Knowledge.*
Tavistock Publications Limited 1972
- Foucault,Michel: *Galskapens historie i opplysningens tidsalder*
Gyldendal 1973
- Foucault,Michel: *The Order of Things.*
Vintage 1973
- Foucault,Michel: *Overvåkning og straff. Det moderne fengsels historie*
Gyldendal 1977
- Foucault,Michel: *Power/Knowledge. Selected Interviews and
Other Writings 1972-1977.*
Pearson Education Limited/Harvester Press 1980
- Foucault,Michel: "The Subject and Power". I: Dreyfus, Hubert L. &
Rabinow, Paul: *Michel Foucault. Beyond Structuralism
and Hermeneutics.* Harvester Press Limited 1982

- Foucault, Michel: "Nietzsche, Genealogy, History". I: Rabinow, Paul (ed.): *The Foucault Reader*. Penguin Books 1984
- Foucault, Michel: *Seksualitetens historie 1. Viljen til viten*
Exil 1995.
- Foucault, Michel: *Forelesninger om regjering og styringskunst*.
Cappelen Akademiske Forlag 2002.
- Frønes, Ivar: *De likeverdige. Om sosialisering og de jevnaldrendes betydning*.
Universitetsforlaget 1998.
- Frønes, Ivar: *Handling, kultur og mening*.
Fagbokforlaget 2001
- Frønes, Ivar: *Den moderne barndommen*.
Cappelen akademiske forlag 2003
- Fuglerud, Øivind: *Migrasjonsforståelse. Flytteprosesser, rasisme og globalisering*.
Universitetsforlaget 2001.
- Gill, Veena: *Enslige mindreårige asylsøkere og norsk bosettingspolitikk: en evaluering*. IMER/SEFOS Universitetet i Bergen 1997
- Gilroy, Paul: *The Black Atlantic. Modernity and Double Consciousness*.
Verso 1993
- Gilroy, Paul: Sounds Authentic: Black Music, Ethnicity and the Challenge of a changing same. I: Frith, Simon (ed.): *Popular Music. Critical Concepts in Media and Cultural Studies*.
Routledge 2004
- Glaser, Barney G. & Strauss, Anselm L.: *The Discovery of Grounded Theory: strategies for qualitative research*. Aldine De Gruyter 1967
- Goldstein-Kyaga, Katrin: *The Tibetans - School for Survival or Submission. An Investigation of Ethnicity and Education*.
HLS Förlag. Department of Educational Research. The Center for Pacific Asia Studies 1993
- Gressgård, Randi: *Dilemmaet mellom likeverdighet og særegenhet som ramme for flerkulturell dialog*. Avhandling til dr. polit.-graden. Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen 2002.
- Grøslund, Anne M.: *Barnekonvensjonen. Rettigheter for barn i Norge*.
TANO og Redd Barna 1993

- Gullestad,Marianne: ”Familieforskning mellom positivisme og fortolkning”.
I: *Nordisk Sosialt Arbeid nr. 4. 1994*
- Gullestad,Marianne: *Hverdagsfilosofier. Verdier, selvforståelse og samfunnssyn i det moderne Norge.* Universitetsforlaget 1996
- Gullestad;Marianne: *Det norske sett med nye øyne. Kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt.* Universitetsforlaget 2002
- Hagelund, Anniken: *The importance of being decent: political discourse on immigration in Norway 1970-2002.*
Unipax - Institutt for samfunnsforskning 2003.
- Hansen,Oskar B.: *Hegel.*
I serien: De store tænkere. TANO 1991, 2. udgave
- Hartberg,Øyvind: *Onkel Lauritz.*
Gyldendal 1986
- Hegel, Georg W.F.: *Åndens fenomenologi.*
Pax forlag 1999.
- Hjelde,Karin Harsløf &
Stenerud,Elin: *Kultur, slekt og mestring. En evaluering av arbeidet med enslige mindreårige flyktninger i Oslo.*
Oslo kommune, Barne- og familieetaten. Rapportserien nr. 1, 1999
- Hjelde, Karin H.: *Diversity, Liminality and Silence. Integrating Young Unaccompanied Refugees in Oslo.* Medisinsk fakultet, Universitet i Oslo 2004
Avhandling Dr. Philos
- H.K.H. prins Peter: "Tibetanernes betydning som kulturfolk". Kronikk i: *Aftenposten* 16. januar 1964. (Prins Peter av Hellas og til Danmark)
- H.K.H. prins Peter: "Et kapittel av Tibets historie". Kronikk i: *Morgenbladet* 22. september 1970. (Prins Peter av Hellas og til Danmark)
- Honneth,Axel: *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts.*
Polity Press 1995
- Honneth,Axel: *Behovet for anerkendelse.*
Hans Reizels Forlag 2003a
- Honneth,Axel: *Erkännande. Praktisk-filosofiska studier.*
Daidalos 2003b
- Hundeide,Karsten: *Barns livsverden. En fortolkende tilnærming i studiet av barn.*
Cappelen forlag 1989.

- Hushagen, Anne: *Enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere - en studie av de unge og deres omsorgspersoner i kommunene.* IMER/SEFOS Universitetet i Bergen 1997
- International Commission of Jurists: *Tibet and the Chinese People's Republic - A Report to the International Commission of Jurists by its Legal Inquiry Committee on Tibet,* Geneva 1960
- Jackman, Mary R.: *The Velvet Glove. Paternalism and Conflict in Gender, Class, and Race Relations.* University of California Press 1994.
- Jacobsen, Michael Hviid, Kristiansen, Søren & Prieur, Annick (red.) *Liv, fortelling, tekst - Streiftog i kvalitativ sosiologi.* Aalborg Universitetsforlag 2002
- Jockenhövel-Schiecke, Helga (ed.): *Unaccompanied Refugee Children in Europe: Experience with Protection, Placement and Education.* International Social Service, Frankfurt 1990.
- Johansen, Per Ole: *Oss selv nærmest. Norge og jødene 1914-1943.* Gyldendal 1984
- Kipperberg, Elise (red.): *Barn som asylsøkere. Elle, melle deg fortelle.....* Universitetsforlaget 1996
- Kirkebæk, Birgit: "Det onde og det gode - om forholdet mellom paternalisme og likegyldighet". I: Sætersdal, Barbro og Heggen, Kristin (red.): *I den beste hensikt? 'Ondskap' i behandlingssamfunnet.* Akribe Forlag 2002
- Kjeldstadli, Knut: "Immigrasjon". I: Lovoll, Odd S. (red.): *Migrasjon og tilpasning. Ingrid Semmingsen. Et minneseminar.* Tid og Tanke. Nr. 3/høst 1998. Historisk Institutt, Universitetet i Oslo 1998.
- Kjeldstadli, Knut (red.): *Norsk innvandringshistorie.* Bind 1-3. Pax Forlag 2003
- Klieger, P. Christiaan (ed.): *Tibet, Self, and the Tibetan Diaspora. Voices of Difference.* Brill's Tibetan Studies Library 2002
- Knudsen, John Chr.: *De trodde jeg var fattig. Om asylsøkerbarn i Norge.* Micro Forlag 1990

- Knudsen, John Chr.: ”Barn i diaspora: mestring av problemer – og forskere.
I: *Tidsskrift for Norsk Psykologforening nr. 2, 1991*
- Kommunal- og arbeidsdept.: *St.meld. nr. 39 (1987-88). Om innvandringspolitikken.*
KAD 1988
- Kommunal- og arbeidsdept.: *Plan for mottak av mindreårige asylsøkere uten foreldre eller andre med foreldreansvar i Norge.*
KAD 1989
- Kommunal- og arbeidsdept.: *St.meld. nr.17 (1994-95): Om flyktningpolitikken.*
KAD 1995a
- Kommunal- og arbeidsdepartementet: *Mottak av enslige mindreårige flyktninger. Rapport om erfaringer og status for handlingsplanen av 6. juni 1989.*
KAD 1995b
- Kommunal- og regionaldept.: *St meld nr 17 (1996-97): Om innvandring og det flerkulturelle Norge.*
KRD 1996
- Kommunal- og regionaldept.: *St.meld.nr.17 (2000-2001): Asyl- og flyktningpolitikken i Noreg.*
KRD 2000
- Kristofersen, Ove (red.): *Unge flyktninger i Norge. 50 års erfaring.*
Kommuneforlaget 1992.
- Kvale, Steinar: *Det kvalitative forskningsintervju.*
Ad Notam Gyldendal 1997
- Kvæerner, Per: "Tibet - landet vi har glemt". I: *Samtiden nr. 8, 1963. Vol. 72*
s. 513-524.
- Kymlicka, Will & Norman, Wayne (red): *Citizenship in Diverse Societies.*
Oxford University Press 2000
- Lasky, Melvin J.: *The Hungarian revolution: a white book: the story of the October uprising as recorded in documents, dispatches, eye-witness accounts and world-wide reactions.*
New York: Frederick A. Praeger 1957
- Lavik, Nils Johan: *Rasismens intellektuelle røtter. Rase, psykiatri og vitenskap - et historisk perspektiv.* Tano Aschehoug 1998.

- Lee,Nick: *Childhood and society. Growing up in an age of uncertainty.*
Open University Press 2001
- Levenson, Claude B.: *Dalai Lama - en biografi.*
Forlaget Hovedland 1989.
- Leverton,Bertha &
Lowensohn,
Shmuel (ed.): *I came alone. The Stories of the Kindertransport.*
The Book Guild Ltd. 1990
- Lithman, Yngve G &
Sicakkan, Hakan.G: *Diversity and Citizenship. The European Union, Citizens,
Minorities
and Migrants.* IMER- International Migration and Ethnic
Relations,
Centre for Development Studies, University of Bergen 2003
- Lorenz,Einhart: "Tyske flyktninger i Norge etter 1933 og deres betydning i Tyskland
etter 1945". I: Simonsen, Jarle (red.): *Tyskland-Norge. Den lange
historien.* Tano Aschehoug 1999.
- Lovoll,Odd S. (red.): *Migrasjon og tilpasning. Ingrid Semmingsen. Et minneseminar.*
Tid og Tanke. Nr. 3/høst 1998.
Historisk Institutt, Universitetet i Oslo 1998.
- Lowenthal,David: *The Past is a Foreign Country.*
Cambridge University Press 1985
- Lowenthal,David: *Possessed by the Past. The Heritage Crusade and the Spoils of History.*
The Free Press 1996
- Lund,
Sigrid Helliesen: *Alltid underveis.*
Tiden norsk forlag 1981
- Lødding, Berit: *Gjennom videregående opplæring? Evaluering av Reform 94:
Sluttrapport fra prosjektet Etniske minoriteter.*
Rapport 19/98 NIFU-Norsk institutt for studier av forskning
og utdanning, 1998
- Løfsnæs,Berit: "Historisk tilbakeblikk på mottak av unge flyktninger". I:
Kristoffersen,Ove (red.): *Unge flyktninger i Norge. 50 års erfaring.*
Kommuneforlaget 1992
- Mendelsohn,Oskar: *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år.*
Universitetsforlaget 1987

- Mendelsohn,Oskar: *Jødeforfølgelsene i Norge under 2. verdenskrig.*
Norges Hjemmefrontmuseum 1990
- Mertz, Anne &
Starska, Elisabeth: *Alene i Danmark: om uledsagede flygtningebørn.*
Dansk Flygtninghjælp/Dansk Røde Kors 1991
- Meyer, Frank: *Dansken, svensken og nordmannen. Skandinaviske habitusforskjeller sett i lys av kulturmøtet med tyske flyktninger. En komparativ studie. Perspektiver og praksis.*
Unipub forlag 2001
- Mills, C. Wright: *Den sosiologiske fantasi.*
Hans Reitzels Forlag 2002
- Nansen, Odd: *Langs veien. Opplevelser, møter og samtaler.*
Gyldendal 1970
- Neumann, Iver B.: *Mening, materialitet, makt. En innføring i diskursanalyse.*
Fagbokforlaget 2001.
- Neumann, Iver B.: "Forord". I: *Forelesninger om regjering og styringskunst.*
Cappelen Akademiske Forlag 2002.
- Nilsson, Lars &
Lilja, Sven (red.): *Innvandrarna & lokalsamhället. Historiska aspekter på integrationen av invandrare i nordiska lokalsamhällen.*
Historiska institutionen, Stockholms universitet 1998.
- Norsk-Ungarsk
Forening: *Første land som reiste seg mot sovjetdiktaturet. Ungarn 1956 i 40 års perspektiv.* Norsk-Ungarsk Forening 1996
- NOU 1985:29: *Unge innvandrere i Norge.*
Kommunal- og arbeidsdepartementet 1985
- NOU 1986:8: *Flyktningers tilpasning til det norske samfunn.*
Sosialdepartementet 1986
- NOU 1997:22: *Inndragning av jødisk eiendom i Norge under den 2. verdenskrig.*
Justis- og Politidepartementet 1997 (Skarpnesutvalget).
- Nyberg, Eva: *Barnfamiljers migration. Familiers relationer i en förändrad livssituation.* Pedagogiska Institutionen. Stockholms Universitet 1993
- Nygrän, Pär: *Profesjonelt barnevern som barneomsorg. Fra teori til verktøy.*
Ad Notam Gyldendal 1995
- Nyseter, Tore &

- Valen-Senstad,Axel: *Forsoningens bru. Vest-Berlins flyktningebarn kommer til Norge.*
Ungdomsaksjonen, KFUK-KFUM 1986
- Nøkleby,Berit &
Hjeltnes,Guri: *Barn under krigen.*
Aschehoug 2000
- Ottosen,Kristian: *I slik en natt. Historien om deportasjonen av jøder fra Norge.*
Aschehoug 1994
- Patton,Michael Q.: *Qualitative Evaluation and Research Methods.*
Sage Publication 1990
- Prieur,Annick: *Balansekunstnere. Betydningen av innvandrerbakgrunn i Norge.*
Pax Forlag 2004
- Rabinow,Paul (ed.): *The Foucault Reader. An Introduction to Foucault's thought.*
Penguin Books 1984
- Redd Barna: *Å være verge for enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere.*
Vergehåndboka - En praktisk veiledning, Redd Barna 1996
- Redd Barna: *Barn og unge som kommer alene. Dokumentasjon og anbefalinger om*
enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger i Norge. Redd Barna
rapport 1/97
- Redd Barna: *Rapport med tilråding om tilsynsmodell for enslige mindreårige*
asylsøkere. Redd Barna rapport 30/04
- Ressler,
Everett M (m.fl.): *Unaccompanied Children - Care and Protection in Wars, Natural*
Disasters and Refugee Movements.
Oxford University Press 1988
- Richmond,
Anthony H.: "Sociological Theories of International Migration: The Case of
Refugees". I: Cohen,Robin (ed.): *The Sociology of Migration.*
The International Library of Studies on Migration.
An Elgar Reference Collection 1996.
- Rogstad, Jon &
Raaum, Oddbjørn: *Utstøting fra arbeidsmarkedet blant arbeidstakere med*
innvandrerbakgrunn.
Rapport nr 74 SNF 1997
- Romsics,Ignàc: *Hungary in the Twentieth Century.*
Corvina Books Ltd. 1999
- Runblom,Harald: *Synpunkter på norsk invandringsforskning.*

NORAS 1992

- Rünitz,Lone: *Danmark og de jødiske flygtninge 1933-1940. En bog om flygtninge og menneskerettigheder.* Museum Tusulanums Forlag, Københavns Universitet 2000
- Safran,William: "Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return". I: *Diaspora nr. 1, 1991.*
- Schaanning,Espen: *Vitenskap som skapt viten. Foucault og historisk praksis.* Spartacus Forlag 1997
- Schaanning,Espen: *Fortiden i våre hender. Foucault som vitenshåndtør.*
Bind I: Teoretisk praksis.
Bind II: Historisk praksis
Unipub forlag 2000
- Schancke,Vegard: *Alene - mellom sikkerhet og usikkerhet: enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere. Historier om bakgrunn, flukt og første tiden i eksil.* Psykiatrisk poliklinikk for indre Sør-Troms, Seksjon for barne- og ungdomspsykiatri, Sjøvegan 1995
- Schibbye, Anne-Lise
Løvlie: *En dialektisk relasjonsforståelse i psykoterapi med individ, par og familie.* Universitetsforlaget 2002.
- Sebald,W.G.: *Austerlitz.*
Gyldendal Norsk Forlag 2004
- Semmingsen, Ingrid: *Veien mot vest.*
Aschehoug 1941-1950
- Sernhede,Ove: *Alienation is My Nation. Hiphop och unga mäns utanförskap i Det Nya Sverige.* Ordfront förlag 2002
- Shakya,Tsering: *The Dragon in the Land of Snow. A History of Modern Tibet since 1947.* Pimlico 1999.
- Sicakkan, Hakan.G &
Lithman, Yngve G.: *Envisioning Togetherness: Politics of Identity and Modes of Belonging.*
Edwin Mellen Press 2004.
- Sjöberg,Tommie: *The Powers and the Persecuted. The refugee Problem and the Intergovernmental Committee on Refugees (IGCR), 1938 -1947.*
- Skjønnsberg,Harald: *En flyktningepolitikk utvikles. Norsk politikk overfor tyske flyktninger 1933-1940.* Hovedoppgave i historie, Historisk institutt, Universitetet i Oslo 1981

- Solberg, Atle: *Enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere: en kunnskapsstatus.* IMER/SEFOS Universitetet i Bergen 1997
- Sosial- og
Helsedepartementet: *St.meld. nr 35 (1994-95). Velferdsmeldingen.*
- Steinbock, Daniel J.: "Unaccompanied Refugee Children in Host Country Foster Families".
I: *International Journal of Refugee Law* nr. 1-2, 1996.
- Stierlin, Helm: *Konflikt og forsoning. Om dynamikken i mellommenneskelige forhold.*
Gyldendal Norsk Forlag 1974
Lund University Press 1991
- Stokkeland,
Kirsti M.: "Barnevernloven sett i forhold til utlendingsloven og
barnerettighetskonvensjonen - plassering av enslige mindreårige
flyktninger". I: *Flyktningebarn og familier.* Psykososialt senter for
flyktninger, Universitetet i Oslo 1996
- Strauss, Anselm &
Corbin, Juliet: *Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for
Developing Grounded Theory.*
Sage Publications 1998
- Svensson, Anders: *Ungrare i folkhemmet. Svensk flyktningepolitikk i det kalla krigets
skugga.* Lund University Press 1992
- Svensson, Jan: *Man ved ikke, hvor man flygter hen.... En bog om unge, der flygter
alene.* Borgens Forlag 1999
- Sørhaug, Hans Chr.: "Det moderne og det autentiske. Antropologiske spekulasjoner om
forhold mellom person og ting i museer og andre steder".
I: *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 2/1993
- Taylor, Charles: "Connolly, Foucault, and Truth".
I: *Political Theory*, Vol. 13 No. 3 - 1985
- Taylor, Charles: "Foucault on Freedom and Truth". I: Hoy, David C. (ed.): *Foucault.
A critical Reader.* Blackwell 1986.
- Taylor, Charles: *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity.*
Cambridge University Press 1989.
- Taylor, Charles: "The Politics of Recognition". I: Gutman, Amy (ed.):
Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition.
Princeton University Press 1994.
- Thagaard, Tove: *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode.*
Fagbokforlaget 1998

- Thor, Annika: *En øy i havet.* 2001
Vannliljedammen 2002
Havets dyp 2003
Åpent hav 2004
 Omnipax
- Thorsdalen, Sissel: *Å være en god representant. Tibetanere i Norge - en livshistorisk tilnærming.* Hovedoppgave i sosiologi. Institutt for sosiologi. Universitetet i Oslo 1996. Oppgaven er klausulert.
- Tjelmeland, Hallvard: "Del 1. 1940-1975". I Kjeldstadli, Knut (red.): *Norsk innvandringshistorie, Bind 3: I globaliseringens tid 1940-2000.* Pax Forlag 2003.
- Tvedt, Terje: *Verdensbilder og selvbilder. En humanitær stormakts intellektuelle historie.* Universitetsforlaget 2002
- Uggla, Bengt
 Kristensson: *Slaget om virkeligheten. Filosofi - omvärldsanalys - tolkning.* Brutus Östlings Bokförlag Symposion 2002
- Ulstein, Ragnar: *Svensketrafikken I. Flyktninger til Sverige 1940-43.* Det Norske Samlaget 1974
- Ulstein, Ragnar: *Jødar på flukt.* Det Norske Samlaget 1995
- UNHCR: *Refugee Children. Guidelines on Protection and Care.* United Nations High Commissioner for Refugees, Geneva 1994
- Utlendings-
 direktoratet: *Bomodeller for enslige mindreårige flyktninger.* Utlendingsdirektoratet 1989
- Utlendings-
 direktoratet: *Melde- og ansvarsrutiner for barneverntjeneste i statlig mottak* Rundskriv UDI 27/93 MIA
- Utlendings-
 direktoratet: *Retningslinjer for aldersundersøkelser av asylsøkere.* Rundskriv UDI 02-135 ASA, UDI 2003
- Vassenden,
 Kåre(red): *Innvandrere i Norge. Hvem er de, hva gjør de og hvordan lever de?* Statistisk Sentralbyrå 1997

- Waal, Helge: *Nic Waal. Det urolige hjerte.*
Pax forlag 1991
- Westlie, Bjørn: *Oppgjør i skyggen av Holocaust.*
Aschehoug 2002
- Wetherell, Margaret,
Taylor, Stephanie &
Yates, Simeon J.: *Discourse as Data. A Guide for Analysis.*
The Open University, Sage Publications Ltd 2001
- Widerberg, Karin: *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt.*
Universitetsforlaget 2001
- Willig, Rasmus &
Petersen, Anders: "Interview med Axel Honneth: Om sosiologiens rolle i
anerkendelsesteorien". I: *Distinktion: tidsskrift for samfundsteori.*
Hefte nr. 3:2001. s. 103-111. Aarhus Universitet 2001
- Wind, H.C.: *Anderkendelse. Et tema i Hegels og moderne filosofi.*
Aarhus Universitetsforlag 1998
- Wold, Hinke: *"Stemmer i diaspora": en komparativ studie av enslige mindreårige
asylsøkere i Norge og Nederland.*
HiO-hovedfagsrapport; 2002 nr.11 - Avdeling for lærerutdanningen,
Høgskolen i Oslo 2002
- Ytrehus, Line A.(red.): *Forestillinger om "den andre" = Images of Otherness.*
Høgskoleforlaget 2001
- Øia, Tormod: *Innvandrerungdom - marginalisering og utvikling av problematferd.*
NOVA rapport nr. 3/2000. NOVA 2000
- Øystå, Øystein: *Hjelp til selvhjelp: Norsk flyktningearbeid 25 år.*
Det norske flyktningeråd 1972
- Ålund, Aleksandra: "Immigrant culture as an obstacle to 'partnership'". I: Ålund,
Aleksandra og Schierup, Carl-Ulrik: *Paradoxes of Multiculturalism.*
Avebury 1991